

F E D E R A T A S H Q I P T A R E

Kohezioni i shtetit-komb në BE

Doktoranti

SADRI RAMABAJA

Dorëzuar

Universitetit Europian të Tiranës

Shkollës Doktorale

Në përmbushje të detyrimeve të programit të Doktoratës në Shkenca Sociale,
me profil Marrdhënie Ndërkombëtare, për marrjen e gradës shkencore „Doktor“.

Udhëheqës shkencor

Prof. Dr. ENIKA ABAZI

Prof. Dr. BORIS CIZELJ

Numri i fjalëve: 77.522

Tiranë, prill 2016

Deklaratë e autorësisë

Deklaroj se ky studim është një punim origjinal i imi.

Të gjithë autorët janë cituar dhe referuar sipas rregullave të shkrimit akademik.

Në përgatitjen e disertacionit kam respektuar rregullat etike dhe standardet e punës shkencore e akademike të UET.

Në fund, deklaroj se ky punim nuk është dorëzuar as tërësisht dhe as pjesërisht në ndonjë universitet tjetër për marrjen e ndonjë titulli.

(Emri dhe mbiemri i doktorantit)

Tiranë, më _____

Abstrakt

Nëpërmjet debatit për shtetin-komb modern, në kontekstin e integritimeve europiane, ky hulumtim origjinal parashtron një temë sfiduese, e cila paraqitet si mundësi reale, tek tashti pas pavarësisë së Kosovës.

Përmes kësaj teze komplekse që ka për objekt studimi Federatën Shqiptare, si proces i zgjidhjes së çështjes shqiptare, jemi përpjekur të ofrojmë argumente shkencore, që mund të shërbejnë si një platformë për Federatën Shqiptare, gjithnjë duke e trajtuar si një hap të rëndësishëm që siguron zgjidhje shumëplanëshe për që të dy Republikat Shqiptare.

Teza mëton gjithashtu të krijojë një lloj pranimi për rrjedhën e projektuar dhe proceset e pritshme dhe atë përmes përmbajtjes së kompozuar krejt natyrshëm, por edhe përmes lidhjeve metodologjike të të dy çështjeve qensore: asaj mbi të ardhmen politike dhe shtetërore të të dy entiteteve shtetërore de facto me karakter shqiptar në Ballkan, pra të Republikës së Shqipërisë dhe asaj të Kosovës, por edhe vet perspektivës europiane. Ndërkaq këtë bashkim, duke e parë parasëgjithash si proces që do të duhej të ndodhte para aderimit të shtetit të bashkuar shqiptar në Unionin Evropian, të ndërlidhur tok me shtesimet mbi të ardhmen e shtetit-komb në kontekst të skenarëve të ndryshëm të zhvillimeve të vet procesit integruar brenda UE-së, e kemi trajtuar në përputhje edhe me unitetin e mendimit politik dhe të ardhmen e BE-së.

Through the debate on the modern state-nation, in the context of European integration, this original research provides a challenging topic, which appears as a real opportunity, especially now after Kosovo's independence.

Through this complex thesis which is focused on studying the concept of an Albanian Federation, as a function of solving the Albanian issue, we have tried to provide scientific arguments, which can serve as a platform for an Albanian Federation, always treating it as an important step that provides multilateral solutions for both Albanian Republics.

The thesis also aims to create an acceptance for the designed flow and the expected processes through the naturally composed content, but also through methodological links of two substantial issues: the political and state future of the both state entities de facto with Albanian character in the Balkans, namely the Republic of Albania and Kosova, but also the European perspective. Seeing this union primarily as a process that should take place before the accession of the united Albanian state in the European Union, together with related underplot on the future of the nation-state in the context of different scenarios of development process in integration within the EU, we have treated in accordance with the unity of political thought and the future of the EU.

DEDIKIMI

Të gjithë atyre që kontribuan për pavarësinë e Shqipërisë (1912) dhe çlirimin e Kosovës (1999).

FALENDERIME

Tema e doktoratës me titull “Federata Shqiptare – Kohezioni i shtetit-komb në BE” është e punuar nën mbikqyrjen e Prof. Dr. Enika Abazit dhe Prof. Dr. Boris Cizelj.

Në Universitetin European të Tiranës u transerova pas dy vjetë pune intensive në Universitetin e Paqes. Mirëkuptim për këtë hap gjeta tek Rektori i UET-së, Prof. Dr. Tonin Gjuraj; Drejtori i Shkollës së Doktoratës, Prof. Dr. Adrian Civici dhe posaçërisht tek administratori i UET-së – z. Henri Çili, për çka ju jam shumë mirënjohës.

Gjithësesi falenderim të veçantë i detyrohem dy koomentorëve të respektuar: Prof. Dr. Enika Abazi dhe Prof. Dr. Boris Cizelj.

Kam pasur nderin dhe kënaqësi që për tri vjetë rresht të bashkëpunojë nga afër dhe të përfitojë shumë nga sugjerimet, vërejtjet dhe këshillat e vlefshme të Prof. Boris Cizelj, gjatë kohës së strukturimit dhe hartimit kapitul pas kapitulli të disertacionit tim.

Po kështu, pas transferimit të disertacionit në UET (maj 2012), në sajë të sugjerimeve dhe këshillave të çmueshme të Profesoreshës Enka Abazi, tashmë edhe zyrtarisht në cilësinë e mentores, pata kënaqësinë të përfitoj shumë në thellimin e studimit tim dhe ardhjes deri te ky moment përmbyllës, për çka asaj i jam përjetësisht mirënjohës.

Falenderim të veçantë për mbështetje dhe sugjerime i detyrohem Arbër Xhaferit, mikut tim tani të ndjerë; Emin Azemit, mikut tim të vjeër, kryeredaktor i të përditshmes “Fakti” në Shkup dhe ligjërues në Universitetin e Evropës Juglindore, për ndihmën në mbledhjen e të dhënave dhe literaturës së duhur për mbarështrimin e kapitullit për Maqedonin; Prof. Dr. Mersel Bilallin, për sugjerimet tejet të vlefshme që ndërlidheshin me Marrëveshjen e Ohrit (2001); mikun tim Stefan Lipsius, politolog gjerman, për mundësitë që më krijoi për qasje në literaturën më të re gjermane të përzgjedhur.

Në fund fare, falenderoj edhe Komisionin, profesorët e doktorantët pjesëmarrës aktiv në mbrojtjen e bardhë, të cilët më kanë ndihmuar me vërejtjet dhe sugjerimet e dhëna.

Mirënjohje të veçantë po ashtu i dedikohem familjes time – gruas dhe dy djemëve tanë të mrekullueshëm, për përkrahjen e dhënë dhe durimin që patën gjatë punës sime doktorale.

Përmbajtja e lëndës

Parathënie	17
Hyrje	18
Aspekte metodologjike... ..	23

Pjesa e parë

Shteti në rrjedhat e historisë

Kapitulli I

1. Shteti dhe zhvillimi i tij në rrafshin historik	31
1.1 Epoka e Mesjetës dhe rendi hyjnor	31
1.2. Epoka e shtetit absolutist.....	35
1.3 Mbi shtetin dhe sovranitetin si koncepte	39
1.4 Shteti modern dhe funksionet e tij	43
1.5 Shtetet dhe rendi ndërkombëtar.....	51

Kapitulli II

2. Kombi në rrjedhat e historisë	54
2.1 Nocioni komb.....	54
2.2 Kriteret mbi përcaktimin e kombit.....	57
2.3 Kombi dhe identiteti politik.....	59
2.4 Kombi si fuqi kohezive politike.....	60
2.5 Kombi dhe roli i tij në legjitimimin e pushtetit në epokën e industrializimit....	62
2.6 Kombi në shërbim të kohezionit të brendshëm.....	64

Kapitulli III

3. Shteti – komb	66
3.1. Krijimi i shteteve-kombe.....	66
3.2 Prototipi anglez.....	69
3.3 Ndikimi i modelit francez.....	70
3.4 Gjeopolitika dhe kombi.....	72
3.5 E drejta natyrore e kombeve dhe shteti.....	73
3.6 Gara ndërmjet shteteve dhe egoizmi nacional.....	75
3.7 Rilindja e dytë e shtetit-komb në erën globale.....	76

Pjesa e dytë

Federata Shqiptare

Kapitulli I

1. Kombi dhe shteti shqiptar.....	80
1.1 Postulati kombëtar-etnik dhe lajtmotivi politik për krijimin e shtetit.....	80
1.2 Emri kombëtar Arbër dhe Arbëri	81
1.3 Viset etnike shqiptare në Mesjetë	84
1.4 Bujaria shqiptare dhe roli i saj në krijimin e shtetit	86
1.5 Shteti i Skënderbeut	89
1.6 Nata e gjatë osmane dhe gjymtimi i trurit	94
1.7 Ndërgjegjësimi kombëtar i vonuar	97
1.8 Lidhja Shqiptare e Prizrenit	100
1.8.1 Doktrina politike e Rilindjes - doktrinë e pastër evropiane	103
1.8.2 Ruajtja dhe zhvillimi i kulturës kombëtare	106
1.9 Shteti i pavarur shqiptar, 1912-1914	106
1.10 Konferenca e Ambasadorëve në Londër dhe çështja shqiptare	111
1.10.1 Vendimi tragjik i Konferencës së Ambasadorëve në Londër	119
1.11 Kryengritjet në Kosovë vazhdojnë.....	126
1.12 Planet e Serbisë për shuarjen e Shtetit dhe kombit shqiptar	126
1.13 Mërgata dhe roli i saj për mbijetesën e Kosovës	129

Kapitulli II

2. Harta politike e Ballkanit në epokën moderne	133
2.1 Marrëveshja e Londrës (1913)	134
2.2 Marrëveshja e Versajës (1919)	134
2.3 Marrëveshja Ribentrop-Ciano	134
2.4 Marrëveshja e Jaltës dhe e Potsdamit	135
2.5 Marrëveshja e Dejtonit (1995)	136
2.6 Marrëveshja e Rambujesë (1999)	136
2.7 Marrëveshja e Kumanovës (1999)	136
2.8 Marrëveshja e Ohrit (2001)	137
2.9 Bilanci i këtyre marrëveshjeve	137

Kapitulli III

3. Republika e Kosovës (2008) - një hap drejt Federatës Shqiptare	139
3.1 Shekulli i rezistencës, i dëshirës për liri dhe demokraci	139
3.2 Republika e Kosovës dhe e drejta ndërkombëtare	142
3.3 Grupimet bipolare të fuqive dhe faktori politik shqiptar	145

Kapitulli IV

4. Maqedonia midis konceptit integruar dhe etnizimit të politikës.....	149
4.1 Shqiptarët e Maqedonisë	149
4.2 Ndërmjet etnizimit të politikës dhe integritit real.....	152

4.3	Marrëdhëniet ndërmjet shtetit, kombit dhe demokracisë në kontekstin maqedonas	156
4.4	Konflikti i vitit 2001 dhe Marrëveshja e Ohrit	159
4.5	Determinimi i qarqeve politike maqedonase - si kusht për rikëndelljen e politikës...	159
4.6	Dalja nga rrethi vicioz	164
4.6.1	Skenari i veçantë	165
4.6.2	Skenari optimal afatmesëm	165

Kapitulli V

5. Federata Shqiptare	166
5.1 Trashëgimia pozitive për ngritjen e platformës së Federatës Shqiptare	166
5.1.1 Kuvendi i Lezhës dhe Lidhja Shqiptare e Prizrenit	166
5.1.2 <i>Kuvendi i Vlorës</i>	<i>168</i>
5.1.3 <i>Rezoluta e Konferencës së Bujanit (1943)</i>	<i>170</i>
5.1.4 <i>Ushtria Çlirimtare e Kosovës - betimi i saj</i>	<i>171</i>
5.2 <i>Determinuesit gjeopolitikë</i>	<i>173</i>

Kapitulli VI

6. <i>Procesi integrues i UE-së dhe Federata Shqiptare</i>	<i>176</i>
6.1 <i>Skenari i parë - Skenari Titanik</i>	<i>176</i>
6.2 <i>Skenari i dytë - Skenari i Bërthamës së mbyllur të Evropës</i>	<i>179</i>
6.3 <i>Skenari i tretë - Metoda Monet</i>	<i>181</i>
6.4 <i>Skenari i katërt - Hapësira e Hapur e Gravitetit</i>	<i>183</i>
6.5 <i>Skenari i pestë - Evropa Superfuqi</i>	<i>185</i>

Pjesa e tretë

Shteti-komb dhe BE-ja

Kapitulli I

1. Mendimi teorik mbi marrëdhëniet Bashkim European –Integrim i kombeve

1.1 Integrimi si nocion	191
1.2 Kuadri teorik mbi integrimin	192
1.3 Federalizmi / Qasja shumëstresore	193
1.4 Funksionalizmi / Neofunksionalizmi	194
1.5 Integrimi europian si proces shtetëformues	196
1.6 BE-ja si garantuesi i demokracisë	198

Kapitulli II

2. Teza mbi fuzionin dhe parimi i subsidiaritetit	200
2.1 Dilemat ekzistuese	202
2.2 Dilema qendrore	203
2.3 Sovraniteti	204

Kapitulli III

3. Shteti-komb dhe BE-ja

3.1	Identiteti kombëtar dhe ai shtetëror në agminë e identitetit evropian.....	207
3.2	Kombi si realitet faktik.....	208
3.3	Baraspesha multidimensionale dhe parimi mbinacional.....	209
3.4	E ardhmja e kombit.....	209

Kapitulli IV

4. E ardhmja e UE-së dhe e shtetit-komb 213

4.1	Skenarët e mundshëm.....	213
4.2	Skenarët afatshkurtër dhe afatmesëm	215
4.3	Skenari afatgjatë	218
4.4	Evropa e së ardhmes	223

Konkluzione	228
-------------------	-----

Shtojca	247
---------------	-----

Bibliografia	251
--------------------	-----

LISTA E ILUSTRIMEVE

1.	Projekti rus (hartë)	116
2.	Projekti fillestar i Austrohungarisë (hartë)	118
3.	Shtrirja e Serbisë në vitet 1804 – 1913 (hartë)	124
4.	Shtrirja e Malit të Zi 1859 – 1913 (hartë)	125

LISTA E TABELAVE OSE DIAGRAMEVE

1. Obligimet dhe detyrat e shtetit

Tabela nr. 1	47
--------------------	----

2. Profili i polaritetit ndërmjet politikës me mbështetje në rendin kushtetues dhe i asaj nën hije

Tabela nr 2	51
-------------------	----

3. Skenarët për të ardhmen e BE-së dhe reflektimi në raport me Federatën Shqiptare

Tabela nr. 3	189
--------------------	-----

4. Teoritë mbi integrimin në një pamje

Tabela nr. 4	295
--------------------	-----

5. Prognoza demografike

Tabela nr. 5	222
--------------------	-----

SHTOJCA

1. Kronologji e ngjarjeve më të rëndësishme në procesin e krijimit të dy shteteve shqiptare - Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës..... 247

Parathënie

Punimi shkencor që keni në dorë është produkt i leximit të gjatë kritik dhe një pune hulumtuese, rezymuar si punim i disertacionit, që kisha parasysh se duhet të përmbushë kriteret teorike për t'u vlerësuar si hulumtim shkencor, por njëkohësisht edhe të mund të shërbejë si platformë politike për të korrigjuar dëmin historik të Konferencës së Londërs (1913), për aq sa rrethanat historike lejojnë dhe mundësojnë.

Hulumtimi është i një natyre multidisiplinare dhe përthekon spektër të gjerë tematik e problemor nga ato që kanë të bëjnë me të drejtat njerëzore, shtetin, kombin e deri tek e drejta universale për vetëvendosje.

Shih për këtë, teoritë politike kryesore të fushës së studimeve të marrdhënieve ndërkombëtare, ato realiste dhe liberale, ishin të pamjaftueshme për të përmyllur këtë studim të kornizuar vetëm brenda shkencës politike. Për rrjedhojë, gjatë hulumtimit dhe shkrimit të kapitujve të veçantë, në ndihmë më kanë ardhur dijet e shkencave ndihmëse, para së gjithash, ato të filozofisë politike, historisë politike dhe të së drejtës ndërkombëtare publike.

Trajtimi multidisiplinar ka krijuar mundësi për të hedhur shikimin tutje drejt perspektivës, pa u bërë rob i përshkrimit. Fundja ky objektiv kishte në epiqendër të vëmendjes në mendimin njerëzor, që për qëllim fisnik ka kontributur për përmirësimin e jetës komunitare dhe mirëqenien e individit sy qytetar i dinjitetshëm.

Kam pasur nderin dhe kënaqësinë, që për tri vjetë rresht, të bashkëpunojë dhe përfitojë shumë nga sugjerimet, vërejtjet dhe këshillat e vlefshme të Prof. Dr. Boris Cizelj, gjatë kohës së strukturimit dhe hartimit kapitull pas kapitulli të disertacionit tim.

Për realizimin e kësaj pune me pretendime të kësaj natyre, falenderoj dy mentorët e mi: Prof. Dr. Boris Cizejl, që sa isha doktorant i Universitetit të Paqes, për tri vjetë rresht, më përcolli hap pas hapi, duke më bërë të mundur të përfitojë shumë nga sugjerimet, vërejtjet dhe këshillat e vlefshme të tij.

Tutje falenderim të veçantë shprehi edhe për Prof. Dr. Enika Abazin, mentoren time në UET, që më qëndroi pranë në çaste kritike dhe më bëri të mundur përmylljen e kësaj pune voluminoze.

“Shtetet sovrane të së kaluarës nuk e kanë hapësirën e duhur për t’i zgjidhur problemet e së sotmes. Ndërkaq bashkësia më vete ndodhet në etapën që ofron rrugën për gjetjen e formave organizative për botën e së nesërme” (Grossfeld & Luehn 1993:357).

Jean Monnet, 1978

Hyrje

Shteti-komb aktualisht duket sikur po përjeton sfida të papërballueshme. Në të shumtën e rasteve ka mendime se shtetet janë tepër të vogla për t’u përballuar me ndeshtrashat e kohës; njëkohësisht ka paragjykime se ato janë tepër të mëdha (Kenedy n.d., p.131). Diskutimi mbi ardhmërinë e shtetit-komb ndërlidhet, në të shumtën e rasteve, me pikëpamjet e ndërlikuara mbi vetë nocionin komb; ai po përballët me vështirësitë e natyrave të ndryshme të aktualitetit politik.

Trajtimin jo vetëm të nocionit shteti-komb, pikëpamje imja është se do të ishte më së miri t’i qasemi duke e studiuar atë më vete, duke u thelluar në venerimet mbi këtë çështje edhe në rrafshin historik. Shih për këtë, në pjesën e parë kam preferuar të hedh paksa dritë mbi nocionin “shtet”, pastaj mbi atë “komb”, ashtu si dhe mbi nocionin simbiozë “shteti-komb”. Këtë venerim timin e kam mbështetur në të shumtën e rasteve në teorinë e Hagen Shulcit, (Schulze, 2004), por edhe në teoritë e një lagjeje jo të vogël autorësh tjerë, të njohur si studiues të historisë së kombeve dhe shteteve. Ky thellim në rastin tonë më duket se e ka një rëndësi dhe ndjeshmëri jo vetëm të karakterit teorik dhe mëton t’u vërë ledhë pikëpamjeve statike, jo vetëm për faktin se aktualisht po hulumtohet e induktohet më shumë koncepti dinamik, ndërveprues e global mbi kombin, duke inkurajuar elementet thelbësore të traditës kombëtare, shoqërore dhe historike, duke mbështetur pluralizmin gjuhësor dhe diversitetin kulturor në plan evropian.

Kufijtë ishin dhe mbeten edhe sot e kësaj dite ata që e përbënin thelbin e kategorisë politike shtet-komb, meqë “ata janë shenja politike që ndajnë një botë ‘të brendshme’ nga një ‘e jashtme’, që prej epokës së Vestfalisë. Por, aktualisht, me proceset e ndërvarësisë në rritje, me hyrjen në fuqi të Marrëveshjes së Shengenit, asaj mbi Tregun e Përbashkët, të zbatuara nga Traktati i Mاستrihtit, apo edhe Hapësira për Liri, Siguri dhe Drejtësi, e vendosur nga Traktati i

Amsterdami, më 1997, kanë dobësuar në mënyrë të vazhdueshme, e më pas i kanë hequr kontrollet politike në kufijtë e brendshëm të disa shteteve të UE-së”, por këto veprime po paralajmërojnë mundësitë për përkufizim të ri të kufijve.

Të dhënat që shprehin përmbajtjen e kufijve nga pikëpamja gjeografike (që përcaktojnë territore të krijuara historikisht nga shtetet), nga pikëpamja kulturore (që shenjëzojnë karakteristikat e moralit dhe identitetit që e përdallojnë shtetin nga një shtet tjetër) dhe nga pikëpamja politike (që përcaktojnë sovranitetet e pacenuara kombëtare), Evropa e ditëve tona dhe ajo që po vjen po u sjell ndryshim kufijve. Ndërkaq prirjet për të lëvizur apo për t'i korrigjuar këta kufij, duke mos e përjashtuar Ballkanin, tashmë janë çështje e historisë së afërt. “Transformimet e ndryshme të kompetencave të lejuara nga shtetet e Unionit Evropian, nëpërmjet komunitarizmit apo nëpërmjet marrëveshjeve ndërqeveritare, e kanë ndryshuar ndjeshëm përmbajtjen politike të kufijve midis shteteve anëtare të UE-së” (Soin, 2008:23). Ndërkaq, kufijtë e brendshëm të Evropës mundësojnë fare mirë funksionimin e mirë të një unioni politik, duke njohur dhe respektuar hapësirat kombëtare. Kjo tendencë e hapur e zhvillimit të UE-së i shkon për shtati tezës sime mbi ngritjen e Federatës Shqiptare, pa i cenuar hapësirat kombëtare të akëcilit shtet fqinj, por duke respektuar madje edhe hapësirat e mbivendosjeve etnike.

Në këtë punim, më tej do të thellohem edhe në disa aspekte, që, sipas mendimit tim, aktualisht, madje edhe në nivel më të gjerë, tek po diskutohet mbi të ardhmen e Evropës dhe sapo kemi hyrë në ambientet intelektuale, ku jo rrallë dominon fryma ekzaltuese mbi rrumbullaksimin e procesit integruar të kontinentit, ndërkaq në këtë kuadër e ardhmja e shtetit-komb vihet disi në pikëpyetje.

Kapitulli i dytë i pjesës së parë i është kushtuar shtetit modern dhe funksioneve të tij; sovranitetit si shtyllë e analizës së shtetit dhe vetë nocionit mbi sovranitetin, si koncept juridik dhe politik që legjitimon pushtetin në nivelin më të lartë.

Në kuadër të tezës në shqyrtim, një kapitull të veçantë të pjesës së dytë, që është edhe pjesa qendrore e tezës sime, ia kam kushtuar historisë së krijimit të Shtetit shqiptar, duke pretenduar të vë në pah disa nga vështirësitë dhe rënie-ngritjet nëpër të cilat ka kaluar etnia shqiptare gjatë përpjekjeve për zgjimin e ndërgjegjes kombëtare dhe, krahas kësaj, edhe thellimit të përpjekjeve për krijimin e shtetit. Ndërkaq po brenda kësaj pjese, jo pa qëllim jam ndalur të hedh dritë mbi rolin e Evropës së kaluar në ravijëzimin e kufijve të Ballkanit dhe me theks të veçantë ata të Shtetit shqiptar. Në këtë rrafsh, jam përpjekur të marr në konsideratë përpjekjet

e qendrave evropiane të vendosjes (1878, 1912) për të balancuar ndërmjet interesave të aleatëve dhe popujve të Ballkanit, duke sjellë edhe deklaratat e personaliteteve të kohës mbi sakrifikimin e vetëdijshëm të interesave jetike të shqiptarëve në emër të ruajtjes së paqes në Evropë. (Pjesa II, kapitulli I).

Ballkani si rajon me peshë të veçantë gjeopolitike dhe harta politike e tij që prej shembjes së dy perandorive që e zotëruan për kohë të gjatë rajonin (Perandoria Austro-Hungareze dhe ajo Osmane), iu është nënshtruar një varg proceseve rikonfiguruese me imponim. Mbi këto marrëveshje janë ravijëzuar kufijtë e shteteve nacionale, jo rrallë në shpërputhje të plotë me realitetin historik, gjeografik, etnik, kulturor, gjuhësor etj., që kanë funksionuar për një kohë, por që nuk kanë dëshmuar qëndrueshmëri dhe reflektim real, në përputhje me interesat afatgjata të popujve të rajonit. Produkt i këtij trajtimi krejtësisht kolonial, respektivisht neokolonial dhe frymës hegjemoniste serbe, ishin luftërat dhe gjenocidi i viteve të '90-ta në Bosnjë e gjetkë në ish-Jugosllavi, me theks të veçantë ajo në Kosovë.

Në këtë pjesë, në kapitullin V, vend qendror zë platforma politike mbi të cilën ngrihet teza për Federatën Shqiptare. Aty kam sjellë trashëgiminë politike që flet në dobi të tezës në fjalë, por që është krejtësisht në përputhje edhe me synimet e Unionit Evropian për europeizimin definitiv të Ballkanit.

Po në këtë kapitull (II-V), në mënyrë fare telegrafike kam theksuar determinuesit gjeopolitikë që flasin në favor të krijimit të Federatës Shqiptare.

I vetëdijshëm se procesi i krijimit të Federatës Shqiptare është i ndërlidhur dhe ndërvlarur me procesin integrues¹ të UE-së, në fund të kësaj pjese, në një kapitull të veçantë kam sjellë pesë skenarët e Qendrës për Hulumtime të Politikave Aplikative (Centrum für angewandte Politikforschung C.A.P.) dhe reflektimet mbi ndikimin e tyre në rrjedhën e krijimit të Federatës Shqiptare.

Krejt natyrshëm në pjesën e tretë ka zënë vend prezantimi i tezës së Wolfgang Vesels-it (Wolfgang Wessels) mbi fuzionimin dhe integrimin evropian, duke veneruar përparësitë që ka projekti mbi fuzionimin në rrafshin integrues dhe natyrisht përparësitë e tij.

Jo krejt kot procesi i integritimit në Evropë konsiderohet si projekt elitari. Në ndërtimin e “Shtëpisë së përbashkët evropiane”, siç do ta shohim gjatë shtjellimit të kësaj teze, popujt e Evropës fare pak kanë pasur dhe kanë mundësi që ta japin mendimin e tyre. Vetëm Qeveria e Irlandës dhe ajo e Danimarkës deri tash i kanë dhënë mundësi popullit ta thotë fjalën e tij për

këtë projekt ambicioz.

Ndërkaq, në vitin 2005, pas refuzimit të qartë të “Marrëveshjes për një Kushtetutë për Evropën” po nëpërmjet referendumit në Francë dhe fill pas saj edhe në Holandë, qeveritë e vendeve anëtare të UE-së i dhanë vetes të drejtë ta kenë një vit kohë për gjykim.

UE-ja ka kaluar kriza të ndryshme në historinë e saj. Ekonomia e përfshirë në garën me karakter global, projektin ambicioz me emrin UE duket se, megjithatë, do ta shpjerë përpara. Modeli i UE-së ka gjasa se do të ballafaqohet me këtë garë në rrafshin global pa i pësuar përshtatjet e domosdoshme. Diskutimet se si do të duhej përballur Evropa me ndeshtrashat që i sjell shekulli XXI janë të thella, por jo si do të duhej të ishin; ato variojnë varësisht nga interesat nacionale të 28 shteteve anëtare të UE-së sot dhe të anëtarëve të rinj që presin të aderojnë në UE nesër. Duket se edhe projektit të Kushtetutës evropiane, që u refuzua bindshëm, i ka munguar zgjidhja e duhur që do t'i ndërlidhte segmentet strukturore të qeverisjes nacionale me ato mbinacionale, që ishte edhe qëllimi i fundit i projektit si tërësi. Këtë zbrazëti nuk e ka mbushur dot as Marrëveshja e Nicës, por as kjo e Lisbonës.

Por, ajo që kanë siguruar qytetarët evropianë me këto akte juridiko-politike, është garancia që kanë ata tashmë për ruajtjen dhe selitjen edhe më tej të qytetarisë kombëtare. Ndërkaq të qenët evropian, fakti që shtetasi i cilitdo prej shteteve anëtar i UE-së gëzon qytetarinë e UE-së, ia plotëson atij automatikisht edhe qytetarinë kombëtare dhe nuk e zëvendëson këtë të fundit¹. Dhe, krejt kjo tashmë po ngrihet në hierarkinë e sistemit të vlerave evropiane, në të cilën individi është vlera thelbësore.

Një kapitull të tërë në këtë pjesë ia kam kushtuar konceptit mbi Evropën federale si simbiozë e politikës dhe shtetit si ide, për t'ia lënë radhën tezës mbi të ardhmen e UE-së dhe të shtetit-komb në përballje me trendët e globalizmit. Prishja e hierarkisë në rrafshin global, tendencat e hapura për ta thelluar anarkinë dhe për të krijuar qendra të reja vendosjeje (dalja në skenë e fuqive rajonale: India, Kina, Turqia, Brazili...), por edhe zhvillimet në rrafshin ekonomik dhe atë politik në shkallë botërore e kanë sjellë UE-në dhe shtetin nacional para dilemave dhe sprovave të mëdha. Duke i shqyrtuar mendimet e studiuesve të ndryshëm në formë përmbylljeje, kam sjellë argumentet e mia mbi raportin e ndërvarësisë ndërmjet UE-së, si kreaturë e llojit të vet, dhe shtetit nacional në përballje për ta siguruar ekzistencën.

Fare në fund do t'i prezantoj konceptet alternative mbi shtetin e mirëqenies, respektivisht

¹ Shih për këtë më gjerësisht nenin 17 të Traktatit të Nicës, shkurt 2001

shoqërisë së konsumit masiv, si bazë e zhvillimit të mëtejshëm të shtetit-komb. Me këtë rast do ta argumentoj faktin se koncepti “komb” në esencë qëndron prapa konceptit të shtetit të mirëqenies dhe është garantuesi i jetëgjatësisë së tij. Nëpërmjet këtij koncepti do të hedh dritë mbi rreziqet e pritura të shtetit-komb. Kështu do të dëshmoj se e ardhmja e shtetit-komb do të ndikohet dhe varet fort nga të kuptuarit drejt të tezës mbi fuzionimin strukturor të shtetit nacional me elementet e qeverisjes mbinacionale, por edhe nga prosperimi dhe zhvillimi i shtetit të mirëqenies. Sidoqoftë, e ardhmja e shtetit nacional mbetet e garantuar edhe për një kohë të pacaktuar edhe në saje të marrëdhënieve të kontraktuara ndërmjet UE-së dhe shteteve nacionale, hartuese të këtyre politikave.

Aspekte metodologjike

Janë të paktë autorët që kanë bërë studime të mirëfillta mbi rrugët që do të duhej të ndiqnin shqiptarët për të realizuar gjakimin shekullor, vullnetin politik dhe të drejtën e tyre historike e natyrore për bashkim në rrethanat e krijuara tashti pas çlirimit të Kosovës.

Në vitet e nëntëdhjeta të shek. XX-të ishte profesor Ukshin oti ai që kishte vënë themelet e mendimit politik modern shqiptar në kuadër të të cilit hyn edhe platforma politike për bashkim kombëtar. Ndërkaq profesor Rexhep Qosja në vitin 1992 do të shkruaj platformën e tij mbi strategjinë e bashkimit kombëtar.

Nga këto studime pararendëse, vlenë të theksohet gjithësesi punimi i profesor Ksenofon Krisafi “E ardhmja politike e shqiptarëve në vështrimin juridiko-ndërkombëtar”, duke risjell në vëmendjen e studjuesve statusin juridiko-ndërkombëtar të Shqipërisë që kishte präcaktuar Kuvendi i Vlorës e deri tek parashtrimi i katër tezave që I cilëson si “katër format e mundshme të bashkimit të shqiptarëve në Ballkan”. Teza e dytë ka ët bëjë me krijimin e federatës shqiptare. Por e tillë siç është mbarshtruar kjo tezë në këtë punim të disertacionit gjithësesi mund të pohohet se është tërësisht origjinal.

Rëndësia praktike e temës ka të bëjë me të kuptuarit real të peshës dhe rolit që ka krijimi i Federatës Shqiptare, duke pas në konsideratë interesat evropiane dhe rolin që ajo do të keët në ruajtjen dhe kultivimin e paqes dhe sigurisë në rajon. Çështja e trajtuar në këtë është në interes të përgjithshëm shkencor, shoqëror dhe kombëtar. Arritja e rezultateve të punës dhe konkretizimi i materies hulumtuese, shkencore e analitike, shpresojmë do të ofrojnë të dhëna historike e vizione më të qarta mbi rolin, rrugën dhe perspektiven evropiane që ka Federata Shqiptare në BE.

Ky studim ka një rëndësi të madhe për fushën e mendimit politik shqiptar dhe jo vetëm aq, pasi duhet potencuar faktin që në Shqipëri dhe Kosovë, kishte fare pak studime serioze që i riktheheshin çështjes së bashkimit të Kosovës me Shqipërinë, duke ezauruar mendimin politik evropian dhe mundësitë që po ia servir gjeopolitika moderne shqiptarëve sot.

Një arsye shtesë përse është zgjedhur pikërisht kjo temë për studim, është fakti se kam veneruar mungesën e një platforme politike reale, e cila do të mund t'i shërbenete jo vtëm shkencës dhe mendimit politik për parashtrimin teorik të këtij objekti, po edhe institucioneve qendrore të politikës dhe diplomacisë shqiptare, për realizimin praktik të tij.

Pyetjet kërkimore bazë

- *Cila është qasja për arritjen e bashkimit të dy Republikave Shqiptare?*
- *Pse Republika e Kosovës (2008) dhe funksionalizimi i saj do të duhej vlerësuar si një hap drejt Federatës Shqiptare bazuar ekskluzivisht në parimet e njohura të sistemeve të aplikueshme federale.*
- *Si mund të arrihet ky bashkim, që do të nënkuptonte ndërtimin e Shtetit-Komb Shqiptar në BE?*
- *Pse bashkimi i dy Republikave Shqiptare duhet tarjtuar si kontribut për paqen dhe sigurinë në rajon?*
- *Pse perspektive që kishte ofruar BE-ja për Gjermaninë mund të mirret si model për Federatën Shqiptare e organizuar mbi parimet e shtetit federal?*

Hipoteza

Gjatë hulumtimit ne kemi parashtruar tri hipoteza kryesore të veçanta dhe ndihmëse të cilat konfirmohen përgjatë tërë punës studimore.

Së pari, bashkimi i dy Republikave Shqiptare është i ndërruar jo vetëm nga e drejta historike dhe vullneti politik të ndërlidhura tok me mundësitë e shfrytëzimit pozitiv të parimit universal të së drejtës për vetëvendosje, por edhe nga rrugët që duhet ndjekur në kontestin pozitiv të procesit integruar evropian.

Së dyti, bashkimi i dy Republikave Shqiptare dhe krijimi i një Shqipërie Federale duhet të jetë dhe mund të jetë produkt edhe i filozofisë politike mbi të cilën është ngritur projekti i BE-së.

Këto çështje janë të mbështetura në studime të dimensioneve akademike me peshë faktike të pamohueshme.

Së treti, Marrëveshja e Ohrit shërben si instrument që kontribuon në realizimin e vetëvendosjes së brendshme (federalizimit të Maqedonisë). Si e tillë ajo është produkt i marrëdhënieve ndërmjet shtetit, kombit dhe demokracisë, dhe do konsideruar si variant kalimtar drejt një ndarje paqësore të mundshme.

Hipoteza 1:

Bashkimi i dy Republikave Shqiptare është i ndërvlarur jo vetëm nga e drejta historike dhe vullneti politik të ndërlidhura tok me mundësitë e shfrytëzimit pozitiv të parimit universal të së drejtës për vetëvendosje, por edhe nga rrugët që duhet ndjekur në kontestin pozitiv të procesit integrues evropian.

Hipotezat e veçanta

Janë të lidhura ngushtë me lëndën e hulumtimit dhe me hipotezën e përgjithshme. Hipoteza të veçanta të këtij hulumtimi janë:

Hipoteza 2:

Bashkimi i dy Republikave Shqiptare dhe krijimi i një Shqipërie Federale duhet të jetë dhe mund të jetë produkt edhe i filozofisë politike mbi të cilën është ngritur projekti i BE-së.

Hipoteza 3:

Marrëveshja e Ohrit shërben si instrument që kontribuon në realizimin e vetëvendosjes së brendshme (federalizimit të Maqedonisë). Si e tillë ajo është produkt i marrëdhënieve ndërmjet shtetit, kombit dhe demokracisë, dhe do konsideruar si variant kalimtar drejt një ndarje paqësore të mundshme.

Hipotezat e veçanta, secila në mënyrën e vet, e ndihmojnë dhe njëkohësisht miratojnë njëra tjetrën, duke ngritur rolin e Federatës Shqiptare në rrumbullaksim të projektit politik të Evropës edhe për këtë pjesë të kontinentit, duke vrojtuar këtë hipotezë me argumente të mjaftueshme shkencore.

Hipotezat ndihmëse

Mundësitë dhe sfidat e Federatës Shqiptare.

Federata Shqiptare e ngritur mbi parimet e sistemit federal dhe përparsitë e saj në rrafshin politik, ekonomik dhe në atë të ndërtimit të shtetit ligjor e demokratik.

Federata Shqiptare *e ngritur mbi parimet e shtetit unik me sistem federal* dhe koncepti ushtarak i të menduarit në korelacion me interesat gjeopolitike.

Qëllimi

Gjatë punës sonë hulumtuese për këtë temë, qëllimet kryesore i kemi përqëndruar në këto drejtime:

- Të risjell në vëmendje realitetin politik, që vë në pah se çështja e procesit të krijimit të shteteve-kombe në Evropën Juglindore nuk është përmbyllur; në këtë kuadër çështja shqiptare kërkon zgjidhje.
- Në rrafshin teorik, ishte ideja që, platforma për Federatën Shqiptare, të gjejë bazë të mirë argumentimi përmes dy teorive kryesore të marrdhënieve ndërkombëtare që operojnë aktualisht: teorisë realiste dhe asaj liberale.
- Përmes metodologjisë krahasimtare, konkretisht duke marrë në konsideratë edhe teorinë dhe praktikën aktuale botërore, ideja ishte që të argumentojmë se Federata Shqiptare mund të bazohet fare mirë në mënyrat e aplikimit të parimit të vetëvendosjes edhe në hapësira tjera e në raste të njejta apo ët ngjashme: ai centrifugal dhe ai centripetal.
- Ky studim mëton t'i ofrojë politikës bazamentin e munguar shkencor, që mund t'i shërbejë asaj si një instrument politik i duhur në kohën e duhur, në kërkim të zgjidhjes reale të çështjes shqiptare. Federata Shqiptare do të ishte gjithsesi e dobishme për qytetarët e të dy republikave shqiptare dhe më gjerë, por edhe për vetë bashkësinë familjare evropiane, së cilës i takon kombi shqiptar.
- Kjo tezë ka për qëllim githashtu edhe argumentimin e rolit të transformimeve të ndryshme të kompetencave të lejuara nga shtetet e Bashkimit Evropian, nëpërmjet komunitarizmit apo marrëveshjeve ndërqeveritare, në procesin e ndryshimit të ndjeshmërisë së përmbajtjes politike të kufijve midis shteteve anëtare të BE.

Objektivat

Bazuar në qëllimin kryesor të studimit, objektivat që synohen të arrihen vijojnë si më poshtë:

1. Përcaktimi për këtë tezë kishte për bazë shtrimin e një platforme politike e shkencore që do të mund t' i shërbente kauzës së Kombit tonë, pa ra ndesh me gjakimin për integrim në familjen evropiane.
2. Argumentimin e faktit se, kufijtë mes shteteve në Evropën Juglindore, para së githash shteteve fqinjë me Republikën e Shqipërisë, ishin në shpërputhje të plotë me realitetin historik, gjeografik, etnik, kulturor, gjuhësor etj., që kanë funksionuar për një kohë, por që nuk kanë dëshmuar qëndrueshmëri, meqë ishin produkt i politikave imperiale dhe neokoloniale.
3. *Argumentimi pse Federatën Shqiptare duhet kuptuar si një sistem që automatizon veprimet, i përqëndron energjitë dhe duke i seleksionuar vlerat kombëtare u jep atyre vendin meritë, ndërkaq forcave gjithëpërfshirëse të shoqërisë u shton gamën e ndikimit pozitiv maksimalizues?*

Metodologjia e aplikuar

Gjatë punës për temën e studimit të doktoratës kam përdorur metodat standarde të përgjithshme shkencore-kërkimore dhe ato hulumtuese: metodën analitike, krahasuese dhe sintetizës.

Këtë metodologji pune, në fakt e ka imponuar vetë natyra e punimit. Ndërkaq pyetjet që janë parashtruar rreth natyrës së hulumtimit ishin të rëndësishme thelbësore, që impononte gjithashtu natyra e tezës së disertacionit, sidomos kur kihet parasysh fakti se është punim i parë në këtë lëmi të mendimit politik.

Hipoteza² e ngritur që në krye të këtij punimi është: **Rrugët që duhet ndjekur për bashkimin e dy Republikave Shqiptare në kontestin pozitiv të procesit integrues evropian dhe shfrytëzimit pozitiv të parimit universal të së drejtës për vetëvendosje.**

Përmes **metodës analitike** koncize të të dhënave, të dokumenteve, të gjetjeve nga raportet dhe anketat e ndryshme, gjatë punës hulumtuese më ka ndihmuar edhe parashtrimi i hipotezave dhe deshifrimi faktorëve ndihmës, *duke më krijuar mundësi të mira për konkluzionet sintetike*. Në kapitujt e fundit të pjesës së dytë dhe në kapitullin e tretë dhe të katërt të pjesës së tretë, nëpërmjet të metodës së kërkimit shkencor dhe asaj analitike, kemi sjell konkluzione përmes përqasjeve specifike, duke ngritur kështu një teori të mbështetur në të dhëna historike dhe në objektivitetin politik aktual, që ka të bëjë me një tip të përqasjes që presupozon një stil të analizës cilësore (Bell Judith: 36).

Përmes **metodës komparative** janë shfrytëzuar të dhënat e fundit të literaturës shkencore, duke marrë në konsideratë edhe teorinë dhe praktikën aktuale botërore, mbi mënyrat e aplikimit të parimit të vetëvendosjes: ai centrifugal dhe ai centripetal.

Përdorimi i këtyre metodave ka qenë i dobishëm për arritjen e cilësive të larta shkencore.

² **Hipoteza** është një pohim i shprehur në formë të një gjykimi, respektivisht rezymeje logjike. De fakto, ajo është një premisë që mund të përdoret si bazë për kërkimin shkencor. Babbie (1986) e përcakton hipotezën si “një pritje rreth asaj se si gjërat duhet të jenë në botë, nëse parashikimet teorike janë të sakta”. Hipoteza mund të parashikojë një drejtim ose të shprehë një marrëdhënie të pranueshme mes variablave. Duke e konsideruar hipotezën si version formal të hamendësimit, bazuar në teoritë e shfrytëzuara në këtë studim, është arritur të nxirren konkluzione përse Federata Shqiptare është jo vetëm vazhdim i një procesi të penguar përmes Konferencës së Ambasadorëve në Londër (2013), por edhe si një produkt i rishikimit gjeopolitik për Evropën Juglindore si tërësi dhe hapësirë ku jetojnë shqiptarët në veçanti.

Me metodat e lartpërmendura jemi munduar të futemi në problemet e çështjes, t'i hulumtojmë faktorë relevantë, analizojmë, referojmë dhe faktojmë objektin e rolit dhe perspektivës europiane të Federatës Shqiptare.

Përdorimi i këtyre metodave ka qenë i dobishëm edhe gjatë procesit të leximit kritik të literaturës, të dokumentacionit, fakteve, ideve, argumenteve etj. për arritjen e cilësive të larta shkencore.

Përzgjedhja e kësaj metodologjie nuk ishte e rastit, përkundrazi, ai ishte rezultat i përshtatshmërisë me temën e studimit dhe me objektivat e saj.

Përmes kombinimit të këtyre metodave të studimit ideja është që të arrijmë tek përfundimet sa më realiste dhe të pranueshme dhe gjithësesi sa më pak të ndikuara nga bindjet personale dhe një lloj subjektivizmi legjitim.

Përkufizimet operacionale të termeve

Me përkufizimin operacional nënkuptojmë hapat për përcaktimin diferencues empirik të indikatorëve të treguesve të vërejtur ose të pritshëm në përputhje me një koncept teorik. Përmes operacionalizimit bëhet e mundurshme vlerësimi, respektivisht mundësia që gjetjet empirike të jenë të qasshme. (Atteslander 2000: 50)

Në qendër të definicionit operacional qëndron kërkesa që nocionet teorike të rrafshit empirik t'i bëjë të kuptueshme po aq sa edhe të matshme.

Natyrisht se, duke sjell këtu përkufizimet përkatëse për nocionet që ndërlidhen me hipotezën kryesore të tezës sonë, mendojmë që definicionet operacionale e në veçanti nocionet përkatëse si ai për kombin, shtetin, shtetin federal etj, e që janë sjellë edhe në kapitujt përkatës, e bëjnë këtë hulumtim më të kompletuar.³

Kjo është arsyeja përse në këtë kapitullin hyrës po sjell disa nga definicionet mbi shtetin dhe kombin.

³ Me këtë rast duam të potencojmë se nuk është qëllimi ynë që të prezantojmë këtë operacionalizim në detaje shtrëuese. Sidoqoftë në këtë shënim do t'na lejohet që të potencojmë se gjatë punës sonë hulumtuese kemi pas parasysh literaturë të mjaftueshme që ka pas për objekt tema të kësaj natyre. Në shkencat sociale çështja e operacionalizimit ishte trajtuar sidomos në vitet e dyzeta të shek.XX-të. Shih për këtë psh. Lanberg, 1941: 42; pastaj "Rajoinder" nga Herbert Blumer në të njëjtin vëllim f.743-745; Dodd, 1942: 43...

Kombi

Fjala “komb” ka të bëjë më tepër me popullsinë brenda vendit, që e ka një kulturë, gjuhë dhe përbërje etnike të përbashkët, si dhe një vazhdimësi të fortë historike. Kjo shfaqet në ndjenjën e kolektivitetit dhe të identitetit të përbashkët të shumicës së pjesëtarëve të kombit.

Sipas shprehjes republikane franceze, kombi “duhej të ishte një dhe i pandashëm”. Nga ky përkufizim rrjedh që kombi është i paracaktuar ta formojë një shtet të vetëm dhe që përbën një tërësi të pandashme. (J.Hobsbawm, 1990:18). Sipas këtij koncepti, “kombi” ishte një tërësi qytetarësh, sovraniteti kolektiv i të cilëve konstituonte një shtet, si shprehje e vullnetit të tyre politik.

Përkufizimi ndër më të cituarit i Karl Dojçit mbi kombin është ai që e përcakton atë, pra kombin “si një popull në posedim të një shteti”.⁴ Sipas tij, “kombi është populli politikisht i mobilizuar, që do të duhej të posedonte, përveç identitetit të përbashkët (kulturë, gjuhë, religjion), me qëllim që të ketë mundësi dhe aftësi komunikimi të përbashkët, të jetë edhe në posedim të fuqisë autonome politike”.

Ndërkaq, sipas autoritetit klasik të shkencave të sociologjisë, siç është Max Weber, “**kombi është një bashkësi ndjenjash, të cilat e shfaqin veten si duhet në një shtet të vetin; kështu, kombi është një bashkësi, e cila normalisht prirret të krijojë shtet të vetin**”. (Weber, 1948:179).

Sipas Gidensit, kombi mund të konsiderohet se përmbledh “një kolektiv, i cili ekziston në një territor të përcaktuar qartë, i cili varet nga një administratë unitare”.⁵ Ndërkaq, sipas Grinnfeldit: Identiteti kombëtar në kuptimin e tij të dallueshëm modern është një identitet, i cili buron nga anëtarësia në “popull”, karakteristika themelore e të cilit është se përkufizohet si “komb”.⁶ Sipas Gidensit, kombi përbëhet nga “një kolektiv, që ekziston brenda një territori të përcaktuar qartë, që i nënshtrohet një administrimi unitar, monitoruar vetiu, si nga aparati i brendshëm shtetëror, ashtu dhe ai i shteteve të tjera”. (Pierson, 2009:71).

Kombi në të shumtën e rasteve është i formuar nga një ose më shumë etni; ai e ka të identifikuar gjuhën e tij, ndërkaq letërsinë e ka të mirënjohur. Kombi e ka ose e kërkon të drejtën për identitet politik dhe vetëvendosje si popull dhe bashkë me këtë edhe kontrollin mbi një hapësirë të veçantë, ngjashëm me Izraelin e Biblës dhe entitetet tjera që tashmë njihen si shtete-kombe. (Husting, 2003: 15).

⁴ Shih: www.jenspeterkutz.de

⁵ Shih: http://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens

⁶ Shih: <http://en.wikipedia.org/wiki/Greenfeld>

Interpretimi i hapur i nocionit të kombit ka të bëjë kryesisht me konceptin modern të shoqërisë demokratike. Por, në shkencën e sociologjisë nuk ekziston ndonjë definicion për kombin, që do të ishte i pranueshëm për të gjitha palët.

Shteti

Me përfundimin e epokës së Mesjetës ndryshoi edhe njohja e rendit Hyjnor. Fatkeqësitë e atij shekulli lanë të kuptohej se nuk ka farë plani hyjnor që mund t'i nënshtrohet shoqëria njerëzore, por, përkundrazi, shoqëria vazhdon t'i nënshtrohet ligjit dialektik, ndryshimeve të papritura. Ndërkaq, sipas Makiavelit (1469-1527), njerëzit nuk u nënshtrohen urdhrave arbitrarë, por veprojnë në raport me interesat e tyre. Për Makiavelin, shteti ishte si një organizatë politike që shërben për sundim, si mjeti më i mirë i veprimit kundër fatit të paparashikueshëm.

Spanja në këtë periudhë u bë shteti i parë që po zhvillohej duke vënë në jetë teoritë e Makiavelit mbi shtetin. Nëpërmjet imponimeve të ndryshme erdhi deri te krijimi i shtetit unik spanjoll.

Maks Veberi e definonte shtetin si *“një bashkësi njerëzore, e cila brenda një territori të përcaktuar mëton të ushtrojë monopol legjitim në ushtrimin e dhunës fizike dhe atë me sukses”* (Maks Veberi, 1988: 506).

Ndërkaq për Andrew Heywud, shteti shikohet në ndërlidhje të plotë me vetë përkufizimin mbi politikën. Nëse në kuptimin e saj të gjerë, “politika është veprimtaria nëpërmjet së cilës njerëzit bëjnë, ruajnë dhe përmirësojnë rregullat e përgjithshme sipas të cilave jetojnë” (Andrew Heywud, 2008: 4), shteti mbetet struktura nëpërmjet së cilës ata i realizojnë këto qëllime. Meqë, “shteti është një organizatë politike që e përcakton juridiksionin sovran brenda kufijve të përkufizuar territorial dhe ushtron pushtet nëpërmjet një grupi institucionesh të përhershme, këto institucione janë ato që njihen si publike”, në atë që janë përgjegjëse për organizimin e përbashkët të jetës shoqërore dhe financohen me shpenzimet e publikut. Shteti kështu mishëron institucionet e ndryshme të qeverisjes, por ai gjithashtu shtrihet te gjykatat, industritë kolektive, sistemi shoqëror i sigurisë e kështu me radhë; ai mund të identifikohet me krejt “trupin politik” (Heywud, 2008: 5).

Makiaveli mendohet se ishte i pari që e përdori konceptin e shtetit për t'iu referuar një qeverie sovrane brenda një territori të dhënë, në dorëshkrimin e shumëqarkulluar të “Princit”, të përfunduar më 1513 dhe të botuar më 1532.

Me kontributet e tyre rreth përkufizimit të shtetit në historinë e mendimit politik shquhen Bodini dhe Sir Thomas Smithi, të pasuar nga Valter Ralajh (Walter Raleigh), Hobsi dhe Loku. Mirëpo, përkufizimi më i pranuar i shtetit modern mbetet ai i Maks Veberit në veprën e tij “Politika si profesion”. Veberi i thekson tri aspekte të shtetit modern: territorialitetin, monopolin e mjeteve të dhunës fizike dhe legjitimitetin. Pa institucione shoqërore që kërkojnë monopolin e ushtrimit të ligjshëm të dhunës brenda një territori të caktuar, argumenton Veberi, do të krijohet shumë shpejt anarki. “Shteti është një komunitet njerëzor që (me sukses) pretendon monopolin e përdorimit të ligjshëm të forcës fizike brenda një territori të dhënë”, konstaton Veberi (Weber, 2004: 17).

Shteti federal

Në shkencat juridike pozitive ende nuk kemi dot një definicion të kristalizuar, respektivisht të pranueshëm mbi nocionin shtet federal. Shih për këtë nocioni në fjalë shihet më shumë si një shprehje normative i cili do të duhej të interpretohej nga ligji themelor (kushtetuta) gjermane (J.Issensee, 2008:666; H.J. Vogel: 2009:1043).

Për rrjedhojë nocioni shtet federal konceptohet si një nocion që i përket shkenës juridike, ndonëse krijimi i tij mund të ndërlidhet me rrethanat historike dhe politike specifike. Por në rrafshin eksplicit teorik, kemi diferenca të theksuara mes shtetit federal si nocion kundruall atij të shtetit unitar.

Kështu një shtet në rrafshin formalo-juridik federal përmes përcaktimeve konkrete kushtetuese mund të ruaj normat e shtetit ekstrem unitar, përderisa një shtet unitar në rrafshin formalo-juridik, përmes decantrilizimit të veçantë, mund të shndërrohet në një shtet model federal.

Por, në shkencat juridike ka pajtueshmëri mbi atë se Shteti federal është një sistem organizativ i tillë në të cilin secili anëtarë ka autonomi të konsiderueshme, por që delegon kompetenca të caktuara një autoriteti federal. Ndërkaq në fushën e studimeve ndërkombëtare gjithashtu egziston pajtueshmëria e plotë se subjekt i së drejtës ndërkombëtare është vetëm shteti federal.

Është obligim i politikës, por edhe i institucionit kushtetues, në rastin e Federatës shqiptare, i Kuvendit të saj, që ta përcaktojë taksativisht fuqinë e njësive federale. Por vet nocioni mbi shtetin federal nuk është çështje e institucionit kushtetutdhënës (Kuvendit). Kjo është çështje e pastër e teorisë juridike (A.A. Herzog, 1962: 63). Në instancë të fundit këtu kemi të bëjmë me teorinë mbi shtetin.

Në kushtetutën gjermane është potencuar natyra e shtetit sipas vullnetit politik, që e specifikon atë si shtet të së drejtës, shtet social, shtet demokratik, por duke sjell edhe nocionin “federativ” të organizimit vertikal. Por, meqë Bashkimi Europian nuk është shtet federal, kushtetutdhësi gjerman (parlamenti) është shprehur qartë se çka nënkuptojnë raportet mes koncepteve “Federatë” dhe “Shtet federal”, duke nënkuptuar Shtetin federal jo thjeshtë si produkt të traditës së organizimit shtetëror, por edhe si strukturë të dyfishtë të organizimit. Në instancë të fundit federalizmin, do kuptuar si term të pastër shtetëror (Christian Lutz, 2013:71).

Vështirësitë dhe kufizimet e studimit

Duke qenë se studimi ëshët i pari i këtij formati dhe në këtë lëmi të shkencave politike, vështërsitë ishin të natyrave të ndryshme. Shih për këtë, në tërësi janë shfrytëzuar modelet gjermane të studimit.

Mungesa e studimeve të mëparshme në që të dy Republikat shqiptare: në Shqipëri dhe Kosovë, por edhe më gjerë, për fushën e mendimit politik dhe juridik, bën që të mungojnë të dhënat mbi të cilat mund të bëhen krahasime me të dhënat e këtij studimi.

Subjektet e studimit

Subjekte të studimit janë dy Republikat egzistuese Shqiptare dhe Republika e Maqedonisë, në njëërën anë dhe vetë BE-ja, si strukturë e llojit të vetë, duke i dhënë përparësi në këtë kuadër, perspektivës së shtetit – komb në BE.

Pjesa e parë

SHTETI NË RRJEDHAT E HISTORISË

Shteti në rrjedhat e historisë

Kapitulli I-rë

Shteti dhe zhvillimi i tij në rrafshin historik

1.1 Epoka e Mesjetës dhe Rendi hyjnor

Në Evropën e periudhës së Mesjetës nuk mund të flitej për shtetin në kuptimin aktual të këtij nocioni juridiko-politik. Ne tashmë e dimë se struktura e bashkësive mesjetare ishte jashtëzakonisht e komplikuar dhe vazhdimisht u nënshtrohej ndryshimeve, si në formë, ashtu edhe në përmbajtje. Në fakt, Evropa e periudhës së Mesjetës nuk njihnte shtete të ndërtuara mbi parimin e territorialitetit, por kryesisht mbi atë të ndërlidhjeve personale të oborreve princërore dhe ndërlidhjeve tjera me karakter vasaliteti. Mbretërit nuk ushtronin pushtet në vend, por as edhe mbi qytetarët, duke pas parasysh se numri i atyre që kishin ndërlidhje, respektivisht qasje në politikë, ishte fare i vogël. Mbretërit e ushtronin pushtetin e tyre, duke u mbështetur kryesisht në parimin e pronësisë mbi tokën dhe gatishmërinë e feudalëve tjerë për t'iu nënshtruar pushtetit të mbretit, kurorës dhe fronit të tij. Nëpërmjet nënshtrimit ndaj kurorës së mbretit, feudalët siguronin garancitë e nevojshme për ushtrim të pushtetit në feudet e tyre kundruall një tatimi ndaj oborrit mbretëror. Këta vasalë arrinin kështu ta trashëgonin pasurinë dhe pushtetin e tyre te pasardhësit, krahas trashëgimisë së lojalitetit ndaj oborrit mbretëror. Sidoqoftë, kjo lloj trashëgimie i kishte kufijtë e vet kohorë, pra nuk ishte e përhershme. Kjo e drejtë (mbi trashëgiminë) përfundonte me vdekjen e njërit prej nënshkruesve të marrëveshjes. Vazhdimi i saj ndërmjet oborrit dhe trashëgimtarit të feudalit përkatës i nënshtrohej një marrëveshjeje të re.

Si rezultat i ndërlidhjes ndërmjet vasalësh, me kalimin e kohës, në thellësi të viteve në Mesjetë, erdhi deri te ngritja e shtetit. Mirëpo, vasalët, duke e ruajtur të drejtën e trashëgimisë mbi pronën te pasardhësit e tyre, arritën ta ruajnë edhe të drejtën e ushtrimit të pushtetit mbi bujqit e tyre, kështu që mbretërit, mund të thuhet se nuk ishin zotë të qytetarëve si qenie njerëzore, por ata ishin zotërues të vendit.

Krejt kjo, më në fund, ishte në logjikën e rrjedhave historike. Shteti tashmë kishte nevojë për

një udhëheqës që do të ushtrojë pushtet në tërësinë e tij, duke mos e kufizuar këtë pushtet mbi individin. Kështu lind nevoja për rregullativa juridike, për ndarjen e pushteteve ndërmjet mbretit dhe vasalëve të tij deri te feudalët e vegjël, por edhe për ta shmangur rrëshqitjen e shoqërisë në sfondin e konflikteve të mundshme si rezultat i kontradiktave mbi bazat e interesit. Në këtë periudhë lëvizjesh të popullsisë, vënia e një vargu normash juridike për akëcilën bashkësi (qytet e krahinë) po bëhej domosdoshmëri.

Në pjesën më të madhe të Evropës ishte pikërisht norma juridike e periudhës romake, pra *E Drejta Romake*, ajo tek e cila u mbështetën krijuesit e normave juridike të kohës kur po lindte shteti. Të kësaj epoke janë edhe statutet e para të qyteteve shqiptare. Ndërkaq, përvoja mesjetare u bart dhe u shfrytëzua mirë edhe në epokën e re. Shih për këtë, Shulc me të drejtë nënvizon se shtetet moderne evropiane e morën për model këtë lloj ndërlidhjeje (Schulze, 2004:25).

Në këtë periudhë vëmë re se edhe mbretërit donin të thirreshin në të Drejtën Romake, duke krijuar kështu bazë juridike për të drejtën që pretendonin ta shfrytëzonin për ushtrimin e pushtetit të tyre absolut. Por, sipas parimit bazë të kësaj të drejte - të Drejtës Romake, “*Princeps legibus solutus*” - princi, respektivisht mbreti, nuk i nënshtrohet ligjit, ngase ai e bën atë vetë. Si rrjedhim, vjen deri te rangimi i ligjeve. Kështu, pushteti legjislativ, si dhe rregullat sipas të cilave do të qeverisej shteti, mbeteshin e drejtë e rezervuar e mbretit. Nëpërmjet këtyre rregullave të lojës, pretendoheshin të shmangej mundësia e zhytjes së vendit në anarki, duke krijuar predispozita për paqe më të qëndrueshme. Por, me gjithë këtë, paqja nuk u sigurua asnjëherë për kohë të gjatë. Princat gjithnjë luftonin për ruajtjen e së drejtës së tyre mbi trashëgiminë dhe legjitimitetin për të ushtruar pushtet në principatat e tyre. Madje, ata provuan nëpërmjet hartimit të akteve juridike ta përligjin edhe të drejtën për krijimin e shtetit të ri.

Franca ia doli që të etablohet si shteti i parë modern. Mbreti Filipi II Augusti (1165-1223) arriti të ndërtojë hierarki të qëndrueshme administrative, mbështetur edhe në akte juridike, duke krijuar kështu parakushtet për hedhjen e themeleve të shtetit modern. Kjo administratë, që ngrihej mbi parimet e së Drejtës Romake, përbëhej nga kalorës fisnikë, klerikë dhe qytetarë që i nënshtroheshin dhe i përgjigjeshin për veprimet e veta vetëm mbretit. Sidoqoftë, edhe kjo kategori për çdo çast dhe në çdo kohë mund të zëvendësohej; ajo nuk e zotëronte të drejtën për ta trashëguar profesionin e tyre prej zyrtari. Kjo klasë nëpunësish, me kalimin e kohës u sforcua deri në atë masë sa ishin në gjendje ta ruanin rendin dhe qetësinë edhe nëse për një kohë mungonte mbreti, qoftë si rezultat i vdekjes së papritur, qoftë si rezultat i prekjës nga farë

sëmundjeje e rëndë, lëngimi më të gjatë, apo edhe ndonjë vizite jashtë etj., derisa përcaktohej trashëgimtari i fronit.

Që prej shekullit II, njerëzit në Evropë filluan të dilnin jashtë mureve të vendbanimeve, manastireve e kështjellave ku kishin qëndruar të mbyllur. Shkëmbimi i mallrave kishte shënuar rritje të ndjeshme. Krahas kësaj, edhe nevojat për kontakt dhe përcjellje të informacionit nga një vendbanim në tjetrin shënojnë rritje. Zotërimi i hapësirave dhe mbajtja e tyre nën kontroll po shënonte ndryshime në përmbajtje dhe në formë. Mbreti tashmë nuk ishte thjesht një person që qëndronte në krye të piramidës së hierarkisë mbretërore, por ai as nuk trajtohej si i barabarti në mesin e princërve. Ai nuk trajtohej më si njerëzit e rëndomtë, por gjithnjë e më shumë si shenjtor. Në postin e tij shkriheshin elemente të Mbretërisë biblike, me elemente parakrishtere, ide gjermane të “të shenjtëve” të fisit, që ishte realizuar në personin e Dukës. Mbreti bekohej me vajin e shenjtëruar dhe ishte, si të thuash, i ngarkuar edhe i Perëndisë që të ruajë e të kujdeset për rend, qetësi e paqe, qoftë nga kundërshtarët e jashtëm, por edhe nga ata të brendshëm. Ai angazhohej për ruajtje të drejtësisë për individin, por edhe për bashkësinë dhe, në fund, trajtohej edhe si mbrojtës i Kishës si institucion. Atij i ishin veshur aftësi mbinatyrore, magjike dhe vlente si “person i përzier” (mixta persona) - njerëzor për nga natyra dhe hyjnor nëpërmjet bekimit. Në personin e Mbretit ishin mishëruar principet hyjnore të përhershme dhe këto ai i bartte në botën tokësore nëpërmjet sundimit absolut. Po kështu, po fillonte njëkohësisht edhe ndarja e Personit si Zot i vendit nga Personi Hyjni. Prandaj, në ritualin mortor të mbretit francez dëgjoheshin thirrjet:

“Mbreti ka vdekur! Rroftë Mbreti”. Mbreti ishte i vdekshëm, si gjithë të tjerët, por më tej vazhdonte jetën Mbretëria dhe me këtë edhe shteti (Schulze,2004:26).

Sidoqoftë, shtetet që dolën në skenë në Mesjetë kudo në Evropë nuk mund t’i shikojmë si struktura politike moderne me pushtet të përqendruar (centralist), por as edhe si struktura administrative anonime, që kishin në krye Mbretin prej të cilit mbaheshin fijet e pushtetit dhe kontrollit kudo në Mbretëri. Shikuar realisht, oborri mbretëror edhe në këtë të ashtuquajtur mbretëri moderne e ushtronte pushtetin e tij mbi strukturat e shtetit vetëm në rrugë indirekte. Detyrë primare e mbretit, në vështrim të parë, mbeti ajo e njeriut që ndan drejtësinë dhe e gjyqtarit që zgjidh kontestet ndërmjet grupeve të interesit dhe grupeve tjera shoqërore të regjioneve me autonomi të gjerë në vend (Schulze,2004:35); ndërkaq latifundistët e mëdhenj dhe të pasurit tjerë me ndikim kishin autonomi të gjerë. Duke e shfrytëzuar pikërisht këtë frymë të pushtetit perandorak edhe brenda Perandorisë Osmane, u bë e mundur dalja në skenë

dhe forcimi i pashallëqeve shqiptare, njëri me qendër Shkodrën dhe tjetri Janinën. Ky princip bazë i ndarjes së pushtetit dhe ushtrimit të kontrollit ishte edhe parimi themelor mbi të cilën u mbështet arsyetimi për ndarjen e shtetit dhe kishës kudo në Evropë. Për pasojë, Patrikana e Stambollit mori pothuajse ingerencat e shtetit në shtet, duke u shndërruar në mbrojtëse të ligjshme të ortodoksëve, kudo ku ndodheshin brenda Perandorisë Osmane. Kjo ndarje e kishës me shtetin më pas ishte shkas i krijimit të dy shkollave të mendimit politik, të mbështetura në parimet përkatëse filozofike që shërbyen si bazë për krijimin e shteteve nacionale në Evropë: Liria e të besuarit në raport me aparatit e dhunës, si dhe liria e politikës nga ndikimi i Kishës si institucion.

Në Angli, ndarja e pushtetit solli deri te lufta për sa më shumë pushtet ndërmjet Mbretit dhe qyteteve, respektivisht princave, produkt i së cilës ishte “Magna Charta Libertatum” (1215/1217). Nëpërmjet këtij akti juridik u betonuan qartë të drejtat e fisnikëve, gjë që i përmirësoi në tërësi parimet e së Drejtës dhe që garantoj lirinë e Kishës si institucion i pavarur. Ndërkaq, qytetet për herë të parë arritën ta sigurojnë organin e tyre politik. Te kjo ndarje, respektivisht te kjo ndarje pushtetesh në kuadër të një sistemi të dyfishtë, e ka burimin shteti modern me rendin kushtetues parlamentar në hapësirën evropiane.

Në Francë mbreti arriti që ta kufizojë autonominë politike të qyteteve dhe regjioneve. Ky fakt prodhoi efekte tjera shoqërore dhe politike: u krijuan shumë bashkësi të vogla që nuk arritën ta ruajnë kontinuitetin e veprimit, siç qe rasti me qytetet dhe regjionet angleze me autonomi më të madhe politike.

Perandoria Romake, përkundrazi, nuk arriti dot ta ndërtojë një aparat administrativ për të qenë. Shtrirja e Perandorisë në përmasa të thella, por edhe luftërat e pareshtura ndikuan në zhvillimin tejet të ngadalshëm të saj. Ajo nuk arriti ta ngrejë një kryeqendër, siç ishte rasti i Londrës dhe Parisit, ku do të përqendrohej administrata shtetërore.

Historia e shteteve evropiane do të dëshmojë më pas se zotërinjtë e kësaj periudhe, kudo në Evropë, nuk arritën dot të krijojnë rend juridik nëpërmjet të cilit do të arsyetohej legjitimiteti i pushtetarëve, por edhe do të garantohej ruajtja e interesave të bashkësive, qoftë nga kundërshtarët e brendshëm, qoftë nga armiqtë e jashtëm. Ndërkaq më pas, nëpërmjet luftërave të pambarimta, përfundoi edhe epoka e Mesjetës. Shembull ekzemplar për këtë mund të na shërbejë lufta shekullore ndërmjet Anglisë dhe Francës (1337-1453).

1.2 Epoka e shtetit absolutist

Me përfundimin e epokës së Mesjetës ndryshoi edhe njohja e rendit Hyjnor. Fatkeqësitë e atij shekulli lanë të kuptohej se nuk ka farë plani hyjnor që mund t'i nënshtrohet shoqëria njerëzore, por, përkundrazi, shoqëria vazhdon t'i nënshtrohet ligjit dialektik, ndryshimeve të papritura. Ndërkaq, sipas Makiavelit (1469-1527), njerëzit nuk u nënshtrohen urdhrave arbitrare, por veprojnë në raport me interesat e tyre. Për Makiavelin, shteti ishte si një organizatë politike që shërben për sundim, si mjeti më i mirë i veprimit kundër fatit të paparashikueshëm. Makiaveli e shihte fuqinë si pjesë përbërëse të shtetit. Fuqia është në gjendje ta mposhtë çfarëdo veprimi të pakontrollueshëm, duke pasur si arsyetim bazë qëllimin për ruajtjen e shtetit me çdo çmim dhe me të gjitha mjetet e mundshme. Shi për këtë, shteti, sipas Makiavelit (Princi), nuk kishte nevojë për farë përligjje formale juridike, ngase, sipas kësaj logjike, mbreti, respektivisht ushtruesi i pushtetit zotëron rregullat e tij, të drejtën e veprimit mbështetur në rezonin ekskluziv shtetëror.

Lidhur me strukturën faktike të këtij tipi të shtetit kanë ekzistuar pikëpamje të ndryshme, megjithëse shteti i fortë e i qëndrueshëm përherë ishte më shumë një utopi. Rrugët e gjata që shërbenin, jo vetëm për transport, por edhe për shkëmbim informacioni, luftërat e shumta, mungesa e unifikimit gjuhësor në rrafshin komunikativ dhe doket e shumëllojshme e penguan procesin e krijimit të shtetit të fortë dhe stabil.

Në anën tjetër, me shtimin e tregtisë ndërmjet qyteteve, pushteti i princërve erdhi duke u zvogëluar. Kjo ndikoi edhe në zhvillimin e përsheptuar të teknikës luftarake dhe kështu erdhi deri te lindja e formacioneve ushtarake të rregullta të mbushura në të shumtën e rasteve me mercenarë. Financimi i tyre bëhej nëpërmjet mbledhjes së tatimit. Mbledhja e tatimit implikonte domosdoshmërinë e ngritjes në këmbë të administratës së financave, burokracisë së veçantë. Këto elemente garantonin pavarësinë dhe lirinë e veprimit politik të mbretit nga qytetet dhe aparati i tyre administrativ.

Spanja në këtë periudhë u bë shteti i parë që po zhvillohej duke vënë në jetë teoritë e Makiavelit mbi shtetin. Nëpërmjet imponimeve të ndryshme erdhi deri te krijimi i shtetit unik spanjoll. Mbreti e mori në duar të drejtën e plotë të ligjvënësit dhe monopolin mbi financat. Ndërkaq, për ta thelluar dhe farkuar unitetin e shtetit, mbreti e imponoi edhe unifikimin e fesë. Hebrejtë dhe qytetarët tjerë të përkatësisë së besimit islam u detyruan ta lëshojnë Spanjën. Pjesa dërmuese e tyre atëbotë erdhi e u vendos në Selanik, pranë lagjes së banuar kryesisht me shqiptarë dhe në qytete tjera të Ballkanit. Ndërkaq, një pjesë u shpërnda në thellësi të

Perandorisë Osmane. Mbreti e kishte të drejtën e propozimit për të gjitha postet me rëndësi edhe në hierarkinë kishtarë dhe kështu ushtronte pushtet absolut edhe mbi Kishën.

Kështu ngjashëm veproi edhe Hajnrihu III (1534) në Angli, duke u vetë-emëruar edhe në fronin e Kishës dhe duke i pezulluar kompetencat e Papatit në territorin e Anglisë.

Nëpërmjet imponimit të unifikimit fetar, mund të thuhet se shtetet në këtë pjesë të Evropës arritën ta rritin unitetin e brendshëm dhe fuqinë e tyre. Mirëpo, nëpërmjet Luterit dhe Kalvinit u dëshmuua se në pjesën më të madhe të Evropës ky unitet nuk ekzistonte, prandaj pasoi edhe shembja e ngrehinave të quajtura perandori a shtete. Sidoqoftë, në kulmin e zhvillimit të shoqërive absolutiste erdhi deri te krijimi i unitetit në veprim ndërmjet shtetit dhe religjionit.

Jean Bodin-i (1529-1596) e arsyetonte sundimin absolut me pasojat dhe tmerrin e luftërave të shekullit kur jetoi. Sipas tij, religjioni nuk do të duhej të ishte qëllimi kryesor i lëvizjes së masave, por liria. Kjo do të thoshte paqe me çdo çmim. Çështjet e kontestueshme fetare nuk mund të zgjidheshin nëpërmjet ushtrimit të dhunës, prandaj ato janë çështje të Kishës, e jo të Shtetit. Shteti do të duhej të ishte institucioni që orientohet në vendosjen e drejtësisë dhe rendit, aparatit administrativ sovran. Sovraniteti do të duhej të ishte vetia themelore e shtetit dhe vetëm një monarki e fortë do të mund ta impononte paqen, meqë ajo njëkohësisht paraqet burimin natyror të të gjitha ligjeve. Shih për këtë, sovrani do të duhej të ishte edhe në rrafshin fetar neutral. Ai pavarësisht se e ka monopolin e ligjvënësit, duhet t'i nënshtrohet të ashtuquajturës e Drejtë Hyjnore, respektivisht të drejtës natyrore dhe parimeve bazë mbi të cilat është ndërtuar monarkia. Diç ngjashëm argumentonte edhe Hobsi (1588-1679). Njerëzit në parim janë të lirë dhe të barabartë. Mirëpo, meqë ata ia kanë frikën vdekjes që e ka burim dhunën, bëjnë përpjekje ta sigurojnë paqen, duke nënshkruar kontrata dhe marrëveshje me karakter obligues reciprok, nëpërmjet të cilave heqin dorë nga e drejta natyrore për ta mbytur njëri-tjetrin. Kjo e drejtë bartet pastaj te shteti. Dhe, kështu, shteti bëhet institucioni që vendos për të ushtruar luftë, për ta arritur paqen, madje edhe për jetën dhe vdekjen e individit. Edhe Hobsi përcaktohet për rendin monarkik në dobi të realizimit të idesë së tij. Për dallim nga Hobsi, Xhon Loku mendonte se njerëzit mund të jetojnë në harmoni, por detyra kryesore e shtetit është që ta mbrojë pronën private të çdo individi. Ideja e Lokut është futur në Kushtetutën amerikane. Sipas Lokut, njerëzit i formojnë qeveritë për ta ruajtur jetën, lirinë e pasurinë dhe për ta siguruar drejtësinë për të gjithë (Zenun Halili, 2006: 20).

Dhe vetëm nëse shteti, monarku dhe sovraniteti ndërlidhen në një, themi se është arritur qëllimi i kontratës. Erdhi kështu një çast kur filloi të dominojë opinioni se edhe Zoti e

ushtronte sundimin e tij në rrafshin horizontal - te masat e gjera, nëpërmjet mbretit (Ludvigu XIV). Por, kjo gjendje nuk dominonte në tërë gjeografinë e Evropës. Me kalimin e kohës, përkundrazi, shteti erdhi duke fituar sovranitet më të ndjeshëm, meqë ai po lirohej ngadalë nga ndikimi absolut i Kishës.

* * *

Duke u rikthyer tek Aristoteli, filozofia e të cilit vuri për herë të parë në përdorim nocionin e Ligjit natyror, doktrinë kjo sipas së cilës “shoqëria dhe çështjet njerëzore duhet të udhëhiqen nga disa parime etike”, (H.Bonitz: Index Aristotelicus, Graz 1955), shteti në përfundim të epokës së absolutizmit po e merrte karakterin e një strukture politiko-juridike, ku njerëzit mëtohej të trajtoheshin si të barabartë me të drejta natyrore po ashtu të barabarta, me çka rezultonte se ata duhej të udhëhiqeshin në bazë të atyre të drejtave.

Në rrafshin internacional, sovraniteti dhe jeta mbështeteshin në krijimin e një lloj baraspeshe ndërmjet shteteve të mëdha. Marrëveshjet, normat juridike, diplomatët, si dhe paprekshmëria e sovranitetit shtetëror e krijuan të ashtuquajturën të drejtë ndërkombëtare evropiane, që u selit pastaj nga burrshtetasit dhe diplomatët e shquar.

Në Angli, për herë të parë erdhi deri te ndarja e pushteteve dhe aparatit të dhunës dhe filloi të respektohej e drejta e informimit, e drejta për ruajtjen e fshehtësisë, e drejta për prezantim parlamentar dhe e drejta e lirisë për masat e gjera. Parlamenti, edhe pse ende si përfaqësim i enteve zyrtare, kishte arritur të konstituohet vetë dhe kështu mbreti e humbi të ashtuquajturën të drejtë hyjnore. Ai, mbreti, tash duhej ta bënte betimin në fe, t’i nënshtrohej edhe vetë ligjit që e aprovonte parlamenti dhe kështu ligji kaloi mbi kurorën mbretërore.

Monteskeu (Montesquieu) e zhvilloi këtë ide më tej. Për t’iu shmangur keqpërdorimit, të cilin e kishte konstatuar tashmë se po ndodhte në Francë, ai kërkonte ndarjen e pushtetit në disa institucione: në Ekzekutiv me monarkun, në Qeverinë dhe administratën, në Legjislativ me përfaqësuesit e popullit dhe princërve dhe në Judikaturë me gjykatës që e japin betimin para ligjit dhe mbretit.⁷

* * *

Zhvillimet politike në Evropë ishin të përmasave të mëdha, sidomos në shekullin XVIII dhe atë XIX, duke formësuar tashmë bindjen se ligji duhet të jetë ai që legjitimon ushtruesit e pushtetit në vend të Zotit. Pushtetmbajtësit kështu kalojnë në “shërbim” të popullit dhe janë

⁷ Shih më gjerësisht: www.dadalos.org/alb/democracia

legjitim vetëm nëse e zbatojnë vullnetin e popullit. Kështu vjen deri te ndryshimi i thellë, në mos rrënjësor, i shtetit, nga një strukturë monarkiste në një institucion abstrakt, i ngritur mbi ligje të veçanta. Shteti erdhi e u shndërrua në shtet të së drejtës, i ngritur mbi parimet e kushtetutshmërisë.

Sipas Shulces, Revolucioni i vitit 1789 nuk bëri përmbysjen e shtetit të vjetër dhe krijimin e një të riu, por ai vuri atë rendin e vjetër, të mirë (Schulze 2004: 100). Pra, bazamenti i shtetit nuk pësoi farë ndryshimesh, ngase Revolucioni degjeneroi, ndërkaq pas tij diktatura e Napoleonit i hapi rrugë rivendosjes së absolutizmit, pavarësisht faktit se absolutizmi në Francë nuk arriti të shkojë deri në përkryerje në asnjë periudhë. Pas Revolucionit, Franca përfundimisht e rumbullakoi procesin e centralizimit dhe unifikimit deri te provinca më e vogël. Në këtë periudhë, nëpërmjet fuqisë hegjemone që ushtronte, Franca shkëlqeu dhe ushtroi ndikim, duke u shndërruar kështu në shtet model për gjithë Evropën.

Revolucioni francez për herë të parë e legjitimoi edhe dhunën. Qytetarët, sipas frymëzimeve të këtij revolucioni, ishin të gatshëm që për të drejtat e tyre, për idealet politike, të hidhen në barrikada. Në një varg shtetesh u krijuan predispozita për zgjidhjen e kundërthënieve ndërmjet shtresave dhe klasave edhe me mjete dhune, duke ia hapur kështu rrugën edhe shtetit të ushtrojë dhunë në emër të mbrojtjes së interesave më të larta nacionale dhe shtetërore, respektivisht në përpjekje për të legjitimuar shfrytëzimin e një klase nga tjetra, të një etnie nga tjetra etj. Pasojë e krejt kësaj atmosfere ishte Revolucioni i vitit 1830 dhe ai i vitit 1848. U pa qartë se shteti ka nevojë për ristrukturim, por edhe për gjetjen e mënyrave të reja të veprimit, duke u thirrur edhe në legjitimitetin që i jep klasës sunduese ligji për të vënë rend dhe për ta afruar kështu popullin me shtetin. Kjo e drejtë u gjet në idenë për formimin e kombit.

Sidoqoftë, popujt e Evropës u desh të kalojnë nëpër një shekull të tërë luftërash që të vinin disi te ky konkluzion. Të kujtojmë faktin se gjatë tërë shekullit XVII ishin vetëm 7 vjet që kaluan pa luftëra, ndërkaq plot 93 vjet trupi i Evropës kulloi gjak. Pas luftërave të Napoleonit, nën udhëheqjen e Maternihut, diplomacia evropiane e aprovoi sistemin e Kongresit të Vjenës, që arriti ta krijonte njëfarë baraspeshe ndërmjet fuqive evropiane.

Pas kësaj katrohure shekullore dhe luftës së ashpër për dominim, legjitimohet si të thuash e drejta e ngritjes së të ashtuquajturit shtet territorial. Shteti i ngrehur mbi parimin e territorialitetit i krijoi kushtet themelore në fushën e infrastrukturës, ato kulturore dhe politike - për krijimin e kombeve dhe shteteve sovrane.

Maks Veberi, 1988: 506) e definonte shtetin si *“një bashkësi njerëzore, e cila brenda një territori të përcaktuar mëton të ushtrojë monopol legjitim në ushtrimin e dhunës fizike dhe atë me sukses”*. Me fjalë tjera, thelbi i shtetësisë, sipas tij, shihet në aftësitë dhe mundësitë reale që posedon ai aparat, respektivisht ajo strukturë shtetërore, për t’i bindur, respektivisht për t’i detyruar njerëzit që nën një uniformë unike dhe me armë t’i mbajë nën urdhër, në shërbim të realizimit të politikave të parashtruara, respektivisht të respektimit të ligjeve.

1.3 Konceptet për shtetin dhe sovranitetin

Në zërin për shtetin, në fjalorin politik të Oxfordit, shteti përcaktohet si *“një tërësi e dallueshme institucionesh politike, qëllimi i veçantë i të cilave është organizimi i sundimit, në emër të interesit të përbashkët, brenda një territori të caktuar (McLean & Lain, 1996: 569). Ndërkaq për Andrew Heywood, shteti shikohet në ndërlidhje të plotë me vetë përkufizimin mbi politikën. Nëse në kuptimin e saj të gjerë, “politika është veprimtaria nëpërmjet së cilës njerëzit bëjnë, ruajnë dhe përmirësojnë rregullat e përgjithshme sipas të cilave jetojnë” (Andrew Heywood, 2008: 4), shteti mbetet struktura nëpërmjet së cilës ata i realizojnë këto qëllime. Meqë, “shteti është një organizatë politike që e përcakton juridiksionin sovran brenda kufijve të përkufizuar territorial dhe ushtron pushtet nëpërmjet një grupi institucionesh të përhershme, këto institucione janë ato që njihen si publike”, në atë që janë përgjegjëse për organizimin e përbashkët të jetës shoqërore dhe financohen me shpenzimet e publikut. Shteti kështu mishëron institucionet e ndryshme të qeverisjes, por ai gjithashtu shtrihet te gjykatat, industritë kolektive, sistemi shoqëror i sigurisë e kështu me radhë; ai mund të identifikohet me krejt “trupin politik” (Heywood, 2008: 5).*

Shteti është koncept qendror në studimin e politikës dhe, prandaj, përcaktimi i tij është objekt diskutimesh të ashpra ndërmjet atyre që e studiojnë. Marksistët, sociologët politikë dhe antropologët politikë zakonisht janë për një përcaktim të gjerë që të tërheqë vëmendjen mbi rolin e organeve të dhunës, që kanë përparësi të qartë në marrjen e vendimeve dhe kanë rëndësi kryesore në ushtrimin e dhunës për probleme të ndryshme brenda kufijve territorialë. Sipas këtij përcaktimi, mbetjet arkeologjike e tregojnë ekzistencën e shtetit që nga viti 600 p.e.r. dhe me dokumente të shkruara ose figurative prania e tij dëshmohet që nga viti 400 p.e.r. Po sipas kësaj shkolle, shteti na rezulton të jetë produkti i shoqërisë në një shkallë të caktuar të zhvillimit të saj, respektivisht “pohimi se kjo shoqëri është ngatërruar në një kontradiktë të pazgjidhshme me veten e vet, është ndarë në antagonizma të papajtueshëm, nga të cilët nuk

është në gjendje të shpëtojë” (Fridrich Engels, 1986:222). Por, për ta shmangur një luftë shterpë ndërmjet klasave, po sipas Engelsit, në këtë fazë të zhvillimit të shoqërisë, “u bë e domosdoshme një forcë që të qëndronte, në dukje, mbi shoqërinë, një forcë që do ta zbuste konfliktin, që ta mbante këtë konflikt brenda kufijve të “rendit”. Dhe, kjo forcë, e dalë nga shoqëria, por që e vë veten mbi shoqërinë, që bëhet gjithnjë më e huaj për të, është shteti” (Engels, 1986: 222).

Ndërkaq, për dallim nga organizimi i vjetër gjinor, sipas Engelsit, shteti dallohet, së pari, nga ndarja e shtetasve sipas territorit, ndërkaq karakteristikë e dytë dalluese është vetë krijimi i një pushteti publik. Duke veneruar më tutje arsyet reale të lindjes së shtetit, Engelsi përfundon se, si rregull i përgjithshëm, ai është “shtet i klasës më të fuqishme që sundon ekonomikisht, i klasës që me ndihmën e shtetit bëhet klasë sunduese edhe politikisht dhe siguron, në këtë mënyrë, mjete të reja për ta robëruar dhe për ta shfrytëzuar klasën e shtypur”. Sipas Engelsit, shikuar në rrafshin kronologjik të zhvillimit të tij, na rezulton se nëse “shteti antik” para së gjithash ishte shtet i skllavopronarëve për t’i shtypur skllavërit, shteti feudal ishte një organ i fisnikëve për t’i shtypur bujkrobërit dhe fshatarët e varur, shteti i sotëm parlamentar, po të shpreheshim tërësisht me gjuhën e Engelsit, është “një vegël për shfrytëzimin e punës me mëditje nga kapitali”, ndërkaq forma më e lartë e tij mbetet republika demokratike (Engels, 1986: 222-226).

Brenda Evropës Perëndimore mund të njëjtësohet një numër formash shtetërore sipas epokave të ndryshme historike. Në ekonominë skllavopronare të antikitetit, shteti - në këtë kontekst instrumenti si pronë e zotëruesve kolektivë - ekzistonte qoftë në formën e një mbreti helenistik dhe ithtarëve të tij, qoftë në formën e një perandori romak dhe të aristokracisë perandorake (McLean, Lain, 2001: 570).

Në organizimin e saj të brendshëm, Roma e kësaj epoke nuk kishte demokraci të drejtpërdrejtë, por u zhvillua nga monarkia në republikë (latinisht *res publica* “punët publike”), që qeverisej nga një senat i sunduar nga aristokracia romake.

Nëse qytetet-shtete të Greqisë na e kanë lënë si trashëgim demokracinë e drejtpërdrejtë, si formë të qeverisjes, që në një mënyrë a tjetër është përcjellë deri në shoqërinë moderne (Zvicra aplikon të ashtuquajturën demokraci të drejtpërdrejtë moderne), kontributi i Romës së lashtë është përcjellë deri te shteti modern nëpërmjet të Drejtës Romake dhe në dallimin e qartë që bën ajo ndërmjet asaj që është publike dhe asaj që është private.

Shtetet absolutiste lindën në shekujt gjashtëmbëdhjetë në Evropën Perëndimore - tudorët në Angli, habsburgët në Spanjë dhe burbonët në Francë. Këto shtete dinastike evropiane kishin shumë tipare institucionale që janë karakteristike për shtetet moderne. Krijimi i ushtrisë së përhershme, i burokracisë së centralizuar, i sistemit qendror të taksave, i marrëdhënieve diplomatike me ambasada të përhershme dhe ngritja e doktrinës ekonomike të merkantilizmit në politikë shtetërore të tregtisë, janë produkt i kësaj epoke. Që nga kjo periudhë, shtetet janë organizuar në të shumtën e rasteve mbi bazën kombëtare. Në këtë kohë termi shtet hyn për herë të parë në politikë. Makiaveli mendohet se ishte i pari që e përdori konceptin e shtetit për t'iu referuar një qeverie sovrane brenda një territori të dhënë, në dorëshkrimin e shumëqarkulluar të “Princit”, të përfunduar më 1513 dhe të botuar më 1532.

Me kontributet e tyre rreth përkufizimit të shtetit në historinë e mendimit politik shquhen Bodini dhe Sir Thomas Smithi, të pasuar nga Valter Ralajh (Walter Raleigh), Hobsi dhe Loku. Mirëpo, përkufizimi më i pranuar i shtetit modern mbetet ai i Maks Veberit në veprën e tij *“Politika si profesion”*. Veberi i thekson tri aspekte të shtetit modern: *territorialitetin, monopolin e mjeteve të dhunës fizike dhe legjitimitetin*. Pa institucione shoqërore që kërkojnë monopolin e ushtrimit të ligjshëm të dhunës brenda një territori të caktuar, argumenton Veberi, do të krijohesh shumë shpejt anarki. *“Shteti është një komunitet njerëzor që (me sukses) pretendon monopolin e përdorimit të ligjshëm të forcës fizike brenda një territori të dhënë”*, konstaton Veberi (Weber, 2004: 17).

Etimologjia e nocionit sovranitet - Parafjala latine “super” (lart, mbi); “superus” (lart në sipërfaqe) në Mesjetë ekzistonte edhe nocioni “superanus”; nga kjo shprehje në të folmen e përditshme frënge u derivua adjektivi “souverain” (sovrain, sofrain, sobrain dhe të ngjashme), si dhe substantivi: “souverainete” (sovrainetez) - dhe për rrjedhojë lindi permutacioni që e përplotësoi nocionin e dëshiruar. Nga krejt kjo, edhe teoricientët e sovranitetit si teori e përhapën pikëpamjen se fjala është për shprehjen e përditshmërisë “supremus” ose “supremitas”. (Quaritsch 1986: 13).

Zhan Bodin (Jean Bodin, 1530-1596) konsiderohet si njëri prej të parëve që e kishte përdorur nocionin sovranitet, respektivisht si njëri prej të parëve që kishte koncipuar në teorinë e tij sovranitetin si shënjeshtë të një shteti. Tek Bodini, nocioni sovranitet ishte i paramendueshëm vetëm në ndërlidhje me atë të monarkisë. Ndërkaq Tomas Hobsi (1588-1679) angazhohej për heqje dorë (vullnetarisht) nga sovraniteti i individit në dobi të autoritetit të shtetit - si formë e

vetëdijesimit shtetformues, duke nënkuptuar me këtë rast sovranitetin e brendshëm. (Anton Mariacher, 1998: 22).

Për dallim prej Hobsit, Gjon Loku (1632-1704) i jep përparësi “sovranitetit të popullit”, duke e trajtuar atë si pikërrëndesën e shtetit, duke sjellë kështu në pikëpyetje sundimin absolutist. Sipas tij, meqë populli është vetë sovrani, ai ka të drejtë edhe për kryengritje të brendshme.

Me Paqen e Vestfalisë (1648) fillon epoka e sistemeve shtetërore moderne që i përgjigjet njësisë së shtetit sovran me autoritetin e tij të pakufizuar brenda territorit përkatës. Shteti sovran shndërrohet kështu në aktor të sistemit ndërkombëtar. Shih për këtë Imanuel Kanti flet për pacenueshmërinë e jashtme të sovranitetit shtetëror. Ndërkaq, Hegeli në një shkrim të tij mbi “Kushtetutën e Gjermanisë” (1802), nënvizon gatishmërinë për reagim ndaj çfarëdo forme të cenimit të sovranitetit të jashtëm apo të brendshëm të shtetit si shënjesë qenësor të sovranitetit shtetëror. Në këtë kontribut të Hegelit, shteti na del më pak si krijesë abstrakte, por më shumë si territor brenda të cilit bën jetë rendi kushtetues me miratimin e vetë popullit.

Për Karl Shmitin, shteti nuk është as farë organizmi, individumi, a farë makine, por as edhe farë krijese; *shteti, sipas tij, është të shprehurit e një statusi të përcaktuar të një populli, ndërkaq populli është një njësi sovrane politike (“jus belli”)* - me mundësi për të miratuar, por edhe për të luftuar çfarëdo rreziku të mundshëm, respektivisht cënuesi të sovranitetit. Në mbrojtje të këtij sovraniteti angazhohet tërë korpusi politik dhe ushtarak i shtetit. Kësaj logjike i parapriu portretizimi i sistemit shtetëror evropian nga Princi Metemih (Mettemich), përfshirë në këtë kuadër edhe interesin shtetëror. Sipas tij, “Politika është shkenca e interesave vitale të shteteve në kuptimin më të gjerë. Meqenëse, megjithatë, një shtet i izoluar më nuk ekziston, nëse po, ai gjendet vetëm në analet e botës pagane. Ne duhet gjithmonë ta shohim shoqërinë e shteteve si një kusht esencial i botës moderne. Aksiomat e mëdha të shkencës politike rezultojnë prej njohjes së interesave të vërteta politike të të gjitha shteteve; janë këto interesa të përgjithshme mbi të cilat qëndron garancia e ekzistencës së tyre” (Edward V. Gulick, Nju-Jork 1967: 32).

Por, siç vëren me të drejtë Pierson, në përmbyllje të shekullit XX, “...territori dhe në veçanti sovraniteti efektiv i shteteve moderne është transformuar nga një seri ndryshimesh teknike, të cilat e kanë cenuar rrënjësisht kapacitetin e shtetit për të mbikëqyrur dhe kontrolluar. Format e reja të administrimit, teknikat e reja për mbajtjen e të dhënave, teknologjitë e reja të transferimit dhe përpunimit të të dhënave, si të njerëzve, ashtu dhe informacionit, u dhanë shteteve moderne fuqi qeverisëse, të cilat nuk i kishin shtetet më tradicionale” (Pierson, 2009:

27-28). Kështu mund të konstatojmë se teknologjia informative, në përgjithësi, dhe ajo e përgjimit, në veçanti, i vunë në dispozicion shtetit modern forma mbikëqyrjeje dhe kontrolli ndaj qytetarëve, që më herët as që mund të merreshin me mend.

1.4 Shteti modern dhe funksionet e tij

Në perspektivën historike të rrugëtimit të shtetit, nga ai antik tek shteti modern, jo rrallë nocioni shtet është përdorur për të gjitha format e pushtetit politik, pa farë diferencimi të duhur sipas epokave historike dhe zhvillimit të shtetit në këtë rrjedhë. Kështu flitet për shtetin e faraonëve, për qytetet-shtete të antikës, për shtetin e Romës, për shtetet në epokën e Mesjetës, siç theksuam më lart etj., për shtetin-principatë, për shtetin e fisnikëve, për shtetin paramodern (Wimmer 1995) dhe në fund fare për shtetin modern (p.sh. Poggi 1978). Por, siç theksohet me të drejtë nga kjo lagje studiuesish, kjo na shpie te keqkuptimet e ndryshme notare. Nocioni shtet në kuptimin që njohim ne sot është produkt i një zhvillimi të gjatë kohor. Në fakt, fjala shtet është përdorur që në shekullin XII, por atëherë ky nocion kishte tjetër përmbajtje, ngaqë ka ai sot. Sipas Benzit, tek në shek. XVII do të zërë vend nocioni “modern” mbi shtetin, që është relevant për shkencat politike dhe praktikën (A.Benz, 2008: 11).

Shteti si nocion modern edhe sot e kësaj dite vazhdon të mbetet objekt i analizave teorike dhe diskutimeve politike nga më të ndryshmet. Për përkufizimin e shtetit modern ka aq shumë pikëpamje të ndryshme, sa Berkin e bëjnë të theksojë se “të gjithë janë dakord që shteti modern është një dukuri enigmatike” (Pierson, 2009:16). Por, për dallim nga teoricienët e provincës juridike, ata të provincës politike, me një mendim më empirik, shih për këtë kërkojnë të “fokusohemi mbi ‘qeveritë’ dhe ‘sistemin politik’, duke hequr dorë nga sfera e dyshimtë, metafizike e ‘shtetit’, për institucionet dhe praktikën, të cilat mund të maten ‘me saktësinë e duhur operative’” (Pierson, 2009:16).

Ndërkaq, një qasje më e relaksuar teorike ndaj shtetit gjithsesi përmban në vete përgjigjet strikte ndaj dy pyetjeve elementare normative: e para, ç’është shteti dhe, e dyta, çfarë duhet të bëjë ai? Në kapitullin paraprak i pamë etapat historike nëpër të cilat kaloi shteti, por ne nuk kishim për qëllim brenda asaj hapësire t’i japim shpjegim të thellë pyetjes së dytë, meqë kjo ka të bëjë tashmë me shtetin modern, e që në esencë ndërlidhet edhe me kapitullin e fundit të kësaj teze.

Në historinë e shtetit, burimi qenësor për qasjen e parë, pra për atë se çfarë është shteti, vazhdon të mbetet sociologu politik gjerman Maks Veber (Max Weber, 1864-1920). Pikënisja e Veberit binte ndesh me shumicën e ideve të shpërfaqura deri atëherë. Ai thekson se:

Shteti nuk mund të përkufizohet në lidhje me qëllimet e tij. Rrallë ka detyra, të cilat nuk merren në dorë nga ndonjë organizëm politik dhe nuk ka asnjë detyrë, për të cilën dikush mund të thotë se u takon gjithmonë atyre organizatave, të cilat janë ndërtuar politikisht... Si përfundim, si për çdo organizim politik, shteti modern mund të përkufizohet vetëm në lidhje me mjetet, që janë specifike për të dhe onkretisht, përdorimi i forcës fizike (Pierson, 2009:18).

Sipas Veberit, shteti modern ishte një formë e veçantë e shtetit, e cila në vetvete ishte një formë e veçantë e një kategorie më të përgjithshme organizimesh politike.

Një organizim politik i detyrueshëm, me veprimtari të vazhdueshme, do të quhet ‘shtet’ për aq kohë sa stafi i tij administrativ t’i përballojë me sukses kërkesat për monopolin e përdorimit legjitim të forcës fizike për ruajtjen e rendit.

...(Shteti modern) e ka një rend administrativ dhe ligjor, i cili mund të ndryshojë me ligj, drejt të cilit orientohen aktivitetet e organizuara të stafit administrativ, që kontrollohen gjithashtu me anën e rregulloreve. Ky sistem urdhrash kërkon një autoritet detyrues, jo vetëm mbi pjesëtarët e shtetit, shtetasit, shumica e të cilëve e gëzojnë anëtarësinë që nga lindja, por në një masë të gjerë mbi të gjitha veprimet, që kryhen në zonën ku ai e ushtron juridiksionin e tij. Pra, ai është një organizim detyrues me bazë territoriale. Për më tepër, sot përdorimi i forcës konsiderohet si legjitim për aq kohë sa lejohet nga shteti apo parashikohet nga ai... Pretendimi i shtetit modern për ta monopolizuar përdorimin e forcës është po aq esencial sa edhe karakteri i juridiksionit të detyrueshëm dhe veprimtarisë së tij të vazhdueshme. (Pierson 2009: 16-18).

Sipas Christopher Pierson-it, pikërisht këto përcaktime ekonomike na ndihmojnë t’i veçojmë disa nga tiparet më të rëndësishme mbi mekanizmat e shtetit:

1. (monopoli) kontrolli mbi mjetet e prodhimit;
2. territori;
3. sovraniteti;

4. kushtetutshmëria;
5. pushteti jo personal;
6. burokracia publike
7. autoriteti/legjitimiteti
8. shtetësia dhe
9. tatimet (*Pierson, 2009:18-19*).

Shteti me përmbajtje moderne, kundruall alternativave tjera të organizimit politik, siç ishin perandoritë, qytetet-shtete dhe ndërlidhjet e shteteve në formën e federatave të brishta etj., u tregua më efektiv. Ai, në fakt, u dëshmuua shpejt se është në gjendje t'i përmbushë më mirë disa detyra dhe obligime ndaj qytetarëve, duke krijuar kështu jetë më komode dhe mirëqenie më të garantuar.

Natyrisht, kjo formë e organizimit të qeverisjes shkoi drejt perfeksionimit, duke u përkushtuar në përmbushjen e katër qëllimeve të njohura nga teoritë mbi shtetin:

1. Ruajtja dhe sigurimi i rendit dhe siguria e jashtme dhe ajo e brendshme, duke përfshirë në këtë kuadër edhe ambientin e përshtatshëm për jetë (Qëllimi i sigurisë);
2. Duke ngritur dhe ndërtuar në lartësinë edhe emocionale atë lloj sistemi, që mundëson krijimin e identitetit kolektiv (Qëllimi i identitetit);
3. Duke krijuar raporte të atilla me qytetarët, që mundësojnë ekzekutimin e vendimeve politike (Qëllimi i legjitimitetit);
4. Duke ndërtuar parakushte ekonomike të atilla që mundësojnë mirëqenie të

pranueshme sociale dhe rritje dhe stabilitet ekonomik, si garanci për ngritje të

mirëqenies së qytetarëve në shkallë të gjerë (Qëllimi i ngritjes së mirëqenies) (Zürn,1998: 41).

Këto qëllime, te një pjesë e mirë e shteteve të Evropës Perëndimore, sidomos pas Luftës së Dytë Botërore, u shndërruan në vlera politike. Përkujdesja përherë e shtuar i politikës, strukturës përgjegjëse në krye të shteteve, për ruajtjen e tyre veç e veç dhe pastaj edhe tok, pas Luftës së Dytë Botërore krijoi stabilitet politik në pothuajse shumicën e shteteve të hemisferës perëndimore.

Këto dhe qëllimet tjera në Evropën e pas-Luftës së Dytë Botërore kishin për bazë mendimin teorik të Charles Beard-it, të shprehura qartë në tekstin e tij *“Ideja e interesit kombëtar”* dhe para së gjithash atë të shkollës ‘realiste’, e udhëhequr nga kolosi i mendimit politik, Hans J. Morgenthau. Morgenthau kishte veneruar se *“lloji i interesit që e përcakton veprimin politik në një periudhë të përcaktuar historike varet nga konteksti politik dhe kulturor brenda të cilit formulohet politika e jashtme”* (Knopf 1963). Nëse e kemi parasysh këtë postulat të interesit, duket se UE për themeluesit e tij, sidomos boshtin e tij - Francën dhe Gjermaninë, mbetet edhe sot e kësaj dite produkt i përlllogaritjeve të faktorëve kontekstualë, duke përcaktuar në radhë të parë interesin në funksion të fuqisë. Për Morgenthau, “interesi i përcaktuar në funksion të fuqisë është një kategori objektive, e cila është universalisht e vlefshme” (Morgenthau, 2008: 57-62). Si e tillë, fuqia i shërben shtetit si busull orientuese, ashtu si edhe supershtetit (në këtë rast UE-së) për të përcaktuar se kush është dhe kush duhet të jetë interesi i vërtetë.

Në përzgjedhjen e objektivave qenësore kombëtare (shtetërore), Martin Goldshtajni (Martin Goldstein) e postuloi si më primar atë të sigurisë kombëtare. Në krye të skemës që i shërben këtij qëllimi, Goldshtajni i përcaktoi nëntë kriteret bazë që e ndihmojnë vendimmarrësin që t’i përcjellë zhvillimet jashtë shtetit dhe ta përcaktojë peshën e tyre në raport me pasojat e mundshme në korrelacion me interesat kombëtare.

Një raport i Bankës Botërore i vitit 1997 (World Bank 1997) ka ofruar një listë plausible me funksionet moderne të shtetit, të ndara në tri kategori:

- Funksionet minimale;
- Funksionet e mesme dhe
- Funksionet aktive.

Lista nuk mund të thuhet se është e përkryer, por ajo gjithsesi ofron mundësi më të mëdha për ta plotësuar gamën e obligimeve dhe detyrave të shtetit. (Shih tabelën, Figura nr. 1).

Obligimet dhe detyrat e shtetit

	Lufta për sigurimin e tregut		Përmirësimi i shkallës së barazisë	
Funksionet minimale	Gatishmëria për të ofruar të mirat publike		Mbrojtja e të varfërve	
	• Mbrojtja • Drejtësia dhe rendi • E drejta e pronësisë • Politikat e përgjithshme ekonomike • Shëndeti publik		Programet kundër varfërisë; Ndihmat në rast katastrofash	
Funksionet e mesme	Angazhimi me faktorë të jashtëm:	Rregullimi i monopoleve:	Përballja me informacione jo të plota:	Përgatitja dhe vënia në dispozicion e sigurimit social:
	Legjenda bazë; Arsimi; Mbrojtja e ambientit	Rregullimi i rendit të sigurisë sociale; Politika e karteleve	Siguria (-Shëndetësore, - për jetë, - pensionale); Rregullimi në fushën e financave; Mbrojtja e konsumatorëve	Ndarja e të mirave edhe nëpërmjet: - Pensioneve; - Ndihmave për familje; - Sigurimit të të papunëve
Funksionet aktive	Koordinimi i aktiviteteve private		Rindarja	
	Nxitja e tregut Nxitja e iniciativave të grupeve		Rindarja e pasurisë dhe të mirave	

Tabela nr. 1: Funksionet e shtetit

(Burimi: Banka Botërore, raporti për zhvillimin botëror, 1997)

Ndër obligimet minimale të shtetit modern venerojmë se mbrojtja, drejtësia dhe rendi, përkujdesja ndaj të drejtës mbi pronësinë, politikat e përgjithshme ekonomike dhe përkujdesja mbi mbarështimin e politikave që kanë të bëjnë me shëndetin publik janë si të vetëkuptueshme. Ndërkaq, para shtetit modern dalin sfida, si ato që kanë të bëjnë edhe me rregullimin e monopoleve, nxitja e tregut bashkë me nxitjen e iniciativave të grupeve për investime edhe jashtë vendit, që përfshin pastaj edhe të drejtën e shtetit funksional për ndërhyrje në procesin e rindarjes së pasurisë dhe të mirave.

Në qendër të këtij indikatori janë aftësia dhe gatishmëria e aparatit përkatës që shërben ekskluzivisht për të ushtruar dhunë, si pjesë e kontrollit qeverisës në një territor të tërë. Fjala është për posedimin dhe aftësitë menaxhuese të këtij aparati, që përbëhet në radhë të parë nga një armatë shtetërore dhe një polici; e para e aftë për t'i mbrojtur kufijtë e jashtëm të shtetit dhe vendin prej çfarëdo agresori të mundshëm, ndërkaq aparati i dytë për ta mbrojtur vendin nga konfliktet e brendshme të mundshme dhe e aftë për të vënë rend e kontroll të brendshëm, qoftë edhe nëpërmjet çarmatosjes së aktorëve privatë nën armë.

Indikatorët që dëshmojnë se këto struktura nuk ekzistojnë ose nuk funksionojnë si duhet janë: paaftësia e aparatit shtetëror për të ushtruar kontroll në tërë territorin e vendit; paaftësia për të ushtruar kontrollin e kufijve të jashtëm; prania e numrit të madh të aktorëve privatë të armatosur (përfshirë në këtë kuadër ekzistimi i kriminalitetit të lartë - mafia, rrjeti për tregtimin e drogës, prostitucioni etj.); shuarja (si bora pas shiut) e aparatit të sigurisë (nëpërmjet fenomenit të ashtuquajtur “privatizim nga lart”); armatimi i popullsisë; vetëgjyqësia si rregull; shkalla e lartë e kriminalitetit etj. Sa më shumë që përmbushen këta indikatorë, aq më shumë mund të flitet për fenomenin e erozionit monopolist të dhunës.

Në fokus të këtij indikatori bien shërbimet publike në nivele të ndryshme (shteti social, në tregun e punës, arsim, shëndetësi, ambient, infrastrukturë etj.), por edhe në strukturat shoqërore, mekanizmi përkatës që shërben për shpërndarjen e resurseve ekonomike - që të dyja të financuara nga taksapaguesit dhe burimet tjera shtetërore (doganat, tatimi, të ardhurat nga shërbimi i administratës -taksat e ndryshme etj.)

Si indikatorë shpjegues në këtë rast mund të nënvizojmë sa vijon: përjashtimi sistematik i kategorive të tëra të popullsisë nga këto burime dhe resurse ekonomike; qëndrueshmëria e krizave ekonomike dhe politike (kriza në rrafshin pensional, atë të pagave për administratën e fryrë etj.); pamundësia për ta mbledhur tatimin ose funksionimi i strukturave tatim-mbledhëse që drejtohen nga nëntoka politike, apo e ashtuquajtura strukturë parapolitike; ndarja e paktë

dhe jo e drejtë e shërbimeve të ndryshme; thellimi i ndjeshëm i diferencave ndërmjet shtresave të pasura dhe atyre të varfra; varfërimi ekstrem i popullsisë rurale; keqësimi i gjendjes së infrastrukturës rrugore dhe infrastrukturës në tërësi; keqësimi i shërbimit shëndetësor dhe i arsimit publik; rritja e madhe e papunësisë; degradimi rapid i ambientit etj.

Ky rrafsh përfshin format e participimit politik dhe procedurat e vendimmarrjes, pastaj stabilitetin e institucioneve politike, si dhe kualitetin e strukturave që janë përgjegjëse për ta ushtruar ekzekutimin e ligjit, respektivisht realizimin e shtetit të së drejtës dhe administrimin publik.

Indikatorët shpjegues për këto fenomene janë: sforcimi i strukturave autokrate dhe oligarkisë vendimmarrëse, ushtrimi i represionit kundruall opozitës, falsifikimi i rezultateve të zgjedhjeve dhe, në përgjithësi, mashtrimi si fenomen i lojës në këtë fushë; shkelja e rëndë e të drejtave të njeriut (ushtrimi i dhunës fizike, përndjekja etj.); mungesa e pavarësisë së gjyqësorit; shembja e aparatit që do të duhej të ushtronte shërbim publik (administratës si tërësi); korrupsioni i shkallës së lartë etj.

Në bazë të këtyre tri funksioneve shtetërore mund të shënjojmë tri lloje të shteteve fragjile.⁸ Në kohët moderne e vërejmë fenomenin e shtetit të brishtë të na shfaqet që në filltet e procesit shtetformues. (Rasti i Bosnjës, Maqedonisë, Kosovës, Afganistanit, Sudanit...), me ç'rast kemi të bëjmë, para së gjithash, me humbjen e aftësive administruese, respektivisht me paaftësi drejtuese nga institucionet shtetërore - në radhë të parë në rrafshin qendror.⁹

Fjala është për shtetet, institucionet e të cilave nuk janë funksionale, ose nuk janë më në gjendje t'i bëjnë shërbimet elementare karshi qytetarëve. Në këtë kuadër do të mund të shënjohim tri nivele bazë të shtetit funksional, që e përbëjnë edhe thelbin e shtetit modern. Nëse i venerojmë me kujdes këta nivele, do t'i shohim qartë një varg indikatorësh që do të dëshmonin shkallën e erozionit të akëcilit shtet dhe administratës së tij.

Në përcaktimin e shtetit të dobët (weak states), rol të ndjeshëm luan konstatimi mbi ekzistencën e aparatit të dhunës dhe atij drejtues të shtetit, por që janë të dobët, respektivisht

⁸ Për tipologji të ngjashme krahaso Robert I. Rotberg, *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Washington 2003, S. 2–10; Jennifer Milliken/Keith Krause, *State Failure, State Collapse, and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, in: *Development and Change*, 5/2002, S. 753-774; Gero Erdmann, *Apokalyptische Staatlichkeit: Staatsversagen, Staatsverfall und Staatszerfall in Afrika*, in: Petra Bendel/ Aurel Croissant/Friedbert Rüb (Hrsg.), *Demokratie und Staatlichkeit. Systemwechsel zwischen Staatsreform und Staatskollaps*, Opladen 2003, S.267-292.

⁹ Ky koncept është përpunuar nga një grup pune i Fondacionit për Shkencë dhe Politikë - SWP- së "States at Risk".

pak të venerueshëm. Krahas kësaj venerohen deficite në nivele tjera shtetërore (shërbimi administrativ, ai publik etj.), por edhe në vetë rendin politik. Si shembuj gjenerikë, tipikë për këtë lloj shteti janë shtetet në Afrikë, në Jug të Saharës (Kenia, Zimbabveja, Uganda), pastaj në Amerikën Latine (Haiti), në Azinë Qendrore (Kazakistani, Kirgistani) dhe në Evropën Juglindore (Maqedonia, Bosnja dhe pjesërisht Shqipëria), që kanë deficite në të dyja nivelet e theksuara më lart. Ky përcaktim do të vlente edhe për shumicën e vendeve arabe, respektivisht shtetet islame si: Pakistani, Siria, Egjipti, Jordania etj.

Në këtë kategori shtetesh do të mund të llogariteshin edhe një sërë vendesh me qeverisje autoritare ose gjysëmautoritare, si bie fjala: Koreja Veriore, Kuba, Turkmenistani dhe Bjellorusia. Këto vende, në fakt, janë në gjendje ta ushtrojnë monopolin e dhunës dhe kontrollin mbi territoret e tyre etj., qoftë duke aplikuar masa drakoniane, por ato kanë deficite të ndjeshme në rrafshin e rendit politik dhe janë të kufizuara që të ofrojnë shërbime përkatëse për të gjithë qytetarët.

Te lloji i shtetit në dështim (failing states) kemi të bëjmë kryesisht me ato shtete në të cilat aparati i dhunës dhe ai i përthithjes së tatimeve pothuajse nuk ekziston, ndërkaq që në dy funksionet tjera ekziston në njëfarë shkalle e gatishmërisë drejtuese. Si shembuj ekzemplarë në këtë rast shërbejnë Kolumbia, Filipinet, Indonezia, Sri-Lanka, Nepali dhe Sudani. Në këtë grup shtetesh ishte edhe Gjeorgjia, por pas ndërrimeve demokratike qeveria arriti ta fusë vendin në hullinë e stabilizimit dhe afrimit me strukturat euroatlantike dhe të ndërtojë struktura të qëndrueshme.

Te këto shtete qeveritë nuk janë në gjendje ta kontrollojnë tërë territorin e vendit, po ashtu as edhe kufijtë e jashtëm. Kudo në territoret e këtyre shteteve ushtrohet dhunë nga struktura private dhe ilegale, pastaj ekzistojnë lëvizje të ndjeshme separatiste. Dy funksionet tjera të ky lloji i shtetit edhe më tej mund të thuhet se ekzistojnë.

Në këtë kategori shtetesh është në fuqi plotësisht e ashtuquajtura politikë e hijes. Sektorët informalë të politikës në këtë rast janë më funksionalë se ata legalë. Sipas U.v.Alemanit, në këtë lagje shtetesh profili i polaritetit ndërmjet politikës kushtetuese dhe asaj nën hije do t'i kishte pesë dimensionet të pambyllura, ku ndeshen dhe përplasen interesat e palëve që luftojnë për rend dhe të atyre që notojnë më lehtë në ujërat e turbullta të politikës.

Profili i polaritetit ndërmjet politikës me mbështetje në rendin kushtetues dhe i asaj nën hije:

Formale	Joformale
E hapur	E besueshme
Legjitime	Jolegjitime
Legale	Ilegale
E rregullt	Aksidentale ¹⁰

Tabela nr. 2

Te lloji i shtetit të dështuar, respektivisht shteti në kolaps (failed states), asnjëra nga tri funksionet e lartpërmendura nuk mund të thuhet se funksionon ose është në jetë, qoftë edhe sa për ta shënuar ekzistencën. Shih për këtë, kjo kategori shtetesh vlerësohen si shtete të dështuara, respektivisht shtete në kolaps të plotë. Shembujt aktualë për ta ilustruar këtë tip shteti janë: Somalia (prej vitit 1992), Afganistani, Republika Demokratike e Kongos, Republika Qendrore Afrikane, Liberia, Sierra Leone dhe Iraku (prej vitit 2003). Ndërkaq, pjesërisht në këtë kategori hyjnë edhe Angola, Bosnja dhe Taxhikistani.

1.5 Shteti dhe rendi ndërkombëtar

Shteti nuk ka gjasa të studiohet si strukturë e izoluar, por vetëm në konteste të ndryshme të një rendi ndërkombëtar shtetesh të barabarta dhe konkurruese. Shih për këtë, që nga epoka e Vestfalisë, shtetet moderne u shndërruan gradualisht në pjesë përbërëse të një sistemi të gjerë shtetesh. Duke i marr në konsideratë rrethanat e reja, të cilave po u nënshtrohej shteti në kuadër të këtij rendi të ri në formim, Gidensi shprehet se sovraniteti i shtetit modern varet nga fillimet e tij nga një tërësi marrëdhëniesh të kontrolluara vetvetiu ndërmjet shteteve...

“Marrëdhëniet ndërkombëtare” nuk janë lidhje të krijuara ndërmjet shteteve të paracaktuara, që mund ta ruajnë pushtetin e tyre sovran, por ato janë baza mbi të cilën ekziston kombi-shtet. (Giddens, 2002: 263-64).

Siç e kemi veneruar më sipër, kufijtë e shtetit shënjnin fundin e botës së egër, respektivisht kalimin e epokës së Mesjetës në atë që ndërlidhet me konceptin e juridiksionit dhe sovranitetit, ndërkaq që prej Paqes së Vestfalisë (1648), aktorët kryesorë shtetërorë kanë

¹⁰ Prof. dr. Ulrich von Alemann, në <http://www.phil-fak.uni-dueseldorf.de>

bashkëpunuar në zgjidhjen dhe mbarështimin e disa prej çështjeve të përbashkëta dhe me interes reciprok. Sipas Piersonit, pikërisht këto *marrëdhënie të jashtme ndërmjet shteteve kanë qenë gjithmonë ato që e përbëjnë objektin më të rëndësishëm të jetës politike të shteteve moderne* (Pierson, 2009:172).

Në këndvështrimin tim në këtë mbarështim të lëndës së këtij kapitulli mbi shtetin dhe rendin e ri ndërkombëtar, që ndërlidhet me teorinë e re të shkencave politike, marrëdhëniet ndërkombëtare, kam pasur si pikënisje kryesisht qasjet e realizmit klasik (Morgenthau, 1978), pa u thelluar në qasjet e kritikëve të kësaj rryme.

Sipas Keohanes-it, parimet bazë të realizmit janë si vijon:

- Aktorët më të rëndësishëm në politikën botërore janë njësitë e organizuara territoriale (qytetet-shtete apo shtetet moderne);
- Sjellja e shtetit mund të shpjegohet në mënyrë racionale;
- Shtetet kërkojnë supremaci dhe i llogaritin interesat e tyre për këtë pushtet, në lidhje me mënyrën e sistemit ndërkombëtar me të cilin përballen. (Keohane, 1989, 38-39; Pierson, 2009:172).

Ndërkaq, supozimeve të Keohanes, Jozef Grieko (Joseph Grieco) u shton edhe pohimet e mëposhtme:

Për realistët, anarkia në nivel ndërkombëtar çon në rivalitet dhe konflikte ndërmjet shteteve, shuan vullnetet e tyre për të bashkëpunuar edhe atëherë kur kanë interesa të përbashkëta. Ajo do të thotë se institucionet ndërkombëtare nuk janë në gjendje t'i zbutin efektet kufizuese të anarkisë mbi bashkëpunimin ndërshtetëror. Ajo e përfaqëson një analizë pesimiste të perspektivave të bashkëpunimit ndërkombëtar dhe të aftësive të institucioneve ndërkombëtare. (Grieco, 1988: 485)

Bazuar në këto konkluzione të realizmit, Pierson i zhvillon më tej këto pretendime të realizmit, duke mbarështuar tërë pohimet e tij të rëndësishme mbi shtetin si subjekt i së drejtës ndërkombëtare dhe marrëdhëniet ndërmjet tyre:

1. Shtetet janë aktorët kryesorë në çështjet botërore;
2. Shtetet sillen si aktorë unikë;
3. Shtetet veprojnë në mënyrë racionale;

4. Anarkia ndërkombëtare është forca kryesore që formëson motivet dhe veprimet e shteteve;
5. Shtetet i kanë prioritet çështjet e pushtetit dhe të sigurisë;
6. Morali është një parim thellësisht i kufizuar në politikën ndërkombëtare;
7. Shtetet janë të prira drejt konflikteve, rivalitetit dhe shpesh nuk arrijnë të bashkëpunojnë edhe kur kanë interesa të përbashkëta;
8. Organizatat ndërkombëtare kanë efekt anësor mbi perspektivat e bashkëpunimit ndërshtetëror (Pierson, 2009:173-206).

Ndërkaq, siç do të shohim, pozita e shtetit në rendin e ri ndërkombëtar, tash pas përmbylljes së Luftës së Ftohtë dhe sidomos pas 11 shtatorit 2001, po merr trajtë, formë e përmbajtje të plotë. Por, nëse gjatë gjithë historisë, të gjitha përplasjet e mëdha, që nga shekulli shtatëmbëdhjetë e tutje, merrnin fund me një traktat të ri që shënjonte edhe fillimin e një rendi të ri, mbarimi i Luftës së Ftohtë nuk e prodhoi një traktat të ri. Ajo, pra Lufta e Ftohtë, u përmbyll pa ndonjë akt zyrtar eksplicit. Për pasojë, edhe sot e kësaj dite në rrafshin e kërkimeve për gjetjen e rrugëve të reja të arbitrit në çështje me interes të bashkësisë së shteteve mungon e ashtuquajtura lidhje direkte, respektivisht shkasi real, faktik, që do të shënjonte agimin e një sistemi të ri ligjor dhe ndërkombëtar. Kjo mungesë e këtij sistemi të ri u menaxhua nëpërmjet implementimit të një varg marrëveshesh që shërbyen për shuarjen e konflikteve akute (Nagorni-Karabakhut, Marrëveshja e Dejtonit për Bosnjën, Konferenca e Rambujesë për Kosovën, Marrëveshja e Ohrit për ndërprerjen e Konfliktit në Maqedoni më 2001 etj).

Në këtë proces marrëdhëniesh, edhe sot e kësaj dite, duket se teoritë moderne mbi marrëdhëniet ndërmjet shteteve na shërbejnë si pikënisje, jo vetëm për ta njohur bërthamën e traditave iluministe në fushën e marrëdhënieve ndërkombëtare, por edhe për t'i argumentuar mirë tendencat në zhvillim, sidomos në rrafshin evropian, që ndërlidhen me mundësitë e kapërcimit të anarkisë ndërkombëtare, nëpërmjet një lloj veprimi kolektiv, një federate shtetesh, siç do të thoshte Kanti, në të cilat sovranitetet shtetërore do të mbeteshin të pacenuara.

Kapitulli i II-të

Kombi në rrjedhat e historisë

2. Kombi dhe zhvillimi i tij në rrafshin historik

“Kombi është një ide”

NOVALIS

2.1 Nocioni komb

Në fillet e përdorimit të këtij nocioni, pavarësisht se në ç’pjesë të Evropës përdorej, apo se ç’grup pretendonte të shënjonte, kuptimi i tij real “vazhdonte të ishte krejt i ndryshëm nga kuptimi i tij modern” (*Anon n.d., f.15*). Në New English Dictionary të vitit 1908, “vihet në dukje se kuptimi i vjetër i kësaj fjale shënjonte sidomos njësinë etnike, ndërsa te përdorimi i mëvonshëm theksohet sidomos ‘nocioni i njësisë politike dhe i pavarësisë’” (OED, vol. VII, Oxford 1933: 30).

Fjala “komb” ka të bëjë më tepër me popullsinë brenda vendit, që e ka një kulturë, gjuhë dhe përbërje etnike të përbashkët, si dhe një vazhdimësi të fortë historike. Kjo shfaqet në ndjenjën e kolektivitetit dhe të identitetit të përbashkët të shumicës së pjesëtarëve të kombit.

Shteti-komb (nation-state) në kuptimin abetar d.m.th. entitet sovran i sunduar nga një komb i vetëm. Një pjesë e mirë e studiuesve vazhdojnë ta konsiderojnë si “sajim intelektual e mitik me forcë politike të madhe dhe shumë bindëse” (Fjalori politik i Oxfordit, 2002: 579). Në botën moderne, shtetet-kombe shënjojnë sistem ndërkombëtar entitetesh të thjeshta sovraane që kanë marrëdhënie ligjërish të barabarta njëri me tjetrin.

Në literaturën bashkëkohore, kuptimi më i gjerë i nocionit “komb” është ai që ka kontekst politik. Ai njësohet, shkrihet padrejtësisht në nocionin që e shënon edhe shtetin. Këtij kuptimi, duke e njësuar atë me nocionin aktual kombi-shtet, sikur i dha shtysë dhe një lloj qytetarie Revolucionit Amerikan dhe ai Francez.

Sipas shprehjes republikane franceze, kombi “duhej të ishte një dhe i pandashëm”. Nga ky përkufizim rrjedh që kombi është i paracaktuar ta formojë një shtet të vetëm dhe që përbën një

tërësi të pandashme. (J.Hobsbawm, 1990:18). Sipas këtij koncepti, “kombi” ishte një tërësi qytetarësh, sovraniteti kolektiv i të cilëve konstituonte një shtet, si shprehje e vullnetit të tyre politik. Në këtë përkufizim, “barazimi komb=shtet=popull, veçanërisht popull sovran, pa dyshim që e lidhte kombin me territorin, përderisa struktura dhe përcaktimi i shtetit ishin tashmë territore në thelb. Kjo, sipas Hobsbaunit, nënkuptonte edhe shumësinë e shteteve-kombe që konstituohen kështu dhe ka qenë rrjedhojë e domosdoshme e vetëvendosjes popullore” (J.Hobsbawm, 1990:19).

Përkufizimi ndër më të cituarit i Karl Dojçit mbi kombin është ai që e përcakton atë, pra kombin “si një popull në posedim të një shteti”.¹¹ Sipas tij, “kombi është populli politikisht i mobilizuar, që do të duhej të posedonte, përveç identitetit të përbashkët (kulturë, gjuhë, religjion), me qëllim që të ketë mundësi dhe aftësi komunikimi të përbashkët, të jetë edhe në posedim të fuqisë autonome politike”. Kjo nënkupton formulën: Kombi=Populli në zotërim të shtetit. Ky postulat parakupton ndërvarshmërinë e kombit nga shteti. Shih për këtë ai u vlerësua si definicion që nuk i qëndron realitetit. Madje, ai bie ndesh edhe me vetë konceptin gjerman mbi “kombin kulturor” dhe “kombin-shtet”.¹²

Karl Dojç (Karl Deutsch) që në fillimet e studimeve të tij mbi kombin shprehet: “Kombësi është populli që bën presion për ta fituar një masë të kontrollit efektiv mbi sjelljen e anëtarëve të tij... Sapo një kombësi e ka shtuar këtë fuqi detyruese të kohezionit dhe të lidhjes së mëhershme me simbolet e grupit, shpesh e konsideron veten komb, dhe kështu është konsideruar prej të tjerëve. Në këtë kuptim, njerëzit kanë folur për kombin polak, çek ose irlandez, edhe pasi këto grupe i kishin humbur shtetet e tyre të mëhershme, ose para se ta kishin marrë kontrollin e çfarëdo shteti në përgjithësi” (Karl W. Deutsch, 1966:104-105).

Ndërkaq, sipas autoritetit klasik të shkencave të sociologjisë, siç është Max Weber, **“kombi është një bashkësi ndjenjash, të cilat e shfaqin veten si duhet në një shtet të vetin; kështu, kombi është një bashkësi, e cila normalisht priret të krijojë shtet të vetin”**. (Weber, 1948:179). Në përpjekje për ta diferencuar kombin nga shteti, meqë vërehen tendenca të keqpërdorimit duke mëtuar identifikimin e shtetit me kombin, Pierson thekson se mund të jetë me leverdi nëse bëjmë dallimin ndërmjet fillesave të kombit, nacionalizmit dhe shtetit-komb.

¹¹ Shih: www.jenspeterkutz.de

¹² Po aty Për këtë dallim konceptual ndërmjet francezëve dhe gjermanëve mbi kombin dhe shtetin shih më gjerësisht: Johan Gotlieb Herder.

Megjithëse, e qartë, rendi ndërkombëtar njihet gjithnjë e më shumë si i përbërë nga shtetet-kombe.

Këtë dallim nuk e thekson aq Gidensi. Sipas tij, madje kombi mund të konsiderohet se përmbledh “një kolektiv, i cili ekziston në një territor të përcaktuar qartë, i cili varet nga një administratë unitare”.¹³ Ndërkaq, sipas Grinnfeldit: Identiteti kombëtar në kuptimin e tij të dallueshëm modern është një identitet, i cili buron nga anëtarësia në “popull”, karakteristika themelore e të cilit është se përkufizohet si “komb”.¹⁴

Pra, çdo pjesëtar i tillë i “popullit” merr pjesë në kapacitetin e tij sipëror elitar dhe për këtë arsye një shtresë e popullsisë kombëtare shikohet kryesisht si homogjene, ndërsa linja statusit dhe e klasës si sipërfaqësore. Sipas Xhon Stësingerit (John G. Stoessinger), kombi dhe shteti janë një. “Bota jonë, - shkruan ai, - është e përbërë prej më tepër se 100 shteteve-kombe”. Sipas tij, “ajo që në kohën tonë e përbën kombin mund të cilësohet si vijon: e para, dhe më e qenësishmja, kombi është njësi sovrane politike, e dyta, është populli, i cili, meqë disponon me një identitet të theksuar kolektiv, të krijuar me përfytyrimin e përbashkët mbi të kaluarën dhe të ardhmen e vet, e përjeton një shkallë më të lartë ose më të ulët të nacionalizmit. *Dhe, më në fund, kombi është popullsi, e cila e banon një territor të caktuar, e njeh qeverinë e përbashkët dhe, zakonisht, ndonëse jo gjithmonë, - ka një gjuhë dhe një kulturë*”. (Ukshin Hoti, 1995:29).

Etimologjia e fjalës “komb” - Lëvizjet shtetformuese të fundit të shekullit XVIII dhe atij XIX në Evropën Perëndimore e kanë shfrytëzuar në rrugë e mënyra, por edhe për qëllime të ndryshme, definicionin dhe vetë nocionin komb. Akceptimi i nocionit mbështetur në teorinë e përkatësisë etnike gjen mbështetje në etimologjinë e fjalës latine nati (=lindje). Kombi kështu akceptohet si grup etnik homogjen (“kombi-popull”).

Krahas kësaj ideje bën jetë edhe ajo mbi të ashtuquajturin “kombi-kulturor” (krahaso Meinecke 1908), që ndërlidhet në elementet e përbashkëta të kombit, para së gjithash në gjuhën, kulturën, traditat, literaturën, muzikën etj. Shikuar nga rrafshi historik, formimi i një njësie kulturore si medium për përcjelljen e ndjesisë së të qenit bashkësi ka pasuar tek me krijimin e kombit.

Përsiatjet teorike mbi kombin dhanë kontribut të ndjeshëm në kuptimin real të kohezionit të tij. Mendimtarë të spikatur kontinentalë gjermanë, italianë dhe francezë (nga Fishe te Macini, Renani, Veberi ose Mosi) po hidhnin dritë të qartë mbi rrugët që ishin ndjekur nga etnitë

¹³ Shih: http://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Giddens

¹⁴ Shih: <http://en.wikipedia.org/wiki/Greenfeld>

evropiane për konsolidimin e tyre në kombe të etabluara, derisa shkenca politike angleze dhe ajo amerikane nuk ishte treguar shumë kureshtare për ta studiuar kombin në rrafshin teorik.

Në traditën sociologjike është bërë diferencimi ndërmjet Grupit të vet (in-group) dhe Grupit të huaj (out-group). *Grupi i vet* përçon ndjesinë e përkatësisë, sigurisë, paqes dhe rendit; ndërkaq *Grupi i huaj* shihet si me më pak vlerë, në mos si i nënçmuar. Ndërmjet grupeve ka një gjendje tensioni pothuajse në rrjedhë, në mos gjendje lufte. Grupet vetjake i përcaktojnë normat dhe sistemin e vlerave, mënyrën e sjelljes, të qëndrimit etj., që kurorëzohen me flamurin përkatës dhe stemën. Ky grup u nënshtrohet për një kohë më të gjatë disa normave dhe kodeksit të caktuar psiko-social të përbashkët, që të ketë kështu mundësi të bëjë flamurin dhe simbolet përkatëse, që, me kalimin e kohës, fitojnë legjitimitetin kolektiv. Mbështetur në këto premisa, ky grup mund ta ristrukturojë historinë deri te rrënjët e tij, madje nëse e kërkon interesi edhe ta rikonstruktojë atë në tërësi.

2.2 Kriteret mbi përcaktimin e kombit

Shulce e definon kombin si *“qenie shpirtërore, bashkësi, që ekziston për atë sa ajo është e ngulitur në kokat dhe mendjen e njerëzve dhe shuhet nëse ajo nuk është më e dëshirueshme, nuk mendohet më për të. Kombet thirren në vetëdijen kombëtare, kombi njihet për historinë e tij të përbashkët, njihet për faktin që ka hapësirë të vet unike, por edhe viktimat (heronjtë) e tij të përbashkët (...). Kjo histori e përbashkët, në fakt, më shumë është e ëndërruar dhe e konstruktuar, se sa e mirëfilltë”* (Shulze, 2004:111).

Në literaturën e specializuar të sociologjisë dhe politikologjisë janë përfshirë teori të ndryshme që kanë pasur të bëjnë me përcaktimin e kriterëve mbi kombin, mënyrat dhe rrugët që janë ndjekur në procesin e krijimit të kombeve. Në të shumtën e rasteve, këto teori janë bazuar “në ndonjë kriter të vetëm, sikur gjuha apo etniciteti, ose duke u bazuar në ndërthurje kriteresh të tilla si gjuha, territori i përbashkët, historia e përbashkët, tiparet kulturore e shumë të tjera”. Për Hobsbaun, përkufizimi i Stalinit mbetet një prej më të njohurve të këtij lloji (J.Hobsbawm, 1990:5).

Sipas Gidensit, kombi përbëhet nga *“një kolektiv, që ekziston brenda një territori të përcaktuar qartë, që i nënshtrohet një administrimi unitar, monitoruar vetiu, si nga aparati i brendshëm shtetëror, ashtu dhe ai i shteteve të tjera”*. (Pierson,2009:71).

Nocioni komb tashmë njihet si një fenomen dinamik historik. Kombet ndërkohë në shtetin modern, sipas Piersonit, lidhen me karakteristika që janë pak a shumë unike. Ato i pasqyrojnë kërkesat për sovranitet në nivel të caktuar (jo lokal, jo kozmopolit). Ato reflektojnë zyrtarizimin e kufijve dhe rëndësinë e një aparati të përbashkët ligjor. (Pierson, 2009:71).

Grinfildi ia atribuon përdorimin e parë 'modern' të fjalës "komb" Anglisë, në fillim të shekullit XVI. Dhe, siç do të shohim më tej, formimi i kombit u bë tepër i rëndësishëm në procesin historik të formimit të shtetit. Ndërkaq, historia e krijimit të një lagjeje kombesh dhe më pas konsolidimi i shteteve-kombe në Evropë e pati një rrugë të ndryshme. Konkluzioni se shtetet u paraprijnë kombeve duket se nuk përputhet në plotëni të një varg kombesh as në Evropë. Kombi gjerman, kombi italian dhe ai shqiptar janë përjashtues në këtë kuadër. Formimi i shteteve të këtyre tri kombeve nuk ishte identik në rrafshin kohor me formimin e kombit. Mani thekson se shteti i parë i krijuar në Evropë daton në shekullin XII (Pierson, 2009:70), ndërkaq siç e pamë më lart, Grinfildi vetëm përdorimin e parë të fjalës "komb" e shënjon të jetë bërë tek në shekullin XVI.

Për Uellter Begehotin, "formimi i kombeve" ishte përmbajtja thelbësore e evolucionit të shekullit XIX (Bloch, 1924:402-404). Duke pasur parasysh këtë konkluzion të Behotit, Hobsbaun thekson me të drejtë se "roli i ekonomive të përcaktuara nga kufijtë shtetërorë ka qenë i rëndësishëm" dhe se "baza e ecurisë së zhvillimit ekonomik në shekujt XVI-XVIII ka qenë ajo e shteteve territoriale, çdo njëri prej të cilëve e synonte ta zbatonte si tërësi e unifikuar politikën e vet merkantiliste". (Bloch, 1924: 25).

* * *

Kombi kulturor mund të mos ketë shtet dhe ai e definon veten megjithatë komb, mbështetur në kritere tjera, para së gjithash në atë të gjuhës dhe kulturës së përbashkët. Shembull ekzemplar për këtë nuk është vetëm kombi gjerman që nga shekulli XIX, por edhe kombi shqiptar. Që të dyja këto kombe u krijuan para se të krijohesh shteti gjerman, respektivisht ai shqiptar. Ndërkaq, në Izrael, Bibla me kohë e ka prodhuar një model më të avancuar të asaj çfarë do të duhej të ishte kombi - popull që paraqet *një bashkësi në kuptim më të thellë, përfshirë gjuhën e përbashkët, besimin, territorin dhe qeverisjen*. Duket se ky gjedh na del si modeli i kërkesave ideale. Në këtë kuptim mund të thuhet se nocioni mbi kombin, nëpërmjet Biblës, ishte ngulitur në vetëdijen e lexuesve anglezë, duke marrë shtrirje madje edhe në tërë traditën linguistike, kulturore dhe fetare qysh në shekujt e fundmë të Mesjetës. Ky lloj

ndërgjegjësimi shkoi gjithnjë duke u thelluar më tej pas reformave kishtare, ndërkaq edhe më shumë pas poliferimit të Biblës dhe pas paraqitjes së protestantizmit. (Husting, 2003: 27).

Të menduarit mbi kombin si një bashkësi, sipas prototipit biblik te masat e gjëra të popujve të Perëndimit, po depërtonte kryesisht pas përkthimeve që po i bëheshin Biblës në gjuhën e masave. Bibla, edhe pse nuk ishte e botuar në tërësi në gjuhën angleze para vitit 1535, ajo ishte në duart e shtresave të gjëra dhe në përdorim që në fillim të shekullit XIV. Duket se botimi i Biblës në gjuhën katalonase në vitin 1478 po e shënonte kthesën qenësore në të menduarit mbi kombin. Të kësaj periudhe, me një dekadë më shumë a më pak, janë edhe përkthimet e Biblës në gjuhën gjermane (1466), në atë italiane (1471) etj. Është tepër domethënëse në këtë rrafsh edhe zanafilla e përpjekjeve për përkthimin e Biblës në gjuhën shqipe. T'i kujtojmë shkrimet e Buzukut (1510), Matrëngës dhe më vonë ato të Bogdanit, fragmente të Biblës të këta autorë të arealit katolik shqiptar dhe natyrisht edhe ndikimin e pritshëm në fillet e ndërgjegjëimit kombëtar.

Pushtimi i Shqipërisë nga Perandoria Osmane i ndërpreu mundësitë e thellimit të këtij procesi të të menduarit mbi kombin. Madje, që e keqja të jetë edhe më e madhe, nëpërmjet ndikimit ideologjik dhe procesit të konvertimit në islamizëm, njësia që kishte kombi në rrafshin ideologjik u nda më dysh, me pasojat e theksuara e të vërtetueshme edhe sot e kësaj dite.

2.3 Kombi dhe identiteti politik

Kombi është gjithsesi bashkësi shumë më e ndërgjegjshme se sa grupi etnik, që e ka të përbashkët gjuhën dhe identitetin kulturor. Kombi në të shumtën e rasteve është i formuar nga një ose më shumë etni; ai e ka të identifikuar gjuhën e tij, ndërkaq letërsinë e ka të mirënjohur. Kombi e ka ose e kërkon të drejtën për identitet politik dhe vetëvendosje si popull dhe bashkë me këtë edhe kontrollin mbi një hapësirë të veçantë, ngjashëm me Izraelin e Biblës dhe entitetet tjera që tashmë njihen si shtete-kombe. (Husting, 2003: 15).

Nocioni komb gjen shpjegim duke u mbështetur në dy teza që dallojnë nga njëra-tjetra:

1. Interpretimi konservativ - thekson elementin statik, që d.m.th. përkatësinë e një grupi etnik, që përbëhet nga masa homogjene të mëdha që i bashkojnë tiparet, veçoritë e njëjta (gjuha, kultura, historia) dhe që jetojnë në një hapësirë të veçantë territoriale.

2. Interpretimi i hapur - thekson ndërkaq mundësitë e ndryshimeve dhe të zhvillimit, të cilat e marrin parasysh faktin se në një shtet jetojnë së bashku grupe të mëdha etnike që posedojnë cilësi dhe vlera të përbashkëta, por edhe aso që i ndajnë nga njëri-tjetri dhe megjithatë e shfrytëzojnë mundësinë që u ofron ky realitet për marrëdhënie në fushën e shkëmbimit të vlerave ndërmjet njerëzve me përkatësi të ndryshme etnike (përkatësia e bashkësisë). (Schubert Klein, Bonn 2001: Verlag J.H.W.Dietz).

Interpretimi i hapur i nocionit të kombit ka të bëjë kryesisht me konceptin modern të shoqërisë demokratike. Por, në shkencën e sociologjisë nuk ekziston ndonjë definicion për kombin, që do të ishte i pranueshëm për të gjitha palët.

Kjo është e ndërlidhur edhe me vetë kërkesat e shtrura në rrafshin politik. Teoricienët e provincës demokratike përëndimore shpesh e lidhin rrallë këtë me kërkesën për legjitimitet dhe detyra normative shtetërore. Pretendimi për të drejtën për vetëvendosje, për vetorganizim të brendshëm dhe pavarësi në raport me subjektivitetet e së drejtës ndërkombëtare është i ndërlidhur ngushtë me këtë koncept.¹⁵

2.4 Kombi si fuqi kohezive politike

Kombi është dëshmuar si fuqia kohezive më e madhe politike për integrimin e pjesëtarëve të grupit, edhe pse nocioni komb, në kuptimin e sotëm të fjalës, është relativisht i ri.

Historia si vlerë e veçantë shënjuese e kombit në kujtesën e përbashkët për të kaluarën luan rol të rëndësishëm. Ajo reflekton edhe në veprimet e kombit në raport me fqinjët, si në jetën e përditshme, ashtu edhe në perspektivën e tij.

Në antikë, si bartës shpirtëror të grupit, njëkohësisht edhe si ushtrues të pushtetit dhe mëtues të integritetit, ishte aristokracia. Këtë funksion ajo e luajti deri në Revolucionin Francez. Kombet nuk përfshinin tërësinë e popullit, por vetëm shtresën e lartë, reprezentative - atë që kishte pushtet politik. Në fakt, në këtë stad të zhvillimit shoqëror dhe të vetëdijes së përkatësisë grupore, më tepër kishim të bënim me të ashtuquajturin “komb fisnikësh”. Kombi gjerman përbëhej nga fisnikët e Rajhut, nga hierarkia e lartë e Kishës dhe fisnikët e qyteteve; kombi anglez përbëhej nga Parlamenti në Westminster - ndërkaq ai francez nga i ashtuquajturi përfaqësim gjeneral i rretheve të fisnikëve. Në këtë rrafsh dhe shtrirje kohore, në truallin e

¹⁵ Shih: Handwörterbuch des politischen System der Bundesrepublik. <http://www.bpb.de/wissen/Nation.html>

Arbërisë, atëbotë kishin filluar ta shtrinte ndikimin e vet një shtresë e hollë e aristokracisë, duke mëtuar t'i kalojë kufijtë e organizimit fisnor e krahinor dhe duke mëtuar kështu t'i hapë rrugë formimit të shtetit të parë të Arbrit (1210).

Krahas këtij fokusimi, nga shtresa e fisnikëve u provua të shfrytëzohet para së gjithash gjuha si një element më i qëndrueshëm integrimi, për të hedhur kështu bazat e krijimit të kombit. Gjuha dhe përkatësia e një grupi, respektivisht një familje gjuhësh, i shërbeu forcimit të ndjesisë së afrimit. Kjo u vërejt veçmas në territoret ku përshkoheshin nga lëvizjet e pelegrinëve dhe më pas edhe ato të popujve. U krijua kështu ndjesia e afrisë me ata të cilët e flisnin të njëjtën gjuhë. Në këtë rrafsh pati ndikim edhe përkatësia e njëjtë fetare. Dhe, kështu, grupet, anëtarët e të cilave e flitnin të njëjtën gjuhë dhe i përkitnin të njëjtit religjion, filluan ta shtrijnë ndikim në hapësira përkatëse, duke i përvetësuar ato si pjesë e ekzistencës së tyre.

Në këtë stad, një rol të ndjeshëm e patën edhe simbolet, flamujt dhe uniformat. Hieraldika shqiptare e studiuar tashmë dëshmohej se zanafillën e saj e ka në pjesë të madhe në këtë epokë. Madje, sot mund të thuhet pa hezitim se edhe luftërat ndërmjet fqinjëve ndikuan në lindjen e ndjesisë kombëtare të veçantë për secilën palë.

Kështu mund të përfundojmë se gjuha e përbashkët, traditat dhe luftërat e përbashkëta ishin faktorët që ndihmuan në lindjen e kombit.

Shikuar nga ky prizëm, kombi shqiptar, ashtu si edhe ai gjerman, më tepër ishte komb që po lindte mbi shtratin e selitur të gjuhës dhe kulturës, mirëpo meqë nuk arriti ta ndërtojë shtetin mbi parimin e shtetit-komb, siç kishin vepruar shumica absolute e kombeve në Evropën Perëndimore, atij i mungoi dhe po i mungon edhe sot ndërlidhja e duhur mes shtetit-komb dhe kombit të ngritur mbi bazat e kulturës së përbashkët, pra kombit-kulturor në rrafshin real, të ngritur mbi parimet e shtetit racional.

Gjuha na rezulton si shprehja themelore e ndjenjës kombëtare. Në Evropën e vitit 950 kishte vetëm 6 “gjuhë plotësisht të lëvruara”, të shkruara, me gramatikë, me letërsi dhe me përdorim në biznes dhe në administratën publike (latinishtja, greqishtja, hebraishtja, arabishtja, anglo-sanksonishtja (anglishtja e vjetër) e sllavishtja e vjetër (kishtare). Tre shekuj më vonë, më 1250, u bënë 17 gjuhë të lulëzuara në kuptimin e mësipërm. Ndërkaq, në shekullin XX, në vitin 1937, Karl Dojç numëronte 53 gjuhë të tilla në Evropë: “Çdo vend i ri e donte gjuhën e vet dhe gjuha u bë shprehja themelore e ndjenjës kombëtare...”. (R.Ismajli, Prishtinë, “Koha Ditore”, 14 gusht 2004).

2.5 Kombi dhe roli i tij në legjitimimin e pushtetit në epokën e industrializimit

Krahas zhvillimit të kombit francez dhe atij anglez, erdhi edhe deri te formësimi i kombeve tjera në Evropë, me gjithë faktin se një pjesë e popujve të kontinentit e ndoqën një rrugë më të gjatë. Monarkia e Habsburgëve, Rusia cariste dhe Perandoria Osmane, derisa në pjesën perëndimore të kontinentit po merrnin trajtë shtetet-kombe, ato vazhdonin ta ngufatnin gjakimin e atyre pak elitave të popujve, që kishin potencial të mirë për ta krijuar kombin e tyre. Kështu po vepronin edhe me elitën intelektuale shqiptare, që tashmë ishte vënë në lëvizje.

Fundi i shekullit XVIII shënon edhe fillimin e përmbytjeve të mëdha në historinë e Evropës. Në këtë periudhë e kemi një shtim të madh të popullsisë, por edhe rritje intensive të prodhimeve bujqësore. Kjo ndikoi që popullsia të fillonte të grumbullohej nëpër qytete. Ndërkaq ky përqendrim i popullsisë ndikoi edhe në zhvillimin më të përshpejtuar të industrisë. Kështu erdhi deri te ndarja e Evropës në dy pjesë: në pjesën industriale të perëndimit dhe në atë agrare të juglindjes. Ky trend pati histori të gjatë. Pjesërisht bën jetë edhe sot. Zhvillimi i transportit dhe industrisë informative lejoi që të perceptoheshin ndryshe edhe largësitë dhe me këtë të merrte hov edhe zhvillimi i komunikacionit. Një pjesë e madhe e popujve tashmë mund të shkruante dhe të lexonte, e kjo solli edhe deri te prodhimi më intensiv i shtypit dhe librit. Kështu, për herë të parë nuk po publikoheshin vetëm lajmet dhe kronikat e qyteteve, por edhe opinionet dhe argumentet, që ndikuan në ngritjen e vetëdijes qytetare dhe politike, mendimit kritik mbi ngjarjet brenda shteteve që po krijoheshin dhe kontinentit, në tërësi.

Aty nga mesi i shekullit XVIII na paraqitet fenomeni i shtimit pothuajse eksploziv të popullsisë, që ishte edhe si rezultat i ngritjes së prodhimit ekonomik në tërësi, pastaj shtimit të higjienës dhe masave profilaktike, por edhe ndryshimeve në rrafshin juridik, sidomos në atë të së drejtës civile dhe obligimit të çiftit për lidhje kurore. Njëkohësisht kemi edhe përqendrimin e popullsisë në qytete në formë më të theksuar se në vitet e para të shekullit XVIII. Ky hov zhvillimi mori krah më pas me përmirësimin e gjendjes në fushën e transportit, me ndërtim rrugësh dhe hekurudhash të reja, që lidhnin qendrat e mëdha që tashmë ishin krijuar, qarkullimi i informatave, pra në përgjithësi komunikimi masiv. Deri në çastin sa institucionet përkatëse shtetërore dhe kishtarë nuk e ushtruan censurën, në këtë periudhë mori shtrirje të gjerë edhe zhvillimi i mendimit kritik, që ishte edhe si rrjedhojë e zhvillimit në ngjitje të aftësive për diskutim publik, të cilin e ndihmoi shumë shtypi i kohës.

Perceptimi i së vërtetës nga popullsia pësoi ndryshim radikal. Shteti absolutisht më nuk kishte mundësi ta ushtronte ndikimin që pretendonte. Gjithnjë e më shumë shtohet numri i qytetarëve që kërkonte të merrte pjesë në qeverisjen e vendit dhe kështu e vinin në pikëpyetje të ashtuquajturën të drejtë hyjnore të mbretërve për sundim të përjetshëm. Shteti absolutisht u gjet për një çast në një krizë legjitimiteti. U paraqitën dhe po zhvilloheshin shpejt alternativa tjera të të ushtruarit të pushtetit, siç ishte liberalizmi, socializmi etj. Ky i pari thirrej në liri personale, në të drejtën e fjalës dhe përkufizimin e të drejtës së shtetit në masat që do t'i cenonin këto liri qytetare. Ndërkaq socializmi kërkonte barazi për të gjithë, solidaritet dhe të drejtën e popullit për të qenë sovran.

Shtresa e lartë e shtetit absolut ishte e shtrënguar që kundruall ideologjive të reja, të paraqiste arsyet juridike, legjitimitetin dhe të drejtën për t'i ruajtur pozicionet që i kishte. Por, ajo e kishte të qartë se në këto çaste historike kishte nevojë për legjitimitet, që do të buronte dhe të qëndronte mbi ideologjitë e masave, që do t'i integronte ato. Ajo kishte njëkohësisht nevojë ta merrte miratimin e masave për të qeverisur, pra që ta siguronte vazhdimin e pushtetit dhe sigurinë e shtetit. Dhe, mjeti që e garantonte këtë legjitimitet ishte ideja për kombin.

Pas Revolucionit Francez, erdhi deri te konceptimi i ri i nocionit mbi kombin, duke e bartur atë nga rrafshi ideor në atë pragmatik politik, që nënkuptonte si pjesëtarë të kombit para së gjithash bashkësitë politike të qytetarëve që e mbështetnin idenë e barazisë për të gjithë dhe sovranitetin e popullit. Shkrimi i njohur i Abbe Sieyes “Çka është gjendja e tretë”?¹⁶ për herë të parë e deklaroi popullin e thjeshtë, të paprivilegjuar si “Gjendje e tretë”, i cili nëpërmjet punës së tij bën që shoqëria të mbijetojë dhe të çajë drejt prosperitetit.¹⁷ Ai që e njihte veten si pjesë e “gjendjes së tretë” trajtohej edhe si pjesë e kombit. Ky qëndrim duket se është aktual edhe sot e kësaj dite, individi bëhet francez duke u angazhuar dhe duke i akceptuar

rregullat e shoqërisë franceze, natyrisht edhe duke e aplikuar gjuhën frënge si gjuhë shtëpie.

2.6 Kombi në shërbim të kohezionit të brendshëm

Nëpërmjet nocionit “komb”, Revolucioni Francez ia arriti të ndërtojë kohezion dhe unitet të brendshëm të paparë ndonjëherë në histori. Kombi i mundësoi udhëheqjes së revolucionit t'i ngrejë në këmbë masat e gjera, duke i shndërruar ato në ushtri të mirëfilltë. Por, për habi, me

¹⁶ Shih më gjerësisht: www.ta7.de/txt/politik/poli0046.htm

¹⁷ Revolucioni Francez e kishte ndarë shoqërinë në tri grupime, shtresa. Shtresa e parë ishte Kleri (priftërinjtë, abatët, peshkopët etj.), shtresa e dytë ishin fisnikët, ndërkaq shtresa e tretë ishte pjesa tjetër e popullit.

gjithë këtë hov zhvillimi që po pasonte shoqëria franceze e kohës, ajo tek pas revolucionit arriti që nëpërmjet dekretit ta ngrinte gjuhën frënge në gjuhë zyrtare. Para këtij akti më shumë juridiko-politik, në Francë fliteshin më shumë se 30 dialekte, të cilat vlerësoheshin pothuajse si gjuhë më vete.

Por, derisa në Francë, si rezultat i definimit të hapësirës territoriale të shtetit dhe institucioneve unike, kombi u definua si bashkësi politike, në Gjermani kombi u definua si bashkësi gjuhësore dhe kulturore. Johan Gottfrid Herder provoi që ta definojë kombin nëpërmjet poezisë, përrallave dhe këngëve. Për dallim nga Sieyes-i, ai para shtetit dhe kushtetutës i vinte gjuhën dhe kulturën. Gjuha e nënës do të duhej, sipas tij, të ishte ajo që e përcakton përkatësinë kombëtare.

Nëpër faza pothuajse të njëjta po kalonin edhe popujt e Evropës Qendrore dhe ata të Evropës Lindore. Edhe në këtë krah të kontinentit nuk kishte hapësirë të definuar shtetërore, institucione... Kombi do të krijohej dhe rikonstruktohej më pas duke u mbështetur në elementet që reflektonin përkatësi dhe identitet të njëjtë - gjuhë, territor, histori, traditë dhe kulturë.

Ngjashëm me Johan Gottfrid Herder-in kishte vepruar edhe plejada e rilindësve tanë në krye me Naum Veqilharxhin, Jeronim De Radën, Naim Frashërin etj. Sidomos ky i fundit, nëpërmjet poezisë, evakuimit të së kaluarës së lavdishme dhe himnizimit të gjuhës, po i vinte themelet e kombit shqiptar, meqë po mungonte shteti dhe institucionet e tij, siç qe rasti me Francën. Kjo është arsyeja përse Shulce bën diferencimin ndërmjet dy ideve mbi kombin dhe konkretisht ndërmjet idesë subjektive-politike, që e kishte për bazë Revolucionin Francez dhe idenë objektive-kulturore të romantizmit gjerman. Që të dyja këto ide mbi krijimin e kombit e thjeshtësonin vartësinë shoqërore dhe shkencore dhe hidhnin dritë mbi problemin e sovranitetit.

Ideja mbi kombin afroi mundësinë për orientim dhe për marrje vendimesh, ajo e kultivonte ndjesinë e përbashkësisë dhe përkatësisë. Ideja mbi kombin po e shuante edhe pamjen e botës absolutiste. Shteti më nuk mbështetet në të drejtën absolute për të ushtruar pushtet në të ashtuquajturën të drejtë hyjnore që i garanton Zoti, por në atë që e obligon kombi. Ky legjitimitet më vonë erdhi duke u sforcuar nëpërmjet kongreseve kombëtare, ndriçimit të së kaluarës - pra nëpërmjet historisë, revolucioneve dhe luftërave zinxhir. Historianët në këtë periudhë e bënë një rishkrim të periudhës së Mesjetës, duke na e afruar një pamje krejt të re me përmasa epiko-heroike, plot patos romantizmi nacional. Kjo pamje u sforcua nga poetët

dhe dramaturgët (“Këngët e Nibelungëve” në Gjermani, “Këngët e Milosaos” tek arbëreshët në Itali dhe në mënyrë të veçantë epikës mbi Motin e Madh - Epoka Skënderbegiane te ne...). Këto pamje të reja të historisë do të duhej t’u shërbenin shteteve në krijim për sforcimin e historisë së tyre dhe legjitimimin e ekzistencës.

Luftërat në Evropë e shfrytëzuan në këtë stad zhvillimi idenë e kombit si gjenerator lëvizës. Fillon epoka e luftërave që do ta shfrytëzojë idenë për liri kombëtare, për të hedhur në frontet e luftës qindra-mijëra luftëtarë. Evropa e shekullit XIX dhe pothuajse edhe ajo e shekullit XX kaloi nëpër procesin e etnizimit në përparim të vazhdueshëm, siç do të shprehej Urs Altermat. (Urs Altermatt, 1996: 9). Por, krahas etnizimit të politikës, ky shekull do të shënojë gjithashtu edhe legjitimimin e ekzistencës së shtetit homogjen si nevojë permanente.

Kapitulli i tretë

3. Shteti - komb

3.1 Krijimi i shteteve-kombe

Shteti-komb është një bashkim konceptesh, i cili nuk vetëkuptohet. Nëse shteti nënkupton kuadrin institucional, juridik dhe institucional, kombi përmbledh dimensionet morale dhe kulturore. Ai më shumë e përbën një tip ideal dhe rezulton si produkt i transformimeve, konflikteve dhe përballjeve të shumta gjatë historisë moderne evropiane (Soin 2008, f.16). *Shteti-komb (nation-state) në kuptimin abetar d.m.th. entitet sovran i sunduar nga një komb i vetëm. Në botën moderne shtetet-kombe shënjojnë sistem ndërkombëtar entitetesh të thjeshta sovraane që kanë marrëdhënie ligjërish të barabarta njëri me tjetrin.*

Ndërkaq, josaktësia terminologjike ndërmjet nocioneve komb dhe shtet shpesh rrallë krijon dihotemi politike. “Një nga shfaqjet më të zakonshme të devijimit terminologjik është përdorimi i këmblyeshëm ndërmjet fjalëve shtet dhe komb. Kjo prirje është hutuese, sepse në një nivel të ndërgjegjes shumica e studiuesve janë qartësisht të vetëdijshëm për dallimin jetik të këtyre dy koncepteve (Walker Konnor, NY 1978:378-79). Në SHBA, “fjala (komb - S. R.) shpesh është përdorur këmblyeshëm me ‘shtet’ dhe ‘vend’ (country)”; nëse i pyetni njerëzit e zakonshëm se ç’është kombi, ata do të ta tregojnë shtetin - ato njësi që kanë sovranitet politik, që kanë kontroll mbi kufijtë e tyre, që janë në gjendje t’u bashkohen Kombeve të Bashkuara etj. Por, ky vështirësi është i pakënaqshëm...” (Judith Lichtenberg, 1997: 159). Si për ta plotësuar këtë pikëpamje, ai vazhdon: “Shembulli i Shteteve të Bashkuara mbështet pikëpamjen se kombi kuptohet më mirë si kulturë” (Judith Lichtenberg, 1997: 160).

Në botën anglosaksone, vetë studiuesit amerikanë të kësaj fushe shpesh kanë konstatuar se janë pikërisht ata që i përdorin gabimisht konceptet “shtet” dhe “komb”, duke tërhequr shenjën e barazimit ndërmjet tyre. Ndërkaq te shqiptarët, gjermanët, popujt sllavë etj., këto nocione dallojnë dhe përdoren saktë. Por, në Amerikë, ndër gjërat e para që u shpjegojnë studentëve dhe amerikanëve është ligjërata e Mahlerit për këtë temë, duke pretenduar t’i korrigjojë gabimet në këtë sferë. Mahleri duke u marrë me këtë çështje, vë pikën mbi i, tek shprehet si vijon: “Po të flasim saktë, fjalët komb, shtet dhe komb-shtet nuk janë e njëjta gjë. Koncepti

‘komb’ ka qenë përdorur në antropologji për të shënuar një grup njerëzish, të cilët kanë karakteristika të përbashkëta, ndoshta gjuhë, histori ose kulturë të përbashkët. Në anën tjetër, një ‘shtet’ është njësi politike, i krijuar nga burrat dhe gratë, bazuar në kufijtë e pranuar dhe të ndryshueshëm nga burrat e gratë. Një ‘komb-shtet’ përfshin rastet në të cilat shteti dhe kombi përputhen...” (Gregory S. Mahler, 1995:8).

Lawrence C. Mayer për t’i përcaktuar qartë këto dy nocione sjell definicionet e tij për kombin si vijon: “Komb: një grup i madh njerëzish që e kanë të përbashkët ndjenjën e përkatësisë, të të qenët një popull”. Ndërkaq për Mayerin, shteti është thjesht: “Njësia ligjore që ushtron fuqi sovrane mbi një territor të caktuar”. Prandaj, na vjen si rrjedhojë logjike konkluzioni i tij se “shteti mund të jetë identik, ose jo me kombin”. (Gregory S. Mahler, 1995:8).

Në esencë, shteti-komb është shteti me kombin (popullin, etninë) si bartës të shtetësisë. Ai ngërthen në vete elementet themelore të etnisë gjegjëse dhe në të shumtën e rasteve lidhet edhe me emrin e saj.¹⁸ E kundërta e këtij nocioni është ai për shtetin multietnik.

Në rastin më ideal, shteti-komb përbëhet në shumicë absolute nga pjesëtarët e asaj etnie, të cilët trajtohen si qytetarë lojalë të tij.

Shteti-komb është një bashkim konceptesh, i cili nuk vetëkuptohet. Nëse shteti e nënkupton kuadrin institucional, juridik dhe institucional, kombi përmbledh dimensionet morale dhe kulturore. Ai më shumë e përbën një tip ideal dhe rezulton si produkt i transformimeve, konflikteve dhe përballjeve të shumta (Robert Soin, 2008:16) gjatë historisë moderne evropiane.

Kombi dhe nacionalizmi si filozofi janë fenomene qenësore të lëvizjeve shoqërore moderne, pa to as që do të mund të paramendohej kjo që sot njihet si botë moderne.

Shteti nacional ngërthen në vete konceptin qytetar në tërësi me atë të identitetit territorial. (Rokkan, 2000:137). Parimi i shtetit-komb në fillim qe pranuar vetëm në vendet që e kishin një të kaluar historike për të qenë. Në këtë parim, mbështetur edhe në interesat politike dhe administrative, ashtu si ndodhi jo rrallë edhe në kulturën shtetërore të akëcilit shtet, u ndërtua shteti-komb. Rol të veçantë në këtë plan kishin luajtur elitat kulturore dhe në tërësi inteligjenca e vendit, të cilat, për një periudhë më se shekullore, e kishin përgatitur etninë për të bërë këtë kalim kualitativ. Shih për këtë, mund të thuhet se shteti-komb e pasqyronte një proces normal të zhvillimit të asaj etnie. Sidoqoftë, krijimi i shtetit-komb mbeti përherë në përmasa të

¹⁸ Shih: <http://www.lexikon - definition.de/Nationalstaat.html>

kufizuara apo jo, si mit i parealizueshëm, siç do të shprehej Adrian Hustingsi. (Rokkan, 2000:137).

Disi të ndërlidhura ngushtë me njëri-tjetrin dhe në ndërvlerësi të plotë i sheh kombin dhe nacionalizmin edhe Anthony A. Smith, tek analizon epokën e rilindjes së nacionalizmit në erën globale. Objektivi i vërtetimit të tij do të jetë shoqëria moderne gjithandej në glob, ku protestat etnike për autonomi dhe shkëputje, luftëra të irredentizmit kombëtar dhe konflikte shpërthyes për tregjet e punës dhe shërbimet sociale. Shih për këtë ai përfundon se “në erën e globalizmit dhe transcendencës, ne e shikojmë veten të kapur në vorbullën e konflikteve për identitetet politike dhe të copëzimit etnik (luftërat në ish-hapësirën e Jugosllavisë prodhuan 6 entitete shtetërore të reja)”. Gjithandej në kontinentin tonë, pa e përjashtuar as Evropën, nacionalizmi i “ngushtë” dhe përçarës vështrohet si burimi më i madh dhe më i rrezikshëm për shpërthime konfliktesh, ndërsa kudo identitetet etnike dhe kombëtare mbeten çështje politike të ndjeshme dhe me ngarkesë të lartë emocionale. Në këtë kuadër vështrimi, Smith do të vijë te tri përfundime me interes njohës e shkencor, të cilat në fakt i gjejmë të konkretizuara në Evropën Juglindore, më mirë se kudo, gjatë dy dekadave të fundit të shekullit XX, pra diku më shumë se tre shekuj pasi na shfaqet në skenë shteti modern (1648). E para, ai sugjeron se kombet dhe nacionalizmat bashkëkohorë janë trashëgimtarë të paraardhësve të tyre të shquar, janë të mbijetuar prej një ere tjetër dhe janë të destinuar të zhduken pasi ta kenë kryer ciklin e tyre në çdo pjesë të globit. Por, çuditërisht, këtë etapë ai e parandien se nuk mund të jetë më e gjatë se disa dekada, meqë, sipas tij, ata shpejt do të depolitizohen dhe “normalizohen”. Argumenti i dytë i tij thotë se kombet dhe nacionalizmi janë produkte dhe prodhues të pashmangshëm të modernitetit. (...) Kapitalizmi industrial, shteti burokratik, lufta totale, mobilizimi masiv social, shkenca dhe racionalizmi, informacioni i kompjuterizuar masiv dhe komunikimet elektronike, shpërbërja e vlerave tradicionale të familjes dhe revolucioni seksual e kanë ndryshuar jetën e të gjithë njerëzve në planet dhe i kanë nxjerrë ata jashtë praktikave të zakonshme dhe rutinës së përditshme... Në këto rrethana, kombet dhe nacionalizmat janë forcat e vetme popullore që mund të legjitimojnë dhe t’u japin kuptim veprimeve të shtetit racional, faktorit më të fuqishëm modern të shndërrimit shoqëror. Për këtë arsye, kombet dhe nacionalizmat nuk kanë gjasa të zhduken, së paku derisa të gjitha zonat e globit të kenë bërë shndërrimin e dhembshëm drejt një moderniteti të begatë dhe të qëndrueshëm, sipas modelit perëndimor.

Këndvështrimi i tretë thotë se kombet dhe nacionalizmat janë të përjetshëm. Madje, janë pikërisht bashkësia etnike dhe kombi ai substrati që do të shërbejnë tutje si tulla ndërtuese thelbësore për çdo rend të ri që mund të konceptohet. Sipas këtij këndvështrimi, kombet dhe

nacionalizmat nuk janë as të mbijetuarit e erës nacionaliste që është duke u zhdukur apo shpërbërë, as produkte të pashmangshme, megjithëse të hidhura, të modernitetit. Përkundrazi, janë moderniteti dhe epoka e ashtuquajtur “post-moderne” ato që do të zhduken, ndërsa kombet do të mbeten themeli i shoqërisë njerëzore, si trajta të përjetshme dhe të natyrshme të historisë dhe shoqërisë njerëzore. (Anthony D. Smith, 2008:12-15).

3.2 Prototipi anglez

Sipas Hustingsit, Anglia paraqet prototipin, si për kombin, ashtu edhe për shtetin-komb në kuptimin e mirëfilltë të nocionit komb dhe shtetit-komb. Ndërkaq, sipas Liah Greenfeldov-it, “lindja e kombit anglez mund të konsiderohet se nuk ishte vetëmendje e tij më vete, por ai paraqet njëkohësisht edhe lindjen e kombeve në tërësi dhe lindjen edhe të vetë nacionalizmit. Duket se në këtë proces rol të ndjeshëm luajti, krahas letërsisë, edhe religjioni. Medijavelisti amerikan Joseph R. Strayer konsideron se, “Anglia ishte pa dyshim shtet-komb që në shekullin pesëmbëdhjetë” (Husting, 2003:20). Ndërkaq, sipas Breullyjan-it, shteti-komb nuk mund të mendohet se ka funksionuar në kuptimin real të fjalës para shekullit nëntëmbëdhjetë. Fundja, “kombet, pajtohet edhe Gellneri - mund të definohen vetëm me terminologjinë e epokës së nacionalizmit” (Husting, 2003:21).

Në Francë, me gjithë Revolucionin e vitit 1789, shteti-komb që realizuar tek më vonë. Në këtë vend edhe më tej zotëronte konflikti ndërmjet palëve: fronit mbretëror, princërve, në njërën anë, dhe popullit, në anën tjetër. Vetëm Revolucionin i Qershorit i po atij viti solli deri te legjitimimi i dhomës së deputetëve. Ndërkaq, një hap edhe më i madh në historinë franceze u bë me të ashtuquajturën Republikë e Tretë. Kështu, shoqëria franceze e bëri edhe një hap të madh drejt ndërtimit të shtetit-komb. Në fakt, francezët paraprakisht e definuan shtetin e tyre territorial, ndërkaq ky i fundit e krijoi kombin francez. E kundërta ndodhi me kombin gjerman.

Në Angli, balanca ndërmjet Fronit Mbretëror, aristokracisë dhe princërve e pati jetë relativisht të gjatë. Parlamenti e përfaqësonte vetëm një pjesë të interesave të vendit, por jo edhe ato të popullit. U desh të pritej disa dhjetëvjetësha dhe tek me thellimin e procesit të industrializimit të vendit, në vitin 1832, u aplikua reforma zgjedhore. Në këtë kohë nuk kishte më shumë se 81 300 qytetarë me të drejtë vote. Në këtë periudhë, nën tryshnin e popullit Oborri Mbretëror u shtrëngua të bënte edhe lëshime tjera shpesh në dobi të Parlamentit dhe fuqizimit të tij, por pa lejuar që ta humbiste kontrollin ndaj tij.

3.3 Ndikimi i modelit francez

Shtetet tjera të Evropës Perëndimore, një lagje sosh, e ndoqën modelin francez, pra rrugën dhe mjetet revolucionare për të imponuar ndryshime në rendin juridiko-politik, ndërkaq pjesa tjetër modelin evolutiv anglez. Do të jetë pikërisht Franca me gjithë atë traditë revolucionare “ku ekonomia e përparuar, shteti i përqendruar, burokracia e profesionalizuar dhe popullata e arsimuar mirë dhe relativisht e begatë” (Anthony D. Smith, 2008: 54), që do të shërbejnë si model për popujt tjerë në rrugën e tyre të krijimit të shtetit-komb, por edhe për ecje drejt përafrimit dhe integritetit evropian, më pas, kur kombet evropiane do ta arrijnë një stad të qëndrueshëm maturimi. Janë këto ndjenja të nacionalizmit të kultivuar dhe vetëdija e lartë për identitetin kombëtar ato që janë shfaqur e rishfaqur pozitivisht, e me pasion të zjarrtë, sidomos në rastin e trashëgimisë së pasur kulturore e gjeografike të Francës, lidhjes së fuqishme me traditat historike, dashurisë së madhe për gjuhën franceze, në rastin e ndjesisë për kufijtë e saj historikë, të krenarisë për simbolet e lavdisë franceze dhe për arritjet e saj që nga arkitektura e letërsia e deri te kuzhina dhe kinemaja. Ndërkaq, golizmi dhe koncepti i tij për një “Evropë des Patries” ishte vetëm një nga shprehjet politike të këtij nacionalizmi të nëndheshëm kulturor, që ndodhet në rrënjët e shtetit, kulturës dhe shoqërisë franceze (Anthony D. Smith, 2008: 54-55).

Spanja, në vitin 1820, dhe Belgjika, në vitin 1831, e ndoqën modelin francez, ndërkaq vendet skandinave dhe Holanda atë anglez.

Të gjitha këto shtete provonin me çdo mjet që t’i mbanin në jetë shtetet e vogla gjermane dhe ato italiane, me të vetmin qëllim, ta ruanin balancën e fuqive në kontinent. Sidoqoftë, në Gjermani erdhi deri te krijimi i një federate të lirë gjermane, në përbërje të së cilës qenë futur më se 39 mini-shtete gjermane. Ndërkaq, në Itali ndodhi një fenomen më i ndjeshëm për historinë e vendit - pjesë të tëra ranë nën sundimin austriak.

Në Evropën Lindore dhe atë Juglindore po ndodhte një fenomen tjetër, ai i rebelimit të përgjithshëm pa ndonjë cak të qartë. Në fakt, në këtë pjesë të kontinentit të vjetër, popuj të tërë kishin kohë që po jetonin natën e gjatë nën Perandorinë Osmane, një pjesë tjetër nën atë Ruse, dhe pjesa më e vogël nën atë Austro-hungareze, duke iu shtruar madje një ndarjeje dhe copëtimi të panatyrshëm. Krijimi i shteteve-kombe në këtë pjesë të kontinentit do të pësojë vonesë të theksuar, madje një lagje e vogël kombesh (shqiptarët dhe boshnjakët) këtë proces nuk po arrijnë ta përmbyllin as sot e kësaj dite. Francezët edhe sot e kësaj dite rrahin gjoks se

janë pikërisht ata që bënë zbulimin e kombit modern dhe u bënë model për një pjesë të madhe të popujve të Evropës dhe më gjerë, jo rrallë janë në thumb të kritikës së një lagjeje dijetarësh sociologë e antropologë amerikanë. Sipas tyre, “ashtu siç ka artistë të dështuar, ka edhe shtete të dështuara, gjë që e tregon ndoshta shembulli francez” (Domenique Schnapper, 2008:24). Kjo lagje sociologësh ka treguar përherë më tepër ndjesi më të veçanta për etninë se sa për kombin dhe nuk kanë arritur dot kurrë që “të mendojnë edhe për simbolikën, idealin ose idealen - siç është barazia demokratike”, duke i cilësuar ato si produkte të kushteve shoqërore. Mënyra dhe rrugët nëpër të cilat kaloi etnia, etnitë e ndryshme për krijimin e kombit francez, në një masë të madhe u shndërrua në model për popujt e një pjese të mirë të Evropës, megjithëse ky model nuk u mor si shabllon gjithandej. Përkundrazi, ai u plotësua me përpjekjet për institucionalizimin e rendeve kushtetuese, duke mos mbetur peng i autoriteteve politike.

E kundërta ndodhi në Francë. Autoriteti politik nuk ka arritur dot as edhe sot e kësaj dite të shkrihet brenda kuadrit të ligjit, madje ai e ka brishtësuar vetë këtë kuadër, nënvizon sociologia Schnapper, pavarësisht nga struktura ligjore tepër e përpunuar e Francës si shtet modern (Schnapper, 2008:25)..¹⁹ “Sot në Francë, shteti i së drejtës nuk është institucionalizuar deri në atë shkallë dhe populizmi mbetet si burimi kryesor, dhe si kërcënim kryesor i ligjshmërisë që u është dhënë përfaqësuesve të shtetit (...). Franca është përpjekur ta pranojë të njëjtin sistem të vlerave që kanë SHBA-të: ndjenja e arritjeve, parimi i barazisë dhe i gjithshmërisë (...). Dështimi francez rrjedh nga fakti se ndryshe nga Amerika, forcat revolucionare nuk kanë qenë aq të forta sa të arrihet dhe të ruhet një miratim mbi vlerat ndërmjet grupeve shoqërore vendimtare” (Lipset, 1979:224-225)..²⁰ “Lufta për pavarësi në Amerikë, me sa duket, lehtësoi njëjtësimin e radikalizmit me nacionalizmin në Francë dhe e përforcoi magjepsjen e rikuptimit kolektivist (shtetëror)) - dhe jodemokratik - të vlerave të lirisë, barazisë dhe kombit” (Greenfeld, 1992:182).

Ndikimi i modelit francez në ambientin politik të Evropës Lindore dhe asaj Juglindore në procesin e ringjalljes së fuqisë së shtetit dhe kombit, pas shembjes së komunizmit (1989),

¹⁹ Shih më gjerësisht Greenfeld, 1992, fq. 182. “The American War of Independence eventually facilitated the identification of radicalism with nationalism in France and strengthened the appeal of the collectivist (etatist) - and undemocratic - reinterpretation of the values of liberty, equality, and nation”.

²⁰ Më gjerësisht, Lipset. “France Today the rule of law has not been institutionalized to nearly the same degree, and pluralism remains as the principal source of, and threat to, the legitimacy that is granted to agents of authority (...). France sought to adopt the same syndrome of values which United States developed: achievement, equalitarianism, universalism (...). The French failure stems from the fact that, in contrast to America, the forces of Revolution were not strong enough to sustain value consensus among the key social groupings.”

vërehet se është më i pranishëm se sa modeli gjerman, apo ai amerikan. Kombi për këta popuj që vuanin nën shtypjen ruse dhe satelitëve të saj (serbë etj.), mbeti edhe më tej objekt i një “dashurie të shenjtë”, ashtu siç thuhet në himnin kombëtar, në Marsejezë.

Në Francë, elita politike dhe ajo intelektuale ishin përqendruar në ruajtjen e frymës së patriotizmit, duke u përpjekur ta kalojnë traumën që po përjetonte kombi, pas humbjeve të betejave të njëpasnjëshme në ballafaqim me gjermanët.

Materia shkollore në shkollat publike të Francës në këtë periudhë (shek. XVIII) ishin të motivuara për rilindjen shpirtërore të patriotizmit francez. Kjo frymë i shërbeu klasës politike dhe Qeverisë franceze edhe për t'i shmangur turbullirat e brendshme të mundshme, pas thyerjes që pësoi egoja franceze.

Vendi tashmë ishte përçarë deri në qelizat e tij të fundme. Kundërthëniet ndërmjet përfaqësuesve të industrisë në zhvillim, princave dhe lëvizjes liberale të qyteteve më të mëdha, si dhe ato ndërmjet kapitalit dhe punës, ishin bërë pengesë serioze për krijimin e një kulture qytetare dhe politike që i nevojitej vendit. Vetëm armata kishte mbetur institucioni që do ta mund të krijonte njëfarë uniteti kombëtar. Roli i saj u himnizua madje edhe me nota romantike, duke ua rezervuar oficerëve vendin më të respektuar në shoqërinë franceze. Krahas ushtrisë, respekt gëzonin edhe institucionet shtetërore si bartëse të interesave kombëtare.

3.4 Gjeopolitika dhe kombi

Janë dy momente sinjifikative të ndërhyrjes nga jashtë, nga palët e interesuara për të penguar ose së paku për ta vonuar procesin e krijimit të shtetit-komb, që duam t' i nënvizojmë.

E para, ka të bëjë me kombin gjerman. Në vitin 1848, përfaqësuesit e shteteve gjermane ishin mbledhur në Kishën e Paulit, me qëllimin e vetëm - arritjen e marrëveshjes për bashkimin e shteteve gjermane në një, pra krijimin e shtetit-komb. Ndërhyrjet nga Franca, Anglia dhe Rusia, duke kërcënuar madje edhe me intervenim trupash, në rast se vinte deri te unifikimi i palëve, ishin të ashpra. Kështu, Revolucioni gjerman i vitit 1848/49 dështoi, para së gjithash si rezultat i këtij intervenimi flagrant. Sidoqoftë, tashmë ishte përgatitur fryma që nuk do të lejonte kthimin e historisë prapa. Shpirti i kombit gjerman tashmë ishte zgjuar.

E dyta, ka të bëjë me kombin shqiptar. Në qershor të vitit 1878, në Prizren i kishte filluar punimet Kuvendi i Lidhjes Shqiptare, që tashmë ka hyrë në histori si Lidhja e Prizrenit.

Udhëheqësit e kësaj lidhjeje i kishin shtruar vetes dy detyra qenësore, ta mbronin të pacenuar integritetin e tokave shqiptare dhe të shkonin drejt krijimit të Shtetit shqiptar, duke i respektuar po të njëjtat parime mbi të cilat ishin ndërtuar shtetet e Evropës Perëndimore - ta krijojnë shtetin-komb. Ndërhyrjet e shteteve fqinje dhe më pas edhe të superfuqive të kohës, duke e demonstruar forcën në ujërat shqiptare dhe duke e ndihmuar ushtrinë turke për t'i thyer forcat e Lidhjes sa në veri, sa në jug, a lindje, paraqitnin jo vetëm shkelje të parimit mbi të cilin qenë formësuar vetë si shtete, por ishin njëkohësisht edhe shprehje e arrogancës së të fortit ndaj të pamundurit.

Si tek rasti i parë, edhe tek ai i dyti, ishte gjeopolitika ajo që ka qenë vendimtare, respektivisht që ka ndikuar në ecjen, respektivisht ngecjen historike të këtyre dy kombeve.

Por, nëse kombit gjerman nuk iu desh edhe aq kohë për t'i rimarrë forcat për një sprovë të re, duke arritur në masë të madhe ta ruajë edhe tërësinë territoriale, kombit shqiptar iu deshën edhe tre dhjetëvjetësha për ta përgatitur betejën përfundimtare për pavarësi. Dhe, ajo betejë, edhe pse e shpëtoi kombin, tash ai më nuk ishte në gjendje ta ruante hapësirën jetësore të tij. Fqinjët dhe aleatët e tyre ishin konsoliduar në shumë pikëpamje për t'i përballuar kryengritësit shqiptarë. Ushtritë e shteteve shoviniste fqinje mësynë furishëm për ta aneksuar secili pjesën më të madhe të mundshme për vete. Tokat shqiptare u ndanë midis fqinjëve. U arrit të krijohej në një hapësirë që nuk e përfshinte as gjysmën e tërësisë etnike!

3.5 E drejta natyrore e kombeve dhe shteti

Institucionet demokratike dhe ato parlamentare në këtë garë po e humbnin ngadalë kuptimin e mirëfilltë që do të duhej ta kishin. Lufta e Parë Botërore i kishte dhënë fund baraspeshës ndërmjet shteteve-kombe në Evropë.

E drejta natyrore e kombeve për ta ndërtuar shtetin e tyre po fitonte terren. Në fakt, pjesërisht kështu edhe do të ndodhë në pjesën më të madhe të kontinentit. Etablimi i shtetit-komb në pjesën më të madhe të Evropës po merrte trajtën e rrumbullakimit, madje ata tashmë po integroheshin ndërmjet tyre nëpërmjet lidhjesh, paktesh e marrëveshjesh të ndryshme. Mirëpo, me ardhjen në pushtet të partive me orientim fashist, në një sërë shtetesh të Evropës nocioni shteti-komb po bëhej pevertiv. Në Gjermani, nocioni komb dhe racë po e tejkalonin njëri-tjetrin dhe në fund Partia dhe Fyteri (Hitleri) po e merrnin rolin e të vetmit avokat të kombit gjerman. Prologu i Luftës së Dytë Botërore kishte filluar. Duket se koncepti mbi shtetin-komb

do të kishte nevojë të kalojë prova shtesë për mbijetesë dhe ringjallje në kohë më të përshtatshme.

Në rishikimin e historisë tashmë duket i pranueshëm si fakt lëshimi që bënë politikanët “si evropianë, ashtu edhe ata amerikanë, që nuk e zbatuan planin e thjeshtë e të qartë të Uelsit, por e sakatuan atë”. (Stefan Zvjag, 2001: 446). Angazhimi i Uillsonit atëbotë për dhënien e lirisë dhe pavarësisë kombeve të vogla, sikur u kuptua tek në fund të shekullit XX. Ky konkluzion logjik i politikanëve, qoftë edhe pas një shekulli të përmbushur me krajata e katrahura që e shënuan atë, qoftë edhe me dhimbje, na bënë sot të venerojmë se Evropa e ka humbur një shekull.

* * *

Epoka e Luftës së Ftohtë, që pasoi periudhën kur aleatët po bënë ende negociata rreth përcaktimit të vijës së demarkacionit në Gjermani, ishte produkt pikërisht i garës për dominim në rrafshin evropian, e më pas në atë planetar.

Ndarjet në vija të trasha të zonave të interesit tashmë kishin marrë fund. Këto vija nuk ishin edhe aq stabile në Kontinentin e Vjetër. Këtu thyheshin shtizat midis dy superfuqive, gjë që nxori në skenë Luftën e Dytë Botërore.

Në pjesën lindore të Evropës, fill pas Luftës së Dytë Botërore, ku në rrugë “normale”, ku me imponim të hapur ishte instaluar një rend shoqëror që pretendonte të cilësohej si rend socialist, e që udhëhiqej nga komunistët. Në dimrin e 1947/48 vlen të theksohet se nuk dukej aspak e pamundur që edhe në një pjesë të Evropës Perëndimore, para së gjithash në Francë dhe Itali, Lëvizja e Majtë, me rrugë edhe demokratike të instalohej në pushtet. Në Itali, ashtu sikur edhe në Francë, komunistët gjatë Luftës së Dytë Botërore kishin qenë tejet aktiv në prapavijë dhe strukturim të Lëvizjes së Majtë, duke u shndërruar kështu në forcë të mirëfilltë politike (Louis J. Halle, 1969: 95).

Në dimrin e ashpër të 1946/47, Evropa Perëndimore po kalonte çaste të rënda mbijetese. Kriza ekonomike ishte thelluar tej masave të parashikuara. Anarkia ishte në prag. Në këto rrethana, “askush nuk dyshonte më se kalimi i pushtetit në duart e komunistëve ishte çështje e kryer” (Louis J. Halle, 1969:96).²¹ Evropa kaloi nëpër ferrin e Luftës së Dytë Botërore, u përball për më se gjysmë shekulli me Luftën e Ftohtë, që filloi pa mbaruar mirë (LDB), që duket se u

²¹ Louis J. Halle po aty nënvizon se “në Itali, në dhjetor 1945, në Partinë Komuniste ishin 1 762 056 anëtarë; gjatë muaj më vonë u bënë 2 125 000. Kështu, për këtë kohë, Partia Komuniste Italiane arriti të shndërrohet në partinë më të madhe komuniste në botë, duke mos e llogaritur në këtë kuadër atë të Rusisë”.

rishfaq në reminishenca më pak të theksueshme në fund të shekullit XX. Harta politike e Evropës do ta marrë kështu një pamje fare të re në fillimin e mijëvjeçarit të tretë. Sërish, ngjashëm me periudhën e dekolonizimit, përfshirë edhe periudhën e vonë të këtij procesi, e drejta e popujve për vetëvendosje u çlirua nga vargonjtë e ndërvarësive politike që e ndërlidhnin këtë të drejtë me aftësitë reale të shtetit për ekzistencë.

3.6 Rilindja e dytë e shtetit-komb në erën globale

Në përmbyllje të shekullit XX, që përthekojnë dy dekadat e fundit, na shpërfaqet epoka kur po përmysej rendi shoqëror në Evropën Lindore. Një pjesë e mirë e shteteve të sapodala nga ombrella sovjetike po zhyteshin në ujërat që po shpinin drejt dështimit të shtetit si strukturë politiko-juridike dhe si aparat për ruajtjen e rendit dhe sigurisë, e bashkë me të edhe i ushtrimit të dhunës legale.

Në fakt, në hapësira të tëra të Evropës Juglindore (para së gjithash në ish-nomenklaturën e Versajës - Jugosllavinë), shuarja e shtetit kaloi nëpër një fazë përgjakjeje dhe gjenocidi të paparë pas LDB-së. Prandaj, nga një lagje e shteteve të UE-së, ndërmarrja për ndërtimin, respektivisht ngritjen e të ashtuquajturave shtete të dështuara shihej si punë Sizifi. Por, nëse kështu gjykonin një lagje e UE-së, SHBA-të kishin hartuar ndërkohë planet për ndërhyrje dhe po punonin, pas rastit të Bosnjës, për përgatitjen e aleatëve në ndërmarrjen e tyre për ngritjen e shteteve, qoftë edhe të vogla, por funksionale, gjithnjë në bashkëpunim me faktorët vendës.

Kjo strategji e ndërtuar, duke pasur parasysh interesat afatgjata të SHBA-ve për stabilizimin e rajonit, i kishte bërë strukturat shtetërore amerikane ta ndryshonin qëndrimin karshi Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK-së) dhe pas përfundimit të luftës ta bindin edhe UE-në për bashkëpunim të ngushtë me forcën vendore. Por, ky mision që e kishte tashmë bashkësia ndërkombëtare për ngritjen në këmbë të një shteti të rinuar në rrafshin politik, ekonomik dhe social, si rezultat i shembjes së ish-RSFJ-së, po përmyllet me sukses, meqë kishte legjitimitet për ndërhyrje.

Fuqitë ekzistuese në rrafshin ndërkombëtar fituan legjitimitet të ndërhyjnë (në rastin e Bosnjës për mbrojtje nga Serbia, atë të Irakut dhe Afganistanit), meqë nëpërmjet ndërhyrjes po e ndërpritnin gjenocidin që ushtronte pushteti ndaj grupeve të ndryshme etnike, po depushtetizonin regjime despotike e të korruptuara, po e shmangnin kaosin në rajon, por edhe luftërat qytetare. Ky legjitimitet në rastin e ish RSFJ-së u ngrit, meqë bashkësia ndërkombëtare

iu përvesh punës për ngritjen e shteteve të reja dhe funksionale, duke i hapur rrugë ardhjes në pushtet të forcave demokratike. Legjitimiteti në rastin konkret është shumë i ndërlidhur edhe me ngritjen e nivelit të sigurisë dhe rendit, stabilitetit politik dhe hapjes së perspektivës ekonomike të shteteve në krijim dhe bashkë me këtë edhe perspektivës për integrim në UE dhe në strukturat tjera euroatlantike.

Rezoluta e OKB-së e vitit 1960 i pati dhënë frymë të re të drejtës për vetëvendosje, sidomos në kontinentin e Afrikës dhe Azisë. Ndërkaq, realiteti i krijuar ndërmjet dy blloqeve politike dhe thellimi i Luftës së Ftohtë ndërmjet tyre, la në mes të rrugës dhe e bllokoi vullnetin dhe gjakimin e shumë popujve, sidomos të hemisferës ku prekeshin interesat ruse, para së gjithash në Evropën Lindore dhe atë Juglindore, për vetëvendosje të plotë të jashtme. Sidoqoftë, ajo (rezoluta) do të shërbejë si bazë teorike pas fillimit të shthurjes së Paktit të Varshavës, duke krijuar predispozita pozitive në procesin e pavarësimit. “Paaftësitë e theksuara në rrafshin politik, ekonomik, social e arsimor, nuk guxojnë kurrë të shfrytëzohen si pretekst për shtyrjen e pavarësisë”, thuhet shprehimisht në Rezolutën 1514 (XV), 14.12.1960 (Michael Zuern, 1998: 39).

Shteti-komb del sërish në skenë. Ai i ngjet feniksit. Arsytet janë të natyrave të ndryshme. Duket se vetëm në shtetin-komb, demokracia në kuptimin e gjerë të fjalës e gjen truallin më të përshtatshëm për selitjen e saj të mirëfilltë. Vetëdija nacionale sërish merr prerogativa thjesht pozitive në raport me ruajtjen e shtetit si institucion, duke mbetur edhe në Evropën e së ardhmes si forcë koherente pozitive për ruajtjen e paqes në rrafshin global. Si për epokën e De Golit, ashtu edhe sot pas shembjes së komunizmit, në epokën e integrimit të Evropës Qendrore dhe asaj Juglindore brenda familjes evropiane, demokracia dhe shteti nacional mbeten e njëjta gjë. Për kultivimin e demokracisë, paqes dhe me këtë edhe të shtetit të mirëqenies, sipas Lord Lamondin, “shteti nacional mbetet “Njësia më e mirë”.²² Marrëveshja e Lisbonës (13 dhjetor 2007) dhe vendi që zë në të roli i parlamenteve nacionale në selitjen e demokracisë flet në dobi të kësaj teze.

²² Shih më gjerësisht: http://www.zeit-fraen.ch/ARCHIV/ZF_77b/T09.HTM

Pjesa e dytë

Kombi dhe Shteti Shqiptar

Kapitulli I

1. Kombi dhe shteti shqiptar

1.1 Postulati kombëtar-etnik dhe lajtmotivi politik për krijimin e shtetit

Shqiptarët, sipas burimeve historike, dëshmohet se janë popull autokton. Në epokën e hekurit, territori i Shqipërisë banohej nga ilirët, një nga popullsitë e mëdha të Evropës së atëhershme, që shtrihej në gjithë pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik, që prej mijëvjeçarit të tretë para Krishtit. (Historia e popullit shqiptar, I, ASHSH, 2002:39). Por, historia na jep një të dhënë tjetër atipike për popujt autoktonë: shqiptarët, na mëson ajo, janë populli më i vjetër i Gadishullit Ilirik, pasardhës të pellazgëve prehistorikë dhe pasardhës të drejtpërdrejtë të ilirëve.²³

Iliria pësoi pushtimin nga romakët, pastaj pushtime të herëpashershme nga hunët, visgotët, ostrogotët; nga lumi vërshtues e përmytës sllav në shekujt VI, VII e deri në shek. XII; Arbëria - kjo bijë e Ilirisë në Mesjetë u pushtua nga otomanët dhe u mbajt nën zgjedhën osmane më se 500 vjet. (...)

Ky pushtim i gjatë kishte lënë pasojat e tij edhe në konstelacionin shpirtëror e kulturor të ilirëve, respektivisht të shqiptarëve.

* * *

Shteti përbën përmbledhjen e personalitetit moral, shkencor, artistik, fetar dhe juridik të një turme njerëzore, shprehet njëri prej korifenjve të mendimit politik shqiptar, Branko Merxhani (Merxhani, 2003: 19). Ndërkaq, në Neoshqiptarizmin e tij²⁴ ai thekson më qartë se “shtet do të thotë vullnet i shoqërisë”. E vullneti i shoqërisë shqiptare, që në zanafillën e ndërgjegjësimit kombëtar ishte vetë krijimi i Shtetit shqiptar. Ky qëllim ishte shndërruar në lajtmotiv politik për breza të tërë, që u realizua më 1912 pjesërisht, në formën dhe trajtën që nuk e përmbushte aspak këtë vullnet.

²³ Ilirët kanë qenë një popull i madh i antikitetit që ka luajtur një rol me rëndësi në ngjarjet kryesore politike të botës antike të Mesdheut. (Shih më gjerësisht: A. Buda - Ilirët e Jugut si problem i historiografisë - Studime historike, 3/1972, fq. 7)

²⁴ Revistë e mendimit politik shqiptar që filloi së botuari në korrik 1930

Krijimit të shtetit i paraprijnë një varg zhvillimesh të etnisë dhe atë në fusha të ndryshme. Ndërkaq, zhvillimi ekonomiko-shoqëror dhe urbanizimi janë parakushte për krijimin e shteteve, por edhe pasojë e formimit dhe funksionimit të tyre. Shteti si strukturë politike dhe juridike duhet t'i plotësojë tri elemente qenësore: ta ketë territorin e tij, ta ketë postulatit përkatës kombëtar-etnik, si dhe vetëqenien politiko-historike. Si parakushtet e para, ashtu edhe këto të dytat, shteti kombëtar shqiptar i përmbushte që në epokën e krijimit të shteteve nacionale në këtë pjesë të Evropës.

1.2 Emri kombëtar Arbër dhe Arbëri

Në shek. II të erës sonë, gjeografi aleksandrin Ptolomeu njofton për praninë e një fisi ilir me emrin Arbës, në hapësirën midis Durrësit dhe Ohrit (Pëllumb Xhufi, 2006: 3).

Në burimet e shkruara mesjetare greke, latine e sllave, atdheu i shqiptarëve del në dy forma: *Arbër, Albanum dhe Arbëria (Albania)*. Në përputhje me këto emërtime, shqiptarët përmenden në dy forma: *arbër dhe arbëreshë*. (Xhufi, 2006:22). Në konkluzionet pasuese rreth kësaj çështjeje, P. Xhufi nënvizon si vijon: Emri *Arbër* (Albanum), iu vu fillimisht territorit malor në shpinë të Durrësit nga romakët, për shkak të ngjashmërisë geomorfologjike me Albano-n afër Romës dhe, ndoshta, edhe duke e latinizuar emrin autokton ilir të vendit (Parthos/Bardh = Album). Prej emër territori, termi kaloi edhe në popullsinë e tij, që u quajt Albani. Përcaktorët *Arbëria* (Ἀλβανία, Albania, Аръбанаси) dhe *Arbëreshët* (Ἀλβανῖται, Albanenses, Аръбанаси) janë të prejardhur në një moment të dytë nga *Arbër-arbër*. Ata janë në fakt veçse shtrirje e mëvonshme e këtyre emrave të dytë përtej caqeve të Arbrit fillestar, në treva që banoreshin nga popullsi të një fare, të një gjuhe e të një kulture me arbrit e Arbërisë. *Arbëria* (Albanum) përfaqësonte një entitet të dalluar të trevave shqiptare, në të cilin, për shkak të pozitës së veçantë gjeostrategjike (duke qenë çelësi i lidhjeve Lindje-Perëndim, falë rrugës Egnatia) u zhvilluan më së pari proceset autonomiste-shtetformuese dhe i cili e fitoi një rol të rëndësishëm në ngjarjet e rajonit ballkano-adriatik. Për ta thënë më shkoqur, *Arbëria* është bërthama e trojeve shqiptare (Pëllumb Xhufi, 2006: 23).

Pas ndarjes së Perandorisë Romake, një pjesë e Ilirisë mbeti e aneksuar nga Roma, ndërkaq pjesa tjetër nga Kostandinopoja. Fillon kështu një ndarje e re e etnisë që kishte në agim të ngjizjes së ndërgjegjes kombëtare sipas konceptit mesjetar. Kjo luftë ndërmjet kishave ishte më e theksuar në zonat kalimtare. Ajo ishte më e ndjeshme në Durrës dhe zonat që e shënonin

këtë vijë kalimtare. Banorëve të Arbanonit (shekulli XI-XII), Konstandinopoja u ofron si shpërblim për të kaluar në ritin bizantin, “autonomi”. Ata, pavarësisht ofertës tunduese, i mbetën besnik kishës së tyre. “Duke u shkëputur nga administrata dhe nga kisha bizantine, banorët e Arbanoit nuk mund të quheshin më *rumej*. Kjo është arsyeja pse ata janë shqiptarët e parë që shfaqen në burimet e shkruara historike me emrin e tyre etnik mesjetar *a r b a n i t ë*. Janë pikërisht këta banorë të Arbanoit, së bashku me shqiptarët e arkondive fqinje që e formuan shtetin e parë shqiptar të Mesjetës, të njohur me emrin Principata e Arbrit, me kryeqendër Krujën (Kristo Frashëri, 2006: 116). Ndërkaq, dobësimi i Perandorisë Bizantine, që u pasua edhe me shthurjen e njësive ushtarako-organizative të saj dhe me përfshirjen e tokave shqiptare në shtetin e Stefan Nemanjit dhe në atë të Mihal Komnenit, brenda një periudhe relativisht të shkurtër, (më 1198, Pulti në veri, dhe më 1210, krahinat joniane përballë Korfuzit), do të bëjë që pikërisht në këtë kohë të na shfaqet në dokumente emri kombëtar mesjetar i *Arbërisë* dhe i arbërve.²⁵

Formacioni i parë shtetëror shqiptar në Mesjetë ishte Principata e Arbërisë. Kryetari i shtetit - princi - kishte pushtet të drejtpërdrejtë brenda zotërimeve të veta. Në marrëdhëniet ndërkombëtare, sundimtari i Arbërisë nuk është quajtur “mbret”, por “princ” i arbëreshëve. Kështu, në vitin 1208, Papa Inocent III e quante Dhimitrin “Arbanensi princi” (Princi i arbëreshëve). (I. Zamputi, Studime historike, nr. 2/1979: 185-186).

Emri kombëtar mesjetar arbër e Arbëri (Albani) ishte trashëguar nga onomastika ilire. Burime historike, sidomos veprat e autorëve antikë, japin disa emra vendesh, personash e popullsish, të formuar me rrënjën arb (alb) dhe që haseshin kryesisht në Ilirinë Jugore e Qendrore: Arbaïos (për arbër, mbishkrim i shek. III p.e.r, në Finiq), qyteti Arbon (Polibi, shek. II p.e.r.), qyteti Arta (G. Plini, shek. I. p.e.r), qyteti Albanopolis dhe popullsia albanë (K. Ptolomeu, shek. II), popullsia arbëroi dhe qyteti Arbon me banorët e tij arbonios e arbonites (Stefan Bizantini, shek. VI).

Si tipare të reja kombëtare, të formuara gjatë kësaj periudhe, krahas emrit kombëtar, ishin edhe vetë formimi i gjuhës shqipe, i kryer si proces, jo më vonë se shek. VI dhe përhapja e krishterimit, që u shndërrua në fe e të gjithë shqiptarëve. Por, nga fillimi i shek. XVI, kur na shfaqen dëshmitë e para të letërsisë në gjuhën shqipe, mësohet se banorët e këtij vendi e quanin veten *shqiptarë*, dhe vendin e tyre *Shqipëri* (Eqrem Çabej, *Prishtinë* 1975, f. 68-70).

²⁵ Emrin kombëtar mesjetar të shqiptarëve nga autorët bizantinë e ka shkruar për herë të parë M. Ataliati në veprën “Historia” (1079-1080), kur rrëfen ngjarje të vitit 1038-1040, duke i përmendur shqiptarët si kryengritës dhe pjesëmarrës aktivë në jetën politike të Perandorisë Bizantine. (Shih Dr. Kasem Biçaku, Formimi i kombit shqiptar- një proces i thellë historik, “Kombi”, Grup autorësh, Onufri, Tiranë 1997)

Sidoqoftë, fillimet e emrit Shqiptar i gjejmë në shek. XIV, kur ky përcaktor e shoqëron emrin e një qytetari nga Drishti (Xhufi, 2006:27).

Krishterimi ndër shqiptarë na rezulton të jetë i pranishëm pas vdekjes së Krishtit, aty nga mesi i shek. I. Ky konstatim i studiuesve të historisë së krishterimit ndër shqiptarë (Gaspër Gjoni etj.) është rezultat i interpretimit të disa frazave në letrat e Shën Palit drejtuar romanëve (rreth vitit 58), në të cilat thuhet: “Që prej Jerusalemit e rreth e përqark deri në Ilirik e kam kryer plotësisht detyrën time të përhapjes së Lajmit të Mirë (Ungjillit - SR) mbi Krishtin” (Faik Konica, 1993: 497-498). Por, fillimisht krishterimi si fe dhe ideologji ishte i pranishëm si lëvizje kontestatore, derisa u shpall e lirë në vitin 312 (Kristo Frashëri, 2008: 112-113). Me këtë ideologji ishte selitur bujaria shqiptare në Mesjetë, lëvruesit e parë të shkrimit shqip (Gjon Buzuku, Pjetër Budi, Pjetër Bogdani etj.), kryeheroi Skënderbeu, madje ky i fundit për meritat e tij në luftë kundër depërtimit osman në Evropë ishte pagëzuar si Atleti i Krishtit. Ndërkaq, gjatë gjithë shekullit XV, gjithandej në Evropë, ai ishte adhuruar si një Aleksandër i ri (Oliver Jens Schmitt, 2009:15).

Tashmë dihet rrjedha e ngjarjeve dhe pushtimet e njëpasnjëshme që pësoi hapësira shqiptare në këtë epokë. Të gjithë këta pushtues kontribuan shumë në “fragmentarizimin kulturor, fetar dhe rajonal të Shqipërisë, që në anën tjetër inkurajoi mosunitet dhe prapambetje socioekonomike” (Edwin E. Jacques, 1995: 36).

Në dëshmitë e fundme të historiografisë bashkëkohore, tek është hedhur dritë mbi periudhën e Mesjetës, qartë është konstatuar se historia e Shqipërisë, ashtu si e gjithë Gadishullit, deri në pushtimin osman, është pjesë e kronikës mesdhetare evropiane. Së paku tri qytete kryesore të saj, me jetë të pandërprerë, Durrësi, Shkodra dhe Berati, e kanë afërsisht një moshë me Romën. Ndërkaq qytetet e hinterlandit shqiptar (si Ohri, Shkupi, Prizreni, Novobërda...) shkojnë edhe më thellë në histori. Lidhjet ekonomike e ushtarake, ligjet rregulluese (statutet) e qyteteve, të rrugëve e porteve detare janë të një natyre me ato të kontinentit (Ismail Kadare, 2006: 21).

Ky fakt flet shumë për nivelin administrativ dhe vetë formën e organizimit të pushtetit në periudhën kur po fillonte ngjizja e ndërgjegjes kombëtare në një pjesë të mirë të Evropës.

Ndërkaq, konsolidimi i tipareve kombëtare, si një e arritur nga më të rëndësishmet që përmbyllën shqiptarët gjatë Mesjetës, u kurorëzua me vetë emrin e përbashkët të trojeve të banuara nga shqiptarët në Arbëri, e më pas në Shqipëri. U dëshmuar si ledhë e fuqishme

mbrojtëse në shekujt pasues, në rrethanat më të pafavorshme historike. Ky konsolidim tiparësh kombëtare, kur kihet parasysh se u zhvillua dhe mori përmbajtje e formë të pacenueshme mu në kohën e pushtimeve të mëdha (nga Perandoria Bizantine, e më pas ajo Osmane), dëshmon se te shqiptarët ndjenja e identitetit dhe e unitetit kombëtar ishte më e fortë se ndarjet dhe çarjet që ua shkaktuan pushtuesit dhe historia.

1.3 Viset etnike shqiptare në Mesjetë

Në shek. IV historia shënjon dyndjet ndër më të mëdha të popujve “barbarë” në këtë pjesë të Kontinentit të Vjetër. Si rrjedhojë, substrati i banorëve anas, me përjashtime të vogla, i humbi tiparet e tyre dalluese të tyre dhe u asimiluan nga sllavët. Invazioni sllav i shek. VI-VII, i cili e transformoi thellë etnografinë e Ballkanit, duket se iu shmang vendeve të Ilirisë së Jugut, ose i preku ato në mënyrë relative (Ch. Diehl, 1936:376-377 & P.Xhufi, 2006: 29). Gërmimet arkeologjike të fundit në Shqipërinë e Veriut, në Kosovë, në Mal të Zi, Epir dhe gjetkë, provojnë se ka pasur një vazhdimësi kulturore me periudhat paraardhëse dhe se gjurmë të ngulimeve sllave mungojnë ose janë të parëndësishme (Xhufi. 2006:30).²⁶ Ndërkaq, shtrirja e shtetit serb të Rashës së pari në këto territore, u bë “në fund të shek. XII” dhe se “përshtypja e bashkëkohësve ishte se ky zgjerim u realizua mbi vende e popullsi të huaja” (Xhufi, 2006: 30).

S. Hafner, biograf i Stefan Nemanjës, por edhe burime tjera, i quajnë vendet e pushtuara nga serbët në vitet 1180, përkatësisht Dioklenë (Malin e Zi) dhe Kosovën, si “vende të huaja” (P.Xhufi, 2006:30).²⁷ Dokumentet e kohës, nëse i nënshtrohen interpretimit të mirëfilltë shkencor, dëshmojnë se “çdo gjë flet për atë që në kuptimin etnik, Kosova konsiderohej edhe atëherë si pjesë e trungut shqiptar” (Christina von Kohl, 1992: 19; Eqrem Çabej, 1962: 221).

Shqiptarët si vazhdues të drejtpërdrejtë të ilirëve, në Mesjetë sërish u shfaqën me tipare të veçanta nga popujt fqinjë. Gjuhëtarët më të mëdhenj të shekullit XIX dhe XX, të huaj e shqiptarë, si J. G. Hahn, N. Jokli, H. Bariçi, E. Çabej, Sh. Demiraj etj., duke u bazuar në ligjësitë e formimit dhe të zhvillimit të gjuhës shqipe, kanë theksuar se populli shqiptar dhe gjuha e tij kanë qenë formuar përpara se të dynden dhe të vendoseshin sllavët në Ballkan. Duke i shqyrtuar toponimet Raguzë, Nish, Ulqin, Bunë, Shkodër, Drisht, malet e Sharrit,

²⁶ Më gjerësisht shih: M. Šuflyaj, Srbi i Arbanasi, f.83; S.Anamali, The Illyrians and the Albanians, në: The truth on Kosova, Tiranë, 1993, f. 11-15; A. Buda, Shkrime Historike, vëll. I, Tiranë, 1986, fq. 114-115; P. Mijović, në: “Rapports su III Congrès Internationale de l’ Archèè Slave”, vëll. II, Bratislava, 1980, fq. 274.

²⁷ Më gjerësisht shih: S. Hafner, Stefan Nemanja, fq. 82,87; L.Petit-B.Korablev, Actes de l’ Athos, vëll. V: Actes de Chilandar, II partie (Actes Slaves), St. Petersburg, 1915.376

Shkup, Lezhë, Mat, Ishëm, Durrës, Shkumbin, Vlorë, Çmëri, Artë etj., gjuhëtarët kanë treguar se, si emra të trashëguar nga antikiteti, kanë ardhur të ndryshuar në Mesjetë deri në ditët tona, në përputhje me ligjet fonetike të zhvillimit të gjuhës shqipe, sepse i përkitnin një mjedisi etnogjeografik të banuar prej shqiptarëve. Prandaj, Eçrem Çabej, bazuar në argumente gjuhësore, ka theksuar se, “vendbanimi i sotëm i shqiptarëve nuk është një trevë ekspansioni, por një trevë restriksioni, përfundim i një ngushtimi të prerë gjatë historisë shqiptare” (Kasem Biçoku, 1997: 246).

Hapësira gjuhësore shqiptare, sipas gjuhëtarëve, por edhe sipas arkeologëve, e kishte një shtrirje të gjerë në Mesjetë. Zbulimet arkeologjike e mbështetnin gjithnjë e më shumë këtë tezë, duke përfshirë brenda gjeografisë shqiptare zonat, si: Shkodra, Lezha, Kruja, Durrësi, Tirana, Kukësi, Mitrovica, Prizreni, Prishtina, Gjilani, Nishi, Shkupi, Struga, Ohri, Manastiri, Kolonja, Përmeti, Janina, Korfuzi... Ndërkaq, vija bregdetare që përfshihej brenda atdheut të shqiptarëve përfshinte viset bregdetare nga Ragusa e deri në Artë.

Dokumentet mesjetare tregojnë se shtrirja veriperëndimore e viseve shqiptare arrinte deri në Gjirin e Kotorrit, kurse masa kompakte shqiptare kishte edhe në afërsi të Raguzës. Në verilindje, deri përtej Nishit, ishin krahinat e banuara kryesisht prej shqiptarëve. Në jug ato shtriheshin përgjatë bregdetit jonian deri në Gjirin e Artës dhe në lindje kufizoheshin me vargmalet e Pindit (Biçaku, 1997: 247).

Në hartat dhe veprat e autorëve evropianë të shek. XVI-XIX gjejmë dy emërtime: Arbëria e Sipërme dhe Arbëria e Poshtme (ose Epiri) për rajonet përkatëse të gjeografisë shqiptare. Edhe nga rilindësit shqiptarë janë përdorur zakonisht dy emërtime: Shqipëria e Sipërme (ose e Epërme) me kryeqendër Shkodrën dhe Shqipëria e Poshtme (ose Epiri) me kryeqendër Janinën, duke i konsideruar si sinonime me Gegërinë dhe Toskërinë (Biçaku, 1997: 248-249).

Mund të konstatojmë se viset shqiptare në Mesjetë kishin shtrirje shumë më të gjerë se sa kanë ato sot. Kufijtë e Shqipërisë gjeopolitike (Albanon-Albanum-Arbër) “përfshinin pak a shumë Zetën (Dioklenë), Kosovën, vendet e Maqedonisë perëndimore, Epirin dhe brezin e Thesalisë që shtrihej në lindje të Pindit” (Xhufi, 2006: 48).

1.4 Bujaria shqiptare dhe krijimi i Shtetit shqiptar

Në shekullin XIV, bujarët shqiptarë kishin arritur të krijonin tri principata të mëdha shqiptare - Principatën e Shkodrës, nën dinastinë e Balshjave; Principatën e Durrësit, nën dinastinë e Topiajve; dhe Principatën e Artës, nën udhëheqjen e Gjini Bua Shpatës. Ndërkaq Gjergji II Balsha synoi ta krijojë Mbretërinë Shqiptare.

Krahas këtyre principatave të mëdha, u krijuan edhe një varg principatash më të vogla, në mesin e të cilave në historinë e shqiptare rol të ndjeshëm do të kenë Principata e Kastriotëve dhe ajo e Dukagjinëve.

Burimet historike, ndonëse japin të dhëna fragmentare, tregojnë se Dukagjinët gjatë Mesjetës kanë qenë familje fisnike e rëndësishme. Vetë emri i kësaj principate ndërlidhet me titullin e lartë fisnik *dukë* dhe me emrin vetjak, Gjini. Mbiemri Dukagjin lidhet me një personazh historik, me “dukën arbër Gjini Tanushin” (dux Ginius Tanushius Albanensis), i cili në një dokument të vitit 1281 përmendet si kundërshtar dhe i burgosur politik i pushtetit anzhuan në Shqipëri. Ndërkaq, vetëm pas një shekulli shfaqet për herë të parë emri familjar Dukagjini (AShSh, 2002: 307-308).

Principata e Dukagjinëve e kishte fillimisht kryeqendër të saj Ulpianën (në lindje të Prishtinës), ndërkaq pas pushtimit të saj nga Perandoria Osmane kryeqendra e saj u transferua në zonat e thella malore të Dukagjinit, për t’u zhvendosur në Lezhë. Ajo përfshinte brenda juridiksionit të saj Zadrimën, zonat në veri dhe në verilindje të Shkodrës dhe shtrihej deri thellë në Rrafshin e Kosovës.

Principata e Kastriotëve, me kryeqendër Krujën, përfshinte Matin dhe krahinën e Dibrës, duke u shtrirë nga kështjella e Rodonit në bregdetin e Adriatikut. Ndërkaq në hartën e publikuar në studimin e historianit zviceran Oliver Schmid mbi Skënderbeun, që e quan edhe si Aleksandrin e ri të Ballkanit, shtrirja e Shtetit të Skënderbeut arrin deri buzë Prizrenit, për të shkuar tutje drejt Sharrit dhe marrë tatëpjetën, duke përfshirë brenda kufijve të tij një pjesë të mirë të Pollogut deri buzë Tetovës në Verilindje (Oliver Jens Schmitt, 2009: 358).

Burimet historike dëshmojnë se në vitin 1356, kur osmanët shkelin për herë të parë në Ballkan, Principata e Dukagjinëve është zgjeruar në Shqipërinë verilindore dhe ka një qendër të dytë në Fand, krahinë e Mirditës së sotme. Disa mendojnë se aso kohe Principata e Dukagjinëve përfaqësohej me dy degë.

Dega gjenealogjike e Lekë Dukagjinit ka lënë shumë gjurmë në jetën politike të Shqipërisë gjatë shek. XV (ASHSH, 2002:308). Ndër bujarët më të shquar të kohës, që vinte nga kjo degë ishte gjithsesi edhe Princi Pal Dukagjini (1384-1446), i përmendur për urtësi. Ai vihet në krye të Principatës së Dukagjinëve me kryeqendër Ulpianën (qytet i themeluar prej tij), ku mbretëron së bashku me të vëllanë Nikollë Dukagjinin, i shquar për trimëri. Në këtë qytet, pranë Ulpianë, në vitin 1410 lind trashëgimtari i Pal Dukagjinit, Lekë Dukagjini, formimi kulturor i të cilit mendohet të jetë bërë në qendra të zhvilluara të kohës, si Shkodra, Ragusa, Venecia. Në fund të viteve të të '50-ta të shek.XV, Principata e Dukagjinëve nuk ka më asnjë nga qendrat e veta të zhvilluara: Lezha u është dorëzuar venedikasve (1393), Ulpiana, kryeqyteti i principatës, është shkatërruar me themele nga turqit më parë se të binte në dorën e tyre Prizreni (1458), një qendër tjetër e zhvilluar e Principatës së Dukagjinëve. Në këto kushte, Lekë Dukagjini e ka pushtuar kështjellën e Shatit në Zadrimë për ta pasur si rezidencë princërore, por u sulmua nga Skënderbeu, i cili ua ktheu menjëherë venedikasve. Pa një rezidencë princërore dhe, për një farë kohe, ndërmjet tri zjarreve (turqit, venedikasit dhe Skënderbeu), Lekë Dukagjini gjeti strehim në thellësi të maleve të principatës së tij, ku ndërtoi saraje e kështjella së bashku me banorët e lirë të atyre anëve, të cilët kryezotin e tyre të derës së Dukagjinëve me gruan e tij, Teodorën e Muzakajve të Beratit, dhe të gjithë oborrtarët që i shkonin pas, i rrethuan me mikpritje e respekt. Me malësorët e Principatës së Dukagjinëve, të njohur për trimëritë e tyre (M.Barleti: 98), Leka, jo vetëm ringriti qytezë-kështjellat e veta, por e siguroi në mënyrë të pandërprerë një ushtri të mjaftueshme që luajti rol të rëndësishëm në kuadrin e trupave të Lidhjes së Lezhës, nën komandën e Skënderbeut dhe më pas. Në këmbim të kësaj gatishmërie, Lekë Dukagjini u siguroi malësorëve të principatës së tij dhe të gjithë atyre që u bashkuan me të për të gjetur mbrojtje, veçanërisht pas vdekjes së Skënderbeut, lirinë brenda organizimit të tyre fisnor, të cilën në kushtet e krijuara e institucionalizoi me riorganizimin e pleqësive mbi bazë fshati e krahine. Gjatë kësaj periudhe (1458-1481), kur ai i udhëhiqte të gjitha kuvendet dhe pleqësitë e malësorëve, u ngjiz Kanuni, që u trashëgua brez pas brezi, si praktikë gjykimi dhe nëpërmjet fjalëve të urta të formuluar apo të rithëna prej tij, rast pas rasti, si sentenca juridike. Ai Kanun mbeti i pashkruar, por veproi ndër shekuj si “Commom law” anglez, deri sa u mblodh dhe u kodifikua prej Shtjefën Gjeçovit, në kapërcyell të shekujve XIX-XX.²⁸

Trojet e Dukagjinëve kishin shtrirje të gjerë dhe kanë ndryshuar duke u zgjeruar ose duke u ngushtuar, në varësi të jetës së trazuar politike të shek. XIV-XV. Dukagjinët i kanë

²⁸ Tonin Çobani, <http://pashtriku.org/?kat=64&shkrimi=68>

administruar trojet e tyre herë si zotër të pavarur dhe herë si vasalë të sundimtarëve më të fuqishëm.

Nën pushtetin e Dulagjinëve ishin krahinat përgjatë rrugës së rëndësishme Lezhë-Prizren, si dhe të dyja këto qytete. Dukagjinët e kanë zotëruar për një periudhë kohe, ndonëse me ndërprerje, rrugën që kalonte nga Deja, përpjetë rrjedhës së Drinit për në Rrafshin e Dukagjinit, e më tutje. Ata duhet ta kenë zotëruar edhe Pejën (ASHSH, 2002: 311).

Krijimi i principatave feudale shqiptare të shek. XII-XV u shoqërua me ngritjen e një aparati shtetëror të përshtatshëm për realizimin e funksioneve të tyre të brendshme dhe të jashtme, siç veprohej në principatat gjithandej në Evropën Perëndimore. U krijuan organe të posaçme të pushtetit dhe të administratës shtetërore, institucionet ndëshkimore, si burgjet dhe organet e ndjekjes, u ngritën organe për ushtrimin e dhunës legale, të përbëra nga njerëz të armatosur, të gjitha si pjesë përbërëse të pushtetit publik. Këto organe, ose pjesë e tyre, kishin ekzistuar edhe më herët, por gjatë kësaj epoke ato po vireshin në shërbim të klasës sunduese feudale shqiptare. Po në këtë epokë, koncepti mbi shtetin dhe nënshtetasit del i qartë në burimet historike.

Nga pikëpamja e organizimit shtetëror, principatat feudale të shek. XIV ishin monarki feudale. Pushteti më i lartë shtetëror i përkiste sundimtarit të principatës, i cili mbante tituj të ndryshëm, zakonisht bizantinë, por mund të ishin edhe perëndimorë.

Karl Topia e quante veten “Princ i Arbërisë” ose “Zot i Arbrit”. Venediku atë e quante “Princ të Shqipërisë” (Karrollus Topia, princeps Albanieae) (ASHRSSH, 1959:183). Kurse Papa i Romës ia njihte titullin “Kont i madh i Arbërisë”) (ASHRSSH, 1959: 227).

Ndërkaq sundimtari tjetër i principatës shqiptare të veriut, Gjergji II Balsha, që ishte i pari nga balshajt që e nxori në qarkullim monedhën e vet, e quante veten jo vetëm “Princ i Arbërisë”, por edhe “Autokrat të të gjithë tokës së Zetës dhe të bregdetit” (ASHRSSH, 1959: 227). Në aktet latine e përdorte formën në shumës “Nos Georgius” dhe titullin “me hir të Zotit, sundimtar i Zetës” (Dei gratia dominus Zentae) (ASHRSSH, 1959:183, për të treguar se pushteti i tij nuk ishte i prejardhur nga ndonjë mbret ose perandor tjetër. Duket se tek këto burime të pastuduara në tërësinë e tyre duhet kërkuar arsyen e prezantimit të Gjergjit II Balsha, të zëri - shënimi Balsici, ku nuk theksohet fare prejardhja e tij shqiptare, por theksohet mendimi i dyzuar (me gjasë) mbi prejardhjen e tij sllave, që zë vend çuditërisht edhe në enciklopeditë prestigjioze gjermane, Brockhaus (Brockhaus Encyklopädie, 1987: 526).

1.5 Shteti i Skënderbeut

Me Betejën mbi lumin Maricë në Bullgari (1371), depërtimi i Perandorisë Osmane në Ballkan shënon prologun e suksesshëm të saj. Për Ballkanin, në fakt, humbja e kësaj beteje shënon fillimin e natës së gjatë osmane, ndërkaq Beteja e Kosovës (1389) vetëm sa do ta dëshmojë paaftësinë e princërve dhe mbretërve të Ballkanit dhe Evropës për ta penguar këtë depërtim.

Në fund të shek. XIV dhe në fillim të shek. XV, turqit osmanë i nënshtroan njërën pas tjetrit feudalët shqiptarë (LUARASI University Press, 2007:127).

Në vitin 1454, sulltan Mehmeti II e rrethoi qytetin më të rëndësishëm e më të fortifikuar të Kosovës, pas Shkupit, Novobërdën, emri i të cilit njihej mirë në vendet e tjera për prodhimin e arit dhe të argjendit. Pas një bombardimi 40-ditor me topa të mëdhenj dhe premtimit se mbrojtësve e banorëve të saj u garantohej jeta, Novobërda u dorëzua u dorëzua më 1 qershor 1455 dhe me këtë mori fund periudha e lulëzimit të vet si qytet (ASHSH, 2002:418). Por, sulltan Mehmeti II, që ishte në krye të ekspeditës, me ta marrë qytetin, ai e shkeli fjalën e dhënë: 74 gra (sipas fjalëve të një dëshmitari) “iu dhanë të pafeve”, ndërsa 320 fëmijë u morën për t’u bërë jeniçerë në Anadolli (Nollet Malcom, 2001: 95).

Lajmi për rënien e Novobërdës i tronditi jo vetëm qytetet tjera shqiptare, por i shqetësoi edhe Hungarinë, Italinë etj. Pas marrjes së Novobërdës, osmanët i pushtuan edhe qytetet tjera të Fushë-Dardanisë, ndërkaq perimetri i hapësirave të lira shqiptare ngushtojë çdo vit. Me radhë, kush më herët e kush më vonë, jo vetëm princërit shqiptarë, u shndërruan në vasalë të sulltanit. Por, nëse në dekadat e para të pushtimit Perandoria Osmani ua kishte lënë lakun e gjerë vasalëve, pas regjistrimit të dytë (1431-1432) të tokave shqiptare, ajo e vendosi me rreptësi sistemin e saj feudal ushtarak, të njohur me emrin Regjimi i Timareve. Ndërkaq, pas dështimit të kryengritjes, që i printe Gjon Kastrioti, i ati i Gjergj Kastriot - Skënderbeut, u bë regjistrimi kadastral i tokave shqiptare dhe rindarja e tyre “në dobi të klasës feudale ushtarake turke”(Malcom, 2001: 128).

Gjatë viteve të tridhjeta të shek. XV, në gjithë Shqipërinë, nga veriu në jug, shpërthyen një varg kryengritjesh, të udhëhequra nga princër shqiptarë, si Gjergj Arianiti, një figurë emblematike e historisë shqiptare, Depë Zenevisi, Andrea Topia, Nikollë Dukagjini etj.

Në këtë periudhë kritike për fatet e popullit shqiptar ngrihet me gjithë madhështinë e vet figura historike e Gjergj Kastriot - Skënderbeut, jo vetëm si strateg dhe ushtarak, por edhe si burrë shteti dhe diplomat i shquar. Kjo figurë do të zgjojë interesin e studiuesve, madje edhe në fillim të shek. XXI, duke u bërë objekt hulumtimi edhe për një arsye shtesë nga ato që kishin studiuesit tjerë: ai do të jetë i vetmi princ i Ballkanit që, pasi ishte konvertuar në islam, sërish i ishte rikthyer religjionit paraprak, pra të krishterë (Schmitt, 2009: 8).

duke u shndërruar në një “Kalorës të Krishterimit”, siç do të vlerësohet nga Selia e Shenjtë.

“Atlet shumë i fortë në mbrojtje të besimit ortodoks (të drejtë, SR), kështu do ta quante Nikolla V (1447-1455), Gjergj Kastriotin, që do të ngjitej në katedrën e Shën Pjetrit si papë pas vdekjes, më 23 shkurt 1447 të Eugjenit IV (Aurel Plasari, 2010: 389).

Ky personalitet i Mesjetës shqiptare, sidomos në epokën e Rilindjes Kombëtare, do të imponohet “në historinë e Shqipërisë si figurë e ‘heroit kombëtar’”. I tillë do të konsiderohet edhe pas krijimit të Shtetit shqiptar e deri në epokën e nacionalizmit të erës globale, duke u shndërruar madje në “simbol i identitetit të shqiptarëve arbër dhe i qëndresës dhe/ose i luftërave të tyre, në nivelin e informacionit enciklopedik botëror” (Plasari, 2010: 389).²⁹

Për zgjidhjen e detyrës historike të bashkimit të popullit shqiptar dhe të kalsës feudale në një front të vetëm antiturk, Skënderbeu organizoi mbledhjen e një kuvendi të përgjithshëm kombëtar, i cili ka hyrë në histori me emrin Kuvendi i Lezhës.

Kuvendi u mbledh më 2 mars 1444, në qytetin e Lezhës. Ai ishte i pari kuvend që organizohej në shkallë kombëtare.

Kuvendi i Lezhës mori një varg vendimesh të rëndësishme, të cilat e përcaktuan, jo vetëm natyrën juridike të këtij organi, por edhe peshën politike që do të ketë ai në rrjedhat e historisë shqiptare më pas.

²⁹ Më gjerësisht shih përshkrimet enciklopedike që mbështetin konkluzionin në fjalë shih: *Scander-Beg* (Georges Castriot) në *Grand Dictionnaire Universel par Pierre Larousse*, Paris 1875, 312-313; *Scander-Beg ou Georges Castriota* në *La Grande Encyclopedie*, Paris s.d., XXIX, 642-643; *Kastriot (Georg Kastriota)* në *Enciklopedičeskij Slovar*, S. Petersburg 1895, XIV, 705; *George Castriota Scanderbeg* në *Cambridge Modern History*, Cambridge 1907, I, 70 dhe vij.; *Scanderbeg ou Scander-Beg* në *The Encyclopaedia Britannica*, Londo 1919, XX, 725-726; *Scanderbeg ou Scander-Beg (Georges Castriota)* në *Larousse du XX siecle*, Paris 1933, VI, 225-226; *Scanderbeg* në *The Encyclopaedia of Islam*, Leyden 1934, IV, 466-467; *Scanderbeg* në *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig 1934, XVII Band, 455; *Scander-Beg (Georges Castriot)* në *Larousse Universel du XIX siecle*, Paris 1949, II, 749; *Scanderbeg* në *The Oxford English Dictionary*, Oxford 1961, IX, 175; *Scanderbeg or George Castriota* në *The Encyclopaedia Britannica*, Chicago 1964, XX, 730-731; *Scanderbeg ou Scanderbeg* në *Grand Larousse Encyklopédique*, Paris 1964, IX, 856; *Scanderbeg* në *Dictionarul Enciclopedic Român*, Bucuresti 1966, IV, 426.

Ideja e bashkimit të të gjitha forcave politike, ushtarake dhe ekonomike të vendit në një front të përbashkët u kurorëzua në një sërë vendimesh të Kuvendit. Vendimi për krijimin e një besëlidhjeje ndërmjet feudalëve shqiptarë me emrin “Lidhja e princave shqiptarë” ose “Lidhja e Lezhës” ishte ai që po vinte themelet e shëndosha të shtetit të Skënderbeut.

Kuvendi i Lezhës vendosi ta krijonte një ushtri shqiptare. Gjergj Kastrioti u zgjodh njëzëri komandant i përgjithshëm i ushtrisë së Lidhjes (*capitaneus generalis*). Ndërkaq për t’i përballuar shpenzimet e luftës, Kuvendi i Lezhës vendosi krijimin e një fondi të posaçëm në të holla (Plasari, 2010: 131-132).

“Lidhja e princave shqiptarë” (Lidhja e Lezhës) e përbënte një aleancë politiko-ushtarake (besëlidhje ndërmjet bujarëve shqiptarë, ashtu siç po krijoheshin besëlidhje të tilla edhe në pjesë tjera të Evropës, që do të shërbejnë si bërthama të shteteve moderne që do të zënë fill për t’u krijuar në shekujt më pas.

Nga pikëpamja juridike, Kuvendi i Lezhës ishte organ kushtetues, që procedoi në krijimin e organeve të tilla me rëndësi të përgjithshme, si “Lidhja e princave shqiptarë”, komanda unike e ushtrisë nën udhëheqjen e Skënderbeut dhe fondet e përbashkëta për përballimin e luftës (Plasari, 2010: 133).

Ushtria shqiptare, siç vërejnë me të drejtë historianët, shërbeu shumë, jo vetëm për mbrojtjen e vendit, por edhe si mjet i fuqishëm kundër partikularizmit feudal. Pushteti i feudalëve të vegjël ose të atillë që luhateshin me qëndrimet e tyre në luftën mbrojtëse kundër Perandorisë Osmane, gradualisht u mënjanua, ndërkohë që “pushteti qendror i përfaqësuar nga Skënderbeu forcohej” (Plasari, 2010: 135).

Krahas kësaj, principatat që ishin krijuar dhe po zgjeroheshin si formacione shtetërore më vete, gjatë epokës së Skënderbeut (1443-1468) e humbën karakterin e tyre, “duke u shkrirë e njësuar me shtetin e përqendruar shqiptar”. Kufijtë e tyre të dikurshëm nuk ekzistonin më, në vend të tyre shteti i përqendruar shqiptar shtrihej nga brigjet e Adriatikut deri në Prizren dhe nga lumi Devoll e Seman në Jug, (...) e deri në Dibër e Pollog” (Plasari, 2010: 137-138).

Siç shihet, nga pikëpamja territoriale, bashkimi shtetëror i Shqipërisë, edhe në këtë epokë,

nuk u arrit plotësisht. Hapësira të tëra të tokave shqiptare ishin pushtuar tashmë nga Perandoria Osmane dhe mbaheshin nën darën e rreptë të sistemit ushtarak në ekspansion. Sidoqoftë, shteti i Skënderbeut, si për pjesën e lirë, ashtu edhe për pjesët e pushtuara të

Shqipërisë, e shënon një stad zhvillimi të ri në organizimin politik të Shqipërisë dhe të shqiptarëve në Mesjetë.

Luftërat e mëdha të shqiptarëve nën udhëheqjen e Skënderbeut po shënonin suksese të njëpasnjëshme, që prej betejës së Oronikut pranë Ohrit (pranverë 1456), e tutje deri edhe pas vdekjes së tij dhe rënies së qytetit të Shkodrës (1478). Këto luftëra e shpejtuan “zhvillimin e një procesi të ligjshëm dhe shumë të rëndësishëm, sikurse ishte bashkimi i vendit në një shtet të vetëm e të përqendruar (LUARASI University Press, 2007:129-130).

Shteti i Skënderbeut ishte i organizuar në formën e një monarkie feudale të përqendruar. Sistemi i organeve të larta të pushtetit përbëhej nga kryetari i Shtetit (monarku), Kuvendi i princave shqiptarë dhe Këshilli i lartë. Pozita e Skënderbeut në aparatin shtetëror ishte ajo e një monarku feudal. Duke filluar nga viti 1447, nga kancelaritë evropiane Skënderbeu emërohej me titullin “Zot i qytetit të Krujës”, ndërkaq prej vitit 1456 ai quhet “Zot i Shqipërisë” (Dominus Albaniae) (K. Frashëri, rev. Ylli, nr. 10/1966).

Këtë titull ai e përdori edhe vetë, si në korrespondencën e tij të gjerë në marrëdhëniet ndërkombëtare, ashtu edhe në vulën e tij zyrtare, por edhe emrin Skënderbe, që tregonte gradën e gjeneralit në ushtrinë turke, meqë ai kishte shërbyer në këtë ushtri derisa ishte peng.

Shteti i Skënderbeut, siç dëshmohet nga veprimtaria e bujshme e Kancelarisë së tij dhe një varg dokumentesh të prodhuara prej saj, pati relacione të mira me një varg shtetesh të rajonit dhe më gjerë, si me Napolin, Papatin, Venedikun, Republikën e Raguzës dhe Hungarinë. Në disa raste, këto marrëdhënie u konkretizuan me përfundimin e traktateve. Midis tyre, rëndësi të veçantë ka Traktati i Paqes me Venedikun, i vitit 1448, si dhe Traktati i Gaetës me Alfonsin e Napolit, i vitit 1451, të cilët i përcaktuan marrëdhëniet ndërmjet Shtetit shqiptar dhe dy shteteve italiane, me të cilat Shqipëria pati kontakte më të shpeshta (LUARASI University Press, 2007:158).

Por, i një rëndësie të veçantë, nëse i shikojmë relacionet politike të kohës, do të mbetet bashkëpunimi i Skënderbeut me Selinë e Shenjtë, si koordinatore e “Aleancës së Krishterë”. “Emërimi dhe dërgimi nga Nikolla V i nuncit Antonio de Oliveto në Arbëri, me anë të bullës *Cum te ad partes*, mund të ngulitet edhe si vendosja e marrëdhënieve të drejtpërdrejta diplomatike me Gjergj Kastriotin nga Shteti papnor” (Aurel Plasari, 2010:391).

Ndërkaq, ky akt, për historianin tjetër shqiptar, K. Frashëri, merr konotacion të veçantë politik. “Emrimi i Antonio de Olivetos nunc apostolik në Shqipëri (i pari ambasador i Selisë së Shenjtë në viset shqiptare) dhe zëvendësimi i tij më 21 shtator 1451 me një françeskan shqiptar, Eugjen Suma, si nunc dhe komisar apostolik në Shqipëri, Bullgari dhe Rashje, - sipas Frashërit,- tregon rëndësinë që i dha shteti papal Shqipërisë, në përgjithësi, dhe Skënderbeut, në veçanti” (Kristo Frashëri, 2002: 305).

Pushteti i Skënderbeut, meqë ai konsiderohej monark, ishte i trashëgueshëm. Kur ai largohej nga atdheu dhe shkonte me misione të rëndësishme në vendet e tjera, meqenëse djalin e kishte të mitur, të drejtat e tij si kryetar shteti i ushtronte e shoqja, Donika. Ajo ndihmohej në kryerjen e detyrave shtetërore prej këshilltarëve të oborrit. Edhe pas vdekjes së Skënderbeut dhe emigrimit të pasardhësve të tij në Itali, atyre iu ruajt e drejta e trashëgimisë për shumë kohë në Shqipëri. Kur djali i Skënderbeut, Gjini, dhe më pas i nipi, Gjergji, arritën moshën madhore, u mirëpritën nga bashkëkombësit e tyre si trashëgimtarë të ligjshëm, kur u rikthyen në Shqipëri dhe e nisën luftën për rimëkëmbjen e shtetit të Skënderbeut. Gruaja dhe pasardhës të tij u trajtuan si familje mbretërore në oborrin italian dhe në atë spanjoll pas emigrimit nga Shqipëria (ASHSH, 2002: 430).

Por, nëse në pjesën tjetër të kontinentit rrjedha e historisë, pra edhe ajo e krijimit të shteteve nacionale, po shkonte në rrugën e saj të zhvillimit të natyrshëm, Shqipëria në prag të krijimit dhe konsolidimit të shtetit po binte nën pushtimin e Perandorisë Osmane. Shpresat për një çlirim të mundshëm, sidomos në shekullin XVI, filluan të shuhen. Po fillonte kështu një jetë prej somnabuli në rrafshin e ndërgjegjësimit kombëtar! Ndërkaq “gjuha shqipe, si njëra ndër 10 a 12 gjuhët bazë të kontinentit” po i shtrohej një procesi të rreptë asimilimi, kurse në fazën e ngritjes së ndërgjegjes kombëtare ajo - gjuha shqipe “u ngrit në statusin e martirit, duke e zënë vendin e tempullit në ndërgjegjen e kombit” (Kadare, 2006:20).³⁰

³⁰ *Shënim:* Përdorimi i gjuhës shqipe në jetën publike, në shkolla, për publikim shtypi a libri do të ndalohej rreptësisht. Të gjithë ata që do të bëjnë përpjekje për ruajtjen dhe kultivimin e gjuhës shqipe do të ndëshkohen me rreptësinë më të madhe të mundshme.

1.6 Nata e gjatë osmane

Një betejë tjetër historike, që do të zhvillohet më 17 tetor 1448, dhe atë mu në hapësirën ku ishte zhvilluar beteja e parë (1389), kësaj radhe midis forcave të Huniadit dhe atyre turke, do të vulosë fatin e Ballkanit për shekujt pasues, konkretisht deri me largimin e Perandorisë Osmane nga kjo pjesë e Evropës (1912). Në shenjë hakmarrjeje nga disfata e tij në Vrana, Huniadi i kishte filluar përgatitjet për një betejë historike në Ballkan. Duke e pasur rolin e mëkëmbësit të mbretit të Hungarisë (e zëvendësoi mbretin e mitur), ai dalëngadalë e rimëkëmbi ushtrinë hungareze. Nga fillimi i vitit 1447 bëri përpjekje ta formojë një aleancë të sundimtarëve të Ballkanit. Në vitin 1448, sulltan Murati e sulmoi Shqipërinë me një armatë të madhe për ta shtypur Skënderbeun. Huniadi e cilësoi këtë si rast të volitshëm për veprim. Me të shpejtë e mblodhi një ushtri të madhe prej më se 72 000 trupave, të përbërë kryesisht nga hungarezë, por edhe nga rumunë, gjermanë dhe çekë.

Gjatë fazave të përgatitjes së marshimit, nënvizon Malkom, ka të ngjarë që Huniadi të jetë përpjekur ta bindë Gjurgj Brankoviqin, princ serb, që t'i bashkonte forcat me të. Por, despoti serb, që ishte bërë vasal i sulltanit, kishte vendosur të mos ngatërrohej në këtë ndërmarrje, madje ai ia ndaloi Huniadit t'i kalonte trupat e tij nëpër territorin serb. Kronisti raguzian Mavro Orbini nënvizon në shënimet e tij se Gjurgji e kishte informuar për këtë ndërmarrje vetë Sulltan Muratin, duke i përcjellë të dhëna me interes për ushtrinë e Huniadit. Gjithashtu, po në këtë raport ishin dhënë informacionet se te Huniadi kishin arritur edhe emisarët e Skënderbeut, të cilët i kishin premtuar atij 20 000 luftëtarë. Gjatë fundit të shtatorit, Huniadi hyri në Serbi dhe, duke mos përfillur kërkesat e Gjurgjit, filloi të marshonte përgjatë luginës së Moravës. Murati II, i informuar që më parë për planet e Huniadit, kishte hequr dorë nga rrethimi i fortesës së Krujës të Skënderbeut dhe e kishte përqendruar ushtrinë e tij afër Sofjes për të marshuar dhe për ta përqendruar ushtrinë në Kosovë, në shenjë bllokimi të marshimit të Huniadit. Në këtë mënyrë, më 17 tetor 1448, ushtria e Huniadit u gjend përballë forcave më të mëdha osmane, pothuajse në po atë vend ku i kishte përqendruar forcat Lazari, në betejën e tij të fundit kundër turqve, më 1389. Në ndihmë, Huniadi e priste Skënderbeun. Pengesa që i kishte shkaktuar Venediku vonon për disa orë vendimtare arritjen e ushtrisë së Skënderbeut në krah asaj të Huniadit. Ndërsa Skënderbeu po marshonte drejt lindjes, Beteja e Dytë e Kosovës tashmë kishte filluar. Huniadi luftoi, sipas historianëve të hershëm, tri ditë me radhë. Ditën e tretë (më 19 tetor) një pjesë e ushtrisë së tij u asgjësua. Ushtria hungareze, pjesa tjetër, në panik zuri të ikte, e bashkë me të u desh të ikte edhe Huniadi. Nja njëzet milje nga Fusha e Kosovës, Skënderbeu hasi në ushtarët hungarezë, të cilët po iknin nga fushëbeteja dhe prej

tyre mësoi se gjithçka kishte humbur. Ai u kthye me ushtrinë e tij në zotërimin e tij malor (Malkon, 2001:92-93).

Kjo Betejë e Dytë e Kosovës është një nga ato ngjarje që mund ta kishte ndryshuar historinë e Ballkanit. Në qoftë se është e vërtetë se beteja zgjati tri ditë, atëherë ky është tregues se forcat e të dyja palëve kishin qenë gati të barabarta. Ardhja e forcave të mëdha dhe të freskëta shqiptare, nën komandantin karizmatik, i cili kishte pesë vjet përvojë në luftërat antiosmane, konstaton me të drejtë Malkom, do të mund të kishte qenë vendimtar (Malkon, 2001:94), jo vetëm për atë betejë, por edhe për të ardhmen e Ballkanit. Ndërkaq, humbja e kësaj beteje po shënonte prologun e natës së gjatë osmane në Ballkan.

Në natën e gjatë osmane, nëpër të cilën kishte kaluar Shqipëria, pas shuarjes së Skënderbeut (1468), njësia shpirtërore e kombit kishte përjetuar edhe një çarje të thellë, pas procesit të konvertimit masiv në shek. XVII-XVIII në fenë islame. Krahës kësaj, qenia shqiptare iu nënshtrua për kohë të gjatë gjymtimit të trurit nga terri i gjatë i padijes (Kadare, 2006:27), siç do të shprehet Ismail Kadare.

Në vetë Izraelin, Bibla e kishte krijuar një model më të avancuar të të menduarit rreth kombit, respektivisht rreth asaj që do të duhej ta shënjonte kombin - *një popull që e ka të përbashkët gjuhën, besimin, territorin dhe qeverisjen* (Hastings, 2003: 27).

Ky mesazh u përcillej të gjithë lexuesve të Biblës, duke kontribuar kështu natyrshëm dhe drejtpërdrejt në procesin e krijimit të identitetit vetjak, por edhe të vetëdijes për krijimin e shtetit si mbrojtës i këtij identiteti. Nuk është e rastësishme që fillimi i përkthimit të Biblës në gjuhën e popujve shënon edhe fillimin e epokës së ndërgjegjësimit në rrafshin e identitetit kombëtar. Në këtë kuadër, është fare e vetëkuptueshme pse në qarqet e komunitetit katolik shqiptar kemi fillet e zgjimit të ndërgjegjes kombëtare, por edhe konservimin më të theksuar të etnopsikologjisë shqiptare. Ky mesazh, jo vetëm që i mungonte shqiptarit të konvertuar në fenë islame, por fatkeqësisht ai kishte kohë që i nënshtrohej me forcë procesit të akulturimit.

Por, në përballje qindravjeçare me këtë tryzni të llojit të vet, këtë fakt notar paraprakisht e kishte veneruar edhe udhëtari anglez Th. S. Hjug (TH.S.Hughes) në vitin 1820, duke theksuar se popullsia shqiptare kishte arritur ta ruajë ndjenjën e kombësisë së vet. Ndërkaq, ndarja në fe të ndryshme dhe sidomos varësia e tyre nga institucionet e huaja klerikale dhe politika e përçarjes fetare, e ndjekur ndaj shqiptarëve, e vështirësuan bashkimin e popullit shqiptar dhe u bënë pengesë në luftën e tij kundër zgjedhës së huaj, e për çlirim kombëtar në

çastet më të ndjeshme historike në epokën e Rilindjes Kombëtare.

Duket se për ta penguar përshpejtimin e zgjimit kombëtar dhe të vetë Lëvizjes kombëtare, si rrjedhojë logjike e tij, Qeveria otomane hartoi dhe realizoi politika të atilla që nuk lejonin në asnjë mënyrë të vijë deri te krijimi i vilajeteve shqiptare homogjene dhe ca më pak ajo denjoi t'i jepte një demarkacion të përcaktuar shprehjes gjeografike "Shqipëria". Qeveria turke madje për t'i penguar lidhjet e qëndrueshme ndërmjet krahinave shqiptare, e ndryshonte ndarjen e krahinave të Perandorisë herë pas here, ndërkaq tokat shqiptare i kishte ndarë në kohën e Kongresit të Berlinit në katër vilajete:

1. Vilajeti i Janinës, me qendër Janinën;
2. Vilajeti i Manastirit, me qendër Manastirin (ky qytet sot është brenda kufijve të Republikës së Maqedonisë dhe zyrtarisht quhet Bitol);
3. Vilajeti i Kosovës, me qendër Shkupin (sot kryeqendër e Republikës së Maqedonisë) dhe
4. Vilajeti i Shkodrës, me qendër Shkodrën.

Pas vitit 1913, brenda kufijve të Shqipërisë politike mbeti vetëm kryeqendra e njërit prej këtyre vilajeteve (Shkodra), ndërkaq tri qendrat tjera iu aneksuan shteteve fqinje - Shkupi dhe Manastiri - Serbisë dhe Janina - Greqisë.

Qeveria turke edhe kur bënte rindarjet e brendshme administrative ishte përkujdesur që vilajetet t'i ndante në atë mënyrë, që elementi mysliman të jetë dominues në secilin prej tyre. Madje, diku kishte inkorporuar edhe hapësira ku elementi grek apo ai sllav ishte pengesë qenësore për ndërlidhje të natyrshme ndërmjet krahinave shqiptare. Kjo ndarje ishte një pengesë reale për bashkimin e Shqipërisë më pas dhe homogjenizimin e saj. Jemi në kohën kur shqiptarët dëshironin bashkimin e gjithë popullit shqiptar në një vilajet të vetëm me Ohrin (më vonë Manastirin) si kryeqytet, për arsye të pozitës së tij qendrore (Skendo, 2000: 91).

1.7 Ndërgjegjësimi i vonuar kombëtar

Nga të gjitha grupet sociale dhe shtresat e popullsisë, sipas studiuesve, diversiteti rajonal dhe fetar në raport me ndërgjegjen kombëtare, ndërlikojnë ngushtë edhe me përkatësinë sociale. Si te të gjitha kombet, edhe te kombi shqiptar, masat popullore (fshatarët dhe shtresa e shërbëtorëve, meqë në rastin tonë konkret nuk mund të flasim për një masë punëtorësh) ishin të fundit që u trandën nga ndërgjegjja kombëtare.

Sipas Hobsbaunit, lëvizjet e popujve në procesin e ndërgjegjësimit kombëtar kanë kaluar kryesisht nëpër tri faza.

- **Faza A** ka pasur vetëm karakter kulturor, letrar dhe folklorik, pa ndërlikime të veçanta politike, madje as edhe kombëtare. (Mbledhja e folklorit, himnizimi i së kaluarës historike, himnizimi i gjuhës...).
- **Në fazën B** shfaqen grupe nismëtarësh e militantë të “idesë kombëtare” dhe fillon lufta politike për këtë ide.
- Ndërkaq **në fazën C** - dhe jo para saj - programet nacionaliste fitojnë përkrahje masive, ose të paktën përkrahje të pjesshme nga masat (Hobs, 1998: 12)

Derisa etnia shqiptare ishte në agsholin e fazës së parë, fqinji i tij jugor, etnia greke, kishte hyrë në fazën e tij të tretë. Ndërkaq, në periudhën kur etnia shqiptare kishte shkelur me të dyja këmbët në fazën e saj të tretë të ndërgjegjësimit kombëtar, fqinji verior - etnia serbe - po e rrumbullakonte fazën e tretë. Në këtë periudhë (1846-1878), në Serbi, nga institucione shtetërore dhe personalitete shkencore huazohen ose hartohen projektet e para për zgjerimin e hapësirës territoriale serbe, respektivisht projektet e para për pushtimin e tokave shqiptare. Meqë edhe fqinjët veriorë të shqiptarëve, në këtë fazë kishin nivel të ulët arsimor, këto projekte i huazuan ose i kopjuan dhe i përshtatën nga autorët e vërtetë, e që ishin kryesisht austro-sllavët, polakët, çekët, sllovakët etj. Bie fjala, autori i vërtetë i NAÇERTANIES ishte polaku Franjo ZACH, një agjent diplomatik polak, i cili, sipas kërkesës së Garashaninit (1812-1824), e hartoi “Planin për politikë sllave të Serbisë”, që u bë bazë për “Programin e politikës nacionale të Serbisë në fund të vitit 1844”, me autorësi të rrejshme të këtij kryeministri serb (Arbën Xhaferi, “Koha Ditore”, Prishtinë, 24 korrik 2010).

Ky projekt polak u shndërrua më pas në burim frymëzimi për projektet që do ta pasojnë, secili më antishqiptar se tjetri, që do të hartohen nga individë, si shkrimtari nobelist Ivo

Andriq, akademiku Vasa Çubriloviq,³¹ ose edhe institucione shtetërore (Akademia Serbe...).³²

Në këto rrethana, shqiptarët e zonave kufitare, po edhe të gjithë krahinës së Toplicës (nga qyteti i Nishit e deri në Vrajë), ku do të eksperimentohet inaugurimi i parë i politikave gjenocidiale serbe dhe vetë termi “Spastrim etnik” në vokabularin politik serb, e ndjenin rrezikun nga afër, ishin pre e parë e këtyre projekteve. Duket se ky zgjim i ndërgjegjes

³¹ Shih më gjerësisht: “Dello”, K 38 Beograd 1906, f.321-336, Përkthimi sipas H.Bajramit, botuar në “Vjetar-Godishnjak”, XXIV/88, Prishtinë, 1988

³² Programet serbe për shfarosjen e shqiptarëve në ish-Jugosllavi:

1. 1844- Iliarashanin: “Naçertania” - (Projekti i madh për shfarosjen e shqiptarëve);
2. 1881 - Programi i depërtimit në det (pa autor);
3. 1908 - Vladan Gjorgjeviq: Projekti për zhdukjen totale të shqiptarëve;
4. 1920 - Shtatmadhuria e Armatës serbe: “Programi për nevojat e ushtrisë e të xhandarmërisë në viseku jetojnë shqiptarët” (I shfrytëzuar me dijeninë e adjutantit të lartë mbretëror...);
5. 1937 - Vasa Çubriloviq: Projekti për shpërnguljen e shqiptarëve me dhunë dhe me terror, me titull “Dëbimi i arnautëve”;
6. 1938 - Konventa jugosllavo-turke për shpërnguljen e shqiptarëve (E hartuar në gjuhën frënge në vitin 1938, e nënshkruar me inicialet M.R. - V.M, H.S. - Dr. C.A.
7. 1939 - Ivo Andriq: Projekti për zhdukjen e shqiptarëve dhe shtetit shqiptar, me titull “Projekt për ndarjen e Shqipërisë”;
8. 1939 - Ivan Vukotiq: Projekti me titull “Aneksimi i Shqipërisë - një nga interesat jetike të Mbretërisë Jugosllave (Dokument i përvetësuar nga Ministria e Jashtme e Mbretërisë së gosllavisë);
9. 1941 - Stefan Moleviq: Projekti për shpërnguljen e shqiptarëve me dhunë, me titull “Serbia homogjene”;
10. 1941 - Programi i çetnikëve, me autor Drazha Mihajloviqin, me titull “Instruksion për komandantët çetnikë”;
11. 1944 - Plani i dytë i Vaso Çubriloviqit për shpërnguljen e shqiptarëve nga Jugosllavia, me titull “Problemi i pakicave kombëtare në Jugosllavinë e re”;
12. 1968 - Platforma e Dobrica Qosiqit, me titull “Kritika e konceptit sundues në politikën nacionale”;
13. 1981 - Platforma e dytë e Dobrica Qosiqit, me titull “Kryengritja e vitit 1981 dhe tezat për Kosovën”;
14. 1985 - Memorandumi legal i Akademisë Serbe për Kosovën serbe;
15. 1991 - Vojislav Sheshel: Programi i Partisë Radikale Serbe;
16. 1999 - “Patkoi” (Plan operativ i Shtatmadhorisë së Ushtrisë serbe për vrasjen dhe dëbimin e shqiptarëve);

kombëtare dhe formësimi i saj, duke kaluar madje me shpejtësi fazat e lartshënuara të kësaj pjesë të kombit, por edhe të kombit shqiptar në tërësi, u imponua pjesërisht edhe nga politika hegjemoniste dhe tejet agresive e fqinjëve që tashmë po etablonin shtetet e tyre nacionale.

Njëri prej mendimtarëve më brilant të viteve të tridhjeta të shekullit XX, Kristë Maloki, pos tjerash, tek merr në shqyrtim disa nga plagët tona, e në veçanti vonesën historike në formësimin e ndërgjegjes kombëtare, si faktor qenësor e thekson filozofinë (orientalizmin si koncept themelor i të menduarit), që la pas pushtimi i gjatë i Perandorisë Bizantine, e më pas i asaj Osmane. Ndryshe nga studiues të tjerë, orientalizmin shqiptar, Kristë Maloki nuk e shpjegon vetëm si dhuratë të turqve. Ai këtë frymë të të menduarit - orientalizmin - e gjeti 600 e ca vjet më parë se turqit ta pushtonin Shqipërinë. Orientalizmi shqiptar - shprehet Maloki - i ka rrënjët aty nga viti 740, kur Shqipëria u bë pronë e Bizantit nën Leonin III, të quajtur Isarios. Është koha kur shqiptarët u detyruan nga Isariosi të dilnin nga Kisha Romake (oksidentale), e të futeshin në labirintet e errëta të Kishës Bizantine (orientale) të atëhershme. Për të nuk ishte aq e fortë dhe me peshë ndarja kishtarë, se sa ai shpirt skëterrë i administratës bizantine. Ndërmjet bizantizmit historike dhe orientalizmit shqiptar qëndron shenja e barazimit. *Orientalizmi ynë është një dhuratë fatale e kristianizmit euro-aziatik.* Me këtë origjinë ajo i shkatërroi vetitë e larta ndërmejtësuese-kolektiviste, marrëdhëniet e shqiptarit me shqiptarin dhe marrëdhëniet e shqiptarit me shtetin dhe eprorët e tij. Bizantizmi historik si

17. 2004 - Dobrica Qosiq: Propozimi për ndarjen e Kosovës...

Shënim: Mbledhja, organizimi i përkthimit dhe publikimi i këtyre projekteve në kuadër të studimit me titull “Çështja shqiptare - Historia dhe politika ~ Programet kombëtare serbe për shpërnguljen e shqiptarëve” nga profesori Rexhep Qosja, u ofron studiuesve dhe lexuesve të rëndomtë mundësinë për ta njohur anën më të errët të mendimit politik serb mbi shqiptarët.

Një studim më të detajuar për këto plane që i paraprijnë krijimit dhe zgjerimit të Serbisë në kurriz të tokave shqiptare na e ka afuar historiania E. Kocaqi.

një epidemi rrënimtare e shkatërroi dhe e deformoi karakterin e drejtë të shqiptarit (Ndriçim Kulla, 2002: 82).

1.8 Lidhja Shqiptare e Prizrenit

Kriza lindore u përshkallëzua dhe e arriti pikën e vlimit të saj me lutën ruso-turke të vitit 1878 dhe me Kongresin e Berlinit (1878). Perandoria Osmane në përballje me mësymjen ruse, në përpjekje për ta ndalur atë sa më larg portave të Stambollit, kishte bërë lëshime të mëdha në raport me interesat ruse në Ballkan, në dobi të interesave të sllavëve të jugut. (Marrëveshja e Shën Stefanit, 1878). Në përpjekje për ta korrigjuar këtë marrëveshje, e me këtë edhe për t'i vënë një gjedh depërtimit dhe daljes së Rusisë në ujërat e Adriatikut, ishte thirrur Kongresi i Berlinit (1878). Por, në raport me interesat shqiptare, vendimet e Kongresit të Berlinit nuk bënë farë korrigjimi esencial; ato po e sillnin Lëvizjen Kombëtare Shqiptare përpara një situatë të re, të krijuar nga rreziku i drejtpërdrejtë i aneksimit të tokave shqiptare nga fqinjët tanë (Serbia, Mali i Zi dhe Greqia).

Në këto rrethana, në Prizren u formua Lidhja Shqiptare e vitit 1878-1881, e cila shënoi fillimin e një etape të re më të lartë të Rilindjes Kombëtare (Luan Omari, 2007: 287-304).

Kësaj organizate i parapriu krijimi i dy komiteteve të veçanta të rezistencës shqiptare: Komiteti i Shkodrës, që po merrte përsipër organizimin gjithëpopullor kundër depërtimit të ushtrisë malaziasë në trojet shqiptare dhe Komiteti Qendror për Mbrojtjen e të Drejtave të Kombësisë Shqiptare, ose siç u quajt shkurt Komiteti i Stambollit”.³³

Në programin politik të Komitetit të Stambollit përfshihej teza mbi organizimin urgjent të kryengritjes së armatosur kundër-osmane dhe krijimit të shtetit kombëtar shqiptar. Por, meqë në njërin anë përpjekja për krijimin e një aleance shqiptaro-greke kundër Perandorisë Osmane dështoi, e në anën tjetër forcat ruse po marshonin drejt Stambollit, Komiteti ishte detyruar ta rishikojë platformën e tij politike, meqë “shpërthimi në këto rrethana i kryengritjes kundër-osmane në Shqipëri do të ishte një hap i dëmshëm, që do ta lehtësonte përparimin e ushtrive serbe, malaziasë e greke në brendi të trojeve shqiptare dhe do t'u jepte rast monarkive fqinje që ta sanksiononin me fitore ushtarake aneksimin e viseve të pushtuara prej tyre” (ASHSH, Tiranë 2002:145).

³³ Kryetar i Komitetit të Stambollit u zgjodh Abdyl Frashëri, anëtarë të tij Pashko Vasa, Jani Vreto, Ymer Prizreni, Zija Prishtina, Sami Frashëri, Ahmet Koronica, Mihal Harito, Iljaz Dibra, Mehmet Ali Vrioni, Seid Toptani, Mustafa Nuri Vlora, Mane Tahiri etj. (Shih Historia e popullit shqiptar, vëll. II, Tiranë 2002, fq. 143)

Para Komitetit të Stambollit, në këto rrethana, shtrohej detyra e hartimit të një programi të ri politik. Ai u përpunua në ditët e para të vitit 1878, që për dallim nga i pari, “përmbante ndryshime taktike, e jo strategjike” (ASHSH, 2002:145).

Në situatën e re ndërkombëtare, udhëheqësit e Komitetit Qendror për Mbrojtjen e të Drejtave të Kombësisë Shqiptare kishin arsye politike të shpresonin se “me programin e tyre të ri, i cili e përjashtonte përkohësisht konfliktin e armatosur shqiptaro-turk, Porta e Lartë nuk do ta pengonte formimin e Lidhjes Shqiptare” ((ASHSH, 2002:145), që do t’i shërbente organizimit të forcave të armatosura në shërbim të mbrojtjes së tërësisë tokësore shqiptare.

Ndërkaq, gjendja për shqiptarët do të rëndohej edhe më shumë një muaj pas nënshkrimit të armëpushimit të Edrenesë, kur do të pasojë nënshkrimi i Traktatit të Pagues së Shën Stefanit (3 mars 1878) ndërmjet Perandorisë Ruse dhe asaj Osmane.

Traktati i Shën Stefanit nuk e zinte fare në gojë Shqipërinë, e cila për Rusinë nuk ekzistonte si subjekt i të drejtës politike. Sipas Traktatit të Shën Stefanit, gati gjysma e trojeve shqiptare u jepej shteteve sllave ballkanike (ASHSH, 2002: 147).

Në këto rrethana të komplikuara ndërkombëtare, Komiteti Qendror për Mbrojtjen e të Drejtave të Kombësisë Shqiptare e adaptoi një platformë të re politike, nëpërmjet së cilës e mobilizoi vendin për krijimin e një organizate të re aktive, vepruese kudo në katër vilajetet ekzistuese shqiptare.

Lidhja Shqiptare u formua në Prizren, më 10 qershor 1878, nga përfaqësues të shtresave të ndryshme, e që vinin nga të gjitha krahinat e Shqipërisë. Mbledhja themeluese e Lidhjes kishte marrë qëndrim që organizata të kishte karakter politiko-ushtarak, ndërkaq qendra drejtuese e saj do të ishte Prizreni.

Lidhja mori përsipër dy detyra të mëdha historike: luftën për ruajtjen e tërësisë së tokave shqiptare kundër copëtimit të tyre në dobi të monarkive shoviniste ballkanike dhe sigurimin e autonomisë së Shqipërisë, krijimin e një shteti të njësuar kombëtar shqiptar (Luan Omari, 2007: 287).

Përballë platformave politike të fqinjëve, që në themel kishin filozofinë shoviniste të ekspandimit, përmbushja e detyrës së parë nga Lidhja e Prizrenit ishte tepër e vështirë. Sidoqoftë, vetë kërkesa për bashkimin e tokave shqiptare në një shtet autonom dhe ajo për paprekshmërinë e tyre ishte treguesi më i mirë se te populli shqiptar tashmë ishte formësuar

ndërgjegjia kombëtare dhe vetëdija se Shqipëria ishte tashmë një entitet i veçantë në kuadër të Perandorisë Osmane, ndërkaq faktori “territor kombëtar” ishte “kusht i domosdoshëm për zhvillimin e jetës ekonomike e politike të pavarur, si dhe një nga rrugët për t’ua prerë hovin përpjekjeve për copëtimin e Shqipërisë” (Luan Omari, 2007: 288).

Lidhja e kishte një koncept të qartë mbi përmasat dhe shtrirjen e këtij territori. Ky koncept ishte ngritur duke marrë parasysh faktorin etnik, faktorin historik dhe atë gjeografik. Ai shprehej qartë në rezolutën e mbledhjes së Dibrës, në nëntor 1878. “Popullsia prej 2 000 000 njerëzish që ndodhen në sanxhakët e Shkodrës, Novi-Pazarit, Prishtinës, Prizrenit, Shkupit, Manastirit, Dibrës, Beratit, Gjirokastrës, Prevezës dhe Janinës, të njohura me emrin Shqipëri, e flet e gjitha të njëjtën gjuhë, duke qenë dy të tretat myslimanë dhe një e treta të krishterë”(Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare 1878-1912, 1978: 71).

Procesi shtetformues nëpër të cilin po kalonin fqinjët serbë dhe grekë po zhvillohej pashmangshëm në dëm të shqiptarëve dhe hapësirës së tyre jetësore. Shih për këtë, duket se ishte e natyrshme, pra edhe e pritshme që Lëvizja Kombëtare Shqiptare të startonte pikërisht në Jug të vendit. Jugu, përveç faktit se ishte më i zhvilluar, ai kishte arritur të kishte në krye të lëvizjes një plejadë udhëheqësish që ishin politikisht më të vetëdijshëm për shembjen e pashmangshme të Turqisë. Platforma e Rilindjes se “Feja e shqiptarit është shqiptaria”, e kishte fituar të drejtën e qytetarisë fillimisht në Jug, për të marrë shtrirje më pas edhe në Veri. Në këtë rrafsh, pjesa Verilindore (Kosova dhe viset shqiptare në Maqedoninë e sotme verilindore) ishin më konservatore. Por, në çastin e duhur ishte Veriu dhe Kosova, që hyri në veprim për realizimin e autonomisë. Kështu, rreth Lidhjes së Prizrenit u mbledhën të gjitha krahinat e Shqipërisë. Për shqiptarët, Lidhja nuk ishte thjesht një parti politike që ushtronte e përdorte fuqi, por më shumë një lëvizje e gjithë kombit...(Skendi, 2000: 104).

Madje, realizimi faktik i autonomisë, pas rishikimit të platformës së Lidhjes në Kuvendin e Gjirokastrës (1880), me ç’rast iu dërgua një ultimatum Stambollit, nëpërmjet të cilit paralajmërohej Porta se shqiptarët do ta shpallnin vetë autonominë, nëse Qeveria turke nuk do ta shqyrtonte pozicionin e saj ndaj kërkesave të Lidhjes, duket se u bë realitet i përfillshëm. Madje, këtë gjendje e konstatonte me dhimbje komandanti i forcave osmane në Shqipëri, Dervish Pasha, tek e alarmonte Portën e Lartë se, “autoriteteve qeveritare nuk u mbeti asnjë grimë ndikimi, kurse drejtimi i punëve u kaloi komiteteve të Lidhjes që e morën pushtetin në duart e veta” (Skendi, 2000: 104).

Në këto rrethana, realizimi de fakto i autonomisë arriti shkallë të lartë me riorganizimin e Lidhjes Shqiptare, duke mënjeluar elementin konservativ, përkrahës të Portës, dhe me shndërrimin e Komitetit të Lidhjes në Qeveri të Përkohshme (Guvernë e Përdorme).

Me këtë akt, pra me krijimin e një organizimi shtetëror të plotë, (Lidhja tashmë i kishte komitetet e veta dhe e mori në dorë tërë administratën etj.), organet tjera drejtuese, Lidhja i kishte krijuar parakushtet që kjo strukturë shtetërore të konsiderohej si subjekt i së drejtës ndërkombëtare. Shih për këtë, konstitucionalistë të njohur shqiptarë (prof. Luan Omari, prof. Aleks Luarasi etj.) me të drejtë konstatojnë se nëse Lidhja Shqiptare e Prizrenit do të shikohej nga prizmi i sotëm i teorisë juridike, ajo “mund të konsiderohet si 'një organizim politik kombëtar', si një etapë që pararend krijimin e shtetit të ri të kombit të shtypur” (Luan Omari...2007: 301).

Por, shteti e nënkupton një organizatë politike, d.m.th. një tërësi organesh pushteti me një unitet të brendshëm në kuadër të një sistemi politik të caktuar. Ndërkaq, në praktikën ndërkombëtare, zakonisht krijimi i një shteti të ri paraprin momentin e krijimit të qeverisë së këtij shteti. Ndërkaq, komitetet e Lidhjes, duke përfshirë edhe Komitetin Drejtues, që u shndërrua në Qeveri të Përkohshme, nuk e përbënin ende një shtet. Ato mbetën deri në fund gjymtyrë të një organizimi politik, që nuk arriti të konstituohet si shtet, sepse u shtyp nga Porta e Lartë, me forcën e armëve. Megjithëkëtë, siç konstaton historiografia shqiptare, në procesin e gjatë e të vështirë të krijimit të Shtetit shqiptar, ky moment ka rëndësi të madhe, sepse ajo (Qeveria e Lidhjes) ishte qeveria e parë që formohej pas pushtimit të Shqipërisë nga Perandoria Osmane. Ndërkaq, qëndresa e mirëfilltë kombëtare, që e shpuri vendin drejt pavarësisë, nisi me krijimin e Komitetit të Manastirit për Çlirimin e Shqipërisë, më 1906. Austriakët panë në themelimin e këtij komiteti një zhvillim të mendimit kombëtar shqiptar (Skendi, 2000: 315-316).

1.8.1 Doktrina politike e Rilindjes - doktrinë e pastër evropiane

Në prag të ndryshimeve të mëdha në Ballkan, tek po shihnin rrokullisjen e Perandorisë Osmane drejt greminës, rilindësit shqiptarë, në radhë të parë, e kishin për objektiv strategjik hartimin e një doktrine politike të qëndrueshme, që do të ishte produkt i një zhvillimi ideologjik e kulturor kombëtar. Pikërisht mbi këto objektiva u ngrit doktrina politike e Rilindjes Kombëtare Shqiptare, “që u karakterizua nga zhvillimi i një ideologjie kulturore të re

me karakter kombëtar e demokratik, nga përpjekjet që rilindësit e shquar bënë për ruajtjen dhe zhvillimin e gjuhës shqipe, për zhvillimin e letërsisë dhe çeljen e shkollave në gjuhën amtare si mjete për ngritjen e ndërgjegjes politike të popullit shqiptar dhe afirmimin e tij kombëtar” (Skendi, 2000: 337).

Kristalizimin e doktrinë politike tërësisht demokratike dhe tërësisht evropiane, ideologëve të Rilindjes ua mundësoi edhe zhvillimi i mendimit politik, shoqëror e filozofik, që u përpunua nga iluministët e mendimtarët më të shquar të kohës, duke filluar nga Pashko Vasa, Sami Frashëri, Shahin Kolonja, Faik Konica, Visar Dodani, Kristo Luarasi, Nikollë Ivanaj etj.

Lufta për çlirimin kombëtar, për formimin e një shteti të bashkuar shqiptar, ashtu si edhe në tërësi në Ballkan, edhe në Shqipëri, nuk mbeti e pandikuar qoftë drejtpërdrejt, qoftë tërthorazi, nga fuqitë e mëdha të kohës. Në shek. XIX, Fuqitë e Mëdha evropiane ishin ato që po e përcaktonin kursin e lëvizjes së Perandorisë Osmane. Ishin pikërisht fuqitë evropiane ato që po e përcaktonin “fatin e saj dhe të zotërimeve të saj, duke përfshirë edhe ato ballkanike” (AShSh, 2002: 29).

meqë tashmë ato e kishin krijuar bindjen e plotë se Perandoria Osmane po shkonte drejt shembjes së pashmangshme. Shih për këtë, ato tashmë i kishin hartuar politikat strategjike që do të duhej ta ndiqnin në këtë proces shpërbërjeje dhe më pas, duke pretenduar ta shtrijnë ndikimin e tyre mbi shtetet që priteshin të krijoheshin. Siç venerohet me lehtësi, edhe në atë epokë procesi nuk lëvizte dot jashtë vullnetit të Fuqive të Mëdha. (...)

Në Serbi, kryengritja e parë pati shpërthyer në vitin 1804, ndërkaq e dyta më 1815, ndërsa në Greqi dhe Rumani, më 1821. Pavarësisht kësaj, këto vende u çliruan vetëm pas disfatës që pësoi Turqia në Luftën ruso-turke të viteve 1828-1829, kur, sipas traktateve të paqes ndërmjet Rusisë e Perandorisë Osmane, u njoh autonomia e principatës serbe dhe e Malit të Zi, u përforcua autonomia e principatave të Vllahisë e të Moldavisë dhe u njoh pavarësia e Greqisë, e cila edhe u sanksionua me Traktatin e Londrës të Fuqive të Mëdha, më 1830. Edhe Bullgaria, ndonëse u përfshi më 1876 nga një lëvizje kryengritëse kundër robërisë osmane, u shpall si principatë autonome (pjesa veriore e saj) dhe si njësi shtetërore nën vasalitetin e sulltanit, me emrin Rumelia Lindore (pjesa jugore), pas shpartallimit të Perandorisë Osmane në Luftën ruso-turke të viteve 1877-1878 dhe pas Traktatit të Shën Stefanit dhe atij të Berlinit, më 1878 (AShSh, 2002: 29).

E vetëkuptueshme, në këto rrethana, rol vendimtar edhe në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare, por edhe në tërë rrjedhën e tragjedisë shqiptare, në përgjithësi, pati, siç do të shihet më gjerësisht më poshtë, pikërisht faktori i jashtëm. Nëse te fqinjët tanë (grekët dhe serbët) gjakimi për ndërtimin e shtetit kombëtar gjeti mbështetjen e fuqishme edhe tek institucioni i Kishës, te shqiptarët vetëdija kombëtare dhe vullneti për ta ndërtuar shtetin kombëtar erdhi si rezultat i lëvizjes politike dhe ideologjisë mbi të cilën u ngrit kjo lëvizje. Për fat të keq, atëbotë asnjë nga Fuqitë e Mëdha nuk e mori në mbrojtje, respektivisht nën kujdestari çështjen shqiptare. Madje, në një masë të madhe mund të thuhet se ato patën qëndrim jo vetëm mospërfillës ndaj tragjedisë shqiptare, por edhe e favorizuan copëtimin dhe mohimin e të drejtave të shqiptarëve. “Ky qëndrim mospërfillës, madje edhe opozitar i shteteve evropiane ndaj çështjes kombëtare shqiptare, që do të vazhdojë edhe pas Rilindjes, ndonëse ka qenë diktuar nga interesat e tyre të njohura politike dhe strategjike në Ballkan, dhe veçanërisht në Shqipëri, si edhe nga synimi për ta ruajtur ekuilibrin ndërmjet tyre, ka qenë i përcaktuar edhe nën ndikimin e faktorit fetar” (AShSh, 2002: 30).

Ideologët e Rilindjes i kishin parasysh këto rrethana dhe shih për këtë kishin arritur të krijojnë platformë të qartë programore, politike dhe ideologjike të karakterit thjesht nacional. Lëvizja politike dhe tërë platforma e Rilindjes po i bashkonte shqiptarët pa dallim feje e krahine në luftën për mbrojtjen e tërësisë tokësore, që po i kanosej rreziku i ndarjes ndërmjet Serbisë dhe Greqisë.

Rilindësit, krahas përcaktimeve të qarta politike dhe doktrinare krejtësisht evropiane, e përqendruan vëmendjen në aktivitetin praktik për ruajtjen e tërësisë territoriale të Shqipërisë. Ky nacionalizëm i ngrehur mbi këtë bazë politike ishte edhe rezultat i reaksionit ndaj resentimentit antishqiptar të fqinjëve. Abdyl Frashëri, arkitekti i Lidhjes së Prizrenit, në një letër që ia dërgonte më 1890 Krispit, i ravijëzonte qartë kufijtë e Shqipërisë. Në veri, shkruante Abdyl, Shqipëria do të kufizohej me Malin e Zi, Bosnjën dhe Serbinë; në jug me Gjirin e Ambrakisë dhe me Greqinë. Në lindje, kufiri i natyrshëm dhe etnografik do të ishte një vijë nga kufiri serb afër Vranjës, që do ta kalonte Vardarin, ndërmjet Shkupit dhe Velesit, duke i ndjekur majat e maleve Babuna, si dhe një varg malesh të tjera, duke lënë kështu në Shqipëri Prilepin, Manastirin, Follrinën, Kosturin dhe Grevenenë, deri te kufiri me Greqinë. Nëse në përfundim të kësaj vije ishin përfshirë disa mijëra bullgarë, vllah dhe grekë, kjo gjë mund të kompensohej me faktin se shumë më tepër shqiptarë qenë lënë në anën tjetër të tij (Skendo, 2000: 289-290).

Këta kufij, ushtria e Lidhjes i mbrojti me gjak, duke u shkaktuar kokëçarje qendrave të vendosjes politike të kohës që kishin bërë tregti me tokat shqiptare në dobi të fqinjëve tanë. Pikërisht kjo këmbëngulje i kishte bindur definitivisht këto qendra dhe vetë Portën e Lartë se *kombi shqiptar tashmë ishte bërë* dhe se Shqipëria shtetërore do të bëhej me çdo çmim, prandaj edhe kishin filluar të merreshin më seriozisht me shtetimin e hartave politike edhe të kësaj pjese të Evropës.

1.8.2 Ruajtja dhe zhvillimi i kulturës kombëtare

Rilindësit i kushtuan vëmendje të veçantë edhe ruajtjes dhe zhvillimit të kulturës kombëtare. Ata ishin të vetëdijshëm se “vetëm atëherë kur kultura kombëtare arrin të ketë në pronësi të saj një letërsi të zhvilluar, mund të flitet për një shoqëri me vetëdije dhe premisë zhvillimi të pavarur, duke krijuar kështu predispozita reale për vetëmbrojtje nga të gjitha rrymat e hegjemonizmit dhe akulturimit. Prandaj, ata i kushtuan vëmendje të veçantë hapjes së shtypshkronjave dhe librit shqip, krijimit të letërsisë kombëtare.

Për ta bashkuar kombin, rilindësit u mbështetën fort te elementi që i bashkon shqiptarët - gjuha, ky thesar i trashëguar, i ruajtur dhe i selitur mirë deri në këtë epokë, pavarësisht furtunave me të cilat u përlesh. E denjë dhe plot jetë, ajo po u përcillej edhe brezave pasues, duke qenë njëkohësisht garantuese e identitetit tonë të veçantë edhe sot. Në një letër që i shkruante Sami Frashëri të madhit De Rada, që atëbotë nënvizonte: “Gjuha shqipe duhet të jetë një dhe e pandarë pikërisht ashtu siç duhet të jetë dhe Shqipëria” (Skendo, 2000:117). Në këtë linjë angazhohet drejtpërdrejt Naimi dhe më pas të gjithë atdhetarët e mëdhenj të epokës moderne, që i kënduan himne gjuhës, deri tek Atë Gjergj Fishta, ky personalitet poliedrik, që kontribuoi shumë në lëmin e kulturës dhe formimit shpirtëror, në ndërgjegjësimin dhe formimin e identitetit kombëtar etj.

1.10 Shteti i pavarur shqiptar, 1912-1914

Aty nga fundi i shekullit XIX, në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare erdhi deri te kristalizimi më i qartë i tri rrymave politike: rryma konservatore (feudale), rryma reformatore (liberale) dhe ajo nacionaliste-borgjeze.

Drejtimi reformator përfaqësohej prej tregtarësh të fuqishëm, pronarë tokash dhe bejlerësh, që vinin prej familjeve feudale, të cilat ishin mëkëmbur mirë dhe merreshin me sipërmarrje

prodhimi mallrash për treg. Programi politik i kësaj rryme e parashikonte autonominë e Shqipërisë dhe reformimin e rendit juridiko-politik në përputhje me sistemet evropiane borgjeze të kohës. Ky program, ashtu si edhe ai i rrymës së parë konservatore feudale, nuk kërkonte shkëputjen e Shqipërisë nga Perandoria Osmane. Ky program shprehte besimin e kësaj rryme se nëpërmjet reformave që do të kryheshin në Shqipëri, po pse jo edhe në tërë Perandorinë Osmane, do ta shmangnin anarkinë që tashmë kishte zënë vend dhe do të krijonte parakushte për zhvillim e prosperim.

Një pjesë e mbështetësve të lëvizjes reformatore mendonin se rënia e afërt e Perandorisë Osmane, e këtij shteti shumëkombësh, ishte e pashmangshme. Për këtë pjesë të kësaj rryme, autonomia e Shqipërisë brenda Turqisë do të duhej trajtuar si etapë e shkurtër, parapërgatitore, drejt pavarësisë së Shqipërisë, por që sërish ajo do të ishte pjesë federale e një shteti më të fuqishëm perëndimor. Në këtë rrugëtim, përfaqësuesit e kësaj lagjeje reformatore, besonin se do ta kishin mbështetjen e plotë të Austro-Hungarisë.

Rryma e tretë, ajo që njihet si rrymë nacionaliste-borgjeze, në kuadër të lëvizjes për çlirim, i bashkonte radikalët me veprimtarët e moderuar. Kjo rrymë i përfaqësonte në fakt fillesat e formimit të elitës intelektuale shqiptare. Produkt i kësaj elite në formim ishte manifesti me titull “Çfarë kërkojnë shqiptarët”, që e nxori Komiteti i Stambollit në vitin 1898, e që u drejtohej qeverive të shteteve evropiane.

Në këtë manifest qortohej ashpër politika e administratës turke, që luftonte me egërsi çfarëdolloj shpërfaqjeje të ndjenjave kombëtare shqiptare. Ndërkaq, ndalimin e arsimit në gjuhën shqipe, Sami Frashëri, që në fakt ishte edhe hartuesi i këtij manifesti, e cilësonte këtë sjellje të Stambollit si veprim anticivilizues dhe me prapavijë të qartë politike, që synon asimilimin dhe zhbërjen e kombit shqiptar. Më tej në këtë manifest, Sami Frashëri i kritikonte ashpër qeveritë e vendeve fqinja për politikë shoviniste dhe për pretendimet e tyre mbi territoret shqiptare, por e mohonte kategorikisht edhe çfarëdo lloji të protektoratit mbi Shqipërinë. (Nina Smirnova, 2004: 28).

Kur Lëvizja Kombëtare Shqiptare po fitonte peshë dhe po afrohej dita e krijimit të Shtetit shqiptar, shtetet fqinja, të mbështetura nga aleatët e tyre, kishin projektuar tashmë hartat e reja për ndarjen ndërmjet tyre të kësaj “periferie të Perandorisë Osmane”, siç këmbëngulnin ta quanin edhe në çastet kur “E sëmura e Bosforit”- Turqia, po shtrëngohej ta lëshonte këtë pjesë të Evropës.

Pas kryengritjeve të njëpasnjëshme, të shpërndara sipas krahinave, që e përshkoi gati tërë shekullin XIX, dekada e parë e shekullit XX do ta shënonte Kryengritjen e Përgjithshme për Pavarësi, në ballë të së cilës ishin komitetet e fshehta. Këto komitete u shfaqën si formë e re e organizimeve ilegale dhe ngritën në një shkallë më të lartë organizimin gjithëpërfshirës, por edhe në shkallë kombëtare. Komitetet u shtrinë në të gjitha krahinat shqiptare dhe luajtën rol kryesor në organizimin operativ të lëvizjes.

Udhëheqësit e kryengritjes së vitit 1912, duke pasur parasysh dobësitë e reflektuara në

rezultatin e kryengritjes së viteve 1910 (Carralevë, Kaçanik etj.) dhe 1911 (Malësi e Madhe...), ndërmorën masa për ngritjen e një qendre unike komanduese. Sipas marrëveshjes që ishte arritur në takimin e fshehtë të grupit parlamentar të deputetëve shqiptarë në Stamboll, që tashmë ka hyrë në histori me emrin Mbledhja e Taksimit (emri i lagjes ku u mbajt takimi), barrën qendrore të kryengritjes do ta bartte Kosova. Në ballë të kësaj detyre u vu korifeu i kësaj kryengritje - Hasan Prishtina. Kryengritja e re brenda dy muajve i përfshiu të gjitha trevat shqiptare, që nga Çamëria në Jug deri në Mitrovicë e skajet verilindore të vendit (Stefanaq Pollo, 1990: 264).

Nëpërmjet kujtimeve të tij, korifeu i kësaj kryengritjeje, Hasan Prishtina, do t'ua përcjellë brezave atmosferën e tendosur të një seance plenare të Parlamentit Turk, në prag të kësaj kryengritjeje. Kah fundi i viti 1911, në këtë Parlament zhvillohet një interpelancë, ku duhet ta jepte shpjegime vet kryeministri (Haki Pasha) për gjendjen e krijuar në Shqipëri, pas shuarjes së kryengritjeve të vitit 1910 dhe 1911 (Hasan Prishtina, 2009: 8-9).

“Ç’kuptoni me fjalën ndodhina të përgjakshme e t’idhta?”.

Kryengritja e vitit 1912 filloi me Kuvendin e Junikut, në maj 1912; aty, në ballë, ishte Hasan Prishtina, që e shtroi programin e saj politik. Kërkesat në fillim kishin karakter autonomist. Programi parashikonte caktimin e kufijve të Shqipërisë, administratën shqiptare, flamurin kombëtar, shqipen gjuhë zyrtare dhe caktimin e një guvernatori shqiptar (Pollo, 1990: 266).

Ngjarjet që rrodhën sollën ndryshimin e këtij programi në të mirë të pavarësisë së plotë të Shqipërisë.

Kryengritja gjithëpopullore shqiptare e viteve 1910-1912, më 28 nëntor 1912 u kurorëzua me shpalljen e pavarësisë së Shtetit shqiptar. Në këtë ditë vjeshte, në qytetin bregdetar të

Shqipërisë, në Vlorë, u mbledh Kuvendi Kombëtar, në krye me diplomatin mendjemprehtë Ismail Qemali dhe e shpalli lindjen e Shtetit shqiptar (Pollo, 1990: 61).

Ky vendim historik e shprehte në fakt vullnetin e njëzëshëm të popullit shqiptar; ai ishte kurorëzim i punës dhe gjakut të mijëra të rënëve në kryengritjet shekullore për çlirim; realizim i ëndrrës për ta parë “Shqipërinë zonjë”.

Në një fjalim të shkurtër, në të cilin përshkruhej situata e krijuar në Shqipëri si rezultat i Luftës Ballkanike dhe insinuatat imperialiste të fqinjëve kundruall tokave shqiptare, ku nënvizohej politika tejet hegemone e fqinjëve tanë, Ismail Qemali nënvizoi shkurt dhe qartë se “shqiptarët kanë marrë pjesë në luftë, jo aq shumë si ushtarë, po si zotër të tokës për ta shpëtuar veten”. Më pas ai e ngriti Flamurin kombëtar dhe nëpërmjet një akti, sa solemn, aq edhe historik, e shpalli pavarësinë e Shqipërisë - krijimin e Shtetit shqiptar.

Kuvendi i Vlorës i zhvilloi punimet e tij nga 28 nëntori deri më 7 dhjetor 1912. Pas vendimit historik të shpalljes së pavarësisë, në ditët e para të dhjetorit, Kuvendi mori vendimet më të ngutshme, që kishin të bënin me hedhjen e themeleve të Shtetit shqiptar dhe me njohjen e tij ndërkombëtare (ASHSH, 2007: 17).

U zgjodhën Qeveria dhe Pleqësia dhe krahas kësaj u përcaktua edhe një përfaqësi që do të udhëtojë për Evropë, në mbrojtje të çështjes shqiptare.

Shpallja e pavarësisë së Shqipërisë nga Kuvendi i Vlorës dhe themelimi i Shtetit të Pavarur Shqiptar pa dyshim se po e hapte një epokë të re për shqiptarët. Siç do të vërehet nga studiuesit më pas, pikërisht themelimi i shtetit kombëtar “do të bëjë të mundur ekzistencën e shqiptarëve si popull e si komb”. Prandaj, sot mund të konstatohet se është pikërisht “, ai që i përfaqëson shqiptarët si të barabartë në familjen e popujve evropianë e të botës”, ai që “u hapi rrugën për zhvillim ekonomik-shoqëror, kulturor e politik, për të marrë sot pjesë aktivisht në proceset përparimtare historike-botërore” (Kristaq Prifti, 2007:19).

Pavarësia dhe formimi i Shtetit Kombëtar Shqiptar nuk u shpallën as në emër të atij territori të ngushtë shqiptar që kishte mbetur ende i lirë e i papushtuar nga ushtritë e shteteve ballkanike, që shtrihej në hapësirën Vlorë-Lushnjë-Berat, as edhe në emër të atij shteti të cunguar që do ta njihte më vonë Konferenca e Londrës (1913), që sot njihet si Shqipëria politike, por në emër të të gjitha trevave të popullsisë shqiptare, që përfshiheshin në katër vilajetet e atëhershme shqiptare.

Si Kuvendi i Vlorës, ashtu edhe Qeveria e Përkohshme, që doli prej tij, nga përbërja e tyre përfaqësonin thuajse të gjitha trevat shqiptare, duke përfshirë edhe ato që ishin pushtuar nga ushtritë e vendeve ballkanike, gjë që i dha këtij Kuvendi karakterin e një asambleje mbarëshqiptare.³⁴

Nga procesverbalet e Kuvendit të Vlorës, që ruhen në Arkivin Qendror të Shtetit, kuptohet qartë se, më 4 dhjetor të vitit 1912, kur u zgjodh Qeveria e Përkohshme, si dhe në 2-3 ditët më pas, midis 63 delegatëve, 16 ishin nga Kosova, nga kryeqendra e saj Shkupi, nga Peja, Gjakova, Mitrovica, Dibra, Tetova, Ohri, Struga e nga qytete të tjera, ndërsa 7 ishin nga Çamëria.³⁵

Aktet dhe veprimtaria e brendshme dhe e jashtme e Qeverisë së Ismail Qemalit përshkohen gjithashtu nga ideja se shteti i pavarur shqiptar dhe Qeveria e tij e Përkohshme përfaqësonin gjithë popullsinë dhe trojet shqiptare, pavarësisht se pjesa më e madhe e tyre ndodheshin nën pushtimin e huaj serb, malazias e grek. Në kërkesën për njohjen e shtetit të ri të pavarur, që u bëri Fuqive të Mëdha më 28 dhe 29 nëntor të vitit 1912, Ismail Qemali, jo pa qëllim, e vuri theksin në këtë realitet, duke deklaruar se shpallja e pavarësisë dhe formimi i Qeverisë së Përkohshme ishin vepër e Asamblesë Kombëtare, ku morën pjesë përfaqësuesit e të gjitha viseve të Shqipërisë, pa dallim feje e krahine (Prifti, 2007: 24).

Edhe në relacion me Bashkësinë Ndërkombëtare të kohës, prej 28 Nëntorit të vitit 1912 e deri në marrjen e vendimeve nga Fuqitë e Mëdha dhe fillimin e zbatimit të tyre, në muajt e parë të vitit 1914, Shqipëria ishte dhe sillej si shtet i pavarur. Ajo kishte një qeveri legjitime dhe organe tjera shtetërore, të cilat kishin shpallur dhe kishin vendosur autoritetin e vet mbi popullsi që jetonte në territore, të cilat formalisht dhe juridikisht përfshinin katër vilajetet e Perandorisë osmane të banuara me shqiptarë. Në to bënin pjesë edhe Kosova dhe trojet tjera shqiptare në Maqedoni, në Serbi, në Mal të Zi dhe në Greqi, të njohura tradicionalisht nën emërimin Shqipëri. Kjo Shqipëri, sipas teorisë deklarative të njohjes, e cila mbizotëron në të

³⁴ Kuvendi i Vlorës, duke marrë në konsideratë përkatësinë fetare të popullsisë së Shqipërisë, më 4 dhjetor 1912 e zgjodhi Qeverinë me këtë përbërje: Ismail Qemali - kryetar i Qeverisë, ndërkaq nënkryetar Dom Nikollë Kaçorri, Luigj Gurakuqi - ministër i Arsimit, Myfti Libohova - ministër i Punëve të Brendshme, Mehmet Pashë Tetova - ministër i Luftës, Abdi Toptani - ministër i Financave, Mithat Frashëri - ministër i Punëve Botore, Petro Poga - ministër i Drejtësisë, Pandeli Cale - ministër i Bujqësisë dhe Lef Nosi - ministër i Postës-Telegrafeve. Ismail Qemali e mbajti edhe portofolin e ministrit për Punët e Jashtme. Meqë Ismail Qemali u zgjodh kryetar i Qeverisë, në krye të Kuvendit vjen Vehbi Agolli, nga Dibra, dhe nënkryetar Lef Nosi. Kuvendi u plotësua me përfaqësues nga trevat shqiptare që tashmë ishin të pushtuara nga Greqia, Serbia e Mali i Zi. (Shih më gjerësisht: *Histori e popullit shqiptar*, III, ASHSH, Toena, Tiranë 2007, fq. 17).

³⁵ Shih më gjerësisht Arkivi Qendror i Shtetit, Fondi: Kuvendi i Vlorës, viti 1912, dosja 1-2, dok. 16, fq. 31-34; dok. 38, fq. 45-46; dok. 50, fq. 52

drejtën ndërkombëtare, formalisht ishte shtet dhe subjekt i saj, për rrjedhojë edhe anëtar i bashkësisë botërore të asaj kohe (Ksenofon Kristafi, 2014: 25).

Coptimi i Shqipërisë nga Fuqitë e Mëdha të kohës u bë akt i kryer disa muaj pasi ajo kishte shpallur pavarësinë dhe egzistonte si shtet më vete. Këtë fakt historianët dhe studjuesit tjerë, tek së fundmi e venerojnë, duke tërhequr paralele me rastet e ngjashme si ai i Gjermanisë dhe Vjetnamit. Me të drejtë pohon, profesor Krisafi, se pas vendimeve të Konferencës së Ambasadorëve për coptimin e Shqipërisë, territoret që mbetën jashtë saj, pas themelimit të shtetit shqiptar në kufijtë e sotëm, iu dhanë Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë (Kristafi, 2014: 253).

* * *

Kryengritja e vitit 1912 përfundoi pa arritur t'i përmbyllë objektivat e saj të parashtruara në Kuvendin e Junikut. Do të ju takojë arkitektëve të ardhshëm që ta ndërtojnë arkitekturën e brendshme të Shqipërisë (Ndriçim Kulla, 2002: 11).

Ideologët e Rilindjes (Sami Frashëri, Jani Vreto, Vaso Pasha etj.), bashkë me ata të Kryengritjes gjithëpopullore (1912) për pavarësi (Ismail Qemali, Hasan Prishtina, Luigj Gurakuqi, Nikolla Ivanaj etj.), në shtimet e tyre për shtetin e ardhshëm shqiptar, ashtu si edhe sivëllai i tyre hebre - Teodor Herceli (mbi shtetin hebraik), kishin arritur ta ngjallnin dhe ndiznin peshë ndërgjegjen kombëtare. Ata, si edhe sivëllai i tyre hebre për popullin e vet, e kishin parasysh se shqiptarët kishin vite që po bënë jetën e një popullit të pushtuar e të shtypur keq, prandaj as edhe kishin farë “përvoja historike për të sendërtuar diçka në botën reale” (Cvajg, 2001: 127).

Më 20 dhjetor 1912, gjashtë Fuqitë e Mëdha të kohës i njohën principet e pavarësisë së Shqipërisë dhe të neutralitetit shqiptar. Siç nënvizon Jacques, “Turqia dhe shtetet e Aleancës Ballkanike nuk i kushtuan vëmendje shpalljes së pavarësisë; kjo e fundit (Aleanca Ballkanike - SR) e konsideronte ndarjen e Shqipërisë si një konkluzion të paraparë. Dy rivalet, Austria dhe Italia, ranë dakord që asnjëra prej tyre dhe as ndonjë i tretë nuk do ta dominonte Shqipërinë dhe portet e Adriatikut, kështu që të dyja ia mbajtën anën Shqipërisë. Rusia ua mbajti anën shteteve sllave. Gjermania e kundërshtoi këtë pansllavizëm serb. Franca anoi nga Rusia, aleatja e saj e natyrshme kundër Gjermanisë. Për ta shmangur një luftë botërore, Anglia ndërhyri dhe e mbajti Konferencën e Ambasadorëve të Londrës, që i filloi punimet më 17 dhjetor 1912 (Edwin E. Jacques, 1995: 334).

1.10.1 Konferenca e Ambasadorëve në Londër dhe çështja shqiptare

Konferenca e Ambasadorëve në Londër ishte një konferencë diplomatike e nivelit të lartë, e cila u thirr sipas marrëveshjes ndërmjet gjashtë Fuqive të Mëdha të kohës dhe i zhvilloi punimet në këtë përbërje: 5 ambasadorë të Fuqive të kontinentit (i Austro-Hungarisë, i Gjermanisë, i Italisë, i Francës dhe i Rusisë, kryesuar nga ministri i Jashtëm i Britanisë së Madhe, Eduard Grei.

Konferenca ishte shprehje e “koncertit evropian”, d.m.th. e marrëveshjes që kishin arritur

Fuqitë e Mëdha të Evropës që në gjysmën e dytë të shek. XIX, për ta shqyrtuar e për ta zgjidhur bashkërisht çdo çështje a konflikt që mund ta vinte në pikëpyetje “ekuilibrin ekzistues”(Arben Puto, 1987: 12).

Ky “koncert evropian” ishte një lloj sekretariati i Fuqive të Mëdha, që përkujdesej për ndarjen e “sferave të influencës” kudo dhe kurdoherë që e kërkonte nevoja.

Edhe në këtë rast, fuqitë evropiane e zbatuan të ashtuquajturën filozofi të sferave të interesit, të inauguruar që në Kongresin e Vjenës (1815). Megjithatë, në përcaktimin e kufijve të Shtetit shqiptar të sapokrijuar, kjo filozofi u transformua në ndarje gjeostrategjike të territoreve, pa e përfillur fare parimin etnik. Madje, ky transferim konceptesh tek po ravijëzoheshin kufijtë e shtetit shqiptar, siç do të veprohet edhe pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore në përcaktimin e kufijve në shkallë evropiane, u bazua krejtësisht në premisat politike në emër të sforcimit të sigurisë evropiane, duke i anashkaluar dhe duke mos i përfillur fare interesat e popujve “të përfshirë me ndryshime të reja territoriale” (Jesse S. Reves, 1944: 533-545).

Në Konferencën e Ambasadorëve në Londër janë shqyrtuar tri çështje që kishin të bënin me Shqipërinë dhe shqiptarët: 1. Çështja e statusit të Shqipërisë; 2. Çështja e organizimit të shtetit të ri shqiptar dhe 3. Çështja e kufijve.

Megjithëse ambasadorët në fillim të konferencës përcaktohen për autonomi “nën sovranitetin e Sulltanit”, më vonë, nën ndikimin e ngjarjeve politike e luftarake në Ballkan, në njërin anë, kurse të opinionit shqiptar dhe të përpjekjeve të Austro-Hungarisë, në anën tjetër, ambasadorët e Fuqive të Mëdha e njohin pavarësinë e plotë të Shqipërisë, pa lidhje me Turqinë a ndonjë fuqi tjetër - si zgjidhje e çështjes shqiptare (Rexhep Qosja, 1994: 89).

Çështja tjetër me të cilën merren ambasadorët e Fuqive të Mëdha në Konferencën e Londrës

është çështja e organizimit të shtetit të ri shqiptar. Interesimi i Fuqive të Mëdha për çështjen e organizimit të Shtetit shqiptar kushtëzohej, jo aq prej mundësive të Shqipërisë që të vetorganizohet, sa prej synimeve të atyre fuqive. Në këtë linjë gjykimi, vazhdon profesor Qosja vlerësimin e tij, duke theksuar se “shqiptarët kishin kuadro që do të ishin në gjendje ta organizonin shtetin: kishin kuadro me përvojë politike, diplomatike, ushtarake, shtetërore, të fituar, në radhë të parë, në shtetin osman, por edhe në shtete të tjera, ku ishin të mërguar disa prej tyre. Dhe, kjo përvojë e tyre shihet, si prej dokumenteve politike të kohës së Rilindjes Kombëtare Shqiptare, ashtu edhe prej punës së institucioneve politike dhe shtetërore që themelohen pas krijimit të shtetit shqiptar. Fuqitë e Mëdha, sidomos disa prej tyre, interesoheshin aq fort për organizimin e shtetit shqiptar, sepse në krye të herës donin t’i siguronin interesat e tyre në të” (Qosja, 1994: 90).

Kjo politikë, me fare pak përjashtime, do të përsëritet edhe pas çlirimit të Kosovës (1999), kur do të instalohet një klasë politike e mefshtë dhe pa idealin e duhur për krijim të shtetit, për të cilin kishin vuajtur breza të tërë burgjeve të ish-Jugosllavisë e për të cilin kishin luftuar ushtarët idealistë të UÇK-së.

Çështja e tretë dhe për shqiptarët më e rëndësishmja, me të cilën merret Konferenca e Ambasadorëve në Londër, është akti i tretë i dramës, të titulluar nga vetë këta diplomatë gjakftohtë, si të ishin kirurgë të përkryer - Copëtimi i trojeve shqiptare - që profesor Qosja e konsideron si aktin më të gjatë, më dramatik, në të vërtetë më tragjik të kësaj drame (Qosja, 1994: 90).

Në Konferencën e Ambasadorëve në Londër, prej fillimit të punimeve të saj, janë paraqitur pesë projekte për caktimin e kufijve të Shqipërisë me fqinjët e saj ballkanikë:

1. Projekti shqiptar;
2. Projekti grek;
3. Projekti serbo-malazez;
4. Projekti rus dhe
5. Projekti austro-hungarez.

Projekti shqiptar - Projekti i palës shqiptare vjen në tryezat e konferencës në formën e një Memorandumi të Qeverisë së Përkohshme të Vlorës, si quhej atëbotë Qeveria e Shqipërisë. Në këtë memorandum theksohet se populli shqiptar “përbën grupin etnik më kompakt, më homogjen dhe më të rëndësishëm të Gadishullit Ballkanik”, të cilin “prejardhja dhe gjuha e tij, zakonet dhe karakteri i tij e dallojnë plotësisht nga racat që janë fqinja me të dhe i japin atë individualitet të veçantë, në sajë të të cilit ka ditur t’u bëjë ballë të gjitha orvatjeve të asimilimit; se Shqipëria, me gjithë vuajtjet e gjata, nuk ka pranuar kurrë të heqë dorë nga sovraniteti i saj; se për këtë arsye ajo e quan të drejtë “ta ngrejë zërin për të kërkuar nga fuqitë evropiane, bashkë me të drejtën e saj për të jetuar, edhe mundësinë e zhvillimit të saj në rregull dhe në paqe; se është e vendosur të bëhet element baraspeshe në Ballkan, prandaj, që të mund ta plotësojë këtë qëllim, duhet t’i bëhet i mundshëm krijimi i organizatës që nuk mund të jetë tjetër, veçse ajo e pavarësisë së plotë, sepse vetëm ajo ka mundësi t’i zhdukë në të ardhmen të gjitha pengesat që rrjedhin nga ndikimet prapanike dhe të huaja; se fitoret e aleatëve ballkanikë në luftën kundër pushtuesit turk mund të konsiderohen, me plot arsye, si frytet e veprës së çlirimit, në të cilën shqiptarët, si sot, ashtu edhe në të kaluarën, nëpërmjet kryengritjesh të vazhdueshme dhe të një irredentizmi që nuk njeh lodhje, janë dalluar për trimëri të veçantë; se paqësimi i plotë i Gadishullit as që mund të merrej me mend po që se kufijtë e caktuar për çdo entitet politik nuk do të frymëzoheshin nga caqet gjeografike dhe etnografike të çdo shteti; se populli shqiptar kërkon për vendin e vet kufijtë që për të janë të natyrshëm dhe që imponohen, si nga kushtet etnike, ashtu edhe nga e drejta e tij si banues i parë i Ballkanit; se duke e zvogëluar jashtë mase dhe duke i cunguar kufijtë e tij të natyrshëm, Evropa do ta vinte Shtetin shqiptar në pamundësi materiale për të jetuar më vete, sepse në këtë mënyrë do të mbetej ekonomikisht pa burimet e domosdoshme për zhvillimin e tij normal” (Puto, 1984:195).

Meqë në projektet e palëve pjesëmarrëse në konferencë dhe të tjera që ishin pozicionuar pro apo kundër projektit shqiptar, ishin saktësuar kufijtë e Shqipërisë me shtetet fqinja, më 25 janar 1913, Qeveria e Përkohshme e Vlorës ia paraqet Konferencës Shtesën e Memorandumit të 2 janarit, në të cilën jepen të dhëna statistikore mbi popullsinë e zonave kufitare të Shqipërisë Veriore, Lindore dhe Jugore.

“Popullsia e bregdetit, duke u nisur prej kufirit të tanishëm të Shqipërisë me Malin e Zi deri në Prevezë, është krejtësisht shqiptare. Gjatë gjithë kufirit të tanishëm me Malin e Zi nuk ka sllavë, me përjashtim të një pakice fare të vogël në Guci dhe në Plavë, që është e përzier me elementin shqiptar” (Puto, 1982: 219).

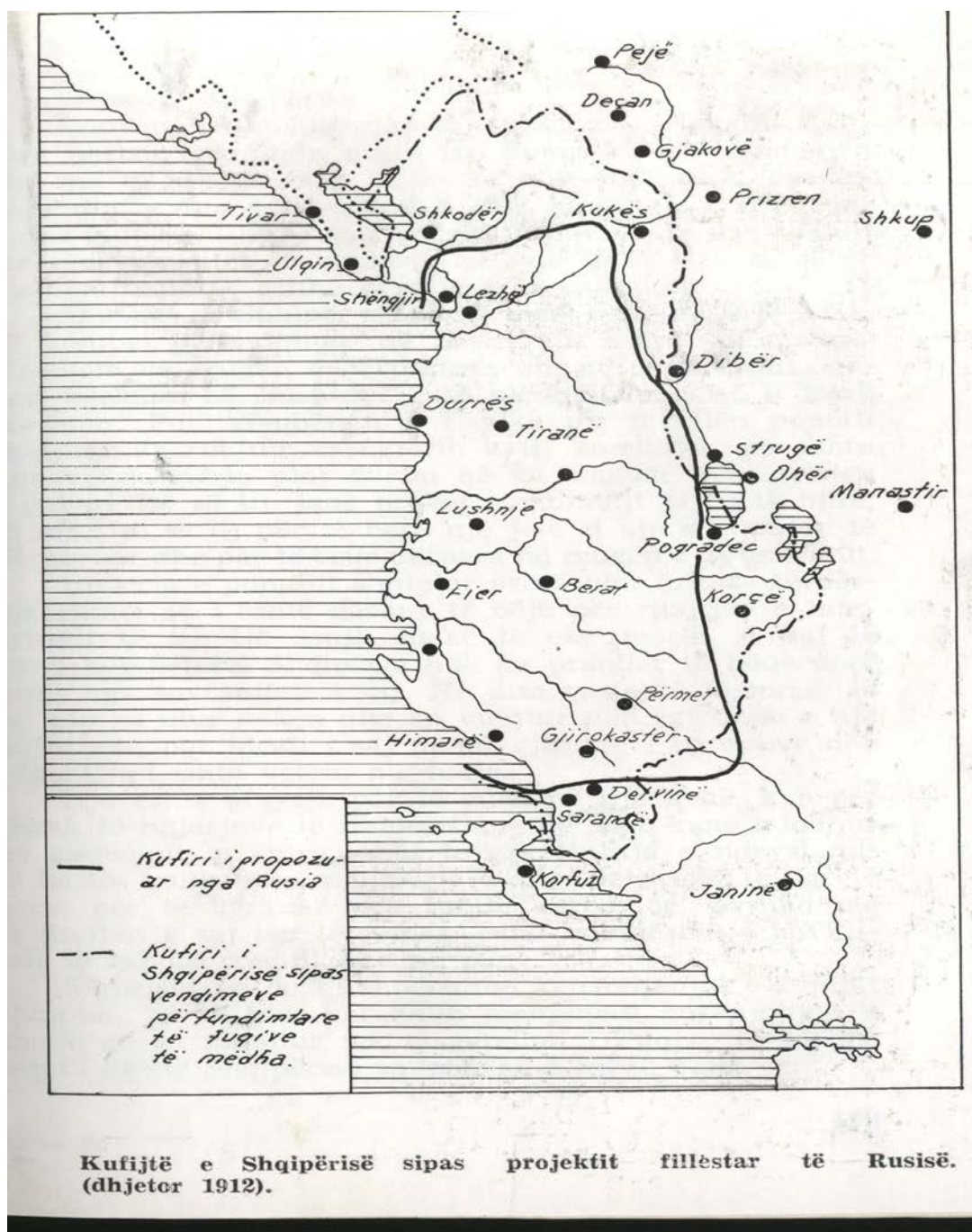
Me shpjegime të kësaj natyre, delegacioni shqiptar e njofton në detaje për gjendjen reale në terren në rrafshin etnik. Përfaqësuesit shqiptarë në konferencë kërkojnë “që brenda kufijve të Shqipërisë së ardhshme të jenë të gjitha ato treva shqiptare që kanë njësi etnike dhe vazhdimësi gjeografike, respektivisht të gjitha ato treva ku popullsia shqiptare është e vetme apo shumicë dërrmuese dhe që kanë vazhdimësi gjeografike. Sipas kësaj shtojce, e vetëkuptueshme, brenda kufijve të Shqipërisë do të duhej të mbeteshin trojet shqiptare që kërkonte për vete Serbia - Kosova dhe pjesa Perëndimore e Maqedonisë, ku shqiptarët ishin popullatë shumicë; trojet shqiptare që kishte pushtuar Mali i Zi në prag të Kongresit të Berlinit, e në të cilat shqiptarët ishin shumicë dhe trojet shqiptare që Mali i Zi kërkonte tani (gjatë kësaj konference) dhe në të cilat shqiptarët ishin popullatë e vetme a shumicë; dhe trojet shqiptare që kërkonte Greqia në Epir dhe, në përgjithësi, në Shqipërinë Jugore, në të cilat shqiptarët ishin, po ashtu, popullatë e vetme a shumicë dërrmuese (Puto, 1982: 219).³⁶

Insistimi i delegacionit shqiptar në të drejtën natyrore dhe parimin e lirisë bazuar në parimin etnik, mbi të cilat parime ishin krijuar shtetet nacionale evropiane, kishte për bazë pikërisht filozofinë e moralit të dyfishtë të të fortit dhe të drejtën e fituesit të luftës. Këto argumente të delegacionit shqiptar ishin të fuqishme dhe, në rrethana kur brenda “koncertit” të Fuqive të Mëdha do të ishte ndonjë mbështetës, siç do të ndodhë një shekull më vonë, do të ishin të mjaftueshme për ta shmangur tragjedinë që po i ndodhte Shqipërisë dhe shqiptarëve.

Projektet e Fuqive të Mëdha - Projekti rus - Në dhjetor të vitit 1912, në tavolinat e delegacioneve të Konferencës së Ambasadorëve në Londër arrin projekti rus.

³⁶ Shih më tej edhe komentet e prof. Qosjes në librin e cituar, fq. 101

Projekti rus

Harta, siç shihet, e përcakton një vijë kufitare që do ta ndante Shqipërinë me Malin e Zi, Serbinë dhe Greqinë, e punuar në atë mënyrë që t'i përmbushë interesat e shteteve shoviniste fqinja. Bisturia ruse shkonte edhe më thellë në trupin e Shqipërisë, sipas së cilës jashtë Shqipërisë do të duhej të mbeteshin të gjitha trevat shqiptare, që në fund të konferencës t'i jepen Malit të Zi, plus Ultësira e Shkodrës; të gjitha trevat shqiptare që do t'i jepen Serbisë

në fund të konferencës plus Malësia e Gjakovës; të gjitha trevat shqiptare që në fund të konferencës do t'i jepen Greqisë plus Pogradeci, Korça me rrethinë; Delvina dhe Saranda. Në këtë projekt rus, vëren jo pa zemëratë profesor Qosja, jo vetëm se cenoheshin rëndë interesat jetësore të popullit shqiptar dhe kënaqeshin plotësisht synimet pushtuese të fqinjëve të tij ballkanikë, por mohohej mundësia e qenies së shqiptarëve (Qosja, 1994: 102).

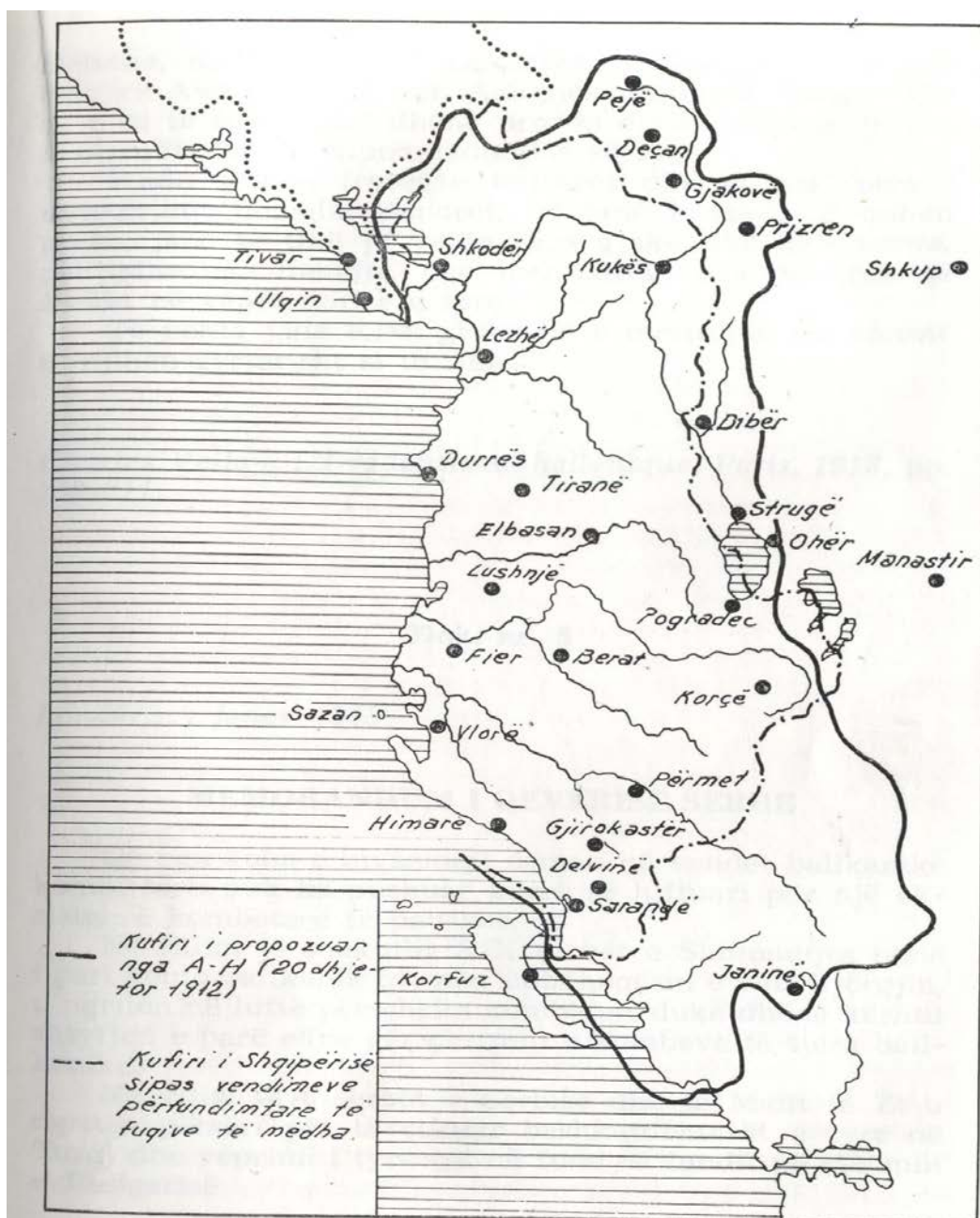
Duke qenë i vetëdijshëm edhe vetë ambasadori rus se e kishte tejkaluar çdo parim ekzistues mbi të cilin do të mund të vendosej farë rendi a drejtësie e mundshme, gojarisht do ta mohojë rëndësinë e parimit etnik në përcaktimin e kufijve ndërmjet shqiptarëve dhe fqinjëve të tyre, që tashmë e kishte mohuar në hartën e paraqitur: “Duke e pranuar parimin etnologjik, sado i justifikuar të jetë ai, si bazë të shtetit të ardhshëm të Shqipërisë, çështja bëhet gati e pazgjidhshme; për ta zgjidhur atë do të duhej të merreshin parasysh lloj-lloj interesash, shkurt të arrihej një kompromis”(Qosja, 1994: 103).

Duket qartë, në gamën e këtyre “lloj-lloj interesash”, interesat gjeostrategjike ruse zënë vend qendror, që siguroheshin nëpërmjet zgjerimit të vasalëve të saj të padeklaruar - Malit të Zi, Serbisë dhe Greqisë. Për fat të keq, në këtë konferencë nuk ishte vetëm ambasadori rus ai që operonte vetëm me bisturi mbi trupin e shtrirë të Shqipërisë në tavolinën e kësaj konference.

Projekti i Austro-Hungarisë - Në dhjetor 1912, Konferencës së Ambasadorëve në Londër i paraqitet edhe Projekti i Austro-Hungarisë. Projekti mbështetet në hartën në të cilën saktësohen kufijtë e Shqipërisë. Hartuesit e këtij projekti ishin disi më “zemërgjerë” dhe duket se kishin marrë paksa në konsideratë disa prej parimeve mbi të cilat ishin ngritur shtetet evropiane të kohës. Vija e kufirit të ardhshëm, sipas këtij projekti, do të duhej të nisej prej Grykës së Bunës, ta ndjekë vijën e vjetër kufitare malaziaso-turke, të kalojë poshtë Plavës e Gucisë, mandej përmbi Pejë, Gjakovë e Prizren - duke i lënë brenda Shqipërisë, të mbërrijë në juglindje te Dibra e Ohri - duke i lënë brenda

Shqipërisë, kurse në jug te Janina - duke e lënë gjithashtu brenda Shqipërisë, me të gjitha trevat e tjera, në të cilat shqiptarët ishin popullsi shumicë (Qosja, 1992: 103).

Projekti fillestar i Austro-Hungarisë

Kufijtë e Shqipërisë sipas projektit fillestar të Austro-Hungarisë (dhjetor 1912).

Projekti austro-hungarez duket se ishte një përpjekje kompromisi për ta mbyllur çështjen, megjithëse, siç do të theksojë ambasadori i Monarkisë së dyfishtë, nuk do ta fshehë bindjen e tij se Shqipërisë “nuk do të duhej t’i shkëputej asnjë krahinë thjesht shqiptare” (Puto, 1982:191).

Ky projekt do të shndërrohet në projekt bazë, mbi të cilin do të diskutojnë gjatë ambasadorët dhe qeveritë e shtabet ushtarake të qeverive përkatëse, që do të marrin pjesë në gjymtimin e Shqipërisë.

1.10.2 Vendimi tragjik i Konferencës së Ambasadorëve në Londër

Përmbyllja e konferencës, pas gati tetë muaj pune, për Serbinë, Malin e Zi dhe Greqinë rezultoi me zgjerimin e tyre të papritur, madje edhe prej vetë optimistë më të mëdhenj serbë, malazias a grekë.

Në Konferencën e Ambasadorëve në Londër, Serbisë i jepen: Kosova prej 10.690 km², në të cilën popullata shqiptare ishte shumicë dërrmuese, dhe Maqedonia prej 25.713 km², në pjesën perëndimore të së cilës shqiptarët ishin po ashtu shumicë dërrmuese. Malit të Zi i jepen rreth 7000 km² territore të reja me rreth 240.000 banorë, në pjesën më të madhe të të cilave shqiptarët janë ose popullsi e vetme, ose shumicë dërrmuese.

Në prag të Kongresit të Berlinit (1878), Greqia kishte gjithsej 51.860 km². Me zgjerimet pas këtij Kongresi, dhe sidomos pas Konferencës së Ambasadorëve në Londër, Greqia është rritur në 130.938 km². Por, për dallim nga Serbia dhe Mali i Zi, që zgjerohen ekskluzivisht në dëm të shqiptarëve, pjesa dërrmuese e tokave me të cilat zgjerohet Greqia janë treva të mirëfillta greke, kurse ato në veri treva të mirëfillta shqiptare.

Konferenca e Ambasadorëve në Londër u shndërrua në një teatër politik, respektivisht pazar politik, ku bëhej tregti me tokat shqiptare. Konferenca e Ambasadorëve në Londër e la jashtë hartës politike të Shtetit shqiptar më shumë se gjysmën e territorit që banohej nga shqiptarët. Nëpërmjet një marrëveshjeje irracionale në mars të 1913, traktatit të Bukureshtit më 11 gusht 1913 dhe Protokollit të Firencës të 17 dhjetorit 1913, Konferenca e Ambasadorëve i shpërbleu fqinjët e shqiptarëve me sipërfaqe të tëra të banuara kryesisht nga shqiptarët. Kosova dhe një pjesë e mirë e Shqipërisë lindore (sot pjesë të Maqedonisë Perëndimore) iu dhanë Serbisë, Çamëria iu dha Greqisë, ndërkaj pjesë të tëra të Veriut Malit të Zi. Me vendim të kësaj

Konference brenda kufijve politikë të Shqipërisë mbetën vetëm 28.565 km², me 748.000 banorë. Siç shihet, rreth 29.000 km² të trungut etnik shqiptar u copëtuan dhe u ndanë ndërmjet fqinjëve të shqiptarëve dhe rreth 1.200.000 shqiptarë shpërndahen ndërmjet fqinjëve, si të ishin gjë e gjallë - trofe lufte!

Vilajeti i Kosovës, territoret shqiptare të vilajetit të Manastirit, pjesa veriperëndimore e Maqedonisë së sotme, iu aneksuan Serbisë, tokat në veri të vilajetit të Shkodrës iu dhanë Malit të Zi dhe Çamëria në vilajetin e Janinës, me popullsinë e saj shqiptare iu aneksua Greqisë (Instituti Albanologjik, 1992: 93-96). Kufijtë e përcaktuar në këtë Konferencë ishin thjesht kufij kolonialë.

Shqipëria me këta kufij mund të thuhet se u copëtua aq keq sa u shndërrua në një torzo, e paaftë për të mbijetuar ekonomikisht e politikisht. Ky akt u bë në atë mënyrë që “nuk e përfilli as historinë, as drejtësinë, as parimin etnik të kombësisë, as edhe interesat ekonomike të shqiptarëve dhe të shtetit të tyre” (Prifti, 2007: 27).

Brenda këtyre kufijve ngeli vetëm rreth 45% e sipërfaqes së trungut etnik shqiptar dhe rreth 40% e popullatës shqiptare! Këta kufij i mohonin katërçipërisht interesat jetësore të shtetit që po krijoheshin dhe të kombit shqiptar. Prandaj, ata nuk do të pranoreshin kurrë nga shqiptarët.

Me këtë akt u dëmtua në shkallë të papërmirësueshme potenciali ekonomik i kombit, sidomos kur kihen parasysh indikatorët kryesorë që e përcaktojnë fuqinë ekonomike të një vendi, si bie fjala përmasa territoriale, sipërfaqja e madhe e tokës bujqësore (vetëm në Kosovë kishte rreth 400 mijë hektarë), pasuria e nëntokës, niveli i infrastrukturës rrugore, struktura e degëve të ekonomisë, por pa e lënë mënjane numrin e popullsisë etj.

T’i hedhim një sy shkarazi se në ç’përmasa tragjike është dëmtuar Shqipëria në rrafshin demografik:

Shqipëria në fund të shek. XIX vlerësohet se kishte 2 milionë banorë në 75.000 km². Shifrat minimale për numrin e shqiptarëve në vitin 1912 janë të paktën 1.452.000 banorë. Në rreth 20.000 km² troje shqiptare të aneksuara nga Serbia, në 4000 km² të aneksuara nga Greqia dhe në 2000 km² të aneksuara nga Mali i Zi, jetonin 550.000 shqiptarë dhe rreth 160.000 minoritarë. Në viset periferike jetonin rreth 200.000 shqiptarë, krahas 535.000 pjesëtarëve të kombeve të tjera. Në kuadër të katër vilajeteve të cilësuar shqiptare (Shkodër, Shkup, Manastir, Janinë), në vitin 1912 jetonin 2.354.200 banorë, nga të cilët 1.452.000 shqiptarë, ose 61.7% e gjithë popullsisë (Historia e Popullit Shqiptar, vëll. 1, 2002: 35-36).

Nëse e llogaritim në potencialin ekonomik dhe qendrat urbane, e kjo gjithsesi se duhet të bëhet në çfarëdo rrethane, atëherë pasqyra na rezulton të jetë tërësisht e thyer: në 25, ndër gjithsej 56 qytete të trevave shqiptare, jetonte më se gjysma e popullsisë urbane (51%) (Zija Shkodra, vep. e cit. f. 34).

Një fakt tjetër domethënës: qyteti i Prizrenit me mbi 25.000 banorë në gjysmën e parë të shek. XIX (aq sa kishte edhe Beogradi i asaj kohe, përkatësisht gati 3 herë më tepër se Athina, në prag të pavarësisë së Greqisë), ishte qyteti më i madh i viseve shqiptare dhe jo më kot ishte projektuar nga ideologu i Rilindjes, Sami Frashëri, si kryeqendra e Shtetit shqiptar, i jepej dhuratë Serbisë!

Copëtimi që iu bë Shqipërisë më 1913 ishte fatal për gjithë kombin, si për pjesën që mbeti brenda kufijve të Shqipërisë politike, si për pjesën tjetër të kombit që u nda ndërmjet fqinjëve (Serbisë, Malit të Zi dhe Greqisë). Studiuesit me të drejtë kanë përfunduar se *kombit shqiptar*, në tërësi, iu prish uniteti, humbi troje e njerëz, vlera ekonomike e kulturore, iu cungua arsimi kombëtar, u dobësua në peshën e tij politike e ushtarake etj., aq sa u rrezikua qenia e tij. Atij iu zhvlerësua pozita strategjike gjeografike, e humbi kontrollin rajonal të tregtisë transite, iu ngadalësuan dukshëm ritmet e zhvillimit ekonomik dhe u bë argat i tipit kolonial ndaj fuqive të ndryshme nën ndikimin ose pushtimin e të cilëve hyri.³⁷

Qeveria e Përkohshme e Vlorës i kundërshtoi vendimet e Konferencës së Londrës, sepse ato binin ndesh me aspiratën e ligjshme të shqiptarëve, të cilët, siç theksohej në deklaratën e saj të 3 prillit 1913, kishin të drejtë ta formonin shtetin e tyre të bashkuar kombëtar.³⁸

Eduard Grei (Edward Grey), ministër i Jashtëm i Mbretërisë Britanike dhe kryetar i Konferencës së Ambasadorëve të Fuqive të Mëdha për Ballkanin, më 12 gusht të vitit 1913, në Dhomën e Komunave londineze e kishte një interpelancë, në të cilën, në shenjë gjysmë pendimi, për padrejtësinë që iu bë popullit shqiptar, pati deklaruar:

“Jam i bindur se kur të dihen të gjitha, ky vendim do të kritikohet me të drejtë nga shumë anë, prej çdo njeriu që e njeh vendin dhe që e shikon çështjen vetëm nga pikëpamja e popullsisë së tij. Por, duhet të kemi parasysh se në bisedimet rreth kufijve të Shqipërisë,

³⁷ Prof. dr Marenglen Verli, Kufijtë e imponuar të Shtetit Shqiptar të pavarur, një konsensus ndërkombëtar me pasojë të rënda për shqiptarët, kumtesë e publikuar në kuadër të librit “Pavarësia e Shqipërisë dhe sfidat e Shtetit shqiptar gjatë shek. XX”, Tiranë 2008, fq. 106-107

³⁸ Arkivi Qendror i Shtetit, Fondi: Kryesia e Qeverisë së Përkohshme, dos. 19, Përkujtesë e delegacionit shqiptar, drejtuar Konferencës së Londrës, dt. 3.4.1913

qëllimi kryesor ishte që të mos hapej konflikt midis Fuqive të Mëdha. Prandaj, në qoftë se marrëveshja mbi Shqipërinë u arrit duke e mbajtur harmoninë ndërmjet Fuqive të Mëdha, mund të themi se ka qenë një sukses i plotë për interesin jetësor të paqes në Evropë”.³⁹

Duket qartë se tokat shqiptare ishin hedhur në treg dhe pas tetë muajsh konferenca kishte arritur nëpërmjet tyre ta shmangë vetëm përkohësisht konfliktin ndërmjet Fuqive të Mëdha. Mirëpo, siç do të dëshmojë historia, pas një viti, ky konflikt ndërmjet Fuqive të Mëdha, i shmangur atëbotë, shpërtheu me gjithë fuqinë e tij shkatërruese, pikërisht në Ballkan, duke u bërë edhe shkas i Luftës së Parë Botërore. Sakrifikimi i Shqipërisë dhe shqiptarëve shkoi kot. Paqja në Evropë nuk u ruajt dot.

Disa vite më vonë, teoricieni italian i politikës, Gaetano Mosca, në librin e tij “Klasa sunduese” (1939), tek kishte parasysh raportet, rendin ndërkombëtar e “drejtësinë” që kishte imponuar kjo klasë sunduese, jo pa arsye, do të nënvizonte se “paqja universale është diçka që duhet t’ia kemi frikën”. Ndërkaq, kur ajo (paqja me çdo kusht) shndërrohet në objektiv të dorës së parë, do të konkludojë gati një shekull më vonë njëri prej publicistëve më të njohur amerikan, Robert D. Kaplan, “është e rrezikshme, ngaqë nënkupton se për hir të saj do të flijoni çdo parim” (Robert D. Kaplan, 2008:192).

Dhe, kur paqja pretendohet të arrihet nëpërmjet padrejtësive kaq të hapura, si në rastin e Shqipërisë, luftërat për ndryshim të gjendjes janë të pashmangshme dhe natyrisht edhe të drejta.

Ishte pikërisht kjo padrejtësi që u bëhej shqiptarëve, e ushtruar me të drejtën e më të fortit, që i sendërttoi premisat që Gadishulli Ballkanik të transformohej në një fuçi baruti. Kjo fuçi baruti do të shpërthejë sërish në vitet 1991-1999, gjatë së cilës dekadë Evropa do të përballet me gjenocidin serb ndaj boshnjakëve dhe shqiptarëve. Sërish po të njëjtat Fuqi të Mëdha, duke iu bashkangjitur atyre SHBA-të, si ogur i mirë për shqiptarët, do t’i delegonin ambasadorët e tyre të mblidhen tok për t’i rishikuar, qoftë edhe pjesërisht vendimet e Konferencës së Ambasadorëve në Londër, gati një shekull më vonë (1998), në një Kështjellë, në Rambuje të Francës.

Me vendimet e Konferencës së Londrës, në historinë moderne të Evropës u inauguroi kështu *modeli i krijimit të kombit të ndarë*. Nëse pas shkatërrimit të Rajhut të Tretë, Gjermania për një kohë do të mbetej komb pa shtet, gjatë viteve 1914-1920 tokat shqiptare i ndërruan plot shtatë

³⁹ Shih gjerësisht: <http://comments.gmane.org/gmane.politics.region.albania.shqiperia/7645>

pushtues: francezët, serbët, malazezët, grekët, italianët, austriakët dhe bullgarët dhe ishin kombi i dytë në Evropë pa shtet, respektivisht shteti i tyre sovran ishte në zgrip për shuarje. Vetëm nëpërmjet Kongresit të Lushnjës (21 janar 1920), patriotët e kohës arritën sërish ta shpëtojnë nga zhbërja shtetin e ri shqiptar, ta ruajnë integritetin e tij, edhe ashtu të sakatuar. Aty, në atë kongres, u hodhën themelet e Qeverisë së re dhe nëpërmjet këtij akti u rikonfirmua pavarësia shqiptare. Në fund të atij viti, Shqipëria, me ndihmën indirekte të SHBA-ve, pavarësisht se nuk ishte anëtare e Lidhjes së Kombeve, dhe atë të drejtpërdrejtë të Britanisë së Madhe, arriti të anëtarësohet në Lidhjen e Kombeve si shtet sovran.⁴⁰

⁴⁰ Shih gjerësisht: Vickers, Sh, 94-97; Enciklopedia Kolumbia, (Edicioni i gjashtë, 2001) <http://www.bartleby.com/65/Albania.html> (gusht 2003)

Shtirirja e Serbisë në vitet 1804 – 1913

(Burimi: Arben Puto, *Çështja*

shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit, 8 Nëntori, Tiranë, 1987, vol. II: 1912-1918)

Shtrirja e Malit të Zi në vitet 1859-1913

(Burimi: Arben Puto, *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, 8 Nëntori, Tiranë, 1987, vol. II: 1912-1918)

1.11 Në Kosovë vazhdojnë kryengritjet

Pas këtij vendimi kaq tragjik, ishte plotësisht e natyrshme të pritej rezistenca e shqiptarëve të krahinave të pushtuara dhe mosnënshtrimi i tyre. Lëvizja Kombëtare Shqiptare organizoi qëndresë permanente kundër forcave serbe e malazeze, duke formuar grupe të caktuara, si dhe çeta kaçake, sa herë që ishte nevoja dhe pati mundësi objektive. Kjo lëvizje veproi pandërprerë që nga viti 1912-1941 (Liman Rushiti, 1981:8).

Deklarata e fuqishme e Hasan Prishtinës, që në fakt ishte një betim i tij publik për të mbetur ushtar i përjetshëm i Shqipërisë natyrale, tek theksonte se, “kam një rrugë të caktueme para mejet, atë kam shkelë dhe atë do të shkelë deri në vdekje, rrugën e indipendencën ma të plotë të tanë Shqipnisë”,⁴¹ do të shndërrohet për një shekull të tërë në një betim i llojit të vet për pasuesit e tij, që formuan një varg organizatash ilegale, të cilat në fund të shek. XX, duke i shfrytëzuar rrethanat e reja që po krijoheshin me shembjen e komunizmit në Lindje dhe shpërbërjen e Jugosllavisë, e sollën në jetë UÇK-në...

1.12 Planet e Serbisë për shuarjen e Shtetit dhe kombit shqiptar

Krahas pushtimit të krahinave të tëra shqiptare, politika antishqiptare serbe, para së gjithash edhe pas vitit 1913 u intensifikua në drejtim të shuarjes së plotë të Shtetit shqiptar. Planet, format dhe mënyrat se si do të duhej të zhdukeshin shqiptarët nga një hapësirë e gjerë e trojeve të tyre në Ballkan gjatë shekujve XIX-XX vazhduan të hartohen nga institucione e parti të ndryshme serbe. Duket se është vështirë të gjendet edhe një shembull tjetër në Evropë që një komb të shndërrohet në objekt projektesh për shfarosje si shqiptarët dhe , e sidomos ata shqiptarë që mbetën jashtë kufijve shtetërorë të Shqipërisë politike. Historiografia botërore njih edhe termin holokaust, me të cilin nënkupton zhdukjen totale të hebrenjve nga nazistët gjermanë. Po t’i krahasosh krimet ndaj çifutëve me ato që janë ndërmarrë kundër shqiptarëve, ka ngjashmëri të mëdha, konstaton historiania e re shqiptare Elena Kocaqi, madje programet politike për zhdukjen e shqiptarëve janë ndoshta unike në botën moderne.⁴²

Traktati i fshehtë i Londrës, 26 prillit 1915, ishte produkt i kësaj politike që ushtronte Serbia dhe aleatët e saj kundruall Shtetit shqiptar të ri e të brishtë. Sipas këtij pakti sekret, Britania, Franca dhe Italia e njohën planin për ndarjen e Shqipërisë ndërmjet Italisë, Greqisë, Serbisë

⁴¹ Ora e Shqypnisë, 22. V. 1928

⁴² Shih librin e Elena Kocaqit, Planet për zhdukjen e shqiptarëve, Tiranë 2010

dhe Malit të Zi, duke e lënë një shtet të vogël autonom në rajonet qendrore. Mbretëria e re e serbëve, kroatëve dhe sllovenëve, e cila ishte shpallur me Deklaratën e Korfuzit në korrik 1917, e konsideroi Shqipërinë si një entitet të panevojshëm që e deprivonte atë nga territori dhe gjithashtu ndihej e kërcënuar nga Italia, e cila supozohej se e kishte krijuar një shtet parapritë në Shqipëri. Kjo krijesë artificiale (Mbretëria Serbo-Kroate-Slllovene, më vonë Jugosllavia), e ngrehur në këmbë nga fuqitë perëndimore dhe Rusia, si një kundërbalancë ndaj Gjermanisë dhe Austrisë, duke vepruar krye më vete konform interesave imperialiste serbe, nuk pushoi kurrë së vepruari në dëm të shtetit dhe kombit shqiptar.

Filozofinë politike ndaj shqiptarëve dhe ndaj statusit politik të Shqipërisë nga fundi i vitit 1918 e deri në fund të vitit 1920, Beogradi zyrtar e ndërtoi dhe do ta zbatonte mbi bazën e korrupsionit të elementëve me influencë dhe të terrorit sistematik ndaj shqiptarëve në masë. Mbi këto kontura, siç dihet, që ngrehur edhe aleanca serbo-esatiste, që funksionoi në dëm të Shqipërisë dhe shqiptarëve derisa ai (Esati) eliminohet fizikisht në Paris.⁴³

Para përfundimit të Luftës së Parë Botërore, Antanta ia kishte garantuar Serbisë mundësinë e zgjerimit të kufijve në dëm të shqiptarëve. Shih për këtë, Beogradi zyrtar kishte marrë masat e duhura për përgatitjen e terrenit për aneksim të pjesëve të Shqipërisë politike, duke pretenduar edhe më tej dalje në Adriatik. Krejt këtë Beogradi e bënte duke i koordinuar mundësitë për kthimin e pretendentit serb, Esat Pasha, në Shqipëri, si përfaqësues legal i Shqipërisë. Një plan i këtillë serb përputhej me aspiratat politike të Esat Pashë Toptanit, andaj edhe u arrit një marrëveshje dypalëshe (serbo-esadiste) nga fundi i shtatorit - fillimi i tetorit 1918. Me këtë marrëveshje, zona të caktuara të Shqipërisë politike qenë identifikuar si sfera të interesave serbe.⁴⁴

Në këtë epokë, derisa po i zhvillonte punimet Konferenca e Paqes në Paris (1919-1920), e ku shpërfaqeshin pretendimet territoriale të hapura të Italisë dhe Greqisë ndaj Shqipërisë, Beogradi, krahas betejës diplomatike, nëpërmjet së cilës përpiqej ta realizonte “të drejtën” e aneksimit të veriut të Shqipërisë, në rast se jugu i saj do të ndahej ndërmjet Italisë dhe Greqisë (B. Krizman, Beograd 1960, f. 329-373), kishte organizuar edhe provokimin më serioz

⁴³ Shih marrëveshjen e Esat Pashë Toptanit me Nikolla Pashiqin, shtator 1914, në Nish. Këtu po sjellim vetëm pikën shtatë, që shpërfaq hapur pretendimet e Serbisë për shuarjen e shtetit shqiptar. *“Për t’u siguruar miqësia e përgjeshme dhe aleanca midis Serbisë dhe Shqipërisë, ata që tani janë dakorduar për doganën e përbashkët, mbrojtjen e përbashkët, përfaqësinë e përbashkët ndaj vendeve tjera, si dhe për mjetet e përbashkëta të komunikacionit”*. (Shukri Rahimi, “Gjurmime historike të Rilindjes Kombëtare”, Prishtinë 1986, fq. 297)

⁴⁴ Dr. Halim Purellku, Pavarësia e Shqipërisë përballë Aleancës serbo-esadiste (1919-1920), kumtesë e botuar në studimin me titull “Pavarësia e Shqipërisë dhe sfidat e Shtetit shqiptar gjatë shek. XX”, fq. 250-251

nëpërmjet forcave të Esat Pashë Toptanit (të komanduara nga oficer serbë) për ta përgatitur terrenin për intervenimin ushtarak jugosllav (në krye të të cilit plan ishte vetë kryeministri Stojan Protiq), që kishte për objektiv rrëzimin e Qeverisë Delvina. Vendi ndodhej para aneksimit të ri. Ishte intervenimi energjik i Italisë dhe ndërhyrja e Qeverisë së Britanisë së Madhe në Beograd që e shtrënguan ndalimin e marshimit të trupave jugosllave drejt Tiranës (Purellku, po aty. f. 264).

Ky qëndrim konstant antishqiptar i Beogradit zyrtar nuk do të ndryshojë për asnjë çast edhe në periudhën pasuese. Mbështetja që iu bë rikthimit të Zogut, pas Revolucionit Demokratik të qershorit 1924 nga Serbia, ishte pjesë e strategjisë gllabëruese që kishte projektuar Serbia dhe sikur të mos ndryshonte politika e “të mëdhenjve” në dobi të interesave italiane për këtë pjesë të Ballkanit, mund të merret me mend se ku e si do të përfundonte edhe ajo copë Shqipërie që kishte mbetur!

Edhe pas ndryshimeve në këtë rrafsh, pazarllëqet ndërmjet Beogradit dhe Romës për ndarjen e Shqipërisë nuk pushuan.⁴⁵

Ndërkaq, në planin e brendshëm, politika shfarosëse an bloc, që shoqërohej me masat shtesë për asimilimin dhe shkombëtarizimin e popullsisë shqiptare të Kosovës nëpërmjet të ashtuquajturës reformë agrare kolonializuese, pastaj shpërnguljeve që po bëheshin për në Turqi etj., duket se nuk rezultonin në dobi të shtesimeve serbe. Në bazë të të dhënave jo të plota, midis dy luftërave botërore, brenda viteve 1919-1941, nëpërmjet masave kolonizuese që po i zbatonte Serbia, në Kosovë u vendosën mbi 58 000 kolonë serbë e malazezë dhe u krijuan mbi 370 fshatra kolonistësh.⁴⁶ Po ashtu, sipas raporteve të Drejtorisë së Lartë të Reformës Jugosllave, gjatë viteve 1920-1940, vetëm në disa rrethe të Kosovës e të Maqedonisë, shqiptarëve u janë rrëmbyer dhe u janë dhënë kolonëve, nëpunësve, xhandarëve, çetnikëve e të tjerëve 381.245 hektarë tokë.⁴⁷

Në vitet 1913-1941, si pasojë e terrorit dhe politikave shkombëtarizuese serbe, nga Kosova dhe viset tjera shqiptare tashmë të pushtuara nga Jugosllavia u dëbuan me dhunë rreth 500 mijë shqiptarë (pjesa dërmuese e tyre për në Turqi, ndërkaq një pakicë për në Shqipëri e gjetkë).

⁴⁵ Kujtojmë marrëveshjen ndërmjet ministrit të Jashtëm të Italisë, Çianos, me kryeministrin e Mbretërisë jugosllave, Stojadinoviq, të cilët në bisedimet dypalëshe të vitit 1937-1939 kishin arritur pajtimin për ndarjen e Shqipërisë.

⁴⁶ Shih: “Përparimi”, nr. 4 e 5, 1970, nr. 10, 1971, dhe “Gjurmime albanologjike”, Prishtinë 1972

⁴⁷ Po aty.

Kjo politikë nuk pushoi pothuajse për asnjë dekadë, pavarësisht se ndërroi përmbajtje. Në vitet e shtatëdhjeta, në emër të krahut të lirë të punës, në tregun e Evropës Perëndimore u shitën si skllëvër disa dhjetëra-mijëra shqiptarë, duke e krijuar kështu diasporën më të re shqiptare në fund të shekullit XX prej disa qindra-mijëra vetash. Ndërkaq, në vitet e nëntëdhjeta, numri i shqiptarëve, që për një arsye a një tjetër u arratisën drejt Perëndimit mori përmasa të një eksodi masiv. Nuk është krejt e rastit që sot në Zvicër jetojnë diçka më shumë se 10% e kosovarëve.

1.13 Mërgata dhe roli i saj për mbijetesën e Kosovës

Për njohësit e rrethanave politike, ekonomike e sociale në Kosovë në vitet 1981-1999 është i qartë roli shumëplanësh i mërgatës për mbijetesën e shqiptarëve në Kosovë.

Organizimi i mërgatës në rrafshin politik, duke marrë herë – herë rolin prijës të forcave ilegale në vend, sidomos pas Revolucionit të 1981-ës, do të kulmojë me strukturimin e saj rreth Lëvizjes Popullore të Kosovës (17 janar 1982), që do të jetë edhe themeluesja e UÇK-së.

Ky rol, në periudhën e apartheidit (1989-1998) u reflektua edhe në rrafshin ekonomiko-social, përmes remitencave që i vijnë Kosovës nga mërgata. Ndërkaq pas çlirimit (1999), pati peshë të dorës së parë në rindërtimin e vendit nga shkatërrimi masiv i ekonomive familjare etj. që shkaktoi lufta.

Sipas një studimi të publikuar të institutit për hulumtime “Gallup”, Kosova edhe në vitet 2009-2010 ishte e para në rajon për remitencë. Ky institut doli me këtë rezultat pas një anketimi të zhvilluar në 135 vende. Në mesin e këtyre vendeve, Kosova radhitet relativisht lart në listën e vendeve që marrin remitencë, me një shifër prej 23%, që e rangon të parën në rajon.⁴⁸

Studimet serioze në këtë fushë kanë dëshmuar se potenciali i mërgatës shqiptare është tejet i madh dhe domethënës për zhvillimin e Republikës së Kosovës.⁴⁹ Ndërkaq, rezultatet e anketave të bëra nga ky institut tregojnë se afërsisht 17% e kosovarëve jetojnë jashtë shtetit. Nëse supozojmë se popullata e përgjithshme (rezidentë dhe nga diaspora) është 2,5 milionë, atëherë vlerësohet se madhësia e diasporës kosovare është afërsisht 315.000 shqiptarë. Shumica e emigrantëve jetojnë në Gjermani 39%, Zvicër 23%, Itali dhe Austri 6-7% në

⁴⁸ Të dhëna të publikuara në web faqen e Odës Ekonomike të Kosovës

⁴⁹ (Shih faqen zyrtare të Odës Ekonomike të Kosovës në internet dhe të dhënat për vitin 2010 Për rolin e mërgatës sot dhe në të ardhmen e afërt për zhvillimin e Kosovës shih studimin “Diaspora dhe politika e emigracionit” të FORUM 2015, të Institutit Riinvest, Prishtinë, 2007

secilën, Britani të Madhe dhe Suedi 4-5 % në secilën, SHBA 3,5% dhe në Francë, Kanada dhe Kroaci nga 2% në secilin vend.

Sipas këtij hulumtimi rezulton se për vitin 2007 remitencat në para të gatshme ishin 170 milionë euro; remitencat e përgjithshme në mallra dhe gjësende, që sjellin 22 milionë euro; ndërkaq kontributi i vizitorëve - “turizmi i diasporës” vlerësohet të ketë qenë 125 milionë euro. Të hyrat totale të remitencave për këtë vit vlerësohen të kenë qenë rreth 317 milionë, apo përafërsisht 14% të Bruto Prodhimit Vendor (BPV). Sipas kësaj analize, rezulton se çdo e shtata euro që është shpenzuar gjatë vitit 2007, ka rrjedhë nga remitencat.

Shuma e remitencave në Kosovë, në vitin 2009 kishte arritur në 422,7 milionë euro (albinfo.ch). Këto të dhëna janë publikuar edhe në një studim të UNDP në Kosovë. Ta kujtojmë faktin që në këtë vit, buxheti vjetor i Republikës mezi kishte arritur t'i ketë 1,1 milion euro. Sipas të dhënave të Bankës Qendrore të Kosovës, remitencat për vitin 2009 përbënin 15% të GDP (albinfo.ch/denode/5531).

Potenciali në rritje i fuqisë ekonomike të diasporës shqiptare në Evropën Perëndimore venerohet edhe nëpërmjet rritjes së bizneseve të saj gjithandej në vendet ku jetojnë. Afërsisht 4% e diasporës kosovare kanë biznese në vendet ku jetojnë.

Kosova aktualisht nuk ka të definuara qartë politika lidhur me emigrantët dhe rolin e tyre në politikat zhvillimore. Me hartimin e tyre, ky potencial do të mund të shfrytëzohej edhe në dobi të lidhjes së ekonomisë së Kosovës me ekonomitë e vendeve ku vepron kjo pjesë e diasporës shqiptare.

Kapitulli II

2. Harta politike e Ballkanit në epokën moderne

Ballkani që prej shembjes së Perandorisë Austro-Hungareze dhe asaj Osmane, si rajon me peshë të veçantë gjeopolitike, u është nënshtruar një varg proceseve rikonfiguruese. Harta politike e tij në shtrirjen kohore që përthekon shekujt XIX dhe shtrihet deri në fund të shekullit XX ka pësuar ndryshime të thella. Këtyre ndryshimeve u kanë paraprirë marrëveshjet imponuese nga faktorët jashtëballkanikë. Mbi këto marrëveshje janë ravijëzuar kufijtë e shteteve nacionale jo rrallë në shpërputhje të plotë me realitetin historik, gjeografik, etnik, kulturor, gjuhësor etj., që kanë funksionuar për një kohë, por që nuk kanë dëshmuar qëndrueshmëri dhe reflektim real, në përputhje me interesat afatgjata të popujve të rajonit.

Në Kontinentin e Vjetër në këtë epokë, kur kishte filluar rishikimi i kufijve të Ballkanit dhe krijimi i shteteve të reja, mbështetur në elemente si gjuha, etnia, kultura dhe feja për ta justifikuar formimin e bashkësive të reja politike, doktrina politike që e justifikonte krijimin e shteteve të bazuar mbi nocionet e bashkësisë “natyrore” ishte vetëvendosja. Ajo tashmë e kishte fituar të drejtën e qytetarisë, sidomos pas publikimit të katërmbëdhjetë pikave të famshme të presidentit amerikan Vudo Uilsonit (Woodrow Wilson). Pavarësisht këtij fakti, Konferenca e Parisit tumiri aneksimin e tokave shqiptare nga Serbia, Mali i Zi dhe Greqia. Ideja e bashkësive politike natyrore dhe mbrojtja e tyre nëpërmjet zbatimit të vetëvendosjes, megjithëse pretendohet se ishte bërë pjesë e urtësisë politike evropiane, në krijimin e hartës së re politike të Ballkanit u shkel me të dyja këmbët. Ndërkaq në rastin e kombit shqiptar, jo vetëm në Konferencën e Ambasadorëve në Londër (1913), por edhe në konferencat tjera me radhë (Versajës, 1919 e deri tek ajo e Ohrit, 2001), ajo urtësi politike mbeti tërësisht e huaj.

Në këtë kapitull dua t’ia hedh një shikim të sipërfaqshëm panoramës së marrëveshjeve që kanë krijuar shtetet e Ballkanit Perëndimor.

Ky vështrim kritik për marrëveshjet mbi të cilat janë ndërtuar shtetet e Ballkanit Perëndimor do të na ndihmojë për ta parë më mirë gjithë atë artificialitet të marrëveshjeve, siç do të shprehet studiuesi Koço Danaj, duke na dhënë në fund argumente më të qëndrueshme në favor të tezës sime mbi federatën shqiptare, si një akt politik krejt i pritshëm dhe i natyrshëm.

2.1 Marrëveshja e Londrës (1913) - Nëse do ta anashkallonim Kongresin e Berlinit, atëherë ajo mund të cilësohet si marrëveshja e parë, mbi të cilën funksionoi për një kohë relativisht të gjatë kjo pjesë e Evropës. Fuqitë e mëdha vendosin krijimin e shtetit të ri shqiptar, duke ia dhënë atij karakterin e një shteti neutral, por duke lënë jashtë kufijve të tij hapësira të mëdha natyrale shqiptare. Kjo marrëveshje, si edhe të gjitha tjerat që do ta pasojnë, shqiptarëve iu imponua, duke marrë në konsideratë më shumë interesat e fqinjëve dhe gjoja ruajtjen e paqes në Evropë. Teza e sapothënë është e pranuar nga vetë nënshkruesit e Konferencës së Londrës, por e justifikuar për hir të paqes evropiane! Në fakt, ky ishte një vetëmashtrim i madh që po pësonte diplomacia dhe qeveritë evropiane, sepse pas një viti filloi Lufta e Parë Botërore. Shqiptarëve iu imponua kjo marrëveshje. Sot, edhe pas një shekulli, ajo ka mbetur një marrëveshje artificiale (Koço Danaj, 2009: 36).

2.2 Marrëveshja e Versajës (1919) - Fuqitë e Mëdha, pas Luftës së Parë Botërore, e hartuan Marrëveshjen për Ballkanin dhe vendet që jetojnë në Ballkan. Marrëveshja eliminoi pavarësinë e Malit të Zi dhe e krijoi Mbretërinë Serbo-Kroato-Slllovene, që në vitin 1927 u quajt Jugosllavi. Këtë shtet as malazeztë, as shqiptarët, por as maqedonasit nuk e konsideruan si shtet të tyre, meqë nuk janë konsideruar si pjesë konstituive e tij. Ndërkaq malazeztë, pas kryengritjes së përgjakshme të Krishtlindjeve, midis të gjelbërve dhe të bardhëve, iu drejtuan eposit dhe nëpërmjet tij kombin malazez e bënë hyjnor. Të njëjtën gjë e bënë edhe shqiptarët, të cilët në mungesë të realitetit që përsëri i cungoi, nuk hezituan që kombin e tyre ta quanin hyjnor. Të njëjtën gjë e bënë edhe maqedonasit, të cilët 10 ditët e Republikës së Krushevës i quanin si ditët e Ballkanit. Pas një shekulli, me shumicën e saj, Marrëveshja e Versajës nuk ekziston më. Maqedonia, Sllovenia dhe Kroacia e fituan pavarësinë, ndërkaq Malit të Zi iu kthye pavarësia. Kjo marrëveshje ka mbetur ende si e tillë, imponuese dhe artificiale vetëm për shqiptarët (Koço Danaj, 2009: 37-38).

2.3 Marrëveshja Ribentrop-Ciano - Në vitin 1939, Shqipëria u pushtua nga Italia. Në prill të vitit 1941, divizionet e motorizuara gjermane e pushtuan Jugosllavinë, duke e përfshirë edhe Kosovën, që ishte pjesë e saj. Më pas, në Vjenë arrihet marrëveshja ndërmjet ministrave të Jashtëm të Gjermanisë dhe të Italisë për ndarjen e territoreve të Ballkanit. Kjo marrëveshje e mori emrin Marrëveshja Ribentrop-Ciano. Sipas kësaj marrëveshjeje, trupat gjermane u

larguan nga pjesa më e madhe e territorit të Kosovës, duke e mbajtur Vushtrinë, Podujevën dhe Mitrovicën, të cilat iu dhanë Serbisë.

Serbia asokohe qeverisej nga një qeveri e kryesuar nga ish-shefi i Shtatmadhorisë së Ushtrisë jugosllave, Milan Nediq. Kufiri, sipas marrëveshjes, u vendos në Mitrovicë, ku Qeveria e Nediqit dislokoj një batalion të Rojës Shtetërore, meqë, sipas marrëveshjes, aty ishte kufiri me Shqipërinë. Një pjesë tjetër e Kosovës aktuale iu dha Bullgarisë së Car Borisit, që ishte aleate e gjermanëve. Përveç Maqedonisë Lindore, Bullgaria e mori si territor të saj Luginën e Preshevës, Shtërpçën, Kaçanikun, Kumanovën dhe Vitinë.

Ndërsa pjesa tjetër e Kosovës dhe e Maqedonisë u bashkua me Shqipërinë. Italia në këto territore i krijoi katër prefektura: Prefektura e Prishtinës, e Pejës e Prizrenit dhe e Dibrës.

Nga kjo marrëveshje dhe nga kjo ndarje territori, u krijua ajo që u quajt Shqipëri e Madhe.

Këtë term shqiptarët vazhdojnë ta dëgjojnë edhe sot, sa herë që nga ata kërkohet ta mbyllin gojën, apo sa herë që ata duhet të përçahen. Shqipëria e Madhe, sipas së vërtetës historike, është Shqipëria e sotme administrative, plus Prefektura e Prishtinës, plus ajo e Prizrenit, plus ajo e Pejës dhe minus Presheva, minus Bujanoci, minus Kaçaniku, minus Vitia, minus Kumanova, minus Mitrovica, minus Ura e Ibrit, minus Vushtrria, minus Podujeva, minus Ulqini, minus Tuzi dhe Malësia dhe dhjetëra minuse të tjera (Koço Danaj, 2009: 39-40).

2.4 Marrëveshja e Jaltës dhe e Potsdamit - Për shkak rezistencës së madhe gjatë LDB-së të ushtrisë partizane jugosllave, që e ndihmoi koalicionin antifashist, Jugosllavia fitoi përkrahje nga boshti antifashist. Pas Luftës së Dytë Botërore, ish-Jugosllavia rikthehet më e fuqishme se më parë. Influenca ruso-anglo-amerikane u nda 50 me 50 për qind, gjë që solli përkrahjen e saj nga të dyja blloqet dhe marrjen e drejtimit të Lëvizjes të të Painskuadruarve. Por, pas 50 vjetësh rezultoi se ishte një krijesë me probleme kronike të ndërlidhura me mungesë të demokracisë reale dhe çështje të pazgjidhura nacionale. Shih për këtë, shpërbërja e saj, fatkeqësisht, rezultoi e përgjakshme. Sot nuk ekziston asgjë nga Marrëveshja e Jaltës. Fundi i shek. XX, Jugosllavinë e gjeti të shpërbërë. Nga ai shtet u krijuan shtatë shtete të reja, që sot janë subjekte të së drejtës ndërkombëtare.

2.5 Marrëveshja e Dejtonit (1995) - Është një marrëveshje që rregulloi marrëdhëniet ndërmjet serbëve, boshnjakëve dhe kroatëve të Bosnjës, pas disa vitesh lufte të përgjakshme

dhe gjenocidi ndërmjet njëri-tjetrit. Është një marrëveshje artificiale dhe imponuese që vazhdon të respektohet për shkak të forcave të NATO-s, të dislokuara dhe të kompetencave të jashtëzakonshme të të dërguarit të BE-së. 13 vjet pas nënshkrimit të saj, askush prej serbëve, kroatëve dhe boshnjakëve nuk beson te natyralizimi i saj (Koço Danaj, 2009: 42). Për pasojë, shpërbërja e kontrolluar e Bosnjës, që po ushtrohet ndërkohë, e bën këtë marrëveshje jo vetëm të përkohshme, por edhe më bizare.

2.6 Marrëveshja e Rambujesë (1999) - Ndryshe u cilësua edhe si marrëveshje e paqes. Në dispozitën përfundimtare të kësaj marrëveshjeje, në pikën 2, theksohet: “Kjo marrëveshje do të hyjë në fuqi pas nënshkrimit të dokumentit nga palët: Republika Federale e Jugosllavisë, Republika e Serbisë dhe Kosova”. Ndërkaq në cilësinë e dëshmitarëve, kjo dispozitë përcakton Bashkimin Evropian, Federatën Ruse dhe Shtetet e Bashkuara të Amerikës.

Mbeti përfundimisht një marrëveshje e firmosuar vetëm nga shqiptarët, e jo edhe nga serbët. Edhe sot vazhdon të jetë e tillë. Prandaj, nuk do të duhej të ishte e obligueshme për palën shqiptare dhe rrjedhimisht nuk do të duhej të kishte farë vlere.

Por, ky akt, ose kjo marrëveshje mbetet me peshë historike për interesat shqiptare, meqë solli intervenimin e NATO-s në Kosovë dhe me këtë ndihmoi largimin e Serbisë.

2.7 Marrëveshja e Kumanovës (1999) - Është marrëveshja që u nënshkrua nga NATO-ja dhe Ushtria serbe për të lejuar dislokimin e NATO-s në Kosovë. Pala shqiptare mungoi! Sot, pas 12 vjetësh, duket se edhe ajo është një marrëveshje arbitrare dhe e paqëndrueshme. Pohimet dhe deklaratimet e politikanëve të ndryshëm kosovarë që Mitrovica e veriut dhe Kosova veriore është ndarë qysh në Kumanovë, dëshmojnë mbi karakterin artificial të saj. (Koço Danaj, 2009: 44). Ndërkaq, deklarimi i komandantit të trupave të NATO-s, pas publikimit të opinionit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë mbi ligjshmërinë e shpalljes së pavarësisë së Kosovës, se për NATO-n nuk ka ndryshuar asgjë, flet më shumë për arbitraritetin, ambiguizitetin dhe paqëndrueshmërinë e kësaj marrëveshjeje në plan afatgjatë.

2.8 Marrëveshja e Ohrit (2001) - Është marrëveshja që e vendosi paqen në Maqedoni dhe synoi t’i rregullojë marrëdhëniet shtetërore dhe shoqërore të shtetit të quajtur Maqedoni. Që në pikën e parë të saj, tek janë përmbledhur parimet themelore të marrëveshjes, theksohet qartë se

“tërësisht dhe pa kusht hedhet poshtë përdorimi i dhunës për realizimin e qëllimeve politike. Vetëm zgjidhjet paqësore politike mund ta garantojnë stabilitetin dhe ardhmërinë demokratike të Maqedonisë”.

Në kapitullin e katërt të kësaj pjese do të ndalemi më gjerësisht dhe do t'i sjellim pikëpamjet dhe arsyet se përse kjo marrëveshje do të ketë jetë të shkurtër.

2.9 Bilanci i këtyre marrëveshjeve

Këto janë 8 marrëveshjet ndërkombëtare mbi të cilat funksionojnë shtetet e Ballkanit Perëndimor. Por, cili është bilanci i tyre? Bilanci i përgjithshëm është se ato kanë mbetur vetëm marrëveshje imponuese. Asnjëra prej tyre nuk është natyralizuar. Cila është arsyeja? Ka shumë. Por, përmendja vetëm e njërës mjafton. Asnjë nga këto variante nuk i zgjidh problemet ndërmjet popujve të Ballkanit, por e shtyn zgjidhjen e tyre. Kjo shtyrje problemesh më vonë në fjalorin politik u formësua në nocionin politik: Ballkani, fuçi baruti. Marrëveshja e Londrës që e krijoi Shtetin shqiptar mbeti artificiale, jo thjesht për cungimin e hapësirave natyrale shqiptare, por edhe për faktin se nuk e zbatoi parimin e neutralitetit lidhur me shtetin shqiptar.

Marrëveshja e Versajës tregoi që ishte plotësisht artificiale. Sot nuk ekziston Mbretëria Serbo-Kroato-Sllovene. Por, janë disa shtete të krijuara, i fundit Mali i Zi. Marrëveshja e Jaltës mbi Ballkanin rezultoi se ishte përsëri artificiale. Jugosllavia e konsoliduar në Jaltë sot është pjesë e memories historike, e jo e realitetit. Marrëveshja e Dejtonit duket se është e padrejtë dhe arbitrare dhe mbahet në këmbë me forcën e bajonetave. Fitorja e forcave nacionaliste në zgjedhjet e fundit në të tria etnitë tregoi se kemi të bëjmë me një marrëveshje arbitrare dhe të panatyrshme.

Pra, bilanci i 8 marrëveshjeve gjatë një shekulli tregon se ato nuk arritën të bëhen natyrale. Dhe, nuk u bënë të tilla, sepse u imponuan mbi shumicën e popujve të Ballkanit. Prandaj, në këtë rajon kemi shtete të “panatyrshme”, të cilat në disa raste mbahen në këmbë me hapësira shqiptare dhe me popull shqiptar. Prandaj, krijimi i Federatës Shqiptare do ta shënojë prologun e kthimit të normalitetit dhe me këtë edhe krijimit të parakushtit elementar për relaksim, e më pas edhe normalizimin e raporteve ndërmjet dy kombeve tejet të ndërvarura në Ballkan - kombit shqiptar dhe atij serb.

Këtë proces do të mund ta ndihmonte fare lehtë e mirë UE-ja, duke shtruar si kusht të pakalueshëm për integrim të që të dy republikave në Unionin Evropian, tek pasi t'i kenë zgjidhur këto mosmarrëveshje, respektivisht duke e ndërlidhur integrimin në UE me aktin e nënshkrimit të kësaj marrëveshjeje historike ndërmjet Federatës Shqiptare dhe Serbisë, me çka do të krijoheshin parakushtet reale për fqinjësi të mirë, stabilitet, paqe të qëndrueshme dhe progres ekonomik të rajonit.

Kapitulli III

3. Republika e Kosovës - një hap drejt Federatës Shqiptare

Në Kushtetutën Osmane të vitit 1876, organizimi i brendshëm i tipit federal u bë në bazë njësishe; njësia më e madhe territoriale-administrative, sipas kësaj kushtetute, ishte vilajeti. Vilajeti gëzonte në tërësinë e tij autonomi të brendshme të plotë. Ai personifikonte në vetvete shtetësinë, ndonëse në kuptimin oriental. Shih për këtë, termi vilajet i përgjigjet plotësisht termit modern që kanë njësitë aktuale federale. Nëse kemi parasysh këto specifika të rrafshit juridiko-administrativ, atëherë Vilajeti i Kosovës, i Manastirit, i Janinës dhe ai i Shkodrës kishin një lloj shtetësie të vet që nga koha kur ekzistonin vilajetet (1864) (UNIKOMBI, Prishtinë 1992:14).

Vilajeti i Kosovës veçoi prej vitit 1867 deri në vitin 1912, kur pason okupimi i Kosovës nga Serbia. Nëse e kemi parasysh këtë fakt historik, na del se shtetësia e Kosovës (forma e pavarësisë së brendshme) në kuptimin juridik e shtetëror e ka një histori relativisht të gjatë.

3.1 Shekulli i rezistencës, i dëshirës për liri dhe demokraci

Mbretëria e Serbisë dhe Mbretëria e Malit të Zi e pushtuan Kosovën që nga 1 janari i vitit 1913. Ky pushtim nuk u njoh kurrë prej popullit të Kosovës. Lëvizjet politike të formave e trajtave të ndryshme nuk i pushuan kurrë përpjekjet e tyre për çlirimin e Kosovës. Në kujtesën historike janë stivuar vitet e rezistencës të Lëvizjes së Kaçakëve (1913-1924); Kryengritja e Drenicës (1945); veprimtaria në rrafshin politik dhe ushtarak e Partisë Nacional Demokratike Shqiptare (PNDSH); qëndresa e mëpastajme e udhëhequr nga një varg organizatash ilegale (Lëvizja Nacionalçlirimtare e Shqiptarëve në Kosovë dhe Viseve Jashtë - LNÇSHKVJ, Organizata Marksiste-Leniniste e Kosovës - OMLK, në vitet e '70-ta dhe '80-ta, dhe Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës - LPRK, e Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës - LKÇK, në vitet '90-ta), që u identifikuan me demonstratat e fuqishme të viteve 1968, 1981, 1989...

Gjatë një shekulli të tërë rezistence, edhe te kjo pjesë e kombit shqiptar, siç veneron gjithandej në Evropën Lindore dhe më gjerë, me të drejtë Dominique Schnapper, kërkimi me ngulm i pavarësisë dhe i sovranitetit kombëtar nuk ndahej nga dëshira e madhe për demokraci dhe nga shpresa për t'i emancipuar njerëzit” (Dominique Schnapper, 2008:17). Në këtë pjesë të Evropës, shteti-komb vazhdoi të shihej si i vetmi mjet që bën të mundur “respektimin e gjithçkaje që është me të vërtetë njerëzore te njeriu, me fjalë të tjera autonominë e tij, të cilën e simbolizojnë vlerat e barazisë dhe të lirisë” (Schnapper, 2008:17). Ndërkaq, pikërisht këto vlera u ishin mohuar shqiptarëve për një shekull të tërë. Vetëm fitorja e pavarësisë dhe e sovranitetit, theksohej në të gjitha programet e organizatave revolucionare shqiptare, garanton lirinë dhe rendin demokratik. Këto lëvizje (duke veçuar në këtë kuadër dy të fundit - LPRK dhe LKÇK), përfundimisht, me ngritjen e nivelit organizativ, politik e ushtarak, e sollën në jetë Ushtrinë Çlirimtare të Kosovës. Krijimi i kësaj guerileje, shih për këtë, e kishte fituar me kohë ligjshmërinë politike dhe ishte bazuar mbi parimin e sovranitetit të popujve. Këtu do të duhej ndoshta të kërkohej arsyeja reale përse Ushtria Çlirimtare e Kosovës u tregua si guerilë e suksesshme, duke krijuar konditat historike që ushtria serbe, më 18 qershor 1999, ta lëshojë Kosovën njëherë e përgjithmonë. Është merita e këtyre organizatave që e sollën në jetë UÇK, tashmë edhe krijimi i Republikës së dytë nga kombi shqiptar. Natyrisht, krijimi i dy shteteve shqiptare nuk mund të thuhet se është vullnet politik i vetë shqiptarëve. Përkundrazi, ai është kompromisi politik që shtrëngohen ta bëjnë ata në dobi të ruajtjes së miqësisë me mbështetësit e Kosovës dhe vetë interesat gjeopolitike të këtyre qendrave në përputhje me interesat, qoftë edhe afatshkurtra të instalimit të paqes dhe stabilitetit, e bashkë me to edhe të rendit të demokracisë në këtë pjesë të Evropës.

Shqiptarët sërish shtrëngohen nga politikat konjukturale të Fuqive të Mëdha të jetojnë të ndarë në dy shtete.⁵⁰ Këto fuqi hartuesve të Kushtetutës së Republikës Federale Gjermane (1949), në preambulën e saj ua lejonin ta bashkëngjithnin edhe detyrimin për ribashkimin gjerman. Grupi i Kontaktit, më 2006, në prag të fillimit të të ashtuquajturit proces negociues për statusin e

⁵⁰ Shih Parimet e Grupit të Kontaktit për zgjedhjen e statusit të Kosovës. Ky grup informal përbëhet nga disa shtete me interesa në Ballkan (SHBA, Britania e Madhe, Gjermania, Italia, Franca dhe Rusia). Për herë të parë ky grup u mbledh në vitin 1990, në lidhje me luftën në Bosnjë. Ai u mor intensivisht edhe me çështjen e statusit të Kosovës. Në takimin e nëntorit të vitit 2007, në Nju-Jork, ai doli me një dokument që u titullua si Parimet e Grupit të Kontaktit për Kosovën. Parimi i 6-të duket qartë se është produkt i këtyre politikave konjukturale. Aty theksohet se: “Zgjidhja e statusit të Kosovës duhet ta konsolidojë sigurinë dhe stabilitetin rajonal. Në këtë mënyrë, kjo do të sigurojë që Kosova të mos kthehet në gjendjen e para marsit të vitit 1999. Çdo zgjidhje që është e njëanshme apo është rezultat i përdorimit të forcës nuk do të jetë e pranueshme. Nuk do të ketë ndryshime të territorit të tanishëm të Kosovës, që do të thotë nuk do të ketë ndarje të Kosovës dhe bashkim të Kosovës me ndonjë shtet tjetër, apo me ndonjë pjesë të ndonjë shteti tjetër. Integriteti territorial dhe stabiliteti i brendshëm i fqinjëve rajonalë do të respektohet plotësisht”.

Kosovës, nëpërmjet një deklarate publike, shprehet qartë kundër integritit të kombit shqiptar në një shtet! Sërish shihet se hedh krye morali i dyfishtë në politikën e Fuqive të Mëdha në raport me çështjen shqiptare. Shkaqet e mirëfillta të këtij qëndrimi duhet kërkuar në mungesën e një vizioni më të qartë të Brukselit për Ballkanin, në tërësi, dhe për Shqipërinë dhe shqiptarët, në veçanti.

Evropa ka kohë që është në kërkim të identitetit të saj politik. Funkcioni kompensues që kishte shpërfaqja e identiteteve kombëtare në shekullin XVI, bashkë me zëvendësimin e dogmës nga superstruktura shoqërore që po ngrihej, e krijoi qytetarin evropian krijues dhe kërkues vlerash të reja. Kjo natyrë kërkuese e tij e bëri atë ta krijojë madje në epokën moderne utopinë me emrin Unioni Evropian. Në themel të tij gjithsesi kemi edhe ndjesi të nacionalizmit modern evropian. Si vlerë e re, nacionalizmi evropian i epokës sonë nuk përkon me atë të shekullit XIX, e madje as me atë të shekullit XX. Ky nacionalizëm, në esencë është i mbrujtur nga një filozofi që ka lindur projektin për një Evropë unike, si në aspektin kulturor, ekonomik, po edhe në atë politik. Kjo filozofi mëton ta bëjë Evropën model shoqëror. Ky vizion, megjithatë, nuk mund të mos shkojë edhe në dobi të integritit të kombit shqiptar. Për realizimin e këtij modeli, shqiptarët tashmë janë duke kontribuar gjithanshëm.

Në bazë të kësaj sa u tha më lart, duket se “nacionalizmi i llojit evropian”, pra ai që nxit njerëzit që virtytet më sublimë të qenies së tyre t’i investojë në një sistem vlerash që i bashkon individët, krijon barazi ndërmjet tyre, që i jep kuptim jetës së tyre, siç shprehet Arbër Xhaferi, (Xhaferi, Koha Ditore, 27 maj 2006).

nuk mund të mos jetë i lejueshëm për shqiptarët. Kjo lagje e vogël shtetesh dhe politikanësh brenda UE-së, që edhe sot e kësaj dite nuk e pranojnë pavarësinë e Kosovës, nacionalizmin si vlerë politike (e kam fjalën gjithnjë për një nacionalizëm kritik dhe të shëndoshë), e kanë përvetësuar për vete, ndërkaq kosovarëve u preferojnë ta kuptojnë si diçka të tejkaluar dhe ngjashëm, siç vepronin “komunistët” jugosllavë që si antipode të nacionalizmit, pra në vend të këtij lloji të nacionalizmit, ua ofronin shqiptarëve “socializmin jugosllav”, “kombin socialist” etj. Kjo lagje politikanësh u ofrojnë, madje edhe u imponojnë shqiptarëve sot kozmopolitizmin, multikulturalizmin si vlera të mirëfillta. Ndërkaq, nën rrogë apo hapur punojnë, qoftë drejtpërdrejt, qoftë nëpërmjet pinjollëve të tyre, për ndarjen e kombit shqiptar në emër të krijimit të njëfarë identiteti të ri - kombit kosovar! Lloji i nacionalizmit frymëzues evropian, shton më poshtë Xhaferi, duke mëtuar t’u përgjigjet nihilistëve dhe të ashtuquajturve krijues të “kombit kosovar” - derivat i “kombit socialist”, por edhe kësaj lagjeje politikanësh

evropianë, fisnikërues në shoqëritë më të avancuara perëndimore, manifestohet në çdo segment të shoqërisë dhe është standard, kusht pa të cilin nuk mund të funksionojë shteti. Nacionalizmi i tillë, jo vetëm që e forcon kohezionin shoqëror, por edhe i parandalon deformitetet e ndryshme; ai e rimëkëmb shpirtin e një kombi, është si nacionalizmi i llojit të rilindësve tanë (A. Xhaferi, po aty). Për këtë lloj të nacionalizmit ka nevojë shoqëria shqiptare sot; ky lloj i nacionalizmit do të bëjë që dy shtetet shqiptare, bashkë me bashkësinë e gjerë shqiptare, që jeton në Maqedoni dhe komunitetin shqiptar në Mal të Zi dhe atë të Kosovës Lindore - Preshevë, Bujanoc e Medvegjë (Serbi), si tërësi e kombit shqiptar, ta ndiejnë veten pjesë të Evropës së re. Që të arrihet ky qëllim, politika shqiptare ka nevojë për një ripërkufizim të strategjisë kombëtare. Nëse e marrim parasysh sugjerimin e Morgenthaut, se realiteti i qëllimit kombëtar “gjendet në historinë politike dhe sociale të një kombi”, atëherë nuk do të jetë vështirë të përfundojmë se qëllimi kombëtar i Shqipërisë dhe shqiptarëve kudo që janë, ishte i vetëkuptuar në termat e vetëkzistencës dhe lirisë - për një “Shqipëri të lirë, të bashkuar dhe progresive” (Jaques, 2002:16). Ky konkluzion duket se e ka për model filozofinë aristoteliane mbi totalitetin, që kishte parasysh Kristë Maloki tek shprehej: “Totaliteti i jem asht kombi shqiptar dhe jo vetëm Shqipëria, një pjesë e tij” (Kulla, 2002:108).

3.2 Republika e Kosovës dhe e drejta ndërkombëtare

Në programet e lëvizjeve politike shqiptare, duke filluar me ato të ilegales në Kosovë, ishte përherë prezente ideja e bashkimit të të gjitha trojeve shqiptare. Kjo ide bartet edhe tek teksti i betimit të ushtarëve të UÇK-së.

Në kapitujt pasues do të trajtohet bashkimi i dy republikave shqiptare në një Federatë, në dritën e integriteteve evropiane dhe bazuar fuqishëm në zbatimin e parimit univerzale të vetëvendosjes.

Parimi i vetëvendosjes është i njohur dhe sanksionuar në një varg aktesh juridiko-ndërkombëtare. Ky parim është potencuar qartë që në Kartën e Atlantikut (1941), pastaj në Rezolutën e Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së (1960) Mbi dhënien e pavarësisë territoreve dhe popujve kolonial; në vendimin e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë (1995) për Procesin për Timorin Lindor, me ç'rast Gjykata kishte marrë në konsideratë pikëpamjen se e drejta e vetëvendosjes “është një ndër parimet thelbësore të së drejtës së sotme ndërkombëtare” (Krisafi, 2014: 247).

Kosova, pavarësisht se në pjesën dërmuese të literaturës historike dhe me theks asaj politike, padrejtësisht nuk është trajtuar si koloni e Serbisë, ajo de facto ishte e tillë. Megjithë këtë përpjekje të qarqeve politike dhe shkencore për t'ju shmangur kësaj të vërtete, Komisioni i arbitrazhit i KE-së për Jugosllavinë, siç vlerëson prof Krisafi, “ka sjellë risinë që e drejta për vetëvendosje tani ekziston jo vetëm për popujt kolonialë, por edhe për popujt e një territori, që janë pjesë e një shteti federativ ekzistues, me kusht që ai të plotësojë parakushtet faktike të të qenit shtet, të përcaktuara në Konventën e Montevideos të viti 1933” (Krisafi, 2014: 247).

Në literaturën shkencore, por edhe në teorinë dhe praktikën aktuale botërore, janë potencuar që të dy mënyrat e aplikimit të parimit të vetëvendosjes: ai centrifugal (rasti i Pakistanit dhe Bangladeshit, me rastin e ndarjes së Pakistanit në vitin 1971), pastaj ai i shpërbërjes së ish bashkimit Sovjetik dhe krijimi i një lagje shtetesh në atë territor, dhe ai centripetal, që nënkupton bashkimin e dy e më shumë shteteve në një.⁵¹

Federata Shqiptare në këtë kontest do organizohej mbi parimet e shtetit federal. Shqipëria do të ishte një republikë federale, parlamentare dhe demokratike. Ky strukturim do të mirrte në konsideratë teorinë e shtetit dhe të së drejtës,⁵² ku qartë parashtrohet çështja e raporteve mes njësisë, ajo e bartjes së sovranitetit shtetëror në shtetin e përbërë - shtetin federal. Në rastin konkret, ashtu si edhe tek Gjermania Federale (Bundesrepublik Deutschland), pikërisht shteti federal është bartës i sovranitetit - pra pushtetin shtetëror sovran e ka federata, jo edhe shtetet anëtare të federatës (Wolfgang Wessels).

Në studimet e tij, Martin Dixon, arsyeton këtë mënyrë aplikimi të vetëvendosjes, duke iu referuar disa vendimeve të GJND, posaçërisht vendimit për procesin e Saharasë Perendimore (1975), si dhe atij për çështjen *Expertiza për murin në territorin palestinez* (RapGJND, viti 2004, paragrafi 88), ku gjykata ka riafirmuar se “e drejta e popujve për vetëvendosje është sot një e drejtë erga omnes”, e cila zbatohet për të gjithë dhe vlen për të gjithë (Martin Dixon, 2008: 178, 230-231).

Bashkësia ndërkombëtare përmes aktit të njohjes së pavarësisë së Kosovës dhe miratimit të vullnetit të popullit shqiptar për bashkim, në fakt do të ndihmonte kthimin e procesit në gjendjen e mëparshme, duke korrigjuar padrejtësinë historike që i është bërë Kombit shqiptar. Shembuj të kësaj natyre janë Vjetnami dhe Gjermania.

⁵¹ Në historinë e Ballkanit është tipik bashkimi i principatave të Vllahisë dhe të Moldavisë për krijimin e Rumanisë (1859), pastaj bashkimi i Principatës së Bullgarisë dhe të krahinës autonome të Rumelisë Lindore me Bullgarinë më 1885.

⁵² Shih: <http://staatsrecht.honikel.de/de/staatsrecht-und-staaten1.htm>

Republika Socialiste e Vietnamit në vitin 1976 u krijua nga bashkimi i Vjetnamit të Veriut me Vjetnamin e Jugut. Republika Federale e Gjermanisë u krijua nga ribashkimi i Republikës Federale të Gjermanisë me Republikën Demokratike Gjermane, më 3 tetor 1990. (Malcolm N. Shaw, 2008: 208-209).

Njohja ndërkombëtare e Kosovës si shtet i pavarur dhe sovran, mbështetur në kriteret e Komunitetit Evropian të datës 16 dhjetor 1991, pas referendumit historik të Malit të Zi (21 maj 2006) dhe pavarësisë së tij, më 17 shkurt 2008, u bë realitet historik. Ndërkaq pas 22 korrikut 2010, ky realitet politik e mori një vlerësim të veçantë edhe nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë, duke e cilësuar procesin në përputhje të plotë me Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit të OKB-së dhe Të Drejtën Ndërkombëtare. Arsyetimet e deritashme të një lagjeje studiuesish me mendësi koloniale lidhur me mospërputhjen e këtij akti me Të Drejtën Ndërkombëtare, duke e vlerësuar zëshëm aktin e shpalljes së pavarësisë si të njëanshëm dhe që bie ndesh me Ligjin Ndërkombëtar, tashmë mori përgjigjen e duhur nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë.⁵³

Në shqyrtimin e saj, kjo gjykatë madje nxori tri përfundime me vlerë të veçantë për rendin demokratik perëndimor, që ishte bazuar dhe ngritur mbi separatizmin nacional:

- Së pari, shpallja e pavarësisë së Kosovës i dha një fund të nevojshëm dhe stabilizues një kapitulli të trazuar në historinë e Ballkanit Perëndimor dhe mundësoi tranzicionin drejt një të ardhmeje të përbashkët evropiane për popullin e Kosovës dhe fqinjët e tyre.
- Së dyti, si çështje ligjore, nuk ka ndonjë mospërputhje midis shpalljes paqësore të pavarësisë së Kosovës dhe parimeve të së drejtës ndërkombëtare, përfshirë Rezolutën 1244 të Këshillit të Sigurimit.
- Së treti, shpallja e pavarësisë së Kosovës është në përputhje me të drejtën ndërkombëtare.⁵⁴

Ndërkaq këmbëngulja në po të njëjtat arsyeime para këtij vendimi, që i kishte veneruar me të drejtë prof. Hasani, tek nënvizonin se “kjo mosnjohje e pavarësisë së Kosovës bëhet për shkak të mungesës së kontrollit efektiv mbi territorin dhe popullsinë shumicë të Kosovës nga strukturat e saj shtetërore” (Enver Hasani, 2000: 120), duket se nuk zë më vend. Mungesa e kontrollit efektiv nuk ka qenë pengesë për krijimin e shteteve të reja. Në vitet e ‘60-ta dhe ‘70-ta, ish-kolonitë e gëzuan të drejtën e vetëvendosjes në kuadër të kufijve të tyre administrativë,

⁵³ Shih shtojcën nr. 2

⁵⁴ Shih shtojcë nr 3 - Vendimi i Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë, publikuar më 22 korrik 2010

pa pasur nevojë të demonstrojnë efektivitet të pushtetit të tyre në tërë territorin dhe ndaj tërë popullsisë. Pavarësia i referohet gjendjes faktike, mundësisë së ushtrimit të kontrollit efektiv mbi territorin e caktuar dhe ndaj një popullsie. Sovraniteti, ndërkaq, nuk lidhet shumë me kontrollin efektiv - sado që në shumicën e rasteve këto dy koncepte përputhen (Enver Hasani, 2006: 8-9).

3.3 Grupimet bipolare të fuqive dhe faktori politik shqiptar

Në dritën e zhvillimeve të reja në Evropë, do të ishte e udhës që politika shqiptare ta marrë parasysh edhe një sugjerim tjetër të Morgenthaut, që ka të bëjë me interesat kombëtare. *“Një komb, nënvizon ai, duhet vazhdimisht të riekzaminojë dhe riformulojë idetë e së kaluarës nën dritën e eksperiencës të së tashmes dhe kërkesave të pritshme të së ardhmes, gjithmonë duke riskuar me dështim”* (Morgenthau, 2004:4).

Akti i fundit i procesit që kishte të bënte me statusin e Kosovës, e që luhej në Vjenë (2007), i jep të drejtë konstatimit të Ukshin Hotit tek nënvizonte se, “që nga luftërat prusiano-franceze të vitit 1871 dhe që nga formimi i shtetit gjerman, skenën politike të Evropës vazhdimisht e karakterizonte grupimi bipolar i fuqive, i cili reflektohej fuqimisht në faktorin politik shqiptar. Grupimi i tillë bipolar u shpreh edhe në Kongresin e Berlinit, por edhe brenda Lidhjes së Prizrenit; pastaj u artikulua në formë të boshtit tri-partitësh dhe të aleancës. Më pastaj, në formë të lidhjes së fuqive të boshtit dhe të Ententës dhe më në fund si pakt i NATO-s dhe Traktatit të Varshavës. Gjatë Luftës së Parë Botërore, grupimi i përmendur i forcave në faktorin politik shqiptar u reflektua si vështirësi në formimin e qeverisë dhe në konsolidimin e Shtetit shqiptar. Sindroma esadiste⁵⁵ dhe kompleksi i Prishtinës ishin nus-produkte të presionit të jashtëm, por edhe i vlimeve brenda faktorit politik shqiptar” (Ukshin Hoti, 1995: 132). Ndërkaq në Shqipërinë politike, një pjese të mirë të elitave intelektuale të formuara gjatë epokës së diktaturës komuniste duket se u mjaftonte dhe u mjafton ajo hapësirë politike për t’i përmbushur egot e tyre surrealistë të të qenit në krye të fuqisë së quajtur shtet. Një pjesë e mirë e këtyre elitave politike që ishin produkt i simbiozës së ideologjisë pansllaviste me idealet

⁵⁵ Esat Pashë Toptani (1863-1920). Ishte politikan dhe kryeministër i vetëshpallur i Shqipërisë në periudhën 12 tetor 1913 -12 shkurt 1914, si dhe nga 5 tetori i vitit 1914 deri më 24 shkurt 1916. Në historiografinë shqiptare ka hyrë si njëri prej kryetradhtarëve të interesave të kombit shqiptar, i gatshëm të shesë çdo pjesë të atdheut, vetëm të ngelë në krye të piramidës “shtetërore” qoftë edhe brenda “pashallëkut” të tij si princ i Shqipërisë së Mesme, siç i kishin premtuar Beogradi dhe Cetina që në prill të vitit 1913, kur ua dorëzoi Shkodrën trupave të Malit të Zi. Në prag të realizimit të marrëveshjes tjetër ogurzezë të tij, që e vinte në ankand të **plotë** Shqipërinë, ndaj Esatit u bë atentat më 13 qershor 1920, në Paris, nga njëri prej atdhetarëve më të njohur të kohës, Avni Rustemi.

utopiste të barazisë sociale (si në Tiranë, ashtu edhe në Prishtinë), që në filltet e viteve të '90-ta të shekullit të XX e kishin deklaruar nacionalizmin shqiptar si të dështuar, ndërkaq idealin e rilindësve shqiptarë për krijimin e shtetit-komb, si proces tashmë të vonuar dhe për rrjedhojë të pamundur. Në shikim të parë, ky konstatim kishte njëfarë logjike të mendimit modern politik, meqë po pretendohet se këtë gjakim historik të shqiptarëve ta ushqejnë me utopinë politike evropiane të Evropës së bashkuar e pa kufij. Ndërkaq, një grupim i ri i politikanëve urbanë,⁵⁶ që po përgatitet ndërkohë ta zëvendësojë klasën politike aktuale (që është një hibridizim i çuditshëm i një shtrese të nacionalizmit rural - ish-liderë të UÇK-së, në njërin anë, dhe kriptokomunistëve jugosllavë, në anën tjetër, e që në opinion prezantohen si pinjollë të nacionalizmit konservator tradicional të proviniençës perëndimore), po profilohet dhe pritët ta marrë pushtetin në një të ardhme të afërt.

Pamundësinë për krijimin, respektivisht gjithëpërfshirjen e faktorit politik shqiptar (para së gjithash të Lidhjes Demokratike të Kosovës) në kuadër të Qeverisë së Përkohshme në qershor 1999, jam i prirë ta shikoj thjesht si reminishencë e ndërhyrjeve nga jashtë dhe si nus-produkt i sindromës esadiste, respektivisht kompleksit të Prishtinës. Ndërkohë, tashmë kur tejkalimi i ndasive brenda faktorit politik shqiptar në raport me projektin strategjik të krijimit të shtetit të dytë shqiptar si domosdoshmëri është përmbyllur; pas 17 shkurtit 2008, kur edhe zyrtarisht u shpall pavarësia e Republikës së Kosovës, ndërkaq ligjshmërinë e këtij akti e tumiri edhe Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë (22 korrik 2010), ndërkaq Republikën e Kosovës e kanë njohur më se 91 shtete, shqyrtimi gradual i mundësive reale për krijimin e Federatës Shqiptare në kuadër të vetë procesit integruar të kësaj hapësire të Gadishullit Ilirik në UE do të duhej shikuar si një mundësi reale dhe në përputhje me këtë proces.

Klasa politike që po strukturohet edhe si alternativë reale për riformulim të interesave nacionale në kuadër të vetë proceseve integruar euroatlantike e ka zgjedhur tashmë paradigmen politike. Ajo tashmë është e njohur, që po shërben për zgjimin nacional, që është si parakusht për integrimin fillimisht brendashqiptar dhe pastaj si mundësi e ecjes së dinjitetshme drejt Brukselit.

Në këtë kuadër, duket se për herë të parë konfrontimit të interesave gjeostrategjike të që të dy grupimeve të popujve: sllavëve, që synonin Persinë si treg dhe Adriatikun si rrugë, dhe italo-gjermanëve, që dikur e synonin të njëjtën gjë dhe të njëjtën rrugë, siç do të konstatojë profesor

⁵⁶ Lëvizja "Vetëvendosje!", forca e tretë politike në Parlament, me programin e saj politik ka shprehur qartë se mëton të jetë bartëse e projektit historik të bashkimit të dy republikave shqiptare, por edhe e ndryshimeve konceptuale politike mbi shtetin dhe mënyrat e qeverisjes.

Hot, vetë procesi i krijimit të Federatës Shqiptare do të kontribuonte t'ia zërë vendin “botëkuptimit mbi maksimalizimin e fuqisë në mbështetje të përsosjes së resurseve të brendshme dhe të avancimeve teknologjike që do t'i zhvlerësonin botëkuptimet gjeopolitike mbi kontrollin e urryer të territoreve të huaja dhe të pikave strategjike” (Ukshin Hoti, 1997: 158).

Ka kohë që shqiptarët i nënshtrohen një politike të fqinjëve tanë që i globalizonte çështjet, interesat, rreziqet, skemat etj., siç do të shprehej Arbër Xhaferi. Kundër një politike të këtillë shqiptarët duhet të zbatojnë metodë të njëjtë. Por, kjo do të arrihet vetëm nëse shqiptarët, definitivisht, pa dilema, pa derivate bëhen pjesë e qytetërimit perëndimor, të aleancave perëndimore, ngaqë të tjerat nuk janë faktorë determinues (Arbën Xhaferi, 1996: 306), konkludon me forcë Xhaferi. Ndërkaq, në këtë plan, të kuptuarit nga inteligjencia shqiptare se “proceset demokratike të Evropës e nënkuptojnë emancipimin e inteligjencies nga shteti dhe instrumentalizimin e shtetit në funksion të demokracisë” (Ukshin Hoti, 1997: 32), do ta ndihmonte procesin e identifikimit të plotë të kombit shqiptar si tërësi, si pjesë e natyrshme e qytetërimit perëndimor evropian. Ky lloj i identifikimit do t'i shërbente ndjeshëm edhe procesit të zgjidhjes së kënaqshme të çështjes shqiptare në kontekst të proceseve integruese evropiane.

Në këtë kuadër, idenë për Federatën Shqiptare nuk do të duhej shikuar vetëm nën dritën e eksperiencës aktuale në fushën e integriteteve evropiane, por, para së gjithash, si përgjigje në kërkesat që shtron e ardhmja e afërt e kombit shqiptar në kuadër të këtij procesi.

Rishikimi i politikave të Brukselit ndaj shqiptarëve në këtë proces integrimi do të mund të imponohej në sajë të prezantimit më dinjitoz të këtij vizioni politik.

Politika shqiptare pa vizion i ka lënë shqiptarët për më shumë se një shekull të izoluar (të vetizoluar) nga Evropa. Por, në këtë rrafsh, as Brukseli nuk është pa përgjegjësi. Kësaj politike, brezi i ri që po ngrihet në jetën politike shqiptare duket se po ia lë shëndenë. Meqë ky izolim ishte edhe si rezultat i përvetësimit nga Brukseli të shablloneve politike të fqinjëve tanë që në raport me shqiptarët i kanë globalizuar çështjet, rreziqet, interesat, skemat ideologjike etj., izolimi, respektivisht vetizolimi bën jetë edhe sot e kësaj dite. Kundër një politike të këtillë të fqinjëve tanë shqiptarët duhet të zbatojnë metodë të njëjtë. Por, kjo do të arrihet vetëm nëse shqiptarët, definitivisht, pa dilema, pa derivate bëhen pjesë e qytetërimit perëndimor, të aleancave perëndimore, ngaqë të tjerat nuk janë faktorë determinues. Fundja, BE-ja është produkt pikërisht i këtyre aleancave. Ndërkaq, në këtë plan, inteligjencia shqiptare

do t'i bënte shërbim historik vendit nëse do ta kuptonte dhe do ta bënte të veten idenë e Arbën Xhaferit se proceset demokratike të Evropës e nënkuptojnë emancipimin e inteligjencës nga shteti dhe instrumentalizimin e shtetit në funksion të demokracisë. Ky veprim do ta ndihmonte procesin e identifikimit të plotë të kombit shqiptar si tërësi, si pjesë e natyrshme e qytetërimit perëndimor evropian. Ky lloj i identifikimit do t'i shërbente ndjeshëm edhe procesit të zgjidhjes së kënaqshme të çështjes shqiptare në kontekst të proceseve integruese evropiane. Ndërkaq, në këtë raport marrëdhëniesh, emancipimi i inteligjencës nga shteti do ta kishte efektin e kundërveprimit pozitiv, që nënkupton edhe demokratizimin e shtetit në raport me grupimet politike dhe vetë qytetarët. Zgjedhjet dhe sjellja e shtetit alias partive që garojnë për marrje të pushtetit ndaj votës është hapi i parë në procesin e demokratizimit real brendapërbrenda hapësirës shqiptare. Këto veprime të mbarështuara do ta impononin rishikimin e politikave të fqinjëve tanë, por edhe të Brukselit ndaj kombit shqiptar, në tërësi.

Në këtë kuadër, teza për demokratizimin e domosdoshëm të të dy republikave shqiptare, bashkë me spektrin politik shqiptar në Maqedoninë Perëndimore, nuk do të duhej shikuar vetëm nën dritën e eksperiencës aktuale në fushën e integriteteve evropiane, por, para së gjithash, si përgjigje në kërkesat që shtron e ardhmja e afërt e kombit shqiptar në kuadër të këtij procesi.

Ndërkaq kombi shqiptar, duke ndjekur hullinë e kombeve të Evropës Perëndimore, sidomos tash pas inaugurimit të Rrugës së Kombit dhe hapave tjerë në sferën e bashkëpunimit në lëmin e arsimit, atë ekonomik etj., do të shkojë drejt ngritjes së fakteve ekonomike në sistem të veçantë, që flet në dobi të procesit integruar të të dy republikave.

Kapitulli IV

Maqedonia: Ndërmjet konceptit integrues dhe etnizimit të politikës

4.1 Shqiptarët e Maqedonisë⁵⁷

Shqiptarët filluan të trajtohen si shqiptarë të Maqedonisë vetëm pas themelimit të Republikës Popullore të Maqedonisë, në vitin 1945. Përpara kësaj periudhe të rindarjeve administrative, ata e kanë ndier veten si shqiptarë, pa ndajshtesa të ndryshme territoriale. Historikisht, habitusi i tyre në Maqedoni ka qenë në zonat perëndimore.

Maqedonia në Mesjetë, në dokumentet historike të asaj kohe, ishte e ndarë në dy pjesë: Skllavinia, pjesa e majtë e lumit Vardar; dhe Ilirikum, pjesa e djathtë e lumit Vardar, ose pjesa perëndimore e Maqedonisë së sotme. Në fillim të shekullit XX, ata ishin popullatë dominuese, bie fjala në Manastir, ku në vitin 1908 përurohet alfabeti latin i gjuhës shqipe, ndërkaq sot në këtë qytet ka vetëm 5% shqiptarë, ose në Shkup, të cilin, në vitin 1912, prijësi legjendar i shqiptarëve Isa Boletini e çliroi nga turqit dhe hamendej që aty ta shpallte pavarësinë e Shqipërisë. Sot shqiptarët jetojnë kryesisht në zonat e Maqedonisë Perëndimore, në Strugë, Kërçovë, Dibër, Gostivar, Tetovë, Shkupin perëndimor dhe Kumanovë, si popullatë dominuese, ndërkaq si pakicë në Veles, Prilep, Manastir, Ohër.

Territoret ku jetojnë ata gjeografikisht janë kompakte dhe ndërlidhen me hapësirën e Republikës së Shqipërisë dhe me atë të Kosovës.

Në Konferencën e Londrës (1913) u formua Shqipëria e ashtuquajtur londineze. Jashtë saj mbetën territore të mëdha me popullatë dominuese shqiptare në Greqi dhe në Jugosllavinë e formuar në vitin 1918. Pas shpërbërjes së ish-Jugosllavisë, territoret shqiptare u fragmentarizuan edhe më shumë, kështu që ata sot jetojnë në territore kompakte në Mal të Zi (7%), në Kosovë (mbi 90%), në Maqedoni (mbi 25%) dhe në Kosovën Lindore, ose Serbinë e Jugut, kryesisht në dy komuna, Preshevë (mbi 90%) dhe Bujanoc (mbi 60%), ndërkaq Dedaj (që sot njihet me emrin sllav Medvegje) u shndërrua në komunë, duke shuar me këtë rast komunën e Bajës së Siarinës, duke pasur për bazë politikat demografike në dëm të popullsisë

⁵⁷ Për hartimin dhe mbarështimin me këtë përmbajtje dhe në këtë formë të këtij kapitulli kam pasur përkrahjen dhe ndihmën e pakursyer të filozofit dhe ideologut Arbën Xhaferi, pastaj të mikut tim Emin Azemi (kryeredaktor i së përditshmes “Fakti”) dhe prof. Mersel Bilallit, për ç’gjë u jam shumë mirënjohës.

shqiptare. Në Greqi jetojnë shqiptarë të vjetër, që quhen arvanitas, popullatë plotësisht e integruar, gati e asimiluar, që ka dhënë kontribut të jashtëzakonshëm në themelimin e shtetit të ri grek, një pjesë e popullatës çame të besimit ortodoks, që është në asimilim e sipër dhe vala e re e migrantëve ekonomikë shqiptarë.

Në këto dy shtete është udhëhequr një politikë sistematike e detyrimit të shqiptarëve për shpërngulje, qoftë nëpërmjet presionit ekonomik, qoftë nëpërmjet represionit policor-ushtarak. Ashtu si Greqia që pati nënshkruar me Turqinë Traktatin e Lozanës (1923) për këmbim të popullatës, ashtu edhe Jugosllavia e parë (1938) dhe ajo e dytë e Titos (1951) e patën nënshkruar një traktat të këtillë me Turqinë për shpërnguljen e shqiptarëve atje. Maqedonia kishte rol kryesor në këtë projekt. Dokumentacioni shpërngulës (visikat e famshme, apo vizat) merreshin në Konsullatën turke në Shkup. Ky projekt realizohej në periudhën e dominimit më të egër komunist, sidomos brenda periudhës 1948-1968.

Shqiptarët e Maqedonisë e kanë ndier veten gjithmonë si pjesë e pandashme e trungut kombëtar, kështu që territoret shqiptare në hapësirat e Jugosllavisë së dikurshme funksionin si enët komunikuese laboratorike. Çdo lëvizje politike në Kosovë, si bie fjala demonstratat e vitit 1968, 1981, 1989 përhapeshin edhe në Maqedoni, në qytetet ku jetonin shqiptarët. Mirëpo, në anën tjetër, edhe sllavët e jugut, maqedonasit, serbët dhe malazeztë që bashkëjetonin me shqiptarët kishin koordinim strategjik në planifikim dhe veprim.

Pas demonstratave të vitit 1981 në Prishtinë, filloi procesi i shthurjes së Jugosllavisë për shkak se elita serbe tentoi ta shfrytëzojë këtë situatë për ringjalljen e nacionalizmit serb, përkatësisht për hegjemoninë e tyre, që deri diku regjimi i Titos e mbante në kontroll. Ky proces, që e solli në krye të pushtetit serb Milosheviqin, e arriti kulminacionin e vet në vitin 1989, kur nën presionin policor-ushtarak u abrogua autonomia e Kosovës. Meqë ekzistonte një sinkroni ndërmjet nacionalizmit serb dhe atij maqedonas, mbi baza të interesave pansllave, po në këtë vit, Parlamenti i Maqedonisë i abrogoi disa nene të Kushtetutës, duke e reduktuar statusin politik të shqiptarëve në këtë shtet. U ndalua përdorimi zyrtar i flamurit, i gjuhës, u ngushtua hapësira e shkollimit, u ndalua përdorimi i toponimeve në gjuhën shqipe etj.

Mbi bazë të këtyre reduktimeve, pas pavarësimit të Maqedonisë, konkretisht më 17 nëntor të vitit 1991 u soll Kushtetuta e re e Republikës së Maqedonisë, duke u shpallur shtet i pavarur. Kjo kushtetutë e ngërthente në vete atë klimë nacionaliste euforike antishqiptare që e imponoi lëvizja nacionaliste e Milosheviqit, duke ndikuar negativisht në raportet shqiptaro-maqedonase. Edhe pse e pavarur, Maqedonia e kopjonte strategjinë serbe karshi çështjes

shqiptare, duke harruar kështu se potencialet ushtarake, ekonomike e të tjera maqedonase ishin shumë më të ulëta sesa ato të serbëve.

Kushtetuta e shtetit të ri të pavarur të Maqedonisë ishte etnocentrike dhe binte ndesh me karakterin multietnik të shoqërisë. Kjo shpërputhje ndërmjet realitetit etnik dhe konceptit të shtetit nxiste objektivisht tensionime të vazhdueshme ndëretnike. Maqedonasit e trajtonin shtetin si pronë të tyre dhe nuk arrinin ta kuptonin se administrata shtetërore duhet të funksionojë si servis që ofron shërbime të njëjta çdo qytetari. Ky posesivitet, ky keqkuptim u bë gjenerator i krizës në marrëdhëniet ndëretnike.

Trajtimi komod i shqiptarëve, që përbëjnë afro 1/3 e popullatës së Maqedonisë si pakicë kombëtare ishte dhe mbetet gabim strategjik i maqedonasve. Çdo shtet që ka më se 10% të popullatës me kulturë dhe identitet tjetër duhet të ketë kujdes se si menaxhon me potencialet e shtetit. Kapacitetet e shqiptarëve të Maqedonisë, si në planin demografik, ekonomik, kulturor e ushtarak i tejkalojnë kapacitetet frenuese, kontrolluese, represive dhe me këtë edhe ekonomike të Maqedonisë. Kjo u pa në vitin 2001, kur shpërtheu konflikti i hapur mbi baza ndëretnike. Edhe pse ishte e qartë se Maqedonia shkonte drejt ndarjes, ashtu si në hapësirat e tjera jugosllave, falë ndërhyrjes të faktorit ndërkombëtar të SHBA-ve, të Unionit Evropian, të NATO-s dhe, ç'është me rëndësi të veçantë, të Shqipërisë dhe Kosovës, faktorë këta që kanë ndikim të pazëvendësueshëm te shqiptarët, u ndërpre lufta dhe filluan negociatat, të udhëhequra nga binomi amerikano-evropian, Jams Pardew - Francois Leotard.

Përfaqësuesit legjitimë të shqiptarëve që nga fillimi ishin të orientuar për ndërprerjen e luftës dhe nuk parashtruan kërkesa radikale, të ngjashme me ato të shteteve fqinje të Maqedonisë. **Duke iu përmbajtur parimit që zgjidhja e problemeve etnike të kërkohet në korrigjimin e konceptit të shtetit, e jo në ndarjet territoriale, përfaqësuesit politikë shqiptarë, në fakt, e hapën shtegun për arritjen e paqes.** Në bisedimet e Ohrit u arrit marrëveshje që të korrigjohet koncepti etnocentrik i shtetit, që e trajtonte administratën si pronë etnike maqedonase dhe ta harmonizonte atë me realitetin multietnik të shoqërisë. Maqedonasit gjatë tërë kohës rezistonin, duke pandehur se kjo kërkesë e 1/3 së popullatës është komplot i kurdisur nga faktorë armiqësorë. Rezistenca e tyre që të ballafaqohen me realitetin e zgjaste situatën e krizës dhe ndikoi që e tërë marrëveshja e arritur në Ohër të mos ketë një koherencë logjike-juridike.

Delegacioni shqiptar, që kërkonte të drejta për vete dhe që nuk mohonte asnjë nga të drejtat e maqedonasve, e përdori argumentin se në shtetet multietnike duhet të zbatohet parimi i

vendimmarrjes konsensuale. Nëse në këto shtete do të respektohej parimi i demokracisë së mazhorancës, atëherë demokracia objektivist shndërrohet në procedurë të eliminimit, të marginalizimit legal të kërkesave të popullatës pakicë nga popullata shumicë. Nëse kjo kërkesë nuk do të përfilllej, atëherë shteti vetëm nëpërmjet mbivotimit në Parlament do të arrijë lehtë ta marginalizojë popullatën opONENTE në shoqëri, siç ndodhte rregullisht në Parlamentin e Maqedonisë. Pas shumë polemikash, përfundimisht edhe pas sugjerimit të ekspertit francez për të drejtën kushtetuese z. Badenter, u pranua që të paktën ligjet që kanë rëndësi kulturore për etnikumet e veçanta të sillen me konsensus. Ky është një variant i reduktuar i parimit të konsensusit që vlen vetëm për dimensionin e interesave kulturore, e jo në shpërndarjen e drejtë të potencialeve shtetërore, siç është, bie fjala, ndarja e drejtë e buxhetit.

4.2 Ndërmjet etnizimit të politikës dhe integritetit real

Aktualisht në rrafshin evropian po zhvillohen pothuajse paralelisht dy procese sociopolitike të ndërvarura dhe të ndërlidhura ngushtë njëra me tjetrën: procesi i etnizimit të politikës dhe shoqërisë dhe, në anën tjetër, procesi i integriteteve. I pari e ka një zanafillë më të gjatë, që me Revolucionin Francez (1789) dhe rezultoi me krijimin e njëpasnjëshëm të shteteve-kombëtare (aktualisht në hartën politike të Evropës janë 42 shtete). Ndërkaq, procesi i integritetit është me moshë të re (1952), por që prej vitit 1982 po thellohet në rrafsh të ndryshme, duke ia gërryer dheun nën këmbë shtetit klasik nacional. Pavarësisht se këto dy procese në shikim të parë duket se janë zhvillime diametralisht të kundërta, po u veneruan sa e si duhet, rezulton se e plotësojnë njëri tjetrin, duke krijuar premisa të kalimit të Evropës në një fazë dhe nivel të ri të organizimit politik dhe ushtarak.

Evropa Lindore dhe ajo Juglindore tashmë janë në fazën e përmbylljes së procesit nëpër të cilën në shekullin XIX dhe XX pati kaluar pjesa perëndimore e kontinentit. Shembja e dy federatave komuniste, asaj të BRSS-së dhe RSFJ-së, i hapi rrugë krijimit të një varg shtetesh kombëtare, si në Evropën Lindore, ashtu edhe në atë Juglindore. Në këtë kuadër, rrumbullakimi, respektivisht gjetja e rrugëve për zgjidhjen e çështjes shqiptare, si njëra prej çështjeve të pazgjidhura në Evropën Juglindore, duket se në mbyllje të shekullit që e lamë pas dhe këtij që po rrjedh ishte përafëruar në përmasat e reales dhe të së mundshmes. U mbetet historianëve tanë që në një të ardhme jo të largët ta ballafaqojnë opinionin tonë me argumentet që do të hedhin dritë mbi ndërgjegjen e hijezuar të një pjese të elitës sonë intelektuale dhe ushtarake për përgjegjësinë historike që kanë. Fatkeqësisht, grupi i politikanëve idealistë që

ishin selitur me idealet e Hasan Prishtinës dhe thellësinë e mendimit politik të Ukshin Hotit ishte tepër i vogël, që të kishte kapacitet për ta përballuar mendësinë autonomiste bajraktareske me të cilën që ndeshur Hasan Prishtina në Shkup (1910) dhe, pas tij, një gjysmë shekulli më vonë, Ukshin Hoti, në Prishtinë e Tetovë (1990-1994).

Viti 1913 shënon gjëmën më të madhe për kombin shqiptar dhe territoret ku shtrihej ai. Hapësira jetësore shqiptare, dy herë brenda një periudhe historike relativisht të shkurtër (1878 dhe 1913), siç u theksua në kapitullin e parë të kësaj pjese, u hodh në ankand publik. Gjeografia shqiptare u rrudh e u sakatua. Ndërkaq, më 1913 u krijua shteti torzo shqiptar. Por, pavarësisht mospërputhjes së kufijve shtetërorë me ata etnikë, shqiptarët, kudo që ishin, nuk pushuan kurrë së gjakuari një bashkësi politike.

Në rrethanat e krijuara pas shembjes së federatës së BRSS-së ruse dhe asaj jugosllave, pas rihapjes së proceseve të integritetit të kësaj pjese të Evropës në kuadër të UE-së, në një mënyrë më të butë, krijimi i kësaj bashkësie politike, qoftë edhe e pjesshme, nuk mund të thuhet se ka qenë dhe mbetet krejtësisht i pamundur. Në këto rrethana, mund të thuhet se ruajtja e integritetit të Maqedonisë do të ishte interes strategjik, sa i bullgarëve, po aq edhe i shqiptarëve. Maqedonasve etnikë dhe pjesës së kombit shqiptar, duke ua hapur rrugën e integritetit në UE, do t'u krijohej mundësia që natyrshëm t'i përmbyllin blloqet territoriale-gjuhësore, me çka do të krijoheshin predispozitat e një zgjidhjeje të re të kënaqshme për të dyja palët. Krijimi kështu i *autonome regjionale* do të rezultonte si shprehje e identitetit autokton dhe rregullim i rendit politik dhe shtetëror modern. Identiteti regjional dhe identiteti kombëtar (i ngrehur mbi parimin kulturor në këtë rast) nuk do të ishin përjashtues, respektivisht identitete që do ta pengonin funksionimin e bashkësisë politike federale në një strukturë politike me emrin UE.

* * *

Në Maqedoni, derisa maqedonasit e mbështetin konceptin e kombit të shtetit, shqiptarët me kohë, për rrethanat tashmë të njohura, e kishin përvetësuar konceptin e kombit të kulturës. Në këtë rrafsh u selit dhe u zhvillua edhe vetëdija kombëtare, që kulmoi me luftën e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare. Shndërrimi i saj (UÇK) në subjekt elektoral bazohej në konceptin politik integruar, që do ta arsyetojë platformën politike mbi të ashtuquajturin poliidentitet shqiptar.

Ndërmjet ndryshimit konceptual maqedonas dhe atij shqiptar të të kuptuarit të identitetit

kombëtar mund të tërhiqen paralele identike që kishte ky koncept dhe ndërmjet mënyrës gjermane dhe franceze të të kuptuarit të identitetit kombëtar.

Te shqiptarët (edhe tek ata në Maqedoni), vetëdija kombëtare kishte dhe ka identitet më të theksuar kulturor, duke mos e përjashtuar edhe identitetin politik. Maqedonasit, të cilët e fituan republikën e tyre fill pas Luftës së Dytë Botërore, natyrisht në sajë të mbështetjes së fuqishme të Titos dhe politikës pansllaviste të kohës, nuk kishin as identitet të qartë shtetëror, e as kulturor. Identiteti shtetëror-kombëtar dubioz dhe tej mase i paformuar vihet në pikëpyetje edhe sot. Shih për këtë, vetëdijen kombëtare dhe shtetërore, ata, duke e ambalazhuar me ideologjinë komuniste, meqë nëpërmjet administratës e kishin centralizuar pushtetin, nuk e kishin të vështirë t'i luftojnë shqiptarët si trup të huaj, por pa hequr dorë për asnjë çast nga politika e dëbimit dhe ajo e asimilimit permanent. Por, meqë Maqedonia ishte “kazan” tepër i vogël që të kishte sukses në shkrirjen e pjesës së etnisë shqiptare, pavarësisht se kjo politikë nuk mund të quhet e pasuksesshme kundruall etnive numerikisht më të vogla (si ajo vllahe, cincare, e sidomos e shqiptarëve ortodoksë, nëse i krahasojmë ata që sot deklarohen si të tillë dhe paraardhësit e tyre në vitet e kryengritjes gjithëshqiptare për pavarësi, 1910-1912). Në rrethanat e reja, të krijuara me shuarjen e RSFJ-së, për habi Shkupi zyrtar ia lejoi vetes të futet në aventurë dhe të provokojë luftë. Kjo politikë, me kalimin e kohës, e kishte shtyrë popullsinë shqiptare ta ndërtojë mekanizmin mbrojtës, duke e injoruar shtetin dhe bartësit e tij dhe duke u përqendruar në ruajtjen identitetit etnokulturor dhe etnopsikologjik të saj.

Nëse të kuptuarit maqedonas të identitetit kombëtar (dhe shtetëror) orientohet kryesisht nga asimilimi i grupeve etnike dhe krijimi i njëfarë identiteti maqedonas (si komb), koncepti shqiptar u orientua me kohë për nga diferencimi dhe sforcimi i identitetit etnik-kulturor. Këto dy koncepte ishin në luftë, herë të heshtur, e herë të hapur me njëra-tjetrën. Ndërkaq, më 2001, ky ballafaqim mori përmasat e një lufte të mirëfilltë, që kulmoi me krijimin e UÇK-së, e cila do ta imponojë Marrëveshjen e Ohrit. Rrjedha e mëpastajme është e njohur. U desh ndërhyrja e jashtme (SHBA/ UE), imponimi i Marrëveshjes së Ohrit, që t'i hapet shteg hulumtimit të mundësive për ta mbyllur këtë konflikt dhe për ta ruajtur këtë shtet. Ndërkaq, aktualisht, duket se imponimi që iu bë që të dyja palëve, para së gjithash asaj maqedonase, për ta pranuar konceptin mikst belgo-zviceran të rregullimit shtetëror dhe politik, nuk ishte edhe fare i rastësishëm.

* * *

Historiani zviceran Urs Altemat me të drejtë vëren se interpretimi perëndimor i shtetit

kombëtar bazohet mbi parimin e territorialitetit dhe si rezultat i këtij koncepti shteti dhe kombi janë një, respektivisht identik. Ndërkaq në Evropën e Qendrore, atë Lindore dhe Juglindore, teoricienët e kësaj fushe nisen nga parimi e personalitetit, i cili bën dallimin ndërmjet shtetit dhe kombit. Mirëpo, ka kombe, siç është rasti i kombit zviceran, dhe tash së fundi edhe ai maqedonas dhe boshnjak, që janë krijesa thjesht politike.

Për dallim prej Zvicrës, Belgjika me kohë u orientua në krijimin e bashkësisë politike mbi parimet e federalizimit, që do ta përfillnin kriterin gjuhësor. Kështu, sot Belgjika ka tri njësi federale autonome: Flanda, Valonia dhe Brukseli, si njësi me status të veçantë, pa pretendime se është arritur të kënaqen në tërësi pretendimet e dy nacionaliteteve si bartëse të identitetit shtetëror belg, dhe edhe sot e kësaj dite ballafaqohen me probleme. Ndërkaq Zvicra, si vend që nuk ka gjuhë të vetme shtetërore, politikat gjuhësore dhe ato kulturore i ka kaluar në kompetencë të kantoneve. Në përpjekje për t'ia mbyllur çfarëdo shtegu etnonacionalizmit, politika zvicerane është kujdesur që ta bashkojë parimin kushtetues të lirisë individuale të gjuhëve dhe të drejtën dekretore kantonale-shtetërore për gjuhët zyrtare dhe të mësimi. Për pasojë, qytetari zviceran me autoritetet zyrtare kudo që jeton e ka të garantuar të drejtën e përdorimit të njërës prej katër gjuhëve të vendit, që njihen edhe si gjuhë zyrtare (gjermanisht, frëngjisht, italisht dhe retroromanisht).

Pavarësisht këtij kujdesi të politikës, në Zvicër ka tendenca të krijimit të blloqeve gjuhësore që do ta shpijnë vendin drejt *federalizimit të ngritur mbi parimin etnokulturor, duke marrë si model zgjidhjen belge*.

Ky proces tashmë është evident në Maqedoni. Ai, me reformën e pushtetit lokal dhe natyrshëm edhe pa të, po përmyllet, por de jure u neglizhua në Marrëveshjen e Ohrit, me çka iu bë lëshim etnonacionalistëve maqedonas në dëm të shqiptarëve. Përpjekja për ta korrigjuar këtë lëshim nëpërmjet shablloneve të parapolitikës integruese, thënë më së buti, është naivitet i llojit të vet. Shih për këtë, paralelisht me krijimin e blloqeve gjuhësore reale në Maqedoni, vetvetiu do të imponohen edhe blloqet politike (entitetet shtetërore që do të shtrëngohen ta respektojnë sovranitetin e jashtëm), të ngritura mbi parimin etnik.

4.3 Marrëdhëniet ndërmjet shtetit, kombit dhe demokracisë në kontekstin maqedonas

Në literaturën politike, ku objekt hulumtimi ka qenë përvoja e shteteve që u krijuan pas shpërbërjes së BRSS-së, RSFJ-së dhe Çekosllovakisë, na shërben fare mirë edhe në rastin e

Maqedonisë. Një prej atyre përfundimeve precizon se zgjedhja e strategjisë së gabuar për ndërtimin e shtetit dhe kombit në kushte të demokracisë, mund ta fusë gjithë shoqërinë në binarë të gabuar.

Huan Linc dhe Alfred Stepan,⁵⁸ hulumtues shumëvjeçarë të demokracive në botë, kanë bërë një skemë interesante mbi marrëdhëniet ndërmjet shtetit, kombit dhe demokracisë. Sipas tyre, zgjedhja e strategjisë për ndërtimin e shtetit dhe kombit në kushte të demokracisë varet nga situata konkrete në të cilën shteti ndodhet. Megjithatë, situata varet shumë nga shkalla e pranisë së kombeve të tjera në territorin e shtetit, përveç kombit kryesor.

Këta dy studiues, për ta sqaruar teorinë e tyre, e kanë zgjedhur një skemë prej katër situatave:

Situata e parë: Kur nuk ekziston komb tjetër, lehtë konsolidohet kombi demokratik - shteti, me sistemin e shumicës në vendimmarrje.

Situata e dytë: Kur në territorin e shtetit, përveç kombit kryesor, ka edhe kombe të tjera, shteti - kombi demokratik është i mundur kur kombi tjetër nuk është zgjuar kombëtarisht.

Situata e tretë: Kur kombi tjetër është zgjuar kombëtarisht, kjo prodhon konflikt, duke e bërë demokracinë të vështirë, ndonëse jo edhe të pamundur. Konsolidimi demokratik është i mundur vetëm nëse ruhet kuptimi i sistemit politik, kurse shteti lëviz kah koncepti shumetnik.

Situata e katërt: Përveç kombit kryesor (bartës), ekziston edhe një komb tjetër që është militant. Kjo gjeneron aq shumë konflikte dhe represione që e bën konsolidimin e demokracisë shumë të pasigurt. Një shtet i tillë do t'u ekspozohet presioneve të fuqishme për ndarje territoriale, sidomos kur është i mundur demarkacioni territorial ndërmjet grupeve etnike. Në kushte të tilla është e mundur ndarja dhe vendosja e sistemit demokratik në dy shtete të posaçërisht formuara. Në rast se nuk ka parime territoriale për ndarje etnike, "shkurorëzimi" paqësor është i pamundur, kurse vazhdimi i militantizmit nuk lejon konsolidimin e demokracisë.

Rrethanat e Maqedonisë së vitit 1991 i ngjajnë më së shumti situatës së tretë, përfundon profesor Maleski. Megjithatë, Kushtetuta e vitit 1991 e vendosi Maqedoninë në situatën e parë, duke e orientuar në rrugë të gabuar të tranzicionit demokratik. Mund të gjejmë shumë arsye se pse u përcaktua për sistemin e shumicës së demokracisë qytetare: nga frika e

⁵⁸ Shih për këtë librin "Problems of democratic transition and consolidation, JHU Press 1996

humbjes së qenies vetajke e deri te vampirosja e nacionalizmave të ndryshëm, që shpien deri në shkatërrimin e federatës jugosllave mbi baza etnike (Denko Maleski, 2003: 7-8).

Mirëpo, duke e zgjedhur strategjinë e gabuar, vazhdon më tej gjykimin e tij Maleski, Maqedonia, jo vetëm që nuk e çoi përpara demokracinë, por dhjetë vjet më pas zbriti disa shkallë më poshtë se situatat e lartpërmendura, me konflikt të armatosur dhe me kërkesa për ndarje të shtetit mbi baza etnike.

“Në vitin 1991 u përcaktua për një strategji, e cila është karakteristike për shtetet, të cilat përpos kombit kryesor, nuk kanë edhe kombe të tjera. Në pajtim me këtë logjikë - ne vetë e votuam Kushtetutën. Në këtë mënyrë, udhëheqësit tanë politikë e dërguan porosinë se Maqedonia është e Maqedonasve etnikë, duke e zbatuar tezën për formimin e kombit - shtet. Ky koncept ishte i mundur në shek. XIX, si p.sh. në Francë, e cila udhëhiqej nga ideja jakobine “kombi është një dhe i pandarë”, nëpërmjet politikës së koordinuar në arsim, shërbimet publike dhe ushtrinë, duke e eliminuar multilinguizmin dhe multikulturalizmin në shtet. Sot, në fillim të shek. XXI, në Evropë, një politikë e tillë që në zanafillë është e gjykuar të dështojë” (Denko Maleski, 2003: 7- 8).

Çfarë mund të mësojnë vendet e Ballkanit, dhe jo vetëm ato, nga këto lëshime politike? Në kushtet e paqes, të përpjekjeve për të ndërtuar rend juridik dhe për t’u shndërruar në subjekt të respektueshëm të familjes evropiane, zgjidhja e drejtë në relacionin “shtet-komb” patjetër duhet t’i paraprijë formësimit të institucioneve demokratike. Konfliktet në këtë relacion, edhe sot e kësaj dite, jo vetëm në Maqedoni, por edhe në Kosovë, në Bosnjë, madje edhe në Spanjë e Belgjikë, dëshmojnë se shteti demokratik është i mundur vetëm nëse si shtet ka legjitimitet në sytë e të gjithë pjesëve që e përbëjnë atë. Në të kundërtën, nuk ka shtet demokratik.

Në rastin e Maqedonisë, Kushtetuta, që të jetë e pranueshme, duhej ta përmbushte një detyrë posaçërisht të rëndë - ta konstruktojë parimin e drejtë në relacionin “shteti - kombi”. Që të arrihej kjo, ishte e domosdoshme marrëveshja ndërmjet “demosëve”, e cila nuk u arrit në vitin 1991. Kjo mangësi nuk mund të tejkalohet me “demokraci”, për arsye se, siç konstatonte një autoritet shkencor, Robert Dal, “vlera e procesit demokratik nënkupton drejtësinë e shtetit, sepse atë nuk mund ta bëjë të drejtë procesi demokratik” (Denko Maleski, 2003: 9-10).

“Ne maqedonasit e dinim se çka është shteti i së drejtës për ne dhe konceptin e shprehëm në tekstin kushtetues, të cilin vetë e votuam. Shkurt: shtet nacional për maqedonasit dhe të drejta

për pakicat. Por, peripecitë e jetës demokratike, peripecitë e jetës në liri për të gjithë, e jo vetëm për ne, reflektohen në domosdoshmërinë që edhe të tjerët të pyeten. Këtë nuk e bëmë. Por, kur dominimi i maqedonasve në Parlament e bllokoi procesin e artikulimit të interesave të shqiptarëve në politikën shtetërore, situata doli në rrugë. Sistemi kushtetues, i cili nuk kishte një mekanizëm mbrojtës për pakicat që politika të arrijë t'i absorbojë kërkesat e tyre dhe t'i përkthejë në politikë shtetërore, u gjet në rolin e gjeneratorit të krizës. Në kushte të tilla, nacionalizmi, e jo demokracia, u bë “loja e vetme në qytet”, kurse urrejtja dhe mosdurimi rriteshin çdo ditë (Denko Maleski, 2003: 10).

Maqedonia hapëroi në rrugën që shpiente në konflikt etnik. Ishte në pyetje vetëm koha kur nacionalizmi maqedonas do të provokohej nga nacionalizmi shqiptar në formë të konfrontimit ndërmjet dy bashkësive etnike. Kjo ndodhi dhjetë vjet pas miratimit të Kushtetutës (2001).

Në vitin 2001, nën presionin ndërkombëtar dhe me ndihmën e NATO-s, u ndërpre konflikti i armatosur, kurse Maqedonia ishte e detyruar ta braktiste strategjinë politike të vitit 1991, e cila nuk arriti t'i bëjë rezistencë kohës, por, në fakt, tash pas sa vjetëve, kur u nënshkrua Marrëveshja e Ohrit, a mund të themi se realisht Maqedonia e ka braktisur strategjinë politike në fjalë? “Marrëveshja e Ohrit e vendosi demokracinë maqedonase në binarë të tjetër. U gjetëm në situatën e re të Lincit dhe Stepanit, e cila, ta përkujtojmë edhe një herë, thoshte: kur kombi tjetër është zgjuar, kjo krijon konflikt, duke e bërë demokracinë të vështirë, ndonëse jo të pamundur; konsolidimi demokratik është i mundur vetëm nëse formësohet me kujdes sistemi politik, kurse shteti lëviz kah koncepti multietnik. Në themelet e strategjisë së re është demokracia konsensuale, në formën e kombinimit të liberalizmit politik, që mbështetet mbi të drejtat e individit dhe të drejtat kolektive të popujve” (Denko Maleski, 2003:11). Çfarë përfundimi mund të nxjerrim nga krejt kjo, sipas prof. Maleskit? Në qoftë se shpejt ndërtohet një stil i ri konsensual në politikën maqedonase, e cila me sukses do t'i balanconte çështjet e ndjeshme etnike në të gjitha nivelet e vendimmarrjes politike, do të shprehej Maleski, Maqedonia do të mund të nisej në rrugën e konsolidimit demokratik, ndërkaq mungesa e vizionit të politikanët dhe intelektualët për një Maqedoni të re demokratike, e vështirëson procesin e tranzicionit, kurse konsolidimin demokratik e bën shumë të pasigurt. Në të kundërtën, do të jenë gjithnjë e më të zëshme kërkesat për ndarje territoriale në formë të federatës, apo të shpërbërjes së shtetit. A mund të mbijetojë Maqedonia si bashkësi politike e ndarë në blloqe gjuhësore dhe politike në një Ballkan të integruar në UE? Kjo pyetje kërkon përgjigje sot nga politikanët e që të dyja blloqeve etnike në Maqedoni, por jo vetëm nga ata.

4.4 Konflikti i vitit 2001 dhe Marrëveshja e Ohrit

Në Marrëveshjen e Ohrit, pas rezistencave absurde të përfaqësuesve maqedonas që e thellonin krizën dhe e nxitnin konfliktin, u pranua një variant po ashtu i reduktuar i përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe. Në Marrëveshjen e Ohrit, gjuha shqipe është e segreguar në pesë nivele: që të përdoret zyrtarisht një gjuhë tjetër, pos asaj maqedonase, duhet të plotësohet kushti i 20-përqindëshit, që nuk vlen për gjuhën maqedonase, pastaj gjuha shqipe nuk mund të përdoret në komunikim me faktorin e jashtëm, nuk mund të përdoret në organet e pushtetit qendror, në Parlament mund të përdoret verbalisht, por jo edhe me shkrim etj. Se sa absurde janë këto politika gjuhësore antishqiptare mund të shihet nga krahasimi me Kosovën. Edhe pas politikës gjenocidale serbe, Parlamenti i Kosovës e votoi ligjin për përdorimin zyrtar të gjuhës serbe, pa as një nuancë të segregimit.

Në Marrëveshjen e Ohrit, krahas zbatimit të mekanizmit të konsensusit, krahas trajtimit të gjuhës së popullatës që është mbi 20% në strukturën demografike të shtetit, me ligj u parashikua edhe e drejta e përfaqësimit adekuat në administratën shtetërore, por edhe në institucionet e tjera. Këto tri shtylla të Marrëveshjes së Ohrit, vendimmarrje konsensuale, përdorimi zyrtar i gjuhës shqipe dhe përfaqësimi adekuat janë duke u anashkaluar, gjë që gjithsesi do të krijojë situata të krizës në këtë shtet. Autoritetet maqedonase assesi nuk mund të lirohen nga bindjet e gabuara se konflikti, negociatat dhe Marrëveshja e Ohrit kanë qenë fryt i një komploti dinak dhe se Maqedonia duhet të konstituohet sërish mbi parimet e etnocentrizmit, që në fakt e prodhoi konfliktin.

4.5 Determinimi i qarqeve politike maqedonase - kusht për rikëndelljen e politikës

Konflikti i vitit 2001 ishte i rrezikshëm për të dyja palët, jo vetëm për shkak të rrethanave të pavolitshme gjeostrategjike, por edhe për shkak se iniciatorët e konfliktit nuk kishin plan politik, ndërkaq kreu i shtetit nuk dinte si ta menaxhojë me situatën.⁵⁹ Kjo situatë ndikoi që këto kontradikta të shndërrohen në padurim dhe urrejtje ndëretnike. Palët në konflikt, duke mos pasur kurajë për korrigjimin e vlerësimeve, të paragjytimeve, gjithnjë e më tepër e rëndonin dhe e thellonin krizën.

⁵⁹ Shih për këtë komunikatat e para të Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare, por edhe reagimin e Qeverisë tek luante “të fortin”, duke blerë armë dhe tek lëshonte deklarata luftënxitëse.

Lëshimet kruciale ishin bërë që në fillim, që kishin të bënin me mënyrën e krijimit dhe të ndërtimit të shtetit. Maqedonia do të duhej ndërtuar si shtet mbi baza të një kontrate shoqërore, ku në mënyrë precize do të garantoheshin të drejtat dhe obligimet e që të dy popujve shumicë (maqedonasve dhe shqiptarëve). Ky ishte rrafshi i vetëm ku mund të zgjidhej ky konflikt, ngaqë variantet e mëparshme, ku faktori shqiptar ishte mënjanuar nga të gjitha marrëveshjet, detyrimisht dështuan. Ishte pikërisht Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë, koncepti i shtetit që u ndërtua bazuar në atë kushtetutë, gjeneratori real i krizës, dhe pa korrigjimin e kësaj kontrate, të Kushtetutës, nuk mund zgjidhet kriza. Faktori ndërkombëtar e kuptoi vonë këtë fakt dhe këtë nevojë për qasje të tillë ndaj krizës dhe fuqimisht u angazhua për negociata. Siç dihet, pas shumë hezitimesh të faktorit politik maqedonas, negociatat filluan në vilën presidenciale në Ohër, nën udhëheqjen e negociatorëve (pala maqedonase parapëlqente t'i quajë "olesnuvaçi" - lehtësuesit). Që në seancën e parë, pala maqedonase mbajti qëndrim, sa anakronik, po aq edhe dogmatik, duke e trajtuar shtetin si pronë etnike. U pa qartë se ata, të verbëruar nga një nacionalizëm posesiv, nuk e kuptonin fare nevojën për një marrëveshje të arsyeshme për parimet mbi të cilat do të ndërtohet shteti i përbashkët, pra për domosdoshmërinë e lidhjes së një kontrate nëpërmjet së cilës do të krijoheshin kushte për identifikim, lojalitet të të gjithë qytetarëve ndaj shtetit. Ata ishin të pavetëdijshëm se prej fillimit mbanin pozicione antishqiptare. Kjo ishte e mishëruar në konceptet e tyre politike. Për ta ishte fare e kuptueshme që ta mohojnë kërkesën e shqiptarëve për përdorim të plotë të gjuhës shqipe, për përfaqësim adekuat në institucione dhe për shfrytëzim të barabartë të oportuniteteve të sistemit. Për ta njëherësh ishte krejtësisht normale që pala shqiptare të tregojë përgjegjësi, konstruktivitet dhe korrektësi ndaj interesit maqedonas.

Gjatë tërë procesit të bisedimeve u pa qartë dallimi në mendësinë e të dyja palëve: asaj refraktare, mohuese të përfaqësuesve maqedonas dhe asaj kooperuese, afirmative të përfaqësuesve shqiptarë.

Pas shumë debatesh, presionesh nga brenda dhe jashtë, veçmas pas përkeqësimit të situatës në zonat e krizës, u nënshkrua Marrëveshja e Ohrit, që në vete ngërthente një varg kontradiktash, inkonzistencash, segregimesh, që paralajmëronin se marrëveshja, kontrata e parë e arritur ndërmjet këtyre dy komuniteteve do të jetë e pazbatueshme. Mjerisht koha tregoi se dyshimet ishin të sakta. Kjo gjithmonë ndodh kur njëra nga palët kontraktuese nuk tregon vullnet për respektimin e saj.

Ky refuzim për rregullim të raporteve ndëretnike nëpërmjet një marrëveshjeje të qëndrueshme

dhe funksionale u shfaq në disa faza:

- Në fazën e parë refuzohej nevoja për negociata dhe kërkohej miratimi i kërkesës për zgjidhje të krizës me mjete ushtarake, si e drejtë legjitime e një shteti për mbrojtje. Në vazhden e këtij vlerësimi, Qeveria e Maqedonisë importonte sasi të mëdha armatimi dhe ëndërronte që ta kopjojë variantin kroat për qërimin e hesapeve me shqiptarët;
- Në fazën e dytë, kur u pa se nuk mund të evitohen negociatat, u përpoqën që ato të kenë profil të ulët, të quhen bisedime, ndërmjetësuesit të mos quhen negociatorë, por lehtësues;
- Në fazën e tretë, gjatë bisedimeve me kokëfortësi kërkonin që sa më shumë t'i ngushtojnë kërkesat e shqiptarëve;
- Në fazën e katërt, në atë përmbylljes së negociatave, impononin formulime dualiste për të drejtat, pastaj të drejtat kushtetuese të reduktohen, të ngushtohen me ligje, ligjet me rregullore, si dhe të mos përmenden masat ndëshkuese në rast se marrëveshja nuk zbatohet. Kjo fazë konceptuale e marrëveshjes, e kontratës që do të duhej njëherë e mirë t'i qetësonte antagonizmat ndëretnikë, përfundoi me zgjidhje segreguese. Kjo më së miri shihet te e drejta për përdorimin zyrtar të gjuhës shqipe, që në krahasim me gjuhën maqedonase është segreguar pesëfish;
- Në fazën e pestë e përdorën metodën e opstrukcionit, të zvarritjes së implementimit përfundimtar të Marrëveshjes së Ohrit. Afati përfundimtar ka qenë viti 2004;
- Në fazën e gjashtë, atë të nxjerrjes së ligjeve, konceptet u modifikuan. Bie fjala, formulimi kushtetues se gjuha të cilën e flasin më se 20% e qytetarëve po ashtu është në përdorim zyrtar, u modifikua në variantin hipotetik “mund” të përdoret.

* * *

Shoqëritë multietnike, në rastin më ideal, do të kishin mundësi të bëjnë jetë si bashkësi politike, vetëm nëse do të ishin në nivel të formimit që do t'ua mundësonte të bëjnë diferencim pozitiv ndërmjet identitetit kulturor dhe atij politik.

Në këtë kuadër, parapolitika si koncept veprues dhe përpjekjet për t'i vazhduar eksperimentet politike në dëm të shqiptarëve, përfundimisht duhet të flaken. Përndryshe, integrimi na shndërrohet në përrallë, duke ia lëshuar radhën krejt natyrshëm skenarit optimal.

Me pavarësimin e Republikës së Maqedonisë dhe me trasimin e jetës politike pluraliste, politika shtetërore dhe institucionet publike vazhduan me injorimin e realitetit multietnik të vendit. Në vend që të fillohej me një konstrukt të ri organizativ dhe funksional të jetës publike në shtet, madje duke adaptuar aktet normative juridike (në veçanti Kushtetutën), realitetit multietnik dhe multikulturor të shtetit, liderët e asaj kohe vazhduan me konceptin e dominimit monoetnik të shtetit, *duke i majorizuar interesat e etniteteve tjera, në veçanti të shqiptarëve*. Kjo që atëherë që popullata shqiptare në Maqedoni shumë shpejt që zhgënjyer, prandaj pakënaqësitë ndër shqiptarët gjithnjë e më shumë shtoheshin, jo vetëm për shkak të një funksionimi të tillë të sistemit politik, por edhe për shkak të disa aksioneve të pamatura policore, të cilat, si duket, kishin për qëllim frikësimin dhe disiplinimin e shqiptarëve në këtë shtet.⁶⁰

Marrëveshja e Ohrit kishte për qëllim, jo vetëm ndërprerjen e konfliktit, por edhe trasimin e një jete më adekuate institucionale konform realitetit multikulturor dhe multietnik të Republikës së Maqedonisë. Kjo marrëveshje përbëhet nga disa pjesë dhe kaptina - Pjesa hyrëse, Parimet themelore, si dhe Aneksat A, B, dhe C.

Në Pjesën hyrëse të Marrëveshjes së Ohrit, në veçanti i jepet peshë theksit se Republika e Maqedonisë duhet të ndërtohet në kahe të nevojës për një zhvillim më harmonik të shoqërisë qytetare dhe për zhvillim më të shprehur të demokracisë, duke respektuar identitetet dhe orientimet e saj euroatlantike.

Në Parimet themelore, së pari përmendet se tërësisht dhe pa asnjë kusht duhet të eliminohet përdorimi i forcës që ka për bazë realizimin e qëllimeve politike, kurse si çështje e dytë theksohet domosdoshmëria e shprehjes së karakterit multietnik në jetën publike.

Aneksi A ka të bëjë me ndryshimet kushtetuese, duke paraparë formulime të precizuara juridike, të cilat më vonë në formë të amendamenteve kushtetuese bëhen pjesë e Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë. Ndryshimet e propozuara kushtetuese, në veçanti përfshinin: ndryshimet në Preambulën e Kushtetutës së gjeratëhershme, ku në vend të formulimit paraprak, të bazuar në ekskluzivitetin nacional maqedonas se - Republika e Maqedonisë është shtet nacional i popullit maqedonas - kemi formulim krejtësisht tjetër fare, duke i zëvendësuar termat e ekskluzivitetit nacional me termin “qytetar”. Disa muaj më vonë, me presionin e partisë VMRO-DPMNE dhe me pajtimin e heshtur të faktorit shqiptar dhe të atij

⁶⁰ Aksione të ashpra policore qenë ndërmarrë në shumë vise të banuara me shqiptarë, në veçanti janë të njohura aksionet në Bit-Pazar, Ladorishtë, Gostivar etj.

ndërkombëtar, Preambula e propozuar në Aneksin A të Marrëveshjes së Ohrit pësoi ndryshim radikal. Termi “qytetar” sërisht u zëvendësua me termin “populli maqedonas”, si dhe qytetarët që jetojnë në kufijtë e Republikës së Maqedonisë, e që janë pjesë e popullit shqiptar, pjesë e popullit turk, pjesë e popullit vllah, pjesë e popullit serb, pjesë e popullit rom, pjesë e popullit boshnjak e të tjerë.⁶¹

Në Marrëveshjen e Ohrit, në të cilën përfshihet pjesa normative, e cila ka të bëjë me ndryshimet kushtetuese (Aneksi A) - rregullohen këto çështje: përfaqësimi i drejtë dhe adekuat i bashkësive etnike, përdorimi zyrtar i gjuhëve, çështjet që kanë të bëjnë me kulturën dhe simbolet e bashkësive etnike, çështjet që kanë të bëjnë me mënyrën e zgjedhjes së disa organeve, siç janë Avokati i popullit, Këshilli Gjyqësor, Gjykata Kushtetuese, Këshilli për Siguri Nacionale dhe Komiteti për Marrëdhënie Ndëretnike. Këtu rregullohet procedura për propozimin dhe zgjedhjen e tre gjykatësve të Gjykatës Kushtetuese dhe të tre anëtarëve të Këshillit Gjyqësor, të cilët zgjidhen me votim të dyfishtë (votimi i Badenterit).⁶² Shumica e dyfishë është e nevojshme edhe për zgjedhjen e Avokatit të Popullit.

Në Aneksin A të Marrëveshjes së Ohrit parashihen mekanizma konsensusi edhe për disa çështje tjera, siç janë - çështja e miratimit të ligjeve që drejtpërdrejt kanë të bëjnë me kulturën e bashkësive etnike, me çështjet e përdorimit të gjuhëve, çështjet që kanë të bëjnë me arsimin, me dokumente personale, me sferën e vetëqeverisjes lokale etj.⁶³ Përfaqësim i drejtë dhe adekuat i bashkësive etnike parashihet edhe në konstruktimin e Këshillit mbi Sigurinë Nacionale.

Është me rëndësi të përmendet se edhe ndryshimet eventuale të ardhme në Kushtetutën e shtetit nuk mund të bëhen (së paku në ato pjesë ku nevojitet shumicë e dyfishtë) pa pëlqimin e bashkësive etnike që nuk janë shumicë.⁶⁴

Aneksi B i Marrëveshjes së Ohrit ka të bëjë me miratimin e disa ligjeve të rëndësishme për shtetin dhe bashkësitë etnike që jetojnë në të. Këtu, në veçanti, duhet përmendur kuantiumin

⁶¹ Ndryshimet në Preambulën e propozuar nga partia VMRO-DPMNE patën shtruar si kusht që propozimet e Marrëveshjes së Ohrit, të parapara në Aneksin A, të mund ta kalojnë procedurën parlamentare dhe të shndërrohen në norma juridike kushtetuese.

⁶² Shumica e dyfishtë nënkupton shumicën nga numri i përgjithshëm i deputetëve, ku përfshihet edhe shumica e numrit të përgjithshëm të deputetëve të cilët u takojnë bashkësive etnike, që nuk janë popullatë shumicë në Republikën e Maqedonisë.

⁶³ Shih Amendamentet nga V gjer XVIII në Kushtetutën e Republikës së Maqedonisë.

⁶⁴ Me gjithë formulimin në Preambulë ku flitet për popuj, në gjithë pjesën normative të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë flitet për “bashkësitë etnike”, nocion që nënkupton të gjithë popujt në Maqedoni, duke përfshirë edhe maqedonasit.

dhe brendinë e Ligjit për vetëqeverisjen lokale, Ligjit për financimin lokal, Ligjit për kufijtë e komunave, Ligjit për policinë, Ligjit për nëpunësit shtetërorë, Ligjit për njësitë zgjedhore etj.

Në Aneksin C përcaktohen obligimet e bashkësisë ndërkombëtare lidhur me implementimin e Marrëveshjes së Ohrit, sanimin e gjendjes, regjistrimin e popullatës, kthimin e të dëbuarve, rivitalizimin dhe rindërtimin, si dhe sigurimin e masave për ndërtimin e mirëbesimit ndërmjet popujve. Po ashtu, këtu parashihet edhe dhënia e ndihmës ndërkombëtare lidhur me regjistrimin e popullatës.

Marrëveshja e Ohrit ende nuk është implementuar në tërësi. Gjasat janë që ajo të dështojë. Pjesa normative (miratimi i akteve juridike që dalin nga kjo marrëveshje) është kah fundi, kurse implementimi praktik në disa sfera është duke shkuar mirë, në sfera tjera është në proces, kurse në disa sfera as që ka filluar. Madje, edhe në aspektin normativ kemi ngecje, sidomos në standardet restriktive të Ligjit për përdorimin e gjuhëve.

4.6 Dalja nga rrethi vicioz

Republika e Maqedonisë mund të mbijetojë nëse për këtë ka vullnet politik nga strukturat politike dhe dy popujt shtetformues - maqedonasit dhe shqiptarët. Ndërkaq, parakusht për të qenë të barabartë, jo vetëm për t'u ndjerë të barabartë, shqiptarëve, ndërkohë, pas nëpërkëmbjes së obligimeve që parashtronte Marrëveshja e Ohrit për Qeverinë e Shkupit, nuk u mbetet rrugë tjetër, përveç rishikimit të platformës së tyre politike. Në këto rrethana historike, të ngjizura me ndërveprime të karakterit gjeopolitik, duket se zgjidhja më e mundshme për shqiptarët mbetet ***pavarësia e brendshme***, që nënkupton organizimin dhe ristrukturimin e Maqedonisë në dy njësi shtetërore me karakter federal. Shembulli i Belgjikës mund të merret si model për një periudhë të pacaktuar. Ndërkaq, edhe statusi i Brukselit, si kryeqendër e dy njësive federale belge, do të mund të shërbente si model për Shkupin si qendër administrative e që të dy njësive federale - asaj të Maqedonisë sllave dhe të Maqedonisë shqiptare, respektivisht Iliridës, siç do të dëshironin ta quajnë shqiptarët pjesën përfundimtare të Maqedonisë.

Klasa politike atje e ka të qartë se Republika e Maqedonisë bie në domenin e interesave strategjike të Paktit NATO dhe paraqet një hallkë e rëndësishme në aksin dhe zinxhirin vertikal, që fillon nga Lindja e Mesme (rajoni i Kaspikut, i pasur me naftë dhe gaz), nëpërmjet Turqisë dhe Bullgarisë, vazhdon nëpër Maqedoni, Shqipëri, Mal të Zi, Kroaci, Slloveni dhe përfundon në Evropën Perëndimore. Në Maqedoni gërshetohen dy korridoret e rëndësishme

(ai X dhe VIII), kurse pritet të ndërtohet edhe mega-projekti naftëpërçues AMBO me përkrahjen amerikane (i cili nuk mund të fillojë të ndërtohet përderisa vendi nuk anëtarësohet në NATO).

4.6.1 Skenari i veçantë

Skenari i mundshëm, më optimist, do të ishte përvetësimi i modelit të organizimit regjional. Ky koncept do të ishte konform atij evropian, që nënkupton dobësimin gradual të shtetit-komb dhe sovranitetit të tij, në të dyja nivelet, poshtë dhe lart, çka do të nënkuptonte bartjen e pushtetit nga Shkupi drejt regjioneve.

4.6.2 Skenari optimal afatmesëm

Dështimi i konceptit që e ka burim idenë e demokracisë konsensuale (Parlamentit dydhomësh), respektivisht asaj të ndërlidhur me pavarësinë e brendshme (federalizimin e Maqedonisë me Shkupin, si kryeqendër e përbashkët), s'do mend se do t'i hapte rrugë vetvetiu konceptit të zhbërjes së Maqedonisë dhe integritit të dy blloqeve të saj me shtetet fqinjë (Bullgarinë dhe Federatën Shqiptare - Republika e Shqipërisë & Republika e Kosovës) - konform parimit etnik dhe vullnetit politik të këtyre entiteteve.

Kapitulli V

Federata Shqiptare

5.1 Trashëgimia politike për ngritjen e platformës së Federatës Shqiptare

5.1.1 Kuvendi i Lezhës dhe Lidhja Shqiptare e Prizrenit - shërbejnë para së gjithash si përpjekjet kulmore që krijojnë trashëgiminë pozitive të popullit shqiptar për bashkim. Dy kuvendet historike: ai i Lezhës (1444) dhe Lidhja e Prizrenit (1878) mund të cilësohen si bazamente historike të platformës për ngritjen e Federatës Shqiptare, brenda së cilës do të inkorporoheshin dy republikat aktuale (Republika e Shqipërisë dhe Republika e Kosovës). Në Kuvendin e Lezhës, Gjergj Kastrioti - Skënderbeu i mbledhi princat shqiptarë gjithandej për ta krijuar unitetin shpirtëror dhe ushtarak, si kërkesë imanente e kohës për mbrojtje nga pushtimi osman.

Në historinë e popullit shqiptar, kuvendet si ky i Lezhës dhe ai i Prizrenit është theksuar me të drejtë se i kanë përshpejtuar zhvillimet e proceseve të ligjshme dhe me peshë për kombin, sikur që ishte bashkimi i krahinave në një shtet të vetëm, që ruante elemente të federalizmit, por mbetej i përqendruar në çështjet jetike, si mbrojtja dhe siguria e vendit.

Edhe njëri, edhe tjetri kuvend historik, i kishin parashtruar vetes detyra historike: bashkimin e popullit shqiptar dhe të klasës feudale në një front të vetëm antiturk. Për këtë qëllim, Skënderbeu e organizoi Kuvendin e Përgjithshëm Kombëtar , që hyri në histori me emrin Kuvendi i Lezhës.

Kuvendi u mbledh më 2 mars 1444, në qytetin e Lezhës, që atëbotë ishte nën sundimin e Venedikut. Ai ishte i pari kuvend gjithëpërfshirës, në shkallë kombëtare. Në të merrnin pjesë edhe feudalë më të vegjël, po edhe krerë që e përfaqësonin fshatarësinë e lirë të malësive të Shqipërisë, si dhe një përfaqësues i Venedikut në cilësinë e vëzhguesit (Luarasi, 2007: 131).

Kuvendi i Lezhës, duke qenë një bashkim politiko-ushtarak vullnetar i princërve të lirë dhe përfaqësues krahinash gjithëshqiptare, mori një sërë vendimesh të rëndësishme dhe historike, që përcaktuan, jo vetëm natyrën juridike të këtij organi, por shpërfaqën edhe vullnetin politik

të kohës.

Ideja e bashkimit të të gjitha forcave politike, ushtarake dhe ekonomike të vendit në një front të përbashkët u konkretizua në një sërë vendimesh të Kuvendit. Midis tyre, më i rëndësishmi ishte vendimi për krijimin e një besëlidhjeje ndërmjet bujarëve shqiptarë me emrin “Lidhja e princave shqiptarë”, ose “Lidhja e Lezhës”. Skënderbeu u zgjodh njëzëri kryetar i saj.

Kjo lidhje princërisht ishte plotësisht në frymën e kohës. Diçka ngjashëm kishin vepruar edhe feudalët e fshatarët e lirë zviceranë në vitin 1291 (Brockhaus-Enziklopädie, Vëllimi 19, 1992: 657), tek mblihdeshin në Kantonin e Urit. Atëbotë ishte krijuar bërthama e Zvicrës së sotme, kur përfaqësuesit e tri kantoneve malore e krijuan “Besëlidhjen” e tyre, që do të shndërrohet në bërthamë magnetike për qytetet dhe krahinat tjera, që do t’i bashkohen më pas dhe do ta krijojnë Konfederatën Helvetike.

Kuvendi i Lezhës, me vendimet që mori, e shndërroi Krujën në fushë magnetike për të gjitha krahinat shqiptare. Për një kohë relativisht të shkurtër, shih për këtë, shteti i përqendruar shqiptar shtrihej nga brigjet e Adriatikut deri në Prizren dhe nga lumi Devoll e Seman në Jug, duke përfshirë zotërimet e Aranitëve në Shqipërinë Qendrore, deri në Dibër e Pollog. Siç shihet nga pikëpamja territoriale, bashkimi shtetëror i Shqipërisë nuk u arrit plotësisht, por krahinat që mbetën jashtë pushtetit të Skënderbeut, në një formë a tjetër, iu gjetën atij pranë, qoftë duke shërbyer si logjistikë, qoftë edhe si mbështetje direkte me ndihma tjera për nevojat e mbrojtjes dhe ruajtjes së pacenueshmërisë së kufijve.

Kuvendi i Lezhës, si edhe ai i Prizrenit, kishin marrë vendime largpamëse, sidomos në rrafshin e mbrojtjes dhe sigurisë. Edhe njëri, edhe tjetri kuvend, ndër vendimet e para që kishin aprovuar ishte krijimi i Ushtrisë shqiptare. Në krye të Ushtrisë shqiptare, Kuvendi i Lezhës e pati zgjedhur njëzëri Skënderbeun, si komandant të përgjithshëm të Ushtrisë së Lidhjes (capitaneus generalis). Ndërkaq, Lidhja e Prizrenit, komandant të Ushtrisë së saj e pati emëruar Sylejman Vokshin, një burrë të urtë e trim, që Gjakova ia dha Lidhjes së Prizrenit.

Shteti i Skenderbeut, që ishte produkt i Kuvendit të Lezhës, i themeluar dhe i udhëhequr për një çerek shekulli nga Gjergj Kastrioti Skënderbeu (1443-1468), u shndërrua në model dhe inspirim në epokën e Rilindjes Kombëtare në fund të shekullit XIX. Ideologu i Lidhjes së Prizrenit, Sami Frashëri, në programin e publikuar me një titull karakteristik - *Shqipëria ç’ka qenë, ç’është e ç’do të bëhet* - e kishte pasur në vëmendje edhe orientimin strategjik të strategut të Kuvendit të Lezhës. Nëse Kuvendi i Lezhës po mbliidhej me urgjencë për ta

organizuar popullin në mbrojtje ndaj invazionit osman, Kuvendi i Prizrenit po mblidhej gjithashtu me urgjencë, jo vetëm për ta nxjerrë vendin nga zgjedha osmane, por edhe për ta mbrojtur atë nga copëtimi real që po i kërcënohej nga fqinjët shovinistë.

Më 10 qershor 1878, në Prizren mblidhen përfaqësuesit e të gjitha krahinave shqiptare, nga të katër vilajetet shqiptare, që i zëmë në gojë më lart, pa dallim bindjesh politike dhe përkatësie fetare, dhe e krijojnë Qeverinë e parë të shtetit modern shqiptar.⁶⁵ Kjo qeveri merr përsipër dy detyra me rëndësi jetike për kombin shqiptar: e para, që kishte të bënte me ruajtjen e tërësisë tokësore shqiptare, meqë vendit i kanosej rreziku nga fqinjët, dhe e dyta, përgatitjen e terrenit për shpalljen e pavarësisë së Shtetit shqiptar, duke i dhënë përparësi edhe për shkak të rrethanave të krijuara në Ballkan, fillimisht konceptit politik mbi pavarësinë e brendshme.

5.1.2 Kuvendi i Vlorës - gjithashtu do të mund të shërbente si bazament i tezës që e arsyeton dhe e argumenton Platformën për formimin e Federatës Shqiptare. Kuvendi i Vlorës (1912), i cili e shpalli pavarësinë e Shqipërisë, madje mund të konsiderohet si trashëgimia historike ndër më pozitivet që ofron argumente në dobi të tezës sime. Siç u theksua në kapitullin e parë të kësaj pjese, Kosova ishte në krye të kryengritjeve për shpalljen e kësaj pavarësie.

Kuvendi i Vlorës me të drejtë është cilësuar edhe si Asamble mbarëshqiptare. Qeveria e Përkohshme, e dalë prej tij, përfaqësohej pothuajse nga të gjitha trojet shqiptare, duke përfshirë edhe viset e pushtuara nga ushtritë e vendeve ballkanike. Qeveria e dalë nga kjo asamble u themelua më 4 dhjetor të vitit 1912. Në punimet e Asamblesë merrnin pjesë 63 delegatë, ndërkaq nga Kosova dhe kryeqendra e saj, Shkupi, morën pjesë 16 delegatë, pavarësisht gjendjes së luftës (këto krahina ndërkohë ishin pushtuar nga Serbia).

Në përbërjen e Qeverisë së Ismail Qemalit, si Qeveria e parë e Shqipërisë së pavarur, ishin disa nga personalitetet më të mëdha të kohës nga Kosova dhe viset tjera shqiptare të pushtuara, si Vehbi Dibra (Agolli), në cilësinë e kryetarit të Pleqësisë (në përbërje të të cilit organ hynë edhe anëtarë tjerë nga Kosova - Bedri Pejani, Sali Gjuka dhe Ajdin Draga); Mehmet Pashë Deralla,

⁶⁵ Në Kuvendin e Përgjithshëm, që u mbledh në Prizren, më 1 korrik 1878, nga 300 delegatë njihen sot të paktën 140 emra, nga të cilët 96 ishin nga Kosova, 26 nga Vilajeti i Shkodrës dhe 20 nga Vilajeti i Janinës. Në një mbledhje të fshehtë të Këshillit, ai vishet me funksionet e Legjislativit, ndërkaq Komiteti Kombëtar do të ushtronte funksione ekzekutive. (ASHA & Instituti i Historisë, Grup autorësh, *Historia e popullit shqiptar*, Tiranë 2002, fq. 160)

ministër i Mbrojtjes, dhe Hasan Prishtina më vonë, ministër i Bujqësisë (Koço Danaj, 2009: 18-19).

Këtu më poshtë po sjellim pjesë nga Memorandumi që delegatët e Kuvendit të Vlorës ia dërguan Konferencës së Ambasadorëve në Londër (1913), e që dëshmon katërçipërisht vizionin që kishin ata për Shqipërinë dhe pozicionin e saj në raport me fqinjët. Ky dokument mund të shërbejë edhe sot e kësaj dite si burim frymëzimi në përpjekjet e ligjshme për ta korrigjuar historinë dhe për ta vënë kështu në vendin e vet drejtësinë e nëpërkëmbur në emër të ruajtjes së paqes në këtë pjesë të Evropës.

“Të nënshkruarit, përfaqësues të Qeverisë së Përkohëshme Shqiptare, kanë nderin t’i parashtrojnë Mbledhjes së Ambasadorëve të Fuqive të Mëdha në Londër pikëpamjen shqiptare dhe të vënë në dijeni të tyre kërkesat e ligjshme të Shqipërisë. Është një fakt historikisht i pranuar se populli shqiptar përbën grupimin etnik më kompakt, më homogjen dhe më të rëndësishëm të Gadishullit Ballkanik. Prejardhja dhe gjuha e tij, zakonet dhe karakteri i tij e dallojnë plotësisht nga racat (lexo popujt SR), që janë fqinjë me të...

Populli shqiptar... frymëzohet nga nevojat lokale, nga ndjenjat e popullsive fqinje në Ballkan për të deklaruar se paqja dhe qetësia e Gadishullit do të sigurohen vetëm në qoftë se do t’i jepet Shqipërisë së ardhshme një konfiguracion homogjen.

Duke u nisur nga kjo, populli shqiptar kërkon për vendin e vet, kufijtë që janë për të të natyrshëm dhe që imponohen si nga kushtet etnike, ashtu edhe nga e drejta e tij si banues i parë (autokton SR)... Kufijtë që ne rivendikojmë janë ata që do të shkojnë gjatë një vije demarkacioni, që niset nga kufijtë e tanishëm të mbretërisë malazeze dhe që përfshijnë sidomos bashkë me hinterlandet e tyre, qytetet e Pejës, të Mitrovicës, të Prishtinës, të Shkupit dhe të Manastirit deri në Mecovë, duke ruajtur kufijtë e tanishëm deri në Prevezë...”(Koço Danaj, 2009: 18-19).

5.1.3 Rezoluta e Konferencës së Bujanit (1943)⁶⁶ -

forcon edhe më tej bazamentin historik të përpjekjeve të pandërprera të shqiptarëve për bashkim. Rrjedhimisht, ajo mund të shërbejë si argument historik e politik i dorës së parë, që flet në dobi të tezës sonë mbi arsyeshmërinë, respektivisht rrjedhën e natyrshme të procesit drejt Federatës Shqiptare.

Rezoluta e trajtoi qartë, guximshëm e pa ekuivoke çështjen kombëtare të shqiptarëve dhe rrugën që duhej ndjekur për zgjidhjen e saj. Nëpërmjet kësaj rezolute, delegatët e Mbledhjes së Bujanit kishin marrë qëndrim që pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore të shkohej drejt bashkimit të Kosovës me Shqipërinë. Në rezolutën në fjalë janë theksuar qartë objektivat e Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës në raport me vizionin dhe gjakimin e shqiptarëve për bashkim.⁶⁷ Këtë vizion të kësaj pjese të popullit shqiptar, delegatët e kësaj konference historike shpresojnë se do ta realizojnë edhe me ndihmën e aleatëve që ishin bashkuar në luftë kundër nazizmit dhe fashizmit, që e kishte përmbytur gjithë Evropën.

⁶⁶ Konferenca e Bujanit u thirr në kohën kur po vëreheshin ndryshime të mëdha në fushëbetejat kryesore të Luftës së Dytë Botërore dhe kur po paralajmërohej kthesë e madhe në dobi të Koalicionit Antifashist. Nga fundi i vitit 1943 dhe fillimi i vitit 1944 pati zhvillime edhe në radhët e Lëvizjes Nacionalçlirimtare në Kosovë. Udhëheqja e saj vendosi ta thërriste Konferencën Themeluese të Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit. Një vendim i tillë ngjalli reagim në qarqet udhëheqëse të PKJ-së, të cilat u druheshin vendimeve që mund të merreshin aty. Në anën tjetër, shqiptarët e Kosovës dhe forumet e luftës në Kosovë po bindeshin çdo ditë e më tepër se nga PKJ-ja nuk mund të pritej zgjidhja e çështjes së tyre kombëtare. Prandaj, këtë çështje ata duhej ta merrnin vetë në dorë. Thirrja e Konferencës shihej si hapi i parë i domosdoshëm për zgjidhjen e këtij problemi. Konferenca i zhvilloi punimet më 31 dhjetor 1943 dhe 1 e 2 janar 1944, në Bujan, Malësi e Gjakovës. Nga 61 delegatë të ftuar, në konferencë morën pjesë 49, ndërkaq të tjerët, për shkak të kushteve të vështira, nuk arritën dot. Sipas përkatësisë kombëtare, 43 delegatë ishin shqiptarë, 4 serbë, 3 malazezë dhe një mysliman (boshnjak SR). Në konferencë mori pjesë dhe përshëndeti edhe përfaqësuesi i Misionit Anglez, major Baili. Ai e vlerësoi angazhimin e popullit të Kosovës në radhët e Lëvizjes Antifashiste. Konferenca e nxori edhe Rezolutën e saj historike.

⁶⁷ Materialet e Konferencës (Proklamata, Rezoluta, telegramet përshëndetëse etj. ishin botuar fill pas kësaj ngjarjeje historike, në gazetën "Lirija- Sloboda", në numrin solemn të saj. Ato materiale u ishin dërguar edhe komiteteve partiake dhe këshillave nacionalçlirimtarë të Kosovës, si dhe vetë udhëheqjes së Partisë dhe të Luftës Nacionalçlirimtare të Shqipërisë, ndërkaq nëpërmjet Shqipërisë, tutje edhe Miladin Popoviqit në Shqipëri dhe Svetozar Vukmanoviq-Tempos në Maqedoni. Reagimi i Komitetit Qendror të Lidhjes Komuniste të Jugosllavisë ishte jo vetëm dinak, por edhe i prerë. Aty theksohej "gabimi kryesor" i konferencës, tek kishte lejuar që të miratohej në rezolutë kërkesa e shqiptarëve për bashkim, në njërën anë dhe, në anën tjetër, përvijoheshin diskursi politik dhe vetë strategjia e PKJ-së që do të hedhë kokë në vitet 1945-1948 për përfshirjen e Shqipërisë në kuadër të Jugosllavisë. Produkt i këtij qëndrimi ishte vendosja e Administrimit Ushtarak ("Vojna Uprava") në Kosovë, në vitin 1945. Shih për këtë kujtimet e Fadil Hoxhës në: Veton Surroi, *Fadil Hoxha në vetën e parë*, Koha, qershor 2010, fq. 191-198

Pikat e kësaj rezolute, që ndërlidhen me vizionin në fjalë, janë si vijon:

1. *Kosova dhe Rrafshi i Dukagjinit janë të banuara kryesisht me shqiptarë.*
2. *Shqiptarët e Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit, si gjithmonë, dëshirojnë bashkimin me Shqipërinë.*
3. *Rruga më e mirë për shqiptarët që të bashkohen me Shqipërinë është lufta e përbashkët me popujt tjerë të Jugosllavisë.*
4. *Populli shqiptar i Kosovës do të ketë mundësi ta caktojë fatin e vet si rezultat i luftës kundër pushtuesit.*
5. *Përcaktimi i fatit të vetë përfshin edhe të drejtën e vetëvendosjes deri në shkëputje.*
6. *Kjo e drejtë garantohet nga Lufta Nacionalçlirimtare e Jugosllavisë, Shqipërisë dhe nga aleatët e mëdhenj antifashistë, ashtu siç është premtuar nga Karta e Atlantikut, Konferenca e Moskës dhe e Teheranit.*

5.1.4 UÇK-ja - betimi i saj - “...Unë, ushtari i Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, betohem se do të luftoj për çlirimin e tokave shqiptare dhe bashkimin e tyre. Do të jem përherë ushtar besnik, luftëtar i denjë i lirisë, vigjilent, guximtar dhe i disiplinuar, i gatshëm që në çdo kohë, pa e kursyer as jetën time, të luftoj për t’i mbrojtur interesat e shenjta të atdheut. Nëse shkel këtë betim, le të ndëshkohem me ligjet më të ashpra të luftës dhe nëse tradhtoj, qoftë i humbur gjaku im. Betohem! Betohem! Betohem!”

Në rrethanat e krijuara në fillim të viteve të ‘90-ta të shek. XX, gjatë procesit të zhbërjes së RSFJ-së (Jugosllavisë), krijimi i unitetit politik brenda faktorit shqiptar në Ballkan po shtrohej si domosdoshmëri kohe. Tashmë pjesa dërmuese e shqiptarëve kishin arritur të identifikoheshin me idenë për domosdonë e krijimit të Republikës së Kosovës, që si e tillë po krijonte parakushtet që të humbnin normat standarde me të cilat njerëzit jetojnë. Ato norma standarde në vitet e fundit të shek. XX e humbën madje edhe “vlerën e tyre”, duke u shndërruar në faktor nxitës për krijimin e normave të reja, “që i kapërcejnë kufijtë e zakonshëm të kohës dhe standardet e instaluara të historisë” (Ukshin Hoti, 1997: 175), duke krijuar kështu parakushtet që individit shqiptar ta ndiejë zero-çastin e ngjarjes që e bën historinë. Këtë zero-çast shqiptarët po e jetonin në vendimet historike të organizatave që e

krijuan UÇK-në (LPK, LKÇK...), e më pas në aksionet e para të kësaj ushtrie, e në mënyrën më të veçantë në aktin e vetësakrifikimit të Adem Jasharit (komandantit legjendar të UÇK-së, më 7 mars 1998, me gjithë familjen e gjerë - 54 veta, gra dhe fëmijë), akt që do ta inspironte njërin prej administratorëve të UNMIK-ut, Bernard Kushner (2000), tek i vizitoi kullat ku ishte bërë beteja (më 5, 6 dhe 7 mars 1998) dhe varrezat në Prekaz, të shprehej se po të ekzistonte Çmimi Nobel për Liri, ai pa dyshim do t'i takonte së pari Adem Jasharit.

Në një dokument të vitit 1993, Lëvizja Popullore e Kosovës (LPK) konstatonte: “Populli shqiptar duhet të bashkohet rreth një platforme unike kombëtare. Kësaj (platforme SR) i duhet një organizim unik kombëtar dhe centralist, që do ta organizojë një lëvizje kombëtare shqiptare të fortë dhe luftarake”.⁶⁸

Qëllimi më i lartë i kësaj ndërmarrjeje ishte çlirimi i Kosovës dhe krijimi i kushteve për vetëvendosje. Bazuar në këtë platformë politike, më 1993 u themelua (nga Kryesia e Lëvizjes Popullore të Kosovës) Ushtria Çlirimtare e Kosovës,⁶⁹ që gëzoi mbështetje të plotë më pas nga Lëvizja Kombëtare për Çlirimin e Kosovës (LKÇK), Partia e Unitetit Kombëtar Shqiptar (UNIKOMB) dhe Partia Parlamentare e Kosovës (PPK), duke u shkrirë tok në radhët e kësaj ushtrie, që nga ekspertët ushtarakë do të cilësohej si një nga guerilet më të suksesshme.

Viti 1999, shih për këtë do të hyjë në historinë moderne shqiptare si viti i UÇK-së. Ajo do të shndërrohet në një organizatë politiko-ushtarake, që do të shërbejë si amalgamë e kohezionit kombëtar, e cila do të kulmojë me Deklaratën e Pavarësisë së Kosovës më 17 Shkurt 2008.

⁶⁸ Shih: Thirrja e LPK-së, 1993

⁶⁹ Shih: Komunikata e LPK-së, 1993; Muhamet Kelmendi “Pse nuk u ndërtua Fronti për Çlirimin e Kosovës”, Tiranë, 1999; Gafurr Elshani “UÇK - Dokumente dhe artikuj”, Prishtinë, 2003

Kapitulli VI

6. Procesi integruar i UE-së dhe Federata Shqiptare si strukturë federale

Procesi i krijimit të Federatës Shqiptare, respektivisht shkalla e përshejtimit, është e ndërlidhur edhe me procesin integruar, respektivisht atë çintegruar të UE-së. Natyrisht, procesi i krijimit të Federatës Shqiptare si projekt politik nuk përballet me përmasën e sfidave me të cilat përballet Projekti i Unionit Politik Evropian, por qasja ndaj sfidave të UE-së do të na bëjë më të qartë procesin nga do të mund të përvijohet krijimi i Federatës Shqiptare. Kjo, sipas këndvështrimit tim, do të hidhte dritë mbi procesin ndërvarës të këtyre dy projekteve madhore.

Një vështrim paralel krahasues i pesë tezave të Qendrës për Hulumtime të Politikave Aplikative (Centrum für angewandte Politikforschung, CAP) mbi të ardhmen e Unionit Evropian,⁷⁰ do të mund të kishte reflektim pozitiv mbi hipotezën e mësipërme. Për këtë qëllim, një përjasje krahasuese, duke tërhequr paralelet e duhura ndërmjet skenarëve të CAP-it dhe reflektimit të këtyre skenarëve të mundshëm në vetë procesin e realizimit të projektit të Federatës Shqiptare, gjithsesi paraqet interes jo thjesht vetëm teorik. Ndërkaq, tabela në fund të kapitullit është produkt i këtij hulumtimi krahasues.

6.1 Skenari i parë - i ashtuquajtur **Skenari Titanik** - përshkruan rrezikun substancial deri në mundësinë e shuarjes së Unionit Evropian. Kjo do të ndodhë, sipas autorëve të këtij skenari, meqë në procesin e mëtejshëm integruar diferencat ndërmjet anëtarëve të unionit do të thellohen. Divergjencat ndërmjet anëtarëve të vjetër të unionit dhe atyre të anëtarësuar së voni do të jenë të papërballueshme. Ky heterogjenitet interesash do të reflektohet edhe në rrafshin zhvillimor dhe do të krijojnë pengesa të pakalueshme në ecjen e përbashkët. Zgjerimi i skajshëm i unionit, përtej mundësive reale për përballje nga strukturat aktuale të unionit do t'i bllokojë ato dhe do ta shndërrojë unionin në bashkësi politike të paafte për veprim. Rasti i mosnjohjes së Republikës së Kosovës nga pesë anëtare të unionit, dëshmon se unioni

⁷⁰ Më gjerësisht shih studimin: Franco Algieri, Janis A. Emmanouilidis, Roman Maruhn, Europas Zukunft - 5 EU – Szenarien Centrum für angewandte Politikforschung (C.A.P.), München 2003

aktualisht ndodhet në një krizë të llojit të vet për t'u dëshmuar si strukturë e aftë për përballje me sfidat që e presin edhe në vetë Kontinentin e Vjetër.

Sipas këtij skenari, dobësitë e unionit do të shkojnë duke u thelluar, meqë do të shpërfaqen ndërkohë kriza të thella ekonomike dhe sociale brenda bashkësisë, respektivisht tek anëtarët e veçantë të këtij unioni, e që nuk do të jenë në gjendje të përballen me këto kriza. Krizat brenda sistemit politik dhe social nacional do të reflektojnë edhe brenda unionit, respektivisht do të shpërfaqet në qëndrimin e qytetarëve ndaj Unionit Evropian. Forcat politike populliste dhe ato jashtëparlamentare që do të bëhen zë i fuqishëm kundër politikave të Brukselit, mund të fitojnë peshë në jetën politike nacionale, që do të reflektohet në nivel të Unionit Evropian. Divergjencat politike do ta prodhojnë pashmangshëm krizën politike që do të nxjerrë në sipërfaqe edhe vlera të papajtueshme politike, të cilat do të ndikojnë në rritjen e tendencave për rikthim kompetencash politike nga strukturat mbinacionale tek ato nacionale. Kjo krizë do të reflektohet pashmangshëm edhe në ekonomi. Kriza financiare në Greqi dhe zgjerimi i saj në Portugali, Spanjë, Irlandë, Itali e gjetkë, sikur i japin bazë empirike kësaj teze.

Humbja në substancën politike të unionit do të pasohet me dobësimin e rolit të Unionit Evropian si faktor në garën për veprim në raport me Amerikën Veriore dhe me Azinë. Me përfundimin e procesit integruar do të marrë fund edhe Unioni Monetar dhe me këtë edhe simboli i bashkimit të Evropës - euroja, duke u lëshuar vend monedhave nacionale.

Ky skenar të shqiptarët ka gjasa të mira të imponojë një zgjim të mirëfilltë politik, reflektim të përshpejtuar të llojit të vet, që mund t'i ngjajë rikëndelljes së somnabulit pas përmendjes.

Thellimi i diferencave ndërmjet anëtarëve të UE-së, që ndërlidhen jo thjesht dhe vetëm me procesin integruar, u shpërfaqën edhe në raport me politikat që do të duhej t'i ndiqte unioni ndaj Kosovës. Madje, ky diferencim pikëpamjesh politike u theksua më ndjeshëm pas publikimit të opinionit të GJND (22 korrik 2010). Në këtë kuadër duhet vështruar luhatjet brenda UE-së në çastin kur Serbia, një javë pas miratimit të Mendimit Këshillëdhënës për Kosovën nga GJND-ja, përpilon projektrezolutën për miratim nga Asambleja e Përgjithshme e OKB-së,⁷¹ por edhe tash kur po bëhen përpjekje për shtrirjen e sovranitetit të Qeverisë së Prishtinës në veri të Republikës. Ndërkaq, siç përfundon me të drejtë Marck Weller, (Marc Weller, 2011: 490) Asambleja e Përgjithshme, e vetëdijshme se suksesioni i njëanshëm nuk mund të jetë i pranueshëm për zgjidhjen e çështjeve territoriale, do ta miratojë një rezolutë

⁷¹ Pajtueshmëria me të drejtën ndërkombëtare e shpalljes së njëanshme të pavarësisë së Kosovës, Mendimi Këshillëdhënës, 2010, ICJ, I.

*shtesë nëpërmjet së cilës bën thirrje që të gjendet “një zgjidhje e pranueshme për të dyja palët për të gjitha çështjet e pazgjidhura nëpërmjet dialogut paqësor, në interes të paqes, sigurisë dhe bashkëpunimit në rajon”.*⁷²

*Dhe, pavarësisht se Beogradi që detyruar ta tërhiqte rezolutën e vet, duke “iu bashkuar një grupi të shteteve evropiane, sponsor të një teksti alternativ, i cili vetëm e konstatoi gatishmërinë e BE-së për ta lehtësuar procesin e dialogut ndërmjet palëve” (Marc Weller, 2011: 491), ai nuk hoqi dorë as edhe një çast nga varianti rezervë strategjik - që nënkupton ndarjen e veriut të Kosovës.*⁷³

Divergjencat ndërmjet anëtarëve të rinj të UE-së dhe atyre më të vjetër, por edhe ndërmjet shteteve anëtare të BE-së që kanë heterogjenitet nacional dhe për pasojë nuk kanë lejuar ta kalojnë rubikonin e vetëvendosjes së brendshme, etnitë e ndryshme brenda kufijve nacionalë (Spanja, Rumania, Qipro, Sllovakia dhe Greqia) me ato që e prezantojnë tipin e shtetit homogjen (Gjermania, Italia, Suedia, Sllovenia etj.), reflektohen edhe në qëndrimin ndaj Kosovës dhe, përgjithësisht, të të drejtës për vetëvendosje.

Humbja në substancën politike dhe vetë dobësimi i rolit të unionit do të krijonte parakushtet për rishikim të strategjisë nacionale shqiptare (si reflektim normal i strategjive nacionale të anëtarëve aktualë të UE-së) në përputhje me interesat afatgjata në raport me Amerikën Veriore, por edhe me superfuqitë rajonale në ngritje...

Ndërkaq, përfundimi i procesit integruar evropian me shkuarjen e euros në histori do të impononte thellimin e kursit unifikuar nacional brendashqiptar, shndërrimin e Lekut në monedhë të vetme dhe përshpejtimin e aktit të krijimit të Federatës Shqiptare.

⁷² Projektrezoluta për pikën 77 të rendit të ditës të Sesionit të 64-të të Asamblesë së Përgjithshme: Kërkesa që GJND-ja të japë Mendimin Këshilldhënës nëse shpallja e njëanshme e pavarësisë së Kosovës është në pajtim me të drejtën ndërkombëtare, www.un.int/serbia/Statements/77.pdf, qasur më 15 shtator 2010, preambula dhe paragrafi 2.

⁷³ Shih për këtë deklaratën e presidentit serb Boris Tadiq në raport me veprimtarinë e strukturave ilegale të pushtetit serb në veri të Kosovës, pas takimit që kishte me kancelaren e Gjermanisë, Angela Merkel, më 22 gusht 2011, në Beograd. www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=08&dd=23&nav_id=536839; www.gazetaexpress.com/?cid=1,13,61374

6.2 Skenari i dytë - Bërthama e Mbyllur e Evropës - ka të bëjë me bërthamën e mbyllur të shteteve nacionale evropiane që do të veprojnë si strukturë më vete brenda strukturave të UE-së.

Gjithnjë e më tepër do të ketë shpërfaqje të pikëpamjeve të ndryshme lidhur me ecjen më tej të procesit integruar. Ky proces, sipas mendimit strategjik, po të thellohej, do të duhej të rezultonte me akt-marrëveshjen për shndërrimin e UE-së në një union politik federal.

Paaftësia e UE-së për të vepruar në përputhje me kërkesat e kohës, pavarësisht zgjerimit të saj, do të nxisë zhgënjimin e qytetarëve në vetë projektin e Evropës së bashkuar. Identiteti i theksuar kombëtar dhe ai rajonal zënë e marrin vend më shumë në vetëdijen dhe formimin politik të qytetarëve. Këtë trend do të detyrohen ta ndjekin edhe partitë politike, duke përfillur kërkesat e qytetarëve, gjykojnë autorët e këtij studimi.

Megjithëkëtë, përparësitë e tregut të brendshëm të përbashkët, mundësitë më të mëdha për lëvizje dhe qarkullim të mallrave, ideve dhe njerëzve, do të vazhdojnë të gëzojnë vlerësim pozitiv. Por, politikanët e etur për pushtet, politikanët realistë, do të fillojnë t'u shmangen përpjekjeve për thellimin e kursit integruar. Pragmatizmi e përcakton kursin politik. Projektet ambicioze, si ai i Unionit Social, Armatës së Përbashkët etj., nuk do ta gjejnë mbështetjen e duhur politike. Lagjeve të strategjeve me predisponim miqësor pro-evropian u mungojnë vizionarët politikë.

Pas dështimit të idesë për krijimin e unionit politik mbinacional, atëherë mblidhet një grup i vogël shtetesh që kanë predisponim ta thellojnë kursin e bashkëpunimit ndërshtetëror. Ky kurs realist, sipas kësaj teze, do t'i mundësojë kësaj bërthame shtetesh t'i mbrojnë interesat e tyre të përbashkëta në plan të gjerë. Kjo formë e bashkëpunimit ndërqeveritar do të shihet si mënyra e vetme e mundshme e mbrojtjes së interesave të përbashkëta në përballje me superfuqitë e kohës. Sistemet mbinacionale, si dhe proceset vendimmarrëse tepër komplekse, në fund të fundit, do të dëshmojnë si të paafta për arritjen e qëllimeve strategjike, para së gjithash qëndrimi bllokues i disa vendeve më të vogla në procesin e shndërrimit të UE-së në superfuqi globale.

Dëshira dhe vullneti i një bërthame shtetesh të UE-së që unioni të trajtohet si strukturë e barabartë dhe e aftë për t'i ndarë obligimet dhe përgjegjësitë në rendin e ri botëror, do të shndërrohet si nyje lidhëse e interesave ndërqeveritare të vendeve të Bërthamës Evropiane. Qëndrimi unik në rrafshin e politikave të jashtme dhe të sigurisë do të duhej të ndikonte

pozitivisht në pozicionin ekonomik të Evropës në përballje me fuqitë tjera dominuese ekonomike, ndërkaq ndikimet në sistemin e brendshëm si rezultat i reflektimeve të sistemeve të jashtme do të stabilizoheshin. Kjo do të ndodhte edhe në vetë procesin e vetëdijesimit se vetëm, cilido nga anëtarët e mëdhenj të unionit aktual, në këtë përballje anarkiste, do të përfundonte me dështim. Ndërkaq, ndërlidhja në formë, qoftë edhe të një bërthame të përbashkët strukturore dhe ndërvarësie, do të vlerësohet si rrugëdalja më racionale politike.

Pikënisje e një projekti të këtij formati, që ka të bëjë me krijimin e Bërthamës së përbashkët Evropiane, do të rezultojë në çastin kur vendimmarrësit politikë do të mund të konstatojnë se thellimi i procesit integruar në fushën e bashkëpunimit të politikës së jashtme dhe të sigurisë si trup tërësisht unik është i pamundshëm ndërmjet shteteve anëtarë të UE-së. Këtë vullnet politik që ndërlidhet me gjakimin konceptual për krijimin e bërthamës së përbashkët do ta vështirësojë në masë të madhe ndërlidhja e shteteve nacionale periferike, aktualisht anëtare të UE-së, me aktorët tjerë ndërkombëtarë në lëmin e mbrojtjes, të politikës së jashtme dhe të sigurisë, duke e dobësuar unitetin strukturor dhe funksional të unionit, konstatojnë autorët e studimit.

Krijimi i Bërthamës së Mbyllur të Evropës do t'ia përcillte qartë faktorit politik shqiptar mesazhin se integrimi i Republikës së Kosovës në UE, përderisa është në fuqi Marrëveshja e Lisbonës dhe ky sistem politik veprimi, mbetet proces i pamundur. Zgjidhja mbetet të kërkohet në modelin gjerman.

Republika e Kosovës, mundësi reale të aderimit në strukturat gjithëpërfshirëse të UE-së do të kishte vetëm pasi t'i nënshtrohet paraprakisht procesit integruar brendakombëtar - krijimit të Federatës Shqiptare. Me të, Republika e Kosovës, si pjesë e Federatës Shqiptare, do të çante përpara në procesin integruar evropian shëmbëllim Republikës Demokratike Gjermane me rastin e bashkimit të saj me Republikën Federale Gjermane - BRD. Ndërkaq, thellimi i procesit të integritetit në fushën e bashkëpunimit ndërmjet shteteve anëtare të UE-së, që do ta përbënin Bërthamën e Mbyllur të Evropës dhe Federatës Shqiptare, do të shtrohej si çështje e vullnetit politik të mundshëm dhe me interes reciprok, duke dëshmuar kështu rolin në rritje të faktorit shqiptar në forcimin e unitetit strukturor dhe funksional të Bërthamës së Mbyllur të Evropës.

6.3 Skenari i tretë - Metoda Monet - sipas të cilit zhvillimi i mëtutjeshëm i UE-së do të pasojë bazuar në modelin e aplikuar gjatë këtyre dekadave të fundit. UE-ja do të përballet me sfidat e brendshme dhe ato të jashtme, vetëm pjesërisht në përputhje me procesin e zgjerimit dhe konform ndryshimeve në skenën politike botërore dhe atë ekonomike. Reformat substanciale më se të domosdoshme të UE-së do të dështojnë, si edhe herëve tjera. Shtetet anëtare të UE-së janë të afta ta korrigjojnë paaftësinë e veprimet të unionit, por pa vullnetin për t'i "shëruar" rrënjët e problemeve.

Mundësitë dhe aftësitë për veprim, kualiteti i strukturave prijëse si dhe baza e legjitimitetit demokratik nuk do të pësojnë përmirësime të theksuara, domethënëse.

Pas krejt kësaj, në qendra të ndryshme të unionit rikthehet "logjika e vjetër", që nënkupton bartjen e të gjitha shpresave disi ngjashëm me atë para takimit të Konferencës Ndërqeveritare të vitit 2007/2008. Por, pavarësisht retorikës së politikanëve të ndryshëm, thellimi i reformës në rrafshin substancial bëhet sërish i pamundur. Megjithëkëtë, sërish dëshmohet vullneti politik për t'i kërkuar pikat e veprimit të mundshëm të përbashkët dhe ecjes përpara. Në këtë kuadër do të duhej të merrej në konsideratë fakti se divergjencat në lëmin e interesave dhe shmangien e konflikteve pas zgjerimit të UE-së drejt Lindjes janë ashpërsuar në masë të ndjeshme. Në përgjithësi, sistemi i përbashkët i UE-së vepron nga disa pozita fare letargjike, por nuk mund të thuhet se ngel në vend.

Pavarësisht dobësive, UE-ja nuk shkapërderdhet. Tregu i përbashkët, regjimi i Shengenit, Unioni Monetar, por edhe vetëdija se procesi integrues i Evropës i ka siguruar Kontinentit të Vjetër paqe dhe stabilitet, e mban unionin edhe më tej në këmbë, të bashkuar. Si qeveritë, ashtu edhe parlamentet nacionale, partitë politike, qytetarët janë të vetëdijshëm se UE-ja nuk ka model alternativ për të ardhmen.

Në këtë situatë, Komisioni Evropian, si trup politik, sërish do ta marrë rolin e motorit lëvizës, duke u akceptuar nga të gjitha palët si strukturë funksionale.

Edhe në rrafshin e politikës së jashtme nuk dalin si pengesë marrëveshjet dhe aktet tjera të përbashkëta të Unionit, por mungesa e vullnetit politik të akëcilave qeveri nacionale, që t'i miratojnë vendimet për veprim të Unionit në rrafshin ndërkombëtar në kuadër të rendit të ri global dhe nën udhëheqjen e SHBA-ve.

Reformat institucionale të detajuara në fushat e sigurisë së përbashkët dhe politikës së jashtme nuk mjaftojnë që ta aktivizojnë potencialin strategjik të bashkësisë prej rreth 500 milionë

njerëzve.

Para së gjithash, evropianët nuk janë në gjendje t'i përmirësojnë dhe aftësojnë kapacitetet e tyre ushtarake. Në rrafshin e politikave të jashtme, të mbrojtjes dhe të atyre të sigurisë, UE-ja mbetet edhe më tej një lojtar joaktiv dhe veprimet e saj kufizohen vetëm brenda perimetrit të Kontinentit të Vjetër.

Procesi i zgjerimit të unionit, pas aderimit të Bullgarisë, Rumanisë dhe Kroacisë për një periudhë relativisht të gjatë, merr fund. Shih për këtë, UE-ja do t'i shqyrtojë politikat e bashkëpunimit me shtetet tjera konform interesave që ndërlidhen, jo me qëllimin për aderimin më të shpejtë të këtyre vendeve në UE, por duke udhëhequr politika të nxitjes së bashkëpunimit rajonal, vlerësojnë autorët e skenarit.

Faktori shqiptar ka përvojë të hidhur me këtë qëndrim të UE-së edhe në momentet më kritike të tij (vitet e '90-ta të shek. XX). Dështimi i reformave substanciale, të domosdoshme për përballje me sfidat e brendshme dhe të jashtme në rritje, lë jashtë vëmendjes Ballkanin Perëndimor dhe veçanërisht dy republikat shqiptare. Mungesa e vullnetit politik për t'i "shëruar" rrënjët e problemeve krijon predispozita për trajtim prej të përkëdheluri të faktorit destabilizues të rajonit (Serbisë), duke krijuar kështu parakushte që Serbia të luajë në dy karta njëkohësisht: në njërën anë të mos heqë dorë nga gjakimi për integrim në UE, ndërkaq, në anën tjetër, të farkojë aleanca me Rusinë dhe faktorët tjerë aziatikë në dëm të paqes, stabilitetit dhe prosperitetit të rajonit, por që njëkohësisht shkojnë edhe në dëm të orientimeve afatgjata politike për shndërrimin e UE-së në faktor qenësor, vendimmarrës, jo vetëm për këtë pjesë të kontinentit, por edhe më gjerë.

Fakti që procesi i zgjerimit të unionit, pas aderimit të Kroacisë për një periudhë relativisht të gjatë po merr fund, e trimëron Serbinë që ta orientojë kursin e saj drejt Rusisë, duke i dhënë sinjale të qarta asaj për mundësitë që do të ketë edhe më tej që të trajtohet si faktor vendimmarrës për ndarjen e zonave të interesit në këtë pjesë të Evropës. Rikthimi i Rusisë, qoftë nëpërmjet investimeve të shumta në ekonominë serbe dhe sektorin e turizmit në Kroaci dhe Mal të Zi, pa e përjashtuar mundësinë e shtrirjes së kapitalit rus edhe në Greqi e gjetkë në Ballkan, do ta defaktorizonte pothuajse tërësisht UE-së. Ndërkaq, rishikimi i politikave të UE-së ndaj shteteve të Ballkanit Perëndimor konform interesave që ndërlidhen, jo me qëllimin për aderimin më të shpejtë të këtyre vendeve në UE, por duke udhëhequr politika të nxitjes së bashkëpunimit rajonal, do të krijonte predispozitat për rishikim të strategjisë shqiptare për integrim të brendshëm.

Klasa politike e Republikës së Kosovës do të ndihet e shtrënguar për shkak të izolimit të mundshëm politik, por mbi të gjitha për shkak të rrezikut për kolaps ekonomik, të fillojë ta sheshtë rrugëdaljen nga izolimi nëpërmjet përsheptimit të realizimit të projektit që ndërlidhet me Federatën Shqiptare, gjithnjë duke pasur parasysh interesat strategjike edhe të UE-së për kultivim të politikave të bashkëpunimit rajonal.

6.4 Skenari i katërt - Hapësira e Hapur e Gravitetit - ka të bëjë me vënien në veprim të një metode të përbashkët ndërmjet një grupi shtetesh anëtare të UE-së, që do të rezultonte me krijimin e një avangarde shtetesh që do ta ndienin se e kanë për obligim dhe qëllim thellimin e proceseve integruese brenda UE-së, duke krijuar kështu një bërthamë graviteti që do t'i paraprinte këtij procesi.

Udhëheqjet e këtyre vendeve me predisponim pozitiv për thellim të kursit integrues, pasi do të konstatojnë se nga një lagje shtetesh ka pengesa serioze për ecje përpara në kursin e gjakuar për shndërrimin e UE-së nga një Union Ekonomik në një Union Politik, do ta hartojnë dhe prezantojnë strategjinë e re, të ashtuquajtur Hapësira e Hapur e Gravitetit.

Sipas pikëpamjeve të kësaj avangarde, reduktimi i UE-së në një zonë thjesht të tregtisë së lirë, si dhe dobësimi i principeve të bashkësisë dhe marginalizimi i institucioneve mbinacionale (Komisioni Evropian, Parlamenti Evropian), do të duhej shmangur me çdo kusht.

Pjesa më e madhe e qeverive, e partive në rrafsh evropian dhe e shoqërisë civile parapëlqejnë thellimin e procesit integrues. Në përputhje me gjakimin për zgjerim nga 27 vende, sa ka sot, në 28 (me Kroacinë, në korrik 2013), por edhe në 35 si tërësi, pas aderimit të vendeve të Ballkanit Perëndimor, kjo avangardë e sheh të domosdoshme që procesi të pajiset me impulse shtesë për integrim. Qëndrimi i qetë, si puna e vendnumërimit, për politikën integruese të UE-së nuk është vetëm i dëmshëm në planin afatgjatë, por edhe helmues për aftësitë vepruese të bashkësisë për përballje me ndeshtrashat (vështirësitë) që po prodhon rendi i ri botëror dhe gara në fushën ekonomike.

Dështimi i mundshëm i procesit reformues substancial dhe i thellimit të proceseve integruese brenda UE-së në fushat qendrore do ta bëjë të pashmangshëm hapjen e mundësive alternative për zhvillim të këtij kursi të UE-së nëpër rrugë tjera më pak të dhimbshme. Pas dështimit edhe herë të tjera të miratimit në bllok të politikave integruese me kurs më të përsheptuar

(Shengeni, Unioni Monetar), fleksibiliteti në marrjen e vendimeve për çështje kruciale në nivel evropian do të shndërrohet në metodë veprimi.

Shtetet me predisponim e vullnet pozitiv për integrim të mëtejshëm do t'i thellojnë marrëveshjet ndërmjet tyre në fusha të ndryshme, konform me dokumentet bazë të UE-së (Marrëveshja e Lisbonës dhe aktet juridike që ka prodhuar kjo marrëveshje politike).

Për legjitimim veprimi në këtë rrafsh, kësaj avangarde shtetesh do t'u shërbejë vendimi për "forcimin e bashkëpunimit", që buron që nga Marrëveshja e Amsterdami, si instrument diferencues.

Hapësira e Hapur e Gravitetit, në përbërje të të cilës do të përfshihen shtete të mëdha e të vogla, që kanë aderuar kaheerë apo tash së fundi në UE, do t'i përkushtohet realizimit të kursit që do ta shndërronte bashkësinë në një Union Politik.

Mekanizmat, strukturat dhe instrumentet e kësaj hapësire (që thellon kursin e bashkëpunimit) janë ngritur dhe veprojnë në atë mënyrë që t'u mundësojnë integrimin në to shteteve tjera, kurdo që ato e shohin të arsyeshme.

Procesi i zgjerimit të UE-së përqendrohet në përthithjen e vendeve të Ballkanit Perëndimor, por edhe të atyre shteteve të Hapësirës Ekonomike Evropiane që kanë vullnet dhe gjakim për integrim, përfshirë edhe Zvicrën, përfundojnë me tone optimiste dhe plot realizëm autorët e studimit.

Çfarëdo përpjekje serioze e shndërrimit të UE-së nga një Union Ekonomik në një Union Politik, për faktorin shqiptar është i mirëseardhur. Natyrisht, si e tillë, kjo përpjekje, meqë është në përputhje me interesat afatgjata të kombit shqiptar, do të gjejë mbështetje të plotë, si në Tiranë, ashtu edhe në Prishtinë.

Fakti se një lagje shtetesh anëtare të UE-së (Greqia, Qiproja, Rumania, Sllovakia dhe Spanja) edhe pas opinionit të Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë (Shih në shtojcë dok. nr. 2), sot e kësaj dite, vazhdojnë të mos e njohin Republikën e Kosovës, e me këtë të krijojnë pengesa reale të veprimit të UE-së në lëmin e Politikës së Jashtme dhe të Sigurisë si trup unik, për udhëheqësit e shteteve të vendeve që pretendojnë për ecje më të përshpejtuar në kursin e shndërrimit të Unionit në një Union Politik, flet shumë. Në këtë plan, krijimi i një hapësire të hapur graviteti, nga një lagje shtetesh që pretendojnë thellimin e kursit të

integriteteve, për Republikën e Kosovës dhe faktorin shqiptar, në tërësi, është i mirëseardhur.

Shtetet me predisponim e vullnet pozitiv për integrim të mëtejshëm, përveç se do t'i thellonin marrëveshjet ndërmjet tyre në fusha të ndryshme, konform me dokumentet bazë të UE-së, ato do të kërkonin rrugëdalje taktike brenda vendimit për "forcimin e bashkëpunimit" me vendet e treta, për mbajtjen e Republikës së Kosovës sa më afër me UE-në, duke i krijuar parakushte për aderim në tregun evropian, por edhe pjesëmarrje në programe tjera lehtësuese. Ndërkaq, duke gjykuar veprimin këmbëngulës të pesësive evropiane kundër njohjes së pavarësisë së Kosovës dhe me këtë krijimit të parakushtit të domosdoshëm për aderim si subjekt juridik i barabartë brenda UE-së, ato sinjalizojnë, jo vetëm faktorin shqiptar, por edhe atë të Hapësirës së Hapur të Gravitetit, që të ecin drejt procesin të krijimit të Federatës Shqiptare, respektivisht miratimit të saj, duke e shikuar atë si proces të natyrshëm dhe të domosdoshëm.

Madje, për këtë "bërthamë" aktive të UE-së (Gjermania, Franca dhe shtetet e Beneluksit), krahas Polonisë, Çekisë, Hungarisë, Sllovenisë, Kroacisë e ndonjë vendi tjetër, Federata Shqiptare do të ishte partner në forcimin e kësaj Hapësire të Gravitetit. Si bllok i tillë, Hapësira e Hapur e Gravitetit do të shndërrohej në një lokomotivë tërheqëse në objektivin e saj për shndërrimin e Unionit Evropian në një Union Politik.

Ky skenar, i kombinuar me elemente të skenarit të dytë, duket të jetë pikërisht ai që, në rrethanat aktuale të cilësohet si më i mundshmi për t'u realizuar.

6.5 Skenari i pestë - Evropa Superfuqi - ka të bëjë me gjakimin e një plejade të tërë të themeluesve të UE-së për shndërrimin e saj në një superfuqi botërore, respektivisht rikthimin e rolit të Evropës si fuqi vendimmarrëse në shkallë botërore. Në këtë rast, UE-ja do t'i shfrytëzonte në maksimum resurset e saj institucionale dhe ekonomike.

Aftësitë dhe përparësitë ekonomike, numri i popullsisë, potenciali ushtarak etj., i ofrojnë UE-së bazë veprimi të respektueshëm, për të mos thënë imponues.

Zhvillimet integruese lineare në kuptimin e suksesit permanent në thellimin e reformave integruese ia vënë vulën suksesit të garantuar të unionit.

Rritja e transparencës brenda sistemit evropian, ashtu si edhe aftësia për t'u gjetur zgjidhje sfidave të brendshme dhe atyre të jashtme, me të cilat çdo ditë përballlet UE-ja, ndikojnë ndjeshëm në akceptimin e UE-së nga qytetarët gjithandej në Evropë. Rrjetëzimi i shtuar i

shoqërisë evropiane nxit diskutime publike për tema të ndryshme që kanë të bëjnë me Unionin Evropian. Ndërtimi i strukturave intermediale (mediet, organizatat e ndryshme joqeveritare), ndikon në etablimin e opinionit të gjerë evropian dhe të vetë shoqërisë civile. Në bazë të ndjesisë së ngushtë, në kuptimin e afriës me qytetarinë evropiane, duke e ndier veten si qytetarë evropianë, Unioni Evropian shkon duke u zhvilluar në drejtimin e duhur të shndërrimit të tij në Union Politik. Iniciativat e përbashkëta qytetare në shkallë evropiane dhe bashkëpunimi i trupave mbinacionale në fusha të ndryshme ndikojnë në procesin e evropeizimit nga poshtë. Unioni i afrohet kështu qëllimit të fundit që rezulton me shndërrimin e Evropës në një shtet të llojit të vet.

Brenda procesit të zhvillimit në këtë frymë, shtetet do të bartin shumë kompetenca që kanë sot tek organet mbinacionale në Bruksel. Të gjitha kompetencat që kanë të bëjnë me hartimin e politikave në lëmin e politikës së jashtme, atë të brendshme, të mbrojtjes, ekonomisë dhe ato sociale, do të transferohen te një organ i përbashkët, i ngritur sipas kompetencave të Kushtetutës Evropiane. Unioni Evropian gjithnjë e më tepër do të marrë kompetenca në fusha të ndryshme, që sot cilësohen thjesht si kompetenca nacionale. Gjithnjë e më tepër do të dëshmojnë organet e unionit në krahasim me ato të shteteve nacionale, si më të afta që t'i zgjidhin vështirësitë e ndryshme në dobi të qytetarëve. Historia dhe tradita e shteteve të veçanta nacionale dhe rajoneve të ndryshme të Evropës i japin përparësi idesë së shndërrimit të UE-së në një superfuqi.

Principi i ndarjes së kompetencave të ushtrimit të dhunës ndërmjet tri pushteteve: Ekzekutivit, Legjislativit dhe Gjyqësorit, do të shndërrohet në model të llojit të vet për sistemin evropian.

Në një sistem të ngritur sipas rregullave të qarta për kontrollin e sistemit aktual që ka të bëjë me legjitimimin dhe të drejtën e ushtrimit të pushtetit, Komisioni Evropian është organi që ka fuqi dhe kompetenca të qarta ekzekutive. Kryetari i komisionit do të zgjidhet drejtpërdrejt nga populli. Gjatë procesit të fuqizimit të plotë të jetës parlamentare, që të dy dhomat, Parlamenti Evropian dhe Dhoma e Shteteve Evropiane (e përbërë nga përfaqësuesit e shteteve anëtarë), do të pajisen me të drejta të plota për veprim, qoftë në lëmin e Ligjvënësit, qoftë në atë të Ekzekutivit. Kontrolli i Gjyqësorit, pa kufizime, mbetet kompetencë e Gjykatës Evropiane. Në kontekst të rregullimit të qartë të të drejtës financiare kushtetuese, Unioni Evropian do të pajiset edhe me të drejtën për ta poseduar resorin e vet financiar, që financohet nga taksapaguesit evropianë.

Zhvillimi i unionit në drejtim të shndërrimit të tij në një Superfuqi Evropiane dëshmon përparësitë e një sistemi të hapur, që edhe gjatë shndërrimit në një Union Politik posedon mundësi të mëdha për të përthithur anëtarë të rinj. Në këtë mënyrë, UE-ja dëshmohet si sistem që funksionon, por njëkohësisht edhe duke u zgjeruar. Pasi Turqisë i është hapur rruga për aderim në UE, në fund nuk do t'i mohohet asnjë shteti evropian të qenët pjesë e unionit. Madje, edhe shtetet që nuk janë pjesë e Kontinentit të Vjetër, si Izraeli dhe Maroku, do të bëjnë presion gjithnjë e më të shtuar për të qenë pjesë e Unionit Evropian.

Evropa nuk do ta shikojë këtë zgjerim të madh si akt vetëm të solidaritetit, por edhe si investim në të ardhmen e saj. Tregjet e reja (të shteteve që aderojnë në UE, ndërkohë) shndërrohen automatikisht në atraksion ekonomik për ekonomitë e fuqishme të shteteve të vjetra të unionit që posedojnë produkte kualitative dhe të nevojshme për tregun e ri.

Gjatë procesit të bartjes së shumë kompetencave nacionale te strukturat mbinacionale në Bruksel, UE-ja shkon duke u shndërruar në një strukturë të respektueshme edhe në rrafshin e sigurisë. Etablimi i unionit në rrafshin e sigurisë dhe atë të mbrojtjes dhe, para së gjithash, ngritja e Forcave të Përbashkëta Strategjike Evropiane (FPSE), që do të shërbenin nën një komandë të përbashkët evropiane të potencialit francez dhe britanik bërthamor, e ndryshojnë tërësisht rolin e Evropës në shkallë ndërkombëtare.

Pas reformave brenda OKB-së, Unioni Evropian e fiton vendin e përhershëm në Këshillin e Sigurimit. Aftësia vepruese e tij në plan ndërkombëtar, por edhe angazhimi në rritje imponon rishikimin e politikave të jashtme në përputhje me konceptet e ndarjes së interesave të koncertit në formë të blloqeve rajonale si dominuese të rendit ndërkombëtar. UE-ja përfundimisht i jep fund idesë të të qenit fuqi civilizuese dhe shërbehet në mënyrë të pakufizuar me mjetet e fuqisë ndërkombëtare.

Pavarësisht ndryshimeve bazike ndërmjet shtetit-superfuqi të llojit të vet - Evropës, siç do të jetë, potenciali i madh politik dhe ekonomik i saj mundëson krahasimin me SHBA-të.

Pas konflikteve në fillim të shekullit XXI, supozimet për një çarje të mundshme ndërmjet Bllokut Transatlantik, megjithatë Uashingtoni dhe Brukseli do të mund t'i mbarështojnë interesat e tyre në rrafshin ndërkombëtar. Krijimi i Unionit Politik, por mbi të gjitha i krahut ushtarak të tij dhe atij të Sigurisë, krijon vetvetiu balancim forcash brenda sistemit botëror, por edhe një lloj pariteti me SHBA-të. Etablimi i Hapësirës Atlantike Ekonomike do të jetë si simbol i baraspeshës euroatlantike, është gjykimi më futurist i këtij grupi autorësh.

Përpyjekjet për shndërrimin e Unionit Evropian në një superfuqi botërore dhe rikthim të rolit të Evropës në sferën e marrëdhënieve ndërkombëtare, te faktori shqiptar gjejnë partner real me mundësi bashkëpunimi dhe partneriteti të plotë. Resurset institucionale dhe ekonomike të UE-së do të mund të shfrytëzoheshin për ta lehtësuar projektin e ngritjes së Federatës Shqiptare krahas integritit të dy republikave shqiptare në Unionin Evropian, por qendrat e ndryshme evropiane do të investojnë në drejtim të krijimit të identitetit shtetëror vetjak të Kosovës, duke penguar gjakimin për integrim brendakombëtar.

Në këtë plan, si model shfrytëzohet ai i partneritetit ndërmjet Austrisë dhe Gjermanisë, por pa lejuar integrimin politik.

Dy republikat shqiptare do t'i shfrytëzojë përparësitë ekonomike, numrin e popullsisë, resurset natyrore (bregdetin dhe mineralet) etj. për t'u shndërruar në faktor partneriteti në rajon, ndërkaj brenda UE-së ato do të bashkëpunojnë si subjektivitete të barabarta dhe të pavarura. Projekti për ngritjen e Federatës Shqiptare shtyhet për kalendrat greke, duke u shtrënguar të presë ristrukturimin e fuqive rajonale në shërbim të balancimit të interesave.

Zhvillimet integruese lineare në kuptimin e suksesit permanent në thellimin e reformave integruese garantojnë sukses në lëmin e bashkëpunimit rajonal, respektivisht tejkalimin e vështirësive në raportet aktuale të Republikës së Kosovës me Republikën e Serbisë, por duke ia imponuar Prishtinës rishikimin e kufirit në pjesën veriore në dobi të Serbisë.

Po i njëjti proces pason edhe me Republikën e Bosnjë-Hercegovinës, duke e shndërruar Serbinë në një perspektivë të afërt, sërish në faktor dominues në Ballkan.

Mbarështimi i interesave ndërmjet partnerëve të Bllokut Transatlantik, pas krijimit të Unionit Politik Evropian me krahun e tij të fuqishëm ushtarak, i imponon faktorit shqiptar rishikim të pozicionit dhe rivlerësim të interesave të tij.

Partneriteti gjithëpërfshirës ndërmjet SHBA-ve dhe Unionit Politik Evropian, që rezulton me etablimin e Hapësirës Atlantike Ekonomike si vizion, e thellon integrimin ndërmjet dy republikave shqiptare dhe Maqedonisë, duke e shndërruar faktorin shqiptar në element etablues në rajon dhe brenda Hapësirës Ekonomike Atlantike.

Vështrimi krahasues i tezave të Qendrës për Hulumtime të Politikave Aplikative (Centrum fürangevandte Politikforschung, CAP, München) mbi rrjedhat e mundshme gjatë zhvillimit të

proceseve integruese evropiane, në raport me procesin e krijimit të Federatës Shqiptare, do të mund të pasqyrohej në formë tabelare si më poshtë:

Skenarët për të ardhmen e UE-së dhe reflektimi në raport me Federatën Shqiptare

Nr	Skenarët	Mundësia e realizimit	Mundësia e dështimit	Reflektimi afatshkurtër në procesin e formimit të Federatës Shqiptare	Reflektimi afatgjatë në procesin e formimit të Federatës Shqiptare
1	Titaniku	E vogël	E madhe	Pozitiv	Pozitiv
2	Bërthama e mbyllur e Evropës	Relative	E vogël	Negativ	Pozitiv
3	Metoda Monet	Relative	Relative	Negativ	Pozitiv
4	Hapësira e Hapur e Gravitetit	E madhe	E vogël	Pozitiv	Pozitiv
5	Evropa Superfuqi	E vogël	E madhe	Negativ	Negativ

Tabela nr. 5

Pjesa e tretë

Shteti - komb dhe BE-ja

Kapitulli I-rë

1. Mendimi teorik mbi marrëdhëniet Bashkim European –Integrim i kombeve

1.1 Integrimi si nocion

Integrimi european si nocion nënkupton „bashkimin gjithnjë e më të thellë dhe permanent midis popujve të Evropës ”.⁷⁴ Për herë të parë ky nocion është përdorë në vitin 1954, me rastin e themelimit të Unionit Perendimor European. Por, me themelimin e Unionit European përmes Marrëveshjes së Matrihtit (1992) “Procesi i integritimit është ngritur në një stad të ri”⁷⁵, ndërkaq Marrveshja e Lisabonës (2007) është pasqyra e gjendjes aktuale në procesin integruar european.

Nocioni integrim european në esencë nënkupton në mënyrë eksplicite integrimin e një kontinenti – Evropës. Megjithkëtë gjatë historisë kufijtë e Europës kanë pësuar ndryshime deh nuk përkojnë me kufijtë gjeografik të saj. Njësitë politike tejkalojnë kufijtë gjeografik të Kontinentit (Carlo Masala/Frank Saues, 2010: 136).

Kjo tendencë është e hapur edhe me BE, sidomos prej 3 tetorit të vitit 2005, kur është hapur sipari i bisedimeve me Turqinë si vend kandidatë për aderim në BE.

Në rrafshin politik procesi i integritimit është trajtuar para së gjithash si vullnet politik për bashkimin e pjesëve të ndara të Europës. Ndërkaq në fushën e ekonomisë ky term nënkupton “të gjitha format e lidhshmërisë në ekonomi, që nga format më të thjeshta të bashkëpunimit afarist e deri te bashkimi i plotë i subjekteve të njejta apo të ndryshme ekonomike në ato nacionale, duke e përfshirë edhe shtetin si subjekt ekonomik në dimensione ndërkombëtare ” (Vlatko Mileta, 2006:128). Gjatë gjysmës së dytë të shekullit njëzetë “integrimi evropian ka

⁷⁴ Shih: Parimet bazë në preambulën e Marrveshjes së Romës për Unionit Ekonomik.

⁷⁵ Shih Preambulën e Marrveshjes së Matrihtit.

evoluar nga një përpjekje fillimisht ekonomike në një dimension politik më substancial si dhe një dimension i politikës së jashtme” (Stephan Keukeleire & Jennifer MacNaughtan, 2014: 41). Shih për këtë, nocioni i integritimit në historinë moderne europiane na shpërfaqet në disa nivele.

1.2 Kuadri teorik mbi integrimin

Procesi i integrujes europiane ishte bazuar që nga fillimi në dy koncepte pothuajse kundërtë, të cilët në fakt më shumë mund të cilësohen si koncepte për veprim, se sa si koncepte teorike.

Këto dy koncepte janë: ai i funksionalizmit dhe ai i federalizmit. Në këtë kapitull do të

prezentojmë pikëpamjet e ndryshme teorike, përmes të cilave do të hedhim dritë mbi

fenomenin e integritimit europian. Natyrisht po sjellim pikëpamjet e ndryshme teorike, meqë

nuk ka një teori unike, respektivisht një paradigmë përkatëse, që do të hulumtonte fenomenin

në fjalë. Shih për këtë, diskutimet për teoritë mbi integrimin europian jo rrallë kalojnë përtej

terrenit shkencor. Sidoqoftë, përparsi në këtë rast i kemi dhënë teorive që shkojnë në dobi të

objektivit tonë.

Kjo ndodhi fill pas Luftës së dytë

Botërore, kur po sheheshin projektet që do ta pamundësonin ripërsëritjen e tragjediave të asaj

natyre, siç ishte LDB. Pikëpamjet e shtrura kishin të bënin me përpjekjet për të nxitur

kooperimin mes shteteve, gjithnjë në shërbim të shërimit të plagëve. Me tema të kësaj natyre

mirreshin si funksionalistët, ashtu edhe federalistët dhe neofunksionalistët. Këto diskutime

kaluan ndërkohë në rrafshin shkencor dhe ishin të motivuara nga këndvështrimet normative,

por nga ana tjetër nuk mungonin edhe parashtrime me theks empirik.

Më tej, në lëmin e studimeve mbi integrimin europian dhe raportet e shteteve-kombe me BE-në, janë zhvilluar këto tri teori qenësore:

1.3 Federalizmi / Qasja shumështrësore Mendimi teorik federalist në këtë rrafsh është koncept i vjetër, që zë fill në stadin fillestar të procesit integruar europian – nga Kongresi i Hagës deri te fjalimi i famshëm i Fisherit.

Për dallim nga teoritë tjera fajo e federalizmit ka një qëllim të qartë në objektivin e saj: Shtetin e organizuar, por edhe strukturën supranationale.

Motivet shtesë nga të cilat niset qasja teorike e këtij grupimi janë: paqja, demokracia dhe idealizmi. Ndërkaq proceset nëpër të cilat kalon shoqëria moderne, sipas kësaj lagjeje teoricienësh, janë: Kushtetutshmëria dhe federalizimi. Në praktikën politike të funksionimit të BE-së, rezulton se aktorë, respektivisht bartës të këtij veprimi janë: të gjitha nivelet politike dhe grupet shoqërore.

Në tërësi qëllimi i mbështetësve të kësaj teorie, mbetet promovimi i Europs, respektivisht Bashkimit Europian si strukturë federale, shmbëllim asaj të SHBA-ve, duke bërë hapat e parë në këtë plan përmes promovimit të princieve të subsidiaritetit, që do të trajtohet në këtë kapitull në shkallë më të zgjeruar.

Interguvernmentalizmi (Qasje e orientuar nga shteti nacional)

Motivet nga të cilat niset qasja teorike e këtij grupimi janë: Mbajtja e pushtetit/Ruajtja e sovranitetit, siguri, Balance of Power (balanca e pushtetit).

Proceset nëpër të cilat kalon shoqëria: Takime të niveleve të larta, Konferencat qeveritare.

Ndërkaq aktorë në këtë rast janë: Shteti-komb, krijimi i vullnetit të brendshëm shtetëror.

Qëllimet/Modelet: Konfederatë, Europa e Shteteve Nacionale (Atdheu), Mirëqenia.

1.4 Funksionalizmi / Neofunksionalizmi

Këto pikëpamje të njohura të këtij orjentimi teoriko-politik e promovoi David Mitrany përmes librit të tij "A Working Peace System" që në vitin 1943. Mitrany duke qenë i bindur se shoqëritë industriale moderne mund të prosperojnë e zhvillohen vetëm duke qenë të gatshme për bashkëpunim, fillimisht në fusha specifike funksionale, si në komunikacion, në industrinë përpunuese të qymyrit ose çelikut.

Sipas mbështetësve të kësaj teorie produkt i procesit integruar evropian do të ishte një organizatë me funksione specifike, rezultatet e së cilës do të mirëpritën gjithnjë e më shumë nga popujt e Europës. Këto forma të bashkëpunimit do të kalonin pastaj në nivele të larta shtetërore dhe krejt kjo do të shkaktonte ngadalë gjithësesi erozionin e pritur të shtetit-komb.

Motivet: Paqja/Fuqia e Shtetit-Komb, Mirëqenia

Procesi: Spill-over, Zgjidhjet në formë pakete

Akteurët: Institucionet supranacionale, Elitat

Qëllimet: Unioni politik, Form Follows Function, Tregu i brendshëm/Europa 1992

Teoritë mbi integrimin në një pamje

	Pikëpamje strukturore / në disa nivele	Interguvernmentalizmi (Qasje e orientuar nga shteti nacional)	(Neo-) Funktionalizmi
Motivet	▣ Paqja ▣ Demokracia ▣ Idealizmi	▣ Ruajtja e kompetencave / Sovraniteti ▣ Siguria ▣ "balance of power"	▣ Paqja / Fuqia e Shteteve-kombe tejkalohet ▣ Mirëqenia
Proceset	▣ E njëhershme të nivelit kushtetues ▣ Federalizimi hap pas hapi	▣ Takimet e niveleve të larta ▣ Konferencat qeveritare	▣ "spill-over" ▣ Zgjidhjet në paketë
Aktorët	▣ alle politischen Ebenen ▣ gesellschaftliche Gruppen	▣ Shteti-komb ▣ Krijimi i vullnetit të brendshëm shtetëror	▣ Institucionet supranationale ▣ Elitat
Qëllimet / Modelet	▣ Shteti Federal ▣ Shtetet e Bashkuara të Europës ▣ Principi i subsidiaritetit	▣ Konfederata ▣ Europa e Shteteve (Atdheut) ▣ Europa e Kombeve	▣ Unioni politik ▣ "form follows function" ▣ Tregu I brendshëm / Europa '92

Tabela nr. 6

Burimi: <http://staff-www.uni-marburg.de/~deppe/ThemenplanVL.html>

1.5 Integrimi evropian si proces shtetëformues

Teoricienët në fushën e mendimit politik ka vite që angazhohen t'i japin përgjegje sa më shterruese faktit se përse, që prej Traktatit të Romës e tutje, kishim bashkëpunim dhe integrim të përhershëm mes shteteve-kombe në Europë. Që atëherë kanë konkuruar koncepte e teori të ndryshme në përpjekje për të kontribuar në shpjegimin sa më bindës të suksesit të këtij procesi.

Në këtë kuadër, Ernst Haas (* 1923 · † 2004) – përmes teorisë së zhvilluar nga ai vetë -“*Neofunksionalizmi*” zgjidhjet e duhura gjatë procesit integruar të shteteve evropiane, i sheh si mekanizëm pikërisht interesat immediate të karakterit funksional, që kalojnë ndeshtrashat që i sjell ekonomisë përkufizimi brenda kufijve nacional. Në këtë kuadër, sipas tij, raportet brenda shteteve barten nga një segment shoqëror tek tjetri; ato ai i sheh si pjesë e »spill over«: si vullnet politik për të krijuar një treg të përbashkët dhe konkurues në rrafshin global.

Produkt i kësaj teorie është edhe vetë monedha e përbashkët. Sipas Ernst B. Haas-it, zhvillimi i Bashkësisë Ekonomike në tërë këtë proces, nuk ka ndjekur vijën lineare të suksesit, por as edhe modelin shabllon, që do ta shpiente BE drejt një Federate (“Shteteve të Bashkuara të Europës”), por principin e »form follows function«, ⁷⁶ që d.t.th. se strukturat institucionale të Bashkimit Ekonomik kanë qenë prodhim i një varg çështjeve problematike që kanë kërkuar zgjidhje.

Funksionalistët nuk i shohin si faktor dominant a fuqi lëvizëse vendimet politike të qeverive të shteteve nacionale të bazuara në interesa immediate nacionale, por strukturat tjera të pavarura, madje edhe nga qeveritë. Ato struktura veprojnë në rrafsh evropian, si psh shoqatat e ndërmarrësve etj., që si rezultat i bashkëpunimit, duke respektuar standardet e BE-së, janë garantues të fitores dhe ecjes përpara të procesit integruar.

Për dallim nga sa u tha më lartë, *teoria klasike* ashtu si edhe ajo *liberale* që thirren në

⁷⁶ Shih: http://www.lsu.edu/faculty/lray2/teaching/7971_1s2009/haas1961.pdf

bashkëpunimin ndërqeveritar, që nënkupton fundja bashkëpunim ndërshtetëror, vlerësojnë pikërisht qeveritë evropiane si faktor vendimtarë në gjithë këtë proces integrues. Sipas kësaj teorie, vetëm nëse shtetet e mëdha si Gjermania, Franca dhe Britania e Madhe janë unike, ecë tutje procesi integrues.

Institucionet mbinacionale (Supranationale) si Komisioni i BE-së dhe Gjykata Evropiane, sipas kësaj teorie ndërqeveritare, kanë ndikim sekondar. Përfaqësuesit më eminent të kësaj teorie janë B. Stanley Hoffmann dhe Andrew Moravcsik.

Të dy këto “teori të mëdha” janë bartëse të gjithë debatit shkencor teoriko-politik gjatë viteve '50-ta dhe '60-ta; madje ato, që atëherë e deri sot, kanë rishikuar teoremat e tyre duke u përshtatur konform rrethanave të krijuara.

Krahas tyre, që prej viteve 1990-të, në skenë dalin teori të reja, që i kanë dhënë hapësirë debatit shkencor, duke mos u ndalur vetëm te shtrimi i pyetjeve që kërkojnë përgjegje për procesin integrues. Ky koncept i ri në teorinë politike e zgjeron gamë e interseit duke kërkuar shpjegime edhe rreth pasojave të integritimit. Natyrisht përgjegjet në pyetjet se si mirren vendimet politike në BE («Multi-Level-Governance») janë bazamenti i kësaj teorie, ashtu si edhe raportet mes gjinive dhe ndikimi i tyre në politikën evropiane (Pikëpamjet feministe).

Zgjerimi i BE-së në drejtim të Lindjes (2004/07) si dhe kriza financiare pothuajse e pandërprerë që prej vitit 2010 pati efektet e veta negative në rrafshin e integritimeve ekonomike; u veneruan përplasje të ndjeshme brenda Eurozonës (rasti I Greqisë) dhe për pasojë, ky proces (zgjerimi i BE), kaloi në të ashtuquajturën “fazë fleksibile”. Të gjitha këto vështërsi, por edhe rënia e mbështetjes së politikave që do të përmbyllnin procesin e zgjerimit të BE në popull, kanë sjell mendimin teorik para sfidave të reja.

1.6 BE-ja si garantuesi i demokracisë

Në rrafshin politik BE-ja vazhdimisht portretizohet si garantuesi i demokracisë dhe si projekti më i madhë politik i kombeve të lira të kontinentit tonë. Vetë BE-ja e shikon vetveten si letër lakmuesi për demokracitë e reja, përfshirë edhe shtetet e Ballkanit Perendimor dhe Shqipërinë e shqiptarët.

Ndërkaq fluskulat politike të disa prej liderëve tanë dhe ideja që dominon sot në hapësirën publike shqiptare është se, integrimi i shqiptarëve në BE paraqet një lloj bashkimi të Kombit! E thënë ndryshe integrimi në BE i dy republikave shqiptare - Shqipërisë dhe Kosovës - është kuazi qëllimi final i politikës shqiptare. Ky konkluzion është krejt irreal dhe bie ndesh me historinë, me të tashmen dhe të ardhmen e vullnetit politik të qytetarëve të dy republikave tona. Ky qëndrim është madje tepër konjunktural dhe nxitet e gjen mbështetje tek qarqet e Brukselit që kanë paragjykime ndaj shqiptarëve. Kjo deklaratë fsheh në vete edhe rolin negativ të BE-së në raport me demokracinë shqiptare, meqë tutje në vlerësimet zyrtare, qoftë në raportet vjetore, qoftë në politikat ndërshtetërore, potencohet stabiliteti më shumë se demokracia.

Produkt i këtyre politikave të BE-së në raport me qeveritë e dy republikave tona janë qëndrimet zyrtare të Komisionit Evropian dhe të mekanizmave tjerë në disa prej periudhave më kritike, si bie fjala: heshtja dhe përpjekja për ta kaluar dhu nimin e demokracisë shqiptare në zgjedhjet parlamentare të vitit 1996, apo qeverisja e parë e Partisë Demokratike shpesh, kanë ndodhur me mbështetje të aktorëve të fuqishëm të hapësirës europiane, qofshin këto organizma si Këshilli i Europës, apo politikanë të ndryshëm të lartë evropianë që shpesh mbështesnin haptas pushtetin autoritar të presidentit të atëhershëm Berisha, apo institucionet që dilnin nga zgjedhjet e manipuluar. Ashtu sikurse pothuajse të gjitha proceset e dështuara zgjedhore janë gatuar shpesh me asistencën e organizmave ndërkombëtar alla OSBE.⁷⁷

E njejta sjellje e Këshillit të Europës do të përsëritet edhe me rastin e zgjedhjeve të vitit 2010 në Kosovë dhe sidomos me imponimin e Marrveshjes së prillit 2013 dhe thellimit të saj në

⁷⁷ Blendi Kajsio, <http://europaesse.wordpress.com/category/debati-per-integrimin/>

gusht 2015, që pretendohet ta sjell në jetë entitetin politik të serbëve në Kosovë, që nuk përbëjnë më shumë se 6% të popullsisë!

Uzurpimi, zhvendosja apo zëvendësimi që BE-ja i bën *demosit* shqiptar në procesin e integritetit është në fakt sfida më e madhe që i bëhet demokracisë shqiptare, përtej qëndrimeve të këtij apo atij institucioni evropian apo eurokrati. Ky është një uzurpim i dyfishtë. Politikisht BE-ja gradualisht po zëvendëson demosin lokal si burim legjitimiteti (Blendi Kajsio, po aty).

Por, dëshpërimi me këtë sjellje të teknokratëve evropian nuk e mposhti dot gjakimin e shqiptarëve për integritet në BE. Përkundrazi, kundërthëniet në vorbullën e gjeopolitikës e risjellin Shqipërinë dhe Kombin shqiptar sërish në pozicionin që të ardhmën ta shikojnë vetëm brenda familjes evropiane. Shih për këtë, integriteti në BE nuk duhet të shikohet vetëm si një shpresë për përmirësim të gjendjes socioekonomike, por më shumë si mundësi për realizimin e plotë politik të Kombit përmes bashkimit në Federatën Shqiptare.

Nëse deri tash duket se integriteti dhe përafrimi drejt BE-së, sidomos në rastin e Kosovës, ka thelluar marrëdhënien asimetrike mes Kosovës dhe Serbisë, por edhe këto marrëdhënie mes BE-së dhe shqiptarëve, duke e bërë këtë proces edhe më të varur nga vullneti i Serbisë dhe Kombit serb, qëndrimi i Brukselit ka sjellë deri te devalvimi i politikës dhe vet sistemit politik në sy të qytetarëve shqiptar.

Teza ime mbi krijimin e Federatës Shqiptare në hap me procesin integruar në BE, ose para se dy republikat shqiptare të integrohen në BE, është teza që bazohet në të drejtën e kombeve për vetëvendosje dhe për liri. Synimi i Kombit shqiptar, pasi të jetë integruar në vetëvete, drejt integritetit në kuadrin e kombeve të lira të Bashkimit Evropian, është vetëm një përfundim logjik i këtij orientimi drejt lirisë.

Kapitulli II

2. Teza mbi integrimin dhe parimi i subsidiaritetit

Ndarja e kompetencave brendapërbrenda Unionit Evropian, që kur është nënshkruar Marrëveshja e Mاستrihtit në botën akademike, por edhe në mileun politik dhe medial njihet ndryshe edhe si “Parimi i subsidiaritetit”. Është për t’u theksuar fakti se në këtë marrëveshje gjejnë mbështetje, si skeptikët, edhe optimistët tek konfrontojnë tezat e tyre mbi perspektivën e UE-së, në njërën anë, dhe të shtetit-komb, në anën tjetër. Përballja e argumenteve të njëres dhe palës tjetër flet shumë për vetë perspektivën reale që ka shteti nacional dhe UE-ja, si strukturë mbinacionale. Ndërkaq diskutimi mbi subsidiaritetin si princip e ka fituar legjitimitetin e plotë pikërisht duke pasur parasysh domosdoshmërinë që kanë strukturat e UE-së për legjitimitet politik për të qenë. Pavarësisht vështirësive që ka operacionalizimi dhe diskutimi i shtruar e sa më objektiv i kësaj teze, fakti se ai është bërë objekt interesimi i studiuesve të shumtë të politikës, duket se UE-ja, politika integruese që ndjek, vetëm në sajë të aplikimit të këtij parimi (subsidiaritetit), mund të përfundohet se ajo, pra politika integruese, po ecën rrugës së mbarë, por me legjitimitetin që i mungon.

Diskutimi i gjerë, pothuajse gjithëpërfshirës, mbi subsidiaritetin si proces ka kohë që është shndërruar në një shkollë më vete në rrafshin evropian. Që nga koha e nënshkrimit të Marrëveshjes së Mاستrihtit, nga parlamentet nacionale e deri sot janë aprovuar një varg aktesh juridike, rezoluta etj., që në një mënyrë a tjetër janë të lidhura me parimet e subsidiaritetit, duke dëshmuar kështu efektet reale juridike që ka prodhuar Neni 3b i kësaj marrëveshjeje. Neni në fjalë është dëshmuar se vazhdon të mbetet pikë referimi pothuajse e barasvlershme, sa për politikën, po aq edhe për shkencën.

Në literaturën shkencore është dëshmuar se për pjesën më të madhe të pjesëmarrësve, në takimin e Mاستrihtit, në dhjetor të vitit 1991, pranimi i parimit të subsidiaritetit “është shikuar më shumë si element marginal, se sa si hap i rëndësishëm së veçantë, që do të ndikojë në arritjen e masave të karakterit veprues brendapërbrenda bashkësisë” (Hilz, 1996:21 & SHIMA, 1994: 51-54).

Në parim pro parimit të subsidiaritetit që në start ishin shtetet që janë të ndërtuara dhe veprojnë mbi bazat e sistemit federal, siç është Gjermania, pastaj Belgjika, e deri në një farë

mase edhe Italia. Britania e Madhe, në anën tjetër, e mbështeste parimin e subsidiaritetit po ashtu me forcë, por ishte kundër që në kuadër të dokumentit të inkorporohet termi “Federalizëm” në kontekst të organizimit në rrafshin evropian (Jachtenfuchs, 1992:279-280).

Kishte vende në gjirin e anëtarëve të UE-së që i frikoheshin këtij parimi, meqë konsideronin se nëpërmjet këtij akti disa nga regjionet e tyre do të mund të kërkonin në të ardhmen pavarësi më të theksuar nga qendra. Në këtë lagje shtetesh, Spanja shquhej për kundërshtimin e saj.

Politologu Renzsch (1993:112) ka bërë diferencimin e tri çështjeve qenësore, respektivisht rrugëve që shpijnë në konflikt gjatë procesit të aplikimit të parimeve të subsidiaritetit:

1. *Konfliktet e mirëfillta* që kanë të bëjnë me përkatësinë e kompetencave;
2. *Konkurrenca politike* që ka për bazë akëcilat qëllime dhe prioritetë;
3. *Mjetet e konfliktit* - Në këtë rast do të ketë mundësi të vijë deri te fërkimet mbi të ashtuquajturat përkatësi kompetencash dhe qëllimet e mjetet që dëshirohet të aplikohen për arritjen e atyre qëllimeve.

Sipas Roland Biberit,⁷⁸ ndërhyrjet e politikës në sferat e jetës politike të shtetit, që do të mund të interpretoheshin si ndërhyrje që burojnë nga ky akt i UE-së, mund të vijnë në shprehje në dy raste: në rastin e parë, atëherë kur sistemi qendror (shteti) nuk arrin dot t’i përmbushë obligimet dhe detyrat që ka (“Subsidiariteti statik”), ndërkaq në rastin e dytë, atëherë kur ndërhyrja bëhet e domosdoshme për ngritje të efijencës në tërësinë e sistemit - me ç’rast do të vinte në shprehje hierarkia e subsistemeve, që Biberi e quan si “Subsidiaritet dinamik”.

Për Wolfgang Veselsin (Wolfgang Wessels), ekspertin e njohur në lëmin e teorisë politike, me theks në atë të integriteteve evropiane, qeveritë dhe administrata e shteteve anëtare të UE-së ndodhen para dilemave në rritje për të marrë vendime në nivele të larta dhe me peshë historike. Shtimi i vështirësive me të cilat ballafaqohen shtetet nacionale, për shkak të natyrës së tyre, nuk mund të gjejë zgjidhje në rrafshin shtetëror-nacional. Zgjidhjet do të kishin kuptim po të kërkoreshin në domenin e bashkëpunimit ndërshtetëror, por kështu supozohet se i hapet rruga pezullimit të kushtetutshmërisë dhe më tej edhe vetë shtetit-komb, si instanca më e lartë juridiko-politike. Dilema qëndron në gjetjen e instrumentit për veprim dhe drejtim, gjetjen e rrugëve që do të ndiqeshin për zgjidhjen e proceseve dhe kontrollin e tyre lidhur me vendimet

⁷⁸ http://www.cjel.net/print/5_1-bieber/

e marra, respektivisht ekzekutimin e atyre vendimeve që kanë karakter të përbashkët. Në këtë rrafsh kërkohet të gjenden modalitete të pranueshme nga të gjitha palët.

Për aplikimin e parimeve të subsidiaritetit edhe sot e kësaj dite ka vështirësi të natyrave të ndryshme. Këto vështirësi pasojnë, para së gjithash, për shkak të pikëpamjeve diametralisht të kundërta ndërmjet shteteve anëtare të UE-së, në raport me rëndësinë që ka parimi i subsidiaritetit si akt juridik dhe efektet që prodhon në ndërtimin institucional të bashkësisë.

2.1 Dilemat ekzistuese

Për disa prej qeverive të shteteve anëtarë të UE-së mbetet pezull dilema nëse mund të gjenden zgjidhje vetëm duke e kultivuar frymën e bashkëpunimit ndërqeveritar, apo do të duhej ngritur instanca qendrore me karakter mbinacional. Dilema se kjo instancë do të mund të tejkalonte qeveri të tëra, pa veneruar interesat e një lagjeje tjetër qeverish brenda UE-së, duket se vazhdon të shkaktojë shqetësime të ndjeshme edhe në rrafshin thjesht teorik.

Prandaj, venerohen mundësitë për t'i precizuar nivelet dhe sferat ku do të operonte instanca qendrore, duke i reduktuar fushat e veprimit të shtetit-komb, në dobi të bashkësisë.

Shtetet anëtare të UE-së tashmë e kanë bashkërenduar aktivitetin nëpërmjet instrumenteve shtetërore që ta përpunojnë dhe tejkalojnë edhe këtë dilemë, prandaj sot ndodhemi në një fazë të re - në të ashtuquajturën fazë të “fuzionimit të shtetit federal”. Ky shenjim e fiton qytetarinë e tij, sipas Veselsit, duke u mbështetur në këto argumente: E para, kjo krijesë, që ka tiparet e shtetit, meqë është në gjendje të aprovojë vendime obligative për tërësinë, disponon instrumente shtetërore për aplikimin e tyre. E dyta, nocionin “federal” Veselsi e përdor në kontest të një sistemi që nisët nga shumë rrafshe veprimi. Sipas tij, në secilin nivel, do të duhej të kishim aktorë (struktura dhe instrumente) të qartë, që do të ishin përherë në dispozicion. Ndërkaq me nocionin “Fuzion”, ai vetëm sa mëton ta karakterizojë procesin. Veprimi mbi këto parime nuk do të shpinte assesi drejt shuarjes së shtetit-komb, njësisë së tij, por do t'i përshkruante mënyrat se si do të mund t'u shmangeshim fërkimeve permanente të mundshme.

Teza mbi fuzionin duket se e paraqet modelin e veprimit dhe kundërveprimit nga qeveritë

anëtare dhe administrata që do të krijohej. Këtu del qartë se vendimet nuk do të pikin nga qielli, por do të vijnë mbi tavolina të instancave përkatëse tek pasi ta kenë kaluar fazën e plotë të përpunimit, duke i kaluar zinxhirët administrativë shtetërorë të domosdoshëm.

2.2 Dilema qendrore

Tendencat për ta ndërtuar një shtet federal fuzionues, Veselsi i përshkruan duke u bazuar në format që i kanë përcaktuar qeveritë për pjesëmarrje në strukturat përkatëse. Qeveritë dhe administratat kompensojnë de fakto dhe de jure humbjet që pësojnë nëpërmjet të drejtës që gëzojnë për pjesëmarrje në format e organizimit dhe forumet e punës në kuadër të proceseve ndërqeveritare.

Në të gjitha fazat ka mundësi, respektivisht hapësirë, për pjesëmarrje të gjerë të organizmave nacionalë në punët e strukturave mbinacionale të UE-së. Veselsi e dëshmon këtë nëpërmjet numrit të grupit të ekspertëve, komisioneve, grupeve të punës dhe faktit se rreth $\frac{1}{4}$ e nëpunësve të lartë shtetërorë marrin pjesë në proceset e punës në këto struktura të UE-së.

Zhvillimi i mëtejshëm i sistemit nëpërmjet ndryshimeve institucionale dhe procedurale duket se është i pashmangshëm. Kjo shihet nëpërmjet “krahësimeve të përgjithshme ndërmjet premtimeve efektive dhe efijencës së procedurave, në njërin anë, dhe pjesëmarrjes dhe pretendimeve për bashkëveprim të shteteve pjesëmarrëse, në anën tjetër” (Wessels, Po aty, fq. 47

Ky veprim shpie deri te diferencimi i thellë dhe i bën proceset dhe institucionet më komplekse, si dhe imponon nevojën për reforma të përhershme. Veselsi e pranon se ky sistem nuk garanton efijencë optimale dhe nuk ofron garanci për efektivitet në punë. Sidoqoftë, ai e imponon nevojën për përshtatje dhe për reforma.

Sipas Veselsit, sistemi e ka dinamikën e tij të duhur. Organet e pavarura të UE-së kanë aftësi veprimi dhe janë në ekspansion; ato mëtojnë që nëpërmjet koalicioneve brenda strukturave nacionalë t'i vënë në lëvizje palët tjera për shtimin e kompetencave të strukturave mbinacionale. Këtu ai bën diferencimin ndërmjet të ashtuquajturit integrim negativ dhe atij pozitiv. Si integrim negativ, ai e sheh procesin e bartjes së kompetencave të ligjit natyror, siç është p.sh. kompetenca mbi standardet për mbrojtjen e ambientit. Ndërkaq në sferën e integritimeve pozitive, ai e cilëson nxitjen për gërshetimin e interesave të përbashkëta të buxhetit nacional, që pastaj do të ndikonte në formësimin e politikës nacionalë konform asaj të bashkësisë. Por, kjo dinamikë i ka kufijtë e vet.

2.3 Sovraniteti

Në Projektkushtetutën e UE-së, ndarja e kompetencave ndërmjet unionit dhe shteteve anëtare ishte rregulluar në mënyrë taksative në nenet I-11, I-12, I-14. Ndërkaq, në Marrëveshjen e Lisbonës nuk ka ndonjë ndryshim esencial në këtë sferë të veprimit konstitucional. Për ta përcaktuar të drejtën e ushtrimit të akëcilës të drejtë, respektivisht për përmbushjen e akëcilit obligim, edhe më tej vlen parimi i subsidiaritetit dhe ai i marrëveshjeve reciproke konform rrethanave. Madje, në Marrëveshjen e Lisbonës vërehet qartë se autorët e dokumentit i kanë dhënë edhe më shumë shpirt frymës parlamentare nacionale. Roli i parlamenteve nacionale sipas Protokollit nr.2 është forcuar ndjeshëm - ai konsiderohet instrumenti shtetëror i vetëm që mund ta rishikojë dhe ta kthejë mbrapsht cilindo akt ligjor të UE-së, që do të mund të binte ndesh me interesat nacionale. Edhe më tej, sipas nenit I-60, secili anëtar i UE-së gëzon të drejtën sovrane që ta lëshojë unionin sërish.

Sovraniteti, siç reflekton edhe vetë nocioni, ka të bëjë diç edhe me autoritetin. Ndërkaq, sovraniteti është i ndërlidhur ngushtë me legjitimitetin. Sovraniteti i mirëfilltë është liria e një shteti që të marrë vendime bazuar në vullnetin e popullit dhe të hartojë e të ekzekutojë ligje në përputhje me këtë vullnet nga vetë qeveria e tij. Ky lloj i sovranitetit klasik nga shtetet dhe popujt e UE-së është bartur pjesërisht në institucionet mbinacionale. Prandaj, është krejt e logjikshme të përfundohet se UE-ja gjithnjë e më shumë po merr prerogativat e një shteti të llojit të vet. Zhak Dellori, duke folur për të ardhmen e UE-së, nënvizon vizionin e tij për një UE të tipit federal (federatë e shteteve nacionale).

Ky vizion i Dellorit, tashmë ka gjetur mbështetje te një spektër i gjerë politik i së majtës evropiane, pastaj te grupimet politike që identifikohen me mendimin liberal-demokrat, përfshirë edhe të djathtën e qendrës. Natyrisht, pa pretenduar në kurrfarë homogjeniteti të këtij spektri në përputhje me këto interesa të së ardhmes së UE-së. Por, ky vizion i ka kundërshtarët e rreptë në spektrin e djathtë konservativ.

Siç do të shihet nga analizat e bëra lidhur me arsyet që quan në dështimin e Projektkushtetutës evropiane, ka rezultuar se nuk kanë qenë vetëm forcat e grupimit konservator të djathtë ato që shkaktuan humbjen në referendum, para së gjithash, në Francë. Me bartjen e një numri të ndjeshëm kompetencash nga qendra nacionale në Bruksel nuk ishin vetëm të djathtët që nuk u pajtuan dhe u ndien të provokuar, por edhe segmente të gjera të të majtës, qytetarë dhe qarqe intelektualësh të njohur. Intelektuali i njohur spanjoll, ish-ministër i Kulturës, Jorge Semprun, shkruante se thirrjet e të majtës kundër Kushtetutës së UE-së i kanë rrënjët thellë në frymën

jakobiniste (Le Figaro, 27 prill 2005, nr. 52). Ndërkaq Ivan Rioufol, editorialist i "Figaros", vjen në përfundimin se në Francë kemi të bëjmë aktualisht me një frymë të re egoizmi, që për nga diskursi mbi identitetin dhe përbashkësinë i afrohet ndjesisë së konservatorizmit (Le Figaro, 1 prill 2005, nr. 49).

Për tërë këtë gjendje të krijuar, jo vetëm në Francë, eseisti Alain Minc ia hedh përgjegjësinë politikës (Le Figaro, 11 prill 2005, nr. 38), e cila për vite të tëra ka punuar kundër vetë UE-së, duke e mbajtur atë larg popullit. Gjykimet e një varg politikanëve se po të votohej pro Kushtetutës, UE-ja do të ecte më shpejt drejt shndërrimit të saj në një federatë të llojit të vet, duket se kanë bazë reale. Ndërkaq, insistimi i francezëve për ruajtjen e primatit dhe forcimin e rolit të Francës në organet vendimmarrëse të UE-së flet shumë se sa vështirë e kanë francezët ta kuptojnë sistemin federal. Ndërkaq, kur ia shtojmë krejt kësaj edhe gjykimin britanik se zgjerimi me dhjetëshen e re të UE-së ka për bazë vetëm interesat ekonomike të të sapoprانuarve, së bashku, këto qëndrime duket se kanë shkaktuar dëme vështirë të riparueshme në raport me reformat e pritura dhe sidomos interesat e kandidatëve pasues, përfshirë në këtë kuadër edhe imazhin e UE-së kundruall Ballkanit dhe perspektivës së afërt të tij.

Sovraniteti si nocion i Të Drejtës Ndërkombëtare nënkupton pavarësinë që ka një shtet nga shtetet tjera, e që në esencë nënkupton, pra, sovranitetin e jashtëm. Vetëpërcaktimi dhe vetëvendosja e një vendi për mënyrën e strukturimit dhe organizimit shtetëror, nënkuptohet, në anën tjetër, si vetëvendosje e brendshme.

Në kontekstin e UE-së, si sovraniteti i jashtëm, ashtu edhe ai i brendshëm, janë relativisht të diskutueshëm, meqë që të dyja këto forma të pavarësisë tangojnë me kompetencat e nivelit mbinacional, pra me ato të UE-së. Sipas Jean Bodinit, sovraniteti është (kundruall një hapësire shtetërore dhe një populli) njëri prej tri parakushteve klasike të organizimit dhe të të qenit shtet. Sipas kësaj logjike, nuk do të mund të thoshim as për UE-në, e as për asnjërin prej 27 anëtarëve të tij, se janë shtete të mirëfillta sovrane. Madje, këtë nuk do të mund ta pohojm as duke u bazuar në formën aktuale të organizimit dhe funksionimit të UE-së, por as edhe në rastin hipotetik, sikur të ishte pranuar Projektkushtetuta dhe sikur ajo, që tash, të ishte në fuqi. Duke pasur parasysh faktin se principi mbi të cilin funksionon UE-ja bazohet në parimin e ndarjes, respektivisht delegimit të kompetencave, anëtarët e UE-së disi pandjeshëm shkojnë gradualisht duke e humbur sovranitetin në kuptimin klasik të fjalës, duke i lëshuar kështu vend ndërvlerësisë si koncept, por edhe si realitet politik. Mirëpo, kjo nuk do të thotë se UE-ja po

shkon drejt shndërrimit në super-shtet. Unionit Evropian, që të mund të shndërrohej në një “super-shtet” i mungojnë elementet qenësore - territori shtetëror dhe qytetarët, respektivisht shtetasit. Pastaj, nuk është për t’u nënvleftësuar fakti se zot të marrëveshjeve në tërësi, edhe të vetë Marrëveshjes për Kushtetutën për Evropën, janë vetë shtetet. Ky fakt flet shumë në dobi të tezës sime qendrore mbi Federatën Shqiptare si proces i natyrshëm politik.

Sovranitetin duhet kuptuar si nocion pozitiv, me humbjen e të cilit do të krijohet një kthim prapa, jo vetëm në rrafshin thjesht teorik, por edhe në atë real, pragmatik të ndërlidhjes ndërshtetërore. Prandaj, nuk është aspak e rastit se për politikanët evropianë në asnjë çast nuk shndërrohet në temë zgjedhore çështja e humbjes së sovranitetit. Krahas kësaj, nëse e shikojmë historinë e tërë procesit integrues nëpër të cilin ka kaluar UE-ja, nuk do të ishte vështirë të konstatohet se delegimi i kompetencave të mirëfillta shtetërore te strukturat mbinacionale nuk ka ndodhur në masën që rrezikon sovranitetin shtetëror në asnjë të vetmin çast. Përkundrazi, janë deleguar ato kompetenca që krijojnë hapësirë veprimi për ruajtjen e mëtejshme pikërisht të sovranitetit shtetëror. Ky konkludim është thelbi i tezës së historianit të ekonomisë, Alan S. Milward, i cili te “The Rescue of the European Nation State” (1992) argumentonte se shkrirja dhe bashkimi i disa prej detyrave shteteve nacionale evropiane ua ka lehtësuar mbijetesën.

Në fakt, që të gjitha gjashtë shtetet nënshkruese të Marrëveshjes së Bashkësisë Evropiane (BE) mund të kishin pasur interesa tjera, por të gjitha kanë pasur për qëllim: ruajtjen dhe sigurimin e interesave të shtetit-komb, respektivisht rikthimin e sovranitetit (përfshirë edhe Republikën Federale Gjermane) në këtë kuadër. Shih për këtë, mund të thuhet se në këtë kuptim, deri në ditët e sotme, në esencë, nuk ka ndryshuar gjë. Anëtarët e UE-së kanë nevojë për UE-në si për një strukturë që u vjen në ndihmë për zgjidhjen e vështirësive të ndryshme me të cilat përballen (Sturm, 2004: 2).

Në këtë prizëm do shikuar edhe procesin nëpër të cilin do të kalojë krijimi i Federatës Shqiptare, në radhë të parë si interes nacional që do t’u krijojë parakushte që të dy republikave që nëpërmjet “bashkimit të disa detyrave”, t’u lehtësohet mbijetesa si struktura politike, por duke u shndërruar në Republikë Federale do të krijonin parakushte për mbrojtjen e interesit nacional si tërësi unike.

Kapitulli IV

4. Shteti-komb dhe BE-ja

4.1 Identiteti kombëtar dhe ai shtetëror në agminë e identitetit evropian

“Diçka e panjohur, e ligjshme është në vetë objektin, që i përgjigjet të panjohurës, të ligjshmes në vetë subjektin”.

Gëte

Studimeve në fushën e sociologjisë dhe të politikologjisë në lidhje me çështjen e identitetit kombëtar, në njërën anë, dhe raporteve të këtij identiteti me atë në krijim e sipër - “identitetin evropian”, në anën tjetër, duket se kanë shënuar rezultatet e para, por gjithsesi domethënëse.

Raca njerëzore, si të gjitha speciet tjera, karakterizohet me paraqitjen e individit që në start si pjesë e grupit. Grupe të vogla njerëzish ishin bërthama e shoqërisë së organizuar njerëzore. Aftësia e grupit për të perceptuar dhe për ta futur në përdorim gjykimin si mekanizëm veprues mund të thuhet se shënon hapat e parë të interakcionit të njeriut me njeriun, respektivisht të njeriut me botën që e rrethon.⁷⁹

Dhe, krejt kjo, sipas sociolinguistëve, i detyrohet gjuhës. Ndërkaq jeta në bashkësi, në një hapësirë të përbashkët, ka krijuar, me kalimin e kohës, edhe identitetin kulturor specifik të grupit.

⁷⁹ Krahaso: Josef G. Pichler 1998, “Volk, nation und Staat in Herders Europa 'Utopie”
Burimi: <http://www.du.uni-klu.ac.at/~jgpichler/herder.html>

4.2 Kombi si realitet faktik

Gjatë procesit të krijimit të shtetit modern, elementet bazë që shërbyen për krijimin e etnitetëve të reja ishin pikërisht: gjuha, hapësira dhe identiteti kulturor. Por, nëse për politikologjinë çështja e identitetit etnik dhe kombëtar nuk është fushë relevante për hulumtim, për disiplinat e afërta - për sociologjinë, historinë dhe antropologjinë, kjo temë është e një rëndësie të veçantë. Në këto degë të shkencës, nocioni etnicitet, krahas atij komb, e fitoi qytetarinë e tij që në shekullin XIX. Që nga gjysma e dytë e shekullit XIX e këtë vazhdojnë të dominojnë dy teoritë mbi krijimin e kombeve:

1. Teoria për kombin si produkt politik dhe
2. Teoria për kombin si produkt kulturor.

Që të dyja modelet bëjnë jetë reale e aktive edhe sot e kësaj dite.

Studimet empirike në fushën e sociologjisë tashmë na lejojnë të konstatojmë se kombi paraqet një realitet faktik. Ai është një prodhim historik i kushtëzuar nga ngjizja shumëdimensionale e identitetit gjuhësor, kulturor, historik, psikologjik e gjeografik. Me zhvillimin e shoqërisë, përkatësia nacionale merr dimensionin e mundësisë (shansit) për formim dhe prosperim edhe individual, pra edhe të një nevojë politike.

Kombi do të mund të cilësohej si kornizë e vetëdijes politike, siç do të thoshte Peter Gerlich,⁸⁰ ndërkaq kultura politike si element suplementar, gjë që dëshmon pjekurinë e tij. Mirëpo, kultura politike si nocion specifik, në këtë rast nuk ka të bëjë me togfjalëshin frazeologjik të përditshmërisë politike. Përkundrazi, ajo ka të bëjë me një gamë më të gjerë: me traditat, me mënyrën e të jetuarit, të vepruarit dhe mënyrën e marrëveshjeve, por edhe me vlerat reprezentative. Këto tok reflektohen në traditën kombëtare dhe shtetërore, duke u bërë kështu pjesë e sistemit politik. Shi për këtë, sistemet politike, sipas Peter Gerliht, nuk dallojnë vetëm nëpërmjet formës së organizimit të institucioneve, por edhe nga vlerat, sjellja dhe veprimi, kjo d.m.th. nëpërmjet një habitusi kombëtar.⁸¹

Prandaj, identitetet kombëtare nuk mund të krijohen në laboratorët e ideologëve, siç u mëtua të bëhet në ish-BRSS, në ish-RSFJ e gjetiu, duke u nisur nga premisa politike. Përpjekjet për të krijuar komb artificial, duke injoruar faktorët që u zunë në gojë, por edhe pa e përfillur njërin

⁸⁰ Shih më gjerësisht referatin e tij të mbajtur në simpoziumin shkencor "Oesterreichische Wissenschaftstag 2001: Politische Kultur und Nation"

⁸¹ Po aty, fq. 2

prej modeleve të larttheksuara, sipas sociologut dhe politologut Ernest Gellner, janë treguar të pasuksesshme. Gjithashtu, edhe sforcimi për të mbajtur në këmbë krijesa shtetërore të krijuara mbi parimin qytetar, duke e nëpërkëmbur vullnetin politik të etnive për jetë të pavarur, respektivisht për bashkim me tërësinë që i përket, empiria politike dëshmon se këto përpjekje janë të destinuara të dështojnë.

4.3 Baraspesha multidimensionale dhe parimi mbinacional

Në botë ka fare pak raste bindëse, kur krijesa shtetërore të ngritura në mbështetje të parimit mbinacional kanë pasur jetë të gjatë dhe stabile. Shpeshherë kur pretendohet të mbrohet kjo shtysë e diplomacisë së qendrave aktuale të vendosjes në raport me Ballkanin, zihet në gojë modeli i SHBA-ve dhe ai i Konfederatës Helveciane, duke i harruar konditat historike, kulturore etj., në të cilat u krijuan SHBA-të dhe Zvicra, që janë larg atyre që dominojnë edhe sot e kësaj dite në Evropën Juglindore. Zvicra e ka zhvilluar sistemin proporcional, në kuadër të të cilit është krijuar një identitet politik kulturor i konkorduar, por duke i respektuar deri në xhelozitë të plotë diferencat gjuhësore dhe fetare. Mbijetesa e saj i dedikohet para së gjithash ndërtimit struktural të atillë, që e ka respektuar shumë parimin federal të ndërlidhur me rregulla strikte, që i ka respektuar diferencat gjuhësore dhe fetare, që mundësojnë ruajtjen e baraspeshës multidimensionale. Kështu është garantuar ruajtja e identitetit nacional, gjuhësor dhe fetar, dhe bashkë me to edhe perspektiva e shtetit. Pavarësisht këtij fakti, në periudhën e fundit, hendeuku midis “Zvicrës gjermane” dhe asaj “franceze” sa vete e thellohet. Dy gjimnazistë zviceranë, njëri nga Gjeneva dhe tjetri nga Cyrihu, kudo që të takohen, komunikojnë ndërmjet tyre në anglisht (Urs Altermatt, 2002: 150-160).

4.4 E ardhmja e kombit

Në periudhën e ndryshimeve të mëdha, të lëvizjeve dhe qarkullimit nga një kontinent në tjetrin, perspektiva e mbijetesës dhe e prosperimit të shtetit-komb, ruajtjes dhe selitjes (kultivimit) së identitetit politik dhe kombëtar mund të pësojë shumë. Trendi i zhvillimeve në lëmin e teknologjisë, ekonomisë dhe politikës në rrafshin global, ka hedhur në mëdyshje mundësinë e ruajtjes së rolit të shtetit-komb në raportet ndërkombëtare.

Duke pas parasysh këta faktorë, filozofi gjerman Jyrgen Habermas i ka nënvizuar tre faktorët

kryesorë që, në plan afatgjatë, do të mund të ndikonin në rrënimin e sovranitetit shtetëror:

1. Humbja e aftësive të shtetit për ta kontrolluar territorin e tij;
2. Rritja e deficitit legjitimues në procesin e vendimmarrjes;
3. Shtimi i paaftësisë për të dëshmuar ndikimin legjitim në fushën e drejtimit dhe organizimit (Jyrgen Habermas, 1995: 2).

Paraqitja e rrjeteve të grupeve anarkiste në Spanjë, Greqi e gjetkë, në kohën kur shteti po përballlet me krizën e thellë ekonomike, dhe atë si struktura paralele të veprimit, flet në dobi të tezës së Habermasit.

Ndërkaq, teza se shtetet-kombe të ditëve tona po pësojnë gërryerje, respektivisht shpërbërje, për shkaqet e theksuara më lart dhe, mbi të gjitha, për shkak se tipari i tyre plural apo polietnik po minohet nga proceset e zgjerimit dhe modernizimit të shtetit dhe nga problemet e krijuara prej këtyre proceseve, ka marrë përgjigje të prerë nga studiuesi anglez, Anthony D. Smith. Në raport me historinë e mbijetesës dhe perspektivës, ai e thekson nevojën që të kihen parasysh gjykimet e mëposhtme:

1. Tani për tani, shteti kombëtar mbetet struktura e vetme e asociimit politik që njihet në sferën ndërkombëtare. Sot vetëm “shtete kombëtare” të konstituara siç duhet pranohen në OKB dhe organizata tjera ndërkombëtare, megjithëse kombe aspirante etnike mund të pranohen si vëzhgues.
2. Që nga viti 1991, të paktën tetëmbëdhjetë shtete të reja kombëtare janë njohur si “shtete pasardhëse” dhe është pranuar, edhe pse pa dëshirë, parimi i shpëputjes etnike me anë të vullnetit të popullit. Kjo e ndjek një periudhë të gjatë refuzimi të përgjithshëm të mbajtur prej superfuqive gjatë dyzet vjetëve të Luftës së Ftohtë dhe të thyer vetëm prej rasteve të veçanta të Singaporit dhe Bangladeshit.
3. Historikisht, krijimi i shteteve të reja kombëtare ka proceduar në “valë” të këtilla, që zakonisht ndjekin periudha luftërash dhe traktatesh - rastet më të njohura janë ato pas viteve 1783, 1830, 1878 dhe 1945. Me fjalë tjera, krijimi dhe njohja e tyre asnjëherë nuk kanë qenë të sheshuara dhe as të pranuara universalisht; ato janë shfaqur në rrethana shtrëngimi e konflikti dhe ngjarjet ndërkombëtare i kanë shndërruar papritur.

4. Sociologjikisht, diapazoni i shteteve kombëtare ekzistuese është i konsiderueshëm. Në njërin skaj ndodhen shtetet kombëtare të mbizotëruara gati plotësisht prej një etnie kryesore - Polonia, Danimarka dhe Japonia - ndërsa në skajin tjetër janë shtetet me një ndarje të thellë etnike, si Belgjika, Kanadaja, Libani, Nigeria, Zaireja, Angola, India, Pakistani dhe Maqedonia. Midis këtyre skajeve ka shumë shtete kombëtare me një etni kryesore mbizotëruese, por edhe me një ose më shumë pakica të rëndësishme etnike apo kombëtare, si Kina, Vietnami, Indonezia, Burma, Irani, Egjipti, Zimbabveja, Algjeria, Meksika, Peruja, Spanja, Franca, Britania e Madhe, Rumania dhe Gjeorgjia.
5. I parë nga këndvështrimi politik, shteti kombëtar shfaq mjaft variacione. Disa shtete janë demokratike, të tjerat janë autoritare dhe që nuk pritet t'u lëshojnë lehtë pe kërkesave të pakicave të tyre etnike. Në disa shtete kombëtare, si Spanja, pas Frankos, dhe Kanadaja, qeveri të njëpasnjëshme kanë punuar shumë për t'iu përgjigjur shqetësimeve etnokombëtare të pakicave të tyre etnike, ndërsa në shtete të tjera, si Sudani dhe Burma, ka pasur pak ose aspak lëshime ndaj aspiratave dhe kërkesave të pakicave etnike. Megjithatë, në të gjitha këto raste shteti kombëtar mbetet arena e vetme për zgjidhjen e problemeve etnike (Anthony D. Smith, 2008: 117-118).

Shih për këtë, konkluzioni se epërsia e shtetit kombëtar mbetet normë e përgjithshme e pasfiduar në mënyrë serioze, është aktual dhe mbetet në fuqi edhe për kohë të gjatë.

Në relacion me këtë trend, studimet në lëmin e sociologjisë dhe politikologjisë, që si bosht e kanë identitetin nacional dhe gjasat për krijimin e identitetit evropian, në varshmëri me zhvillimin dhe prosperimin e Unionit Evropian si bashkësi ekonomike, politike dhe së shpejti edhe ushtarake, mund të paraqesin një mundësi spekulimi rreth ndërlidhjeve ndërmjet identitetit nacional dhe ideologjisë.

Vështirësitë që dalin në zhvillimin e identitetit nacional në rrafshin evropian, analog me problematikën e zhvillimit të kulturave unike kombëtare në sistemin politik të shteteve anëtare të UE-së, duket se janë të pakalueshme edhe si rezultat i dallueshmërive të mëdha në rrafshin e kulturës politike (përvojave kulturore, traditës shtetërore etj.).

Politika kulturore frënge e bart edhe sot e kësaj dite vulën e autoritetit qendror, që ka një

background të theksuar burokratik dhe autoritar (Crozier 1973). Ndërkaq, autoriteti në Mbretërinë e Bashkuar është më shumë joformal dhe mbështetet më shumë në konceptet tradicionale dhe frymën garuese që ka herë e kanë legjitimuar partitë. Për dallim prej Francës dhe Anglisë, Gjermania është orientuar në ndërtimin e shtetit federal, që në fakt më shumë bart në vete frymën autoritare, por me elemente të theksuara të konsensualizmit. Në analizat sociopsikologjike dhe antropologjike të autorëve të huaj dhe shqiptarë mbi kombin shqiptar, rezulton se ai në rrafshin e politikave kulturore dhe të formimit politik në tërësi, ka ngjashmëri të ndjeshme me kombin gjerman. Në të drejtën zakonore shqiptare, individit është në qendër të vëmendjes dhe trajtimit koherent, bazuar në norma etike dhe filozofike, gjë që bie ndesh me autoritetin qendror, duke i dhënë përparësi atij individual. Pikërisht kjo frymë që e kultivonte idenë egocentriste me shtrirje koherente konservative në rrafshin etnopsikologjik dhe përgjithësisht atë të formimit kombëtar, është në përputhje të plotë me organizimin e shoqërisë shqiptare mbi bazat e federalizmit konsensual.

Organizimi evropian mbi bazat e federalizmit real do të krijonte parakushte që UE-ja të disponojë fuqi të atillë politike që i mundëson kontrollin e tregut, pra i hap rrugë rikthimit të politikës në vendin që i takon. Modeli federal gjerman do t'i shkonte shumë edhe hapësirës shqiptare, si tërësi. Ai do t'i shërbente asaj për integrim brendakombëtar, para se të fillojë me integrim në Unionin Evropian. Elita politike shqiptare tashmë do të duhej ta kishte të qartë se shtetet mund të funksionojnë vetëm nëse operojnë mbi bazat e ndjeshmërisë nacionale. Si i tillë, shteti mund të prodhojë raporte të shëndosha që reflektojnë paqe në raport me jashtë, por edhe rend dhe prosperitet të brendshëm.

Integrimi i kulturave të këtyra krijon vështirësi të mëdha në lëmin e integritetit të gjithëmbarshtëm. Aq më tepër tash, kur jemi dëshmitarë të imponimit hegjemonial të kulturës frënge në Unionin Evropian (Siedentop 2000). Prandaj, duhet kuptuar drejt konkluzionin e Peter Gerlich-tit, se “Evropa, identiteti i saj, nuk do të mund të ndërtohet mbi bazën e individualizmit ekonomik dhe etatizmit të ngjyrosur frëng” (Peter Gerlich, 1998: 8) Përkundrazi, veprat e artit, të kulturës politike nacionale do të duhej ruajtur edhe në kuadër të një pluraliteti (Siedentop). Në këtë kuadër, duket se ka vend për korrektura të thella. Madje, për këtë, në njëfarë mënyre, është shprehur edhe vetë themeluesi i Unionit Evropian, Jean Monet. Në një rast ai nënvizon se, “po të kishte mundësi të ristartonte me procesin e bashkimit të Evropës, nuk do t'ia fillonte nga ekonomia, por nga kultura” (Neisser 2001: 248)

Kapitulli V

5. E ardhmja e UE-së dhe e shtetit-komb

Shteti nacional në trajtën e tij ka herë e ka marrë vulën e qytetarisë, edhe më tej vlen si strukturë politike, që është në gjendje të jetë bartës i identitetit kulturor dhe politik. Por, kjo strukturë duket se në agminë e shekullit XXI ndodhet si kurrë ndonjëherë më parë nën presionin e madh për veprim ndryshe, si rezultat i prishjes së hierarkisë në rrafshin global. Zhvillimet në rrafshin ekonomik dhe atë politik në shkallë botërore e kanë sjellë shtetin nacional para dilemave të mëdha, që politologu Fritz W. Scharpf i përshkruan si aftësi vepruese të shtetit nacional në shuarje, por që është edhe më tej në gjendje për ta farkuar dhe për ta siguruar vetë perspektivën e qytetarëve të tij dhe atë me mjete të veta.

5.1 Skenarët e mundshëm

Për të ardhmen e UE-së janë bërë një varg studimesh, të përmbledhura herë-herë në teza të nduarnduarshme. Ndërkaq, rrjedha e ngjarjeve pas përfundimit të Luftës së Ftohtë, pas 11 shtatorit 2001 dhe sidomos pas diferencave që shpërfaqti Lufta e Irakut (2003), BE-ja nuk mund të shërbehet në të ashtuquajturat modele zgjerimi që kishte aplikuar deri tash në zgjerimin e saj të mëtutjeshëm.

Nëse merret si e qenë faktike se Evropa është bashkim historik i shteteve që e kishin një fat të përbashkët, tashmë arsyet historike të këtij bashkimi nuk janë të mjaftueshme që këtë bashkim politik ta bëjnë të qëndrueshëm përballë sfidave që e presin. UE-ja përballlet me nevojën emergjente që të ridefinohet dhe shndërrohet si bashkim politik i aftë për veprim dhe zhvillim. Këto janë arsyet që do t'i shtyjnë organet e këtij bashkimi që të rishikojnë në substancë politikat e deritashme të integritetit dhe të ecjes më tej të bashkësisë, duke marrë në konsideratë edhe skenarët e mundshëm të këtij zhvillimi. Natyrisht, shumica e hulumtimeve të kryera nga ekipe eminentë, sidomos pas krizës së rëndë financiare nëpër të cilën po kalon Greqia dhe një lagje shtetesh anëtare të UE-së, kanë për qëllim që të ofrojnë modele për dalje nga qarku i mbyllur, duke nxjerrë konkluzione që ndërlidhen me domosdonë e këtij formësimi të bashkimit politik. Kjo është arsyeja përse dëgjohet e flitet sot shumë për “qeverisje të

përbashkët ekonomike” të UE-së, për “politika buxhetore më të kontrolluara në vendet e eurozonës”, për “menaxhim më efektiv dhe të ‘kontrolluar’ të financave publike, e sidomos të borxhit publik dhe deficiteve buxhetore”, për “paketë evropiane të shpëtimit të euros”, për “Klubin e Berlinit”, për “Një Evropë me dy bërthama”, për “Evropën e bërthamës së mbyllur” etj., etj.

Kjo ka qenë arsyeja përse, ndër të tjera, edhe Qendra për Hulumtime të Politikave Aplikative (Centrum für Angevandte Politikforschung, CAP), në Munih, i ka publikuar 5 tezat e njohura mbi të ardhmen e Unionit Evropian,⁸² që i parashtruan në detaje në pjesën e dytë.

Evropa, e strukturuar fillimisht si bashkësi ekonomike, e me pretendime që në një të ardhme të shndërrohet edhe në bashkësi politike të llojit të vet, për shumëçka mund të konsiderohet si bashkësi e fatit dhe e rrethanave historike. Si e tillë çfarë është sot, ajo e ka të vështirë t’u bëjë ballë ndeshtrashave të pritshme, e sidomos nevojave në rritje të aftësisë garuese me fuqitë ekzistuese dhe ato në ngjitje. Këto janë arsyet përse UE-ja dhe bashkë me të edhe shtetet anëtare, veç e veç, do të duhej të ishin më të predisponuara që të angazhohen për ndërtimin dhe definimin e strukturave funksionale të bashkësisë, të afta që ta shpijnë atë drejt një të ardhmeje më të sigurt dhe prosperuese.

Këto janë arsyet themelore përse UE-ja ka nevojë të bëjë ndryshime fundamentale në vetë substancën e politikave të saj konceptuale mbi integrimin dhe për mundësitë e reja të zhvillimeve brenda bashkësisë.

Përpunimi i skenarëve të mundshëm të zhvillime të mundshme brenda UE-së, shih për këtë, nuk do të duhej konsideruar si punë Sizifi, por as edhe si diçka që ndërlidhet me parashikuesit e motit, apo me punën e orakujve të Athinës së lashtë, që merreshin me parashikimin e së ardhmes.

Skenarët e prezantuar më poshtë do të mund të shikoheshin, pse jo, edhe si kontribut modest në shërbim të teorisë politike mbi rrjedhat e pritshme që ndërlidhen me perspektivën e pritshme të shteteve nacionale evropiane dhe UE-së, që sot trajtohet si strukturë sui generis.

E vetëkuptueshme, prezantimi i këtyre skenarëve nuk do të duhej të merrte në konsideratë as radhitjen e rastësishme që kam bërë unë me këtë rast, por as edhe të trajtohen si farë recete e mundshme për rrjedhën që do të duhej ta merrte UE-ja. Sidoqoftë, ndërlidhja e këtyre

⁸² Shih më gjerësisht: Franco Algieri, Janis A. Emmanouilidis, Roman Maruhn , Europas Zukunft - 5 EU - Szenarien Centrum für angewandte Politikforschung (CAP), München 2002

skenarëve me perspektivën integruese evropiane të Ballkanit Perëndimor, në përgjithësi, dhe Federatës Shqiptare, në veçanti, do të shërbente si parakusht orientues i dobishëm në ndërtimin e politikave të Brukselit kundruall kësaj pjese të kontinentit tonë të vjetër dhe Federatës Shqiptare që pret të formësohet.

Ndërkaq, po qe se Brukseli do të simulonte duke marrë në konsideratë këta skenarë të mundshëm, do ta kishte fare të lehtë që të ndërtojë paraprakisht strategji largvajtëse, në përputhje me interesat e gjera të bashkësisë, pa i cenuar interesat nacionale jetike të shteteve anëtare.

5.2 Skenarët afatshkurtër dhe afatmesëm

Përshkrimi i së ardhmes së UE-së është diçka tunduese, por njëkohësisht edhe shumë e vështirë. Izenze (Isensse) provon kështu: UE-ja pretendon të zgjerohet me anëtarë të rinj. Ndërkohë, numri i anëtarëve, me aderimin e dhjetëshes së fundit, më 1 maj 2004, arriti në 25. Viti 2007 është viti kur 25-shes i bashkëngjiten Bullgaria dhe Rumania, ndërkaq mundësia që dyshes në udhëtim t'i bashkohet edhe Kroacia u shty për më vonë. Por, ndërkohë Kroacia ecën me hapa përshpejtues drejt integritit dhe aktualisht është kandidati i vetëm nga Ballkani Perëndimor që do të aderojë shpejt në familjen e UE-së, për ta përmbyllur kështu, me gjasë, për një dekadë, procesin e zgjerimit të saj të mëtejshëm. Në këtë proces zgjerimi, Unioni Evropian mëton të ketë edhe më shumë kompetenca, rregulla, në përkryerje. Ai është më shumë proces se organizim, më shumë ide se sa rregull, ndërkaq qëllimi i fundit nuk është ende i qartë (Josef Isensse, 2000: 127).

Me këtë shihet se, “orientimi për sigurimin e paqes dhe mirëqenies, ndërlidhjet obligative reciproke ndërmjet shteteve anëtare të unionit nga të cilat u ngrit e u ndërtua dhe po drejtohet bashkësia e shteteve evropiane, është çështja esenciale dhe ideja qendrore për Evropën” (Pechstein, 1996: 117).

Prandaj, mund të thuhet se konstruksioni i UE-së, ky aktual, i kombinuar me elemente supernacionale, me ato ndërqeveritare, nuk është farë konstruksioni për raste fatkeqësish, por një arkitekturë hëpërhë e vetmja, me një demokraci gjithnjë në rritje. Shtetet anëtare me vullnetin më të mirë, të shprehur edhe me interesim publik, janë anëtarësuar në këtë strukturë mbi baza vullnetare dhe kushtetutat nacionale kanë garantuar një angazhim të kësaj natyre, duke i dhënë këtij akti legjitimitetin juridik.

Shtetet nacionale anëtare të UE-së nuk do të kenë mundësi edhe për kohë të gjatë që të marrin vendime politike njëanshmërisht, duke u mbështetur vetëm në të ashtuquajturat interesa nacionale, pa pasur në konsideratë interesat e bashkësisë. Parimi i subsidiaritetit mund t'u vijë në ndihmë strukturave legjitime për t'i specifikuar me akte ligjore fushat në të cilat do të vlejë ky parim dhe ato ku mbeten në kompetencë të plotë të shtetit nacional.

Pavarësisht dobësimit që po përjeton UE-ja, madje edhe tronditjeve të herëpashershme, mungesës së ndjeshme të unifikimit politik (sidomos në rastin e Kosovës) etj., si projekt, ai nuk mund të dështojë. Atë e mbajnë tregu i përbashkët, “qeveritë e Shengenit”, Unioni Monetar, si dhe vetëdija se procesi i integritit ia ka sjellë Kontinentit të Vjetër paqen dhe stabilitetin. Këta faktorë, fundja, janë elemente që e mbajnë të bashkuar unionin. Qeveritë, partitë, por edhe qytetarët, e kanë gjithashtu të qartë se UE-ja nuk ka alternativë. Kthimi në politikat ekskluzive nacionale do ta kthente Evropën në pozicionin që ishte para Luftës së Dytë Botërore, në pozitat kur secili nga shtetet e mëdha do të bënte luftë për dominim dhe rikorrigjim të influencës, jo vetëm në Kontinentin e Vjetër.

Në vitet pasuese, trysnia mbi qeveritë e shteteve nacionale do të rritet në të mirë të thellimit të proceseve integruese në bashkësi. Në fund të viteve të bumit ekonomik (dekada e fundit e shekullit XX) erdhi duke u rritur humnera ndërmjet të dhënave të karakterit social dhe të hyrave ekonomike në rënie. Teza e sforcuar e sociologut amerikan Seymou Martin Lipsetit se një kapitalizëm i zhvilluar të çon në një shoqëri demokratike, në rastin e Evropës nuk u verifikua plotësisht. Zgjerimi që ndodhi në maj 2004, e sidomos ai i fundit më 2007, dhe thellimi i prituri i proceseve integruese, vetëm sa do ta rritin këtë humnerë. Tashmë jemi dëshmitar se rrumbullakimi i procesit të unifikimit monetar dhe ekonomik ushtroi “trysni të llojit të vet në sferën e politikës sociale, ashtu që i ashtuquajturi ‘dollar social’ do të ketë ndikim në zgjerimin e të drejtave në të ardhmen e afërt” (Ingo von Münch, 1993: 415).

Shembull mund të merren qeveritë e shteteve pretendente për anëtarësim, të cilat shtrëngohen t'u përmbahen kriterëve të përcaktuara që në Mastriht për ta ruajtur prapë hyrës në Unionin Monetar, pastaj atyre për reforma në fushën ekonomike etj., që jo rrallë kanë sjellë furtunë të padëshirueshme. Vetëdija dhe ndërgjegjësimi politik pëson ngjitje pozitive. Prandaj, duket se qeveritë e shteteve nacionale kanë fare pak hapësirë manipulimi. Mu për këtë, ato do të luftojnë për ruajtjen e mirëqenies, duke e blerë qetësinë sociale edhe nëpërmjet marrëveshjeve ndërshtetërore në paketë. Megjithatë, efektiviteti në institucionet ndërshtetërore nuk ka shënuar farë rritje për të qenë, krahasuar me përmasat e “shuarjes” së shtetit nacional. Veselsi e

pranon se zgjidhjet ndërmjet shteteve në këtë sferë nuk kanë mundësi të garantojnë eficiencë dhe efektivitet optimal (Wolfgang Wessels, 1992: 48).

Suksesi i kësaj politike do të varet edhe nga fakti se sa do të jenë në gjendje qeveritë t'i shfrytëzojnë përparësitë që u garanton sistemi i privilegjuar i qasjes në informacionet ekskluzive lidhur me proceset ndërkombëtare të rëndësisë së veçantë. Në zhvillimin dhe prosperimin, jo vetëm ekonomik të shteteve, qeverive do t'u vijë në ndihmë edhe fenomeni i ashtuquajtur "credit-claiming", që nuk do të vijë si pasojë e masave që ndërmarrin vetë qeveritë, por si pasojë e mendësisë prej "scapegoating"-ëve, për t' i bërë të tjerët përgjegjës për gabimet e veta. Janë pikërisht këto aspekte të zhvillimeve në rrafshin ndërkombëtar që luajnë rol vendimtar në stabilitetin e shteteve-komb.⁸³

Krahas modelit të trajtuar më lart, që konsiderohet pak a shumë vazhdimësi e modelit të perandorive, si ajo e epokës së Perandorisë Romake dhe Habsburge, në të cilat baza e bashkëjetesës përbënte edhe një rregullator politiko-juridik, që ua njihte grupeve etnike dhe fetare njëfarë autonomie kolektive, ekziston edhe modeli i dytë i integritimeve, që paraqesin shtetet dy ose tri-kombëtare, si Zvicra, Belgjika, Qiproja, Libani, Bosnjë-Hercegovina (Urs Altermat, 2002: 15) dhe unë do të shtoja edhe Maqedoninë në këtë mes. Ky model duket se do ta ketë vështirë të funksionojë për vetë faktin se gjetja e të ashtuquajturit *modus vivendi*, e rregullave të përbashkëta të mënyrës së jetesës - që do të garantonte njohje dhe respekt reciprok ndërmjet etnive, është tejet i vështirë edhe në këtë fazë të integritimeve evropiane.

⁸³ Michael Zürn, "Über den Staat und die Demokratie im europäischen Mehrebenensystem", Zentrum für Europäische Rechtspolitik, Bremen, 3/9

5.3 Skenari afatgjatë

Me këtë rast do të ndalem, para së gjithash, në konsekuencat e procesit integruar të UE-së. Thellimi i tij sigurisht se do të reflektojë me ndeshtrasha reale, duke e ngritur në temë qendrore deficitin demokratik.

Pas vitit 1989, kapitalizmi i pastër modern u “ kthye në një model të efektshëm në mbarë botën. Ky lloj i kapitalizmit, vallë, a do të duhej të çojë në “një thyerje të parevokueshme të kompromisit historik ndërmjet kapitalizmit dhe demokracisë?”, shtron me të drejtë pyetje Wolfgang Engler, sociolog i njohur gjerman.

Në rast se vjen deri te kjo thyerje. Birnbaum (sociolog amerikan) shpjegon:

“Nëse popujve të tërë u thuhet se aspekte të rëndësishme të jetës së tyre nuk mund të kontrollohen prej tyre, e madje as të diskutohen, do të lindnin patologji të shumëllojshme. Për disa nga këto ‘patologji’, Birnbaum është shprehur pa hezitim, duke i identifikuar qartë: “...milicët në SHBA, Fronti Nacional në Francë, Lëvizja politike e naziskinëve në Austri dhe Gjermani dhe Separatizmi autoritar në Itali” (Erhard Epler, 2000: 157).

Duke i njohur politikat shtetformuese në një pjesë të mirë të Evropës Juglindore, pastaj edhe spektrin politik që pretendon të jetë bartës i proceseve politike në shtetet që prezantojnë “bërthamën politike” reale të UE-së, madje edhe spektrin e politikës liberale të pushtuar tashmë relativisht lehtë nga multimiliarderët e tipit të Berluskonit, kompromisin historik ndërmjet kapitalizmit dhe demokracisë, në truallin e Evropës, në plan afatmesëm, e bën të vështirë. Shih për këtë, Epler përfundon, jo pa dhembje, se “kush ia merr politikës thelbin e saj, kush i kthen në marioneta ata që janë aktiv politikisht dhe e degradon polemikën politike në një teatër amatorësh, duhet ta dijë se e minon demokracinë dhe, së fundi, e shkatërron atë. Demokracia në të cilën nuk diskutohet më se si njerëzit duan të jetojnë dhe se çfarë mund të bëjnë ata si qytetarë për këtë, është po aq e destinuar të shpërthejë, sa edhe sistemet komuniste” (Epler, 2000: 157).

Duket se roli i shtetit në ruajtjen dhe selitjen e raporteve ndërmjet politikës dhe ekonomisë, në njërën anë, dhe konceptimit të demokracisë si aktivitet politik i qytetarëve që garantojnë “hapësirat politike, në të cilat është i mundur formimi i mendimit, konsensusi dhe konflikti i kontrolluar” (Epler, 2000: 149), do të jetë njëra nga detyrat sfiduese të shtetit në të ardhmen e afërt. Shih për këtë, shteti edhe më tej mbetet struktura që do të mund ta garantojë

gjenerimin e politikës së shëndoshë, duke e shndërruar shtetin, ngjashëm siç do të thoshte Epler për politikën, si vetë Liria dhe Gjuha, - të pashkatërrueshëm.

Ky skenar duket se do të jetë edhe produkt i kompromiseve ndërmjet dy parimeve burimore të të drejtës ndërkombëtare, mbi të cilat janë ngrehur shtetet, atij që buron prej parimit të Vestfalisë dhe më pas edhe të Helsinkit, për mosndryshimin të kufijve, respektivisht pacenueshmërinë territoriale të shtetit, dhe, i dyti, nga parimi i së drejtës së patjetërsueshme të popujve për liri.

Parimi i së drejtës për liri ishte baza për dekolonizim në nivel të gjerë, përfshirë kontinentin e Afrikës, Azisë, Amerikës Latine etj. Por, ky parim ishte dhe mbetet njëkohësisht baza për zgjerim të lirive nëpërmjet ushtrimit të të drejtës për vetëvendosje, që rezultoi me krijimin e shteteve të reja edhe në Evropë, pas shembjes së sistemit të ashtuquajtur komunist në Evropën Lindore (1989) dhe luftërave të njëpasnjëshme në hapësirën e ish-Jugosllavisë, që shënoi ndryshim të ndjeshëm të hartës politike të Kontinentit të Vjetër. Shtimi kaq i madh i shteteve të reja në Evropë, pavarësisht se nuk mund të thuhet që si proces është mbyllur, dëshmon se parimi i së drejtës për liri ka përparësi imanente në krahasim me parimin teknik që e parandalon ndryshimin e kufijve me forcë.

Roli i Unionit Evropian në këtë proces të ndjeshëm e të gjithëmbarshtëm mbetet të

përqendrohet në aplikimin e parimit të lirisë, por edhe në ruajtjen dhe selitjen e raporteve ndërmjet politikës dhe ekonomisë. Ky rol i UE-së, si pjesë e skenarit afatgjatë, rezulton gjithëpërmbyllës, meqë kështu krijon parakushtet për zgjidhjen e antagonizmit ndërmjet dy principeve përjashtuese të të drejtës ndërkombëtare dhe do të garantonte ecje të unionit drejt shndërrimit të tij në një lloj të një konfederate qeverisëse.

Ky skenar varet shumë nga raportet, respektivisht prej mundësive që do të kenë qendrat që komandojnë fenomenin e “credit-claiming”-ut dhe ato që e luajnë rolin e “scapegoiting”-ut. Nëse venerohen me kujdes diskrepancat në rritje ndërmjet procesit të integritetit në shumë nivele dhe internacionalizimit, në njërën anë, dhe interesave të shtetit-komb, në anën tjetër, atëherë qeveritë e një lagjeje të mirë të Evropës nuk do të jenë në gjendje të heqin dorë nga pushteti, respektivisht t’i bartin përgjegjësitë dhe një pjesë të pushtetit në mekanizmat e UE-së. Nëse fenomeni i bartjes së përgjegjësisë do të prodhonte efekte negative në rrafshin social dhe atë ekonomik, para së gjithash, atëherë loja e “scapegoating”-ut më nuk do të mund të ndihmonte. Qeveritë do të mund të provonin që përgjegjësinë t’ia hedhin UE-së dhe

teknokracisë së Brukselit, mirëpo konsekuencat do të jenë tepër të mëdha. Qeveritë me këtë rast do të provonin ta lëshojnë bashkësinë, duke ofruar edhe arsye dhe dëshmi konkrete, por, për një mundësi të atillë, megjithëse Marrëveshja e Mاستrihtit, ajo e Amsterdamit (dhe kjo e fundit e Lisbonës - SR), e lejojnë një diçka të tillë, gjasat do të jenë fare të vogla, meqë mundësia e daljes nga unioni është vetëm “si komponentë faktike e sovranitetit” (Volkmar Goetz, in JZ 22/1993).

Në rastin më ekstrem, zhvillimi i ngjarjeve në këtë linjë do ta shpinte UE-në në histori, duke e rikthyer kontinentin në fillet e shekullit XX.

Shikuar në rrafshin historik, një pjesë e mirë e kompetencave edhe në fushën e Legjislativit janë bartur nga niveli nacional në atë evropian (pothuaj $\frac{3}{4}$) (Marcus Hoereth, në Internationale Politis and Society 1/1998).

Kështu, duket se legjitimiteti demokratik i Unionit Evropian formalisht është përmirësuar ndjeshëm. Sidoqoftë, Parlamenti Evropian edhe më tej nuk është parlament i plotë, madje as në kuptimin e afërt ai nuk është siç mëtohet të jetë. Sidoqoftë, ai është tepër larg që të shndërrohet në zë të popullit. Fundja, zë i popullit as që mund të jetë, meqë në UE kemi heterogjenitet, jo vetëm në rrafshin e zhvillimit ekonomik ndërmjet shteteve, “...por, para së gjithash heterogjenitet etnik, lingistik, kulturor dhe institucional të vendeve dhe regjioneve evropiane...” (Scharp,1993:49).

Shih për këtë, konstatimi se “Evropa duket se do të mund të prosperojë, të rritet e vetorganizohet si bashkësi vetëm si një Evropë e popujve dhe kombeve dhe nga ky rrafsh edhe të integrohet” (Boeckenfoerde, 1995:11) po gjen përkrahje më të gjerë dhe më të besueshme. Ndërkaq, një federatë mbinacionale vlerësohet si utopi ireale. Prandaj, konkluzioni i Altrmatit se kombi, etniciteti dhe shtetësia e përbëjnë një triadë që po i thith gjithmonë e më shumë evropianët në Perëndim e në Lindje (Altermat, 2002:17), vlerësohet më shumë se real. Në ndërkohë, UE-ja është e pranishme dhe involvohet me politikat e saj në të gjitha fushat e zhvillimit ekonomik, social, e madje edhe në ato thjesht të interesit nacional tek anëtarët e saj. Madje, ajo pretendon që në një të ardhme të afërt këtë ndikim ta shpjerë më tej në fushat qenësore të shtetit - në politikën e jashtme dhe atë të mbrojtjes. Ky zgjerim i fushëveprimit të UE-së d.m.th. njëkohësisht marrje e një pjese të sovranitetit nacional dhe shtetëror në këto fusha. Nuk është krejt e rastit se te një pjesë e mirë e evropianëve kjo shtrirje e fushëveprimit të Brukselit shikohet edhe me një dozë të theksuar frike, që ndërlidhet me trendin e europeizimit për mundësinë e humbjes së identitetit nacional. Prandaj, reagimet lidhur me atë

se a mund dhe a duhet që UE-ja ta zë vendin e shtetit nacional janë në rritje, ndërkaq ka mirëkuptim të plotë sa u përket nevojave dhe qëllimit për subsidiaritetin, komplementimin e shtetit nacional nga strukturat e UE-së. Fundja, rendi ndërkombëtar, ky që e njohim sot, ndahet në shtete, e jo në popuj, ndërkaq bartës i shtetit modern të tipit perëndimor mbeten edhe më tej kombet.

Ndërkaq, politika e interesit kombëtar (më saktësisht shtetëror) duket se ishte shkas edhe për reformatorët e lagjes së politikanëve e diplomatëve (Romano Prodi, Joshka Fisher etj.), që pledojnë për një Evropë ndërmjet idealizmit altruist dhe egoizmit të pakufizuar. Me zgjerimin e fundit, UE-ja tashmë është shndërruar, jo vetëm në një treg të madh, por në një bashkësi juridiko-politike sui generis. Madje, të gjithë parametrat flasin për trendin negativ, qoftë të tregut, si rezultat i plakjes së një pjese të popullsisë në zona të veçanta të UE-së, por mbi të gjitha si rezultat i politikave jo të favorshme demografike dhe të migracionit.

Prognoza demografike

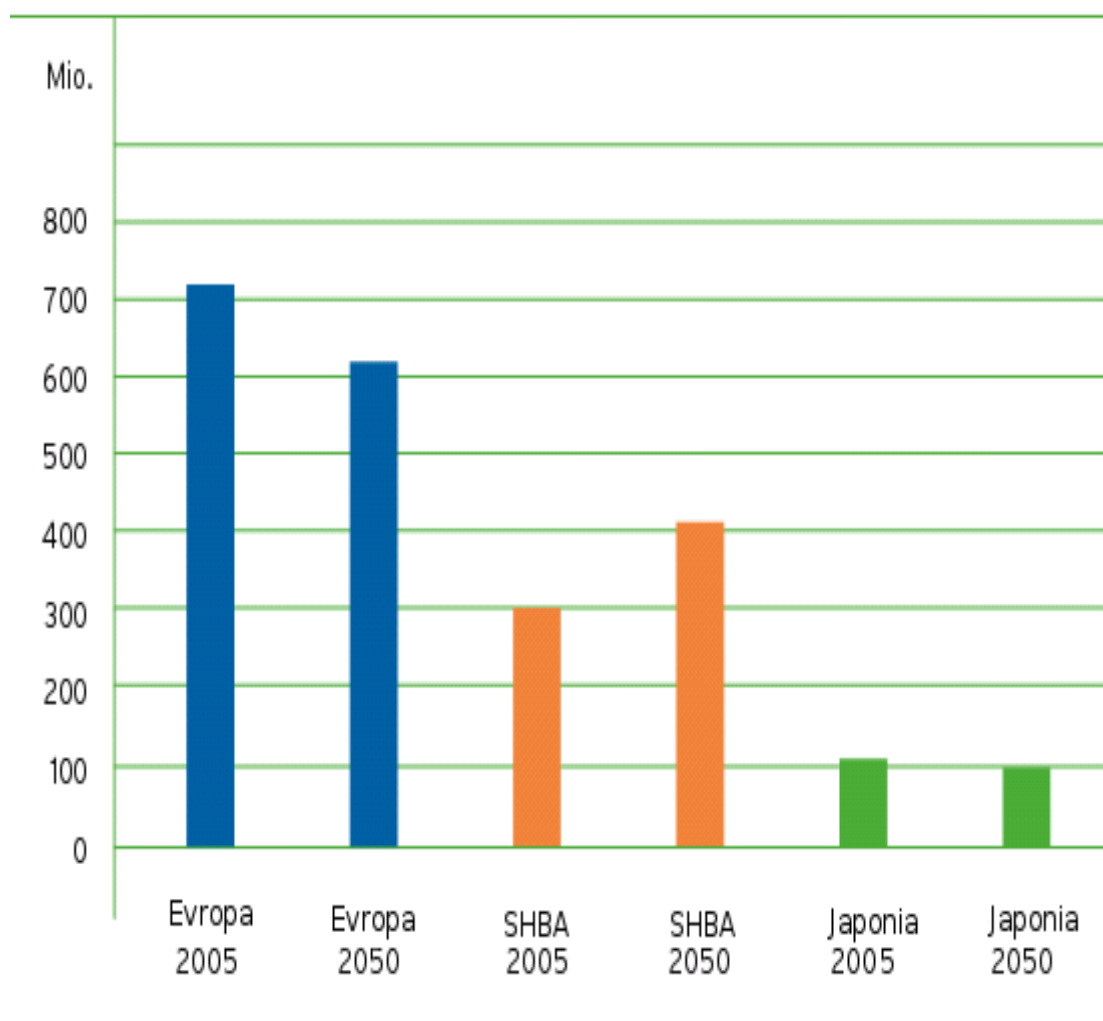

Tabela nr.7

Burimi i të dhënave:

Department of Economical and Social Affairs of the United Nations Secretariat,

World Population Prospects:

The 2002 Revision and World Urbanisation

Prospects; <http://esa.un.org/unpp>, April 2003

Evropa që mund të japë urdhra dhe të përcaktojë politika, tashmë ka përballuar sfida të mëdha, e ka tejkaluar të ashtuquajturën “gjendje kome”. Sipas ish-kancelarit gjerman, Shröder, fakti që UE-ja për një kohë u gjet në gjendje kome, për këtë përgjegjës më së shumti ishte z. Bler, meqenëse ai këmbëngulte në vazhdimin e vizioneve të Theçërit në fushën e buxhetit. Për

Shrëderin, nuk është më pak përgjegjës as ish-presidenti frëng Shiraku, që nuk hoqi dorë për asnjë çast nga politika subvencioniste kundruall bujqve francezë...

Duket se as Bleri, po as Shrëderi dhe ndonjë tjetër, nuk e kishin të qartë se askush më në UE nuk është i interesuar të investojë në dobi vetëm të idesë dhe vizionit për bashkimin e kontinentit. Kriza financiare e viteve të fundit e dëshmoi këtë më së miri, por njëkohësisht ajo shpërfaqti edhe objektivat e së ardhmes së UE-së.

5.4 Evropa e së ardhmes

Evropa e vitit 1945 ka hyrë në histori si Evropë e gërmadhave që la pas politika. Evropa, të cilën gjakonin ta ndërtonin vizionarët politikë, pas kësaj katrahure, e filluar me Marrëveshjen e Romës (1957), e deri te ajo e Amsterdemit, e Nicës dhe kjo e Lisbonës, ishte Evropa e shpresave. Misioni për bashkimin e Evropës, i ngrehur para së gjithash mbi interesat ekonomike, tashmë mund të quhet i përmbyllur. Ndërkaq misionit për një bashkim të qëndrueshëm politik duket se i nevojitet një klasë e re politike, misionarë të rinj, që aktualisht i mungojnë Evropës.

Ata që e ngrehën këtë union e kanë kryer misionin historik të pajtimit të popujve të Evropës. Kjo periudhë afrimi dhe bashkëpunimi ka mundësuar që fryma e armiqësive historike ta pamundësojë rikthimin e irracionalitetit politik, që do të mund t'i ringjallte demonët hegjemonë.

Pas rënies së perdes së hekurt (1989), UE-ja ristartoi me projektin shtesë - bashkimin e plotë të kontinentit dhe zgjerimin e zonës së prosperitetit dhe stabilitetit edhe në vendet fqinja. Me zgjerimin drejt lindjes së saj (1 maj 2004), UE-ja po i afrohej objektivit të bashkimit të kontinentit. Viti 2007, me zgjerimin e fundit drejt juglindjes, dhe ai 2013 (rasti i Kroacisë), këtë objektiv e bën edhe më të afërt. Me anëtarësimin e shteteve tjera të Ballkanit Perëndimor, ku është përfshirë edhe Shqipëria, Kosova dhe shtetet që dolën nga ish-RFSJ-ja (Sllovenia dhe Kroacia), UE-ja do ta përmbyllë objektivin në tërësi.

UE-ja si bashkim, jo vetëm ekonomik, tek pas pranimet në gjirin e saj edhe të kësaj pjese të kontinentit, do të mund të quhej projekt i përfunduar. Për arritjen e këtij objektivit nuk duket se ka pengesa objektive. Kriza në të cilën ndodhet UE-ja aktualisht, e që mund të quhet edhe si lodhje e llojit të vet nga zgjerimi i përshpejtuar i saj, këtë objektiv mund ta shtyjë në kohë, por

jo edhe ta heqë nga agenda politike e Brukselit. Rezolutat e njëpasnjëshme të Brukselit, që kanë të bëjnë me Ballkanin Perëndimor, flasin në dobi të përkushtimit të Brukselit për përmbylljen e objektivit në fjalë. Kjo ndodh ngase politikanët evropianë, pavarësisht vizioneve që mbrojnë aktualisht në raport me perspektivën e UE-së, janë të vetëdijshëm se vetëm e plotë Evropa reflekton siguri, paqe dhe prosperitet. Kështu mbetet e hapur mundësia e prosperimit të UE-së edhe në rrafshin politik dhe atë të sigurisë. Ky brez i politikanëve aktualë të EU-së, me kaq edhe mund të thuhet se e përmbyll misionin e vet. I mbetet brezit që po hyn tash në politikë ta shtrojë vizionin e tij, që në esencë do të duhej ta përfshinte parimin e lirisë të pashkëputur me vizionin që ka të bëjë me rolin e *shtetit në ruajtjen dhe selitjen e raporteve ndërmjet politikës dhe ekonomisë, në njërën anë, dhe konceptimit të demokracisë si aktivitet politik të qytetarëve, që e theksuam më lart*. Nëse ky vizion do të mund ta vlerësojë realisht punën e brezit paraprak, duke vazhduar thellimin e kursit të integriteteve në fushën e sigurisë dhe atë të politikës, që pashmangshëm do ta shpinte kontinentin drejt një bashkimi politik të tipit federal - të gjakuar nga eurofilët, apo nga ai konfederal, që e parapëlqejnë një lagje tjetër politikanësh, mbetet çështje e hapur. Për vazhdimin e njërit apo kursit tjetër, edhe grupimi i parë i politikanëve (federalistët), por edhe konfederalistët do të duhej të shtronin më shumë argumente shpjeguese.

Më shumë argumente shpjeguese për njërin apo tjetrin kurs që do të duhej të ndiqte UE-ja për të dalë nga gjendja në të cilën ndodhet sot, kërkon para së gjithash brezi i ri. Nëse një lagje politikanësh në perëndimin e kontinentit, në vizionin e tyre për ta thelluar demokracinë kërkojnë më pak shtet, në pjesën lindore të kontinentit, për rrethanat historike tashmë të njohura, shteti nacional mbetet si forma e vetme e organizimit politik që garanton ruajtjen dhe selitjen e identiteteve kombëtare, prej të cilit nuk hiqet dorë aq lehtë. Kjo, në njërën anë, ndërkaq në rrafshin tjetër, popujt që kohë të gjatë kanë jetuar në një rend dhe shoqëri demokratike, me elemente të sigurisë sociale, kursi ekstrem liberal, respektivisht neoliberal në ekonomi po mbjell mungesë sigurie. Kjo u reflektua veçmas në referendumin për Projekt-kushtetutën e UE-së në Francë, që u pasua edhe me atë në Holandë, duke kulmuar me dështimin e takimit pasues në Bruksel, por edhe me krizën financiare dhe ekonomike, që pasoi në vitet 2008-2010 dhe po vazhdon tutje.

Brezi i politikanëve, që do të jetë bartës i periudhës kalimtare në të cilën po futet UE-ja pas aderimit të Kroacisë, duket se do të konfrontohet me fenomene të reja, që reflektojnë edhe në stabilitet dhe prosperim ekonomik, në ruajtjen e shtetit të mirëqenies dhe përgatitjen e terrenit për krijimin e unionit politik.

Evropa e mbijetoi Luftën e ftohtë. Në pjesën e saj lindore, shpirti i lirisë u ringjall sërish. Filozofi gjerman, Hermann Luebe, këtë fenomen e shpjegon duke e veneruar atë si kundërvënie nacionalizmit agresiv afatgjatë me nacionalizmin defansiv aktual (Felix BUCK, 1996: 63). Brezi i politikanëve aktualë të Evropës po konfrontohet me ndeshtrashat që po sjell fenomeni i globalizmit të tregut dhe konkurrenca e re në garën për ripozicionime. Natyrisht, ky ripozicionim i UE-së imponon kurs të ri politik, rishqyrtim serioz të objektivave politike etj.

Pas përfundimit të epokës që shënoi ndarjen më dysh të botës si rezultat i Luftës së Ftohtë, tashmë na rezulton si nevojë një orientim krejtësisht i ri. Sipas Feliks Bukut (Felix Buck), për këtë orientim të ri, masat përcaktuese, që në esencë ishin produkt i sferës së mendimit sociologjik e ideologjik, në njërën anë, dhe në atë të mendimit ushtarak-strategjik, të aplikuara deri tash, nuk janë të mjaftueshme (Felix BUCK, 1996: 69) për një ndërmarrje të kësaj natyre me karakter të theksuar gjeopolitik.

Në ndërkohë, Evropa pret të shndërrohet, në kuptimin real të fjalës, në partnere të denjë të SHBA-ve “për udhëheqjen e botës”. Mbetja në këtë kurs politik, do të mund të përfundohej se është në përputhje me real-politikën. Shih për këtë, kemi edhe propozimet për krijimin e të ashtuquajturës Bërthamë të UE-së (Gjermania + Franca + Shtetet e Beneluksit), që u trajtua në kapitullin e fundit të pjesës së dytë, në kontekst të reflektimit në raport me idenë për ngritjen e Federatës Shqiptare.

Gjermania, pas ribashkimit të saj, është vetëdijesuar për rolin që e ka. Qeveria aktuale gjermane i ka dhënë impulse të reja ndjesisë nacionale gjermane dhe rolit të saj brenda UE-së. Kjo ndjesi nacionale dhe roli i saj në formësimin e kursit të ri që do të duhej ta ndiqte UE-ja është e pranishme në formë të veçantë edhe te shtetet e pjesës lindore të kontinentit (posaçërisht në Poloni dhe Hungari). Interesi nacional është rehabilituar në masë të ndjeshme dhe atij po i nënshtrohet politika e jashtme e çdo shteti veç e veç, ndërkaq te vendet ku ky interes nuk ka pasur mundësi të realizimit të plotë, ai mbetet i patejkalueshëm.

UE-ja si bashkësi e ngrehur mbi vlera specifike unike, të përbashkëta për popujt e kontinentit dhe shtratit subkulturor mbi të cilin janë ngrehur ato vlera, do të duhej ta kishte parasysh këtë fakt edhe atëherë kur pledon për kurs të ri, që për qëllim e ka shndërrimin e UE-së si bashkim politik të llojit të vet.

Një bashkësi politike që do të duhej të ishte e aftë për veprim, ka nevojë, para së gjithash, të

mbështetet në interesa dhe vlera të përbashkëta, ka nevojë për solidaritet, por edhe për lojalitet politik real. Jo më kot, në paragrafin e Projekt-kushtetutës së UE-së dhe, më pas, edhe në Marrëveshjen e Lisbonës, mbi “Vlerat e Bashkimit” përcaktohet decidivisht:

“UE-ja është themeluar mbi vlerat e respektimit të dinjitetit njerëzor, lirisë, demokracisë, barazisë, të respektimit të ligjit dhe të respektimit të të drejtave njerëzore, duke përfshirë të drejtat e njerëzve që u takojnë minoriteteve. Këto vlera janë të njëjta për të gjithë shtetet anëtare në një shoqëri ku mbizotërojnë pluralizmi, mosdiskriminimi, toleranca, drejtësia, solidariteti dhe barazia ndërmjet burrit dhe gruas”.

Ndërkaq, në paragrafin “Marrëdhëniet ndërmjet UE-së dhe shteteve anëtare” thuhet:

“Bashkimi do ta garantojë përballë kushtetutës barazinë e shteteve anëtare, si dhe identitetin e tyre kombëtar që është integruar në strukturat e tyre themelore, politike dhe kushtetuese, përfshirë edhe në autonomitë lokale dhe krahinore. Do të respektojë funksionet shtetërore thelbësore të tyre, duke përfshirë sigurimin e tërësisë tokësore të shtetit, duke e ruajtur rendin dhe ligjin dhe duke e mbrojtur sigurimin kombëtar”.

Prandaj, ky projekt, me të drejtë, i ka prerogativat e plota që të vlerësohet si projekt i së ardhmes së UE-së.

Brezi i ri politik i shqiptarëve, që do të duhej ta merrte stafetën në dorë ndërkohë, ka shumë për të bërë që populli shqiptar të mos largohet nga ky shtrat i subkulturës kontinentale që e kemi trashëguar. Insistimi në ruajtjen e identitetit kulturor thellësisht evropian, në selitjen e mendësisë politike, të ndërtuar mbi këto vlera, por edhe i realizimit të interesave kombëtare, pa rënë ndesh me këto vlera, do të ishte shërbimi më i madh që do të mund ta bënim si brez dhe si shoqëri.

* * *

Trendët për “dobësimin” e shtetit, që ishin të pranishëm në dy dekadat e fundit të shekullit XX, kishin për bazë arsyet, si normative, ashtu edhe ekonomike. Kjo tendencë shkoi në drejtim të bartjes së disa prej kompetencave dhe funksioneve të shtetit në strukturat që ishin bartëse të tregut të lirë dhe tek e ashtuquajtura shoqëri civile. Kjo tendencë shoqërohej me pretendimet e hapura për shuarjen e sovranitetit shtetëror nacional, që vazhdon të ushqehet si ide edhe sot e kësaj dite në pjesë të tëra të kontinentit.

Për epokën pas 11 shtatorit 2001, detyrat themelore të politikës globale nuk do të

përqendrohen në kufizimin e shtetit, por, përkundrazi, “në ndërtimin dhe zgjerimin e obligimeve shtesë” (Francis Fukuyama, 2006:168). Tashmë duket më i pranueshëm konkluzioni se shuarja e shtetit nuk shpie vetëm drejt utopisë, por më shumë drejt një katastrofe. Prandaj, shtetet e dobëta, shtetet e brishta, sot paraqesin rrezik permanent për rendin ndërkombëtar, meqë ata janë shndërruar në burim të konflikteve dhe pika përqendrimi të organizatave terroriste me gamë të veprimit në rrafshin ndërkombëtar. Sipas Fukuyamës, nëse e venerojmë me vëmendje sistemin ndërkombëtar aktualisht, lehtë mund të konkludojmë se shteti në forma të ndryshme është atakuar ashpër dhe në segmente të tëra nuk funksionon. Shih për këtë, në strategjinë e re të funksionimit të rendit të ri, duket se është kuptuar si detyrë me interesa gjithëpërfshirëse ndërtimi funksional i këtyre shteteve. Prandaj, Fukuyama përfundon se ndihma në ndërtimin e shteteve ka marrë peshë dhe rëndësi të veçantë në tërë kompleksitetin e saj për vetë perspektivën e rendit botëror. (Francis Fukuyama, 2006:168-169).

Ky rend, në funksionimin e tij normal ka nevojë për fuqi dhe aparat shtetëror që ushtron kontroll dhe zbaton rend. Janë vetëm shtetet, të vetmet struktura që mund ta ushtrojnë pushtetin, duke qenë njëkohësisht edhe struktura legjitime për ushtrimin e dhunës ku e kërkon nevoja dhe e mira e përgjithshme. “Kjo është e nevojshme në planin e brendshëm për zbatimin e shtetit të së drejtës, ndërsa në planin e jashtëm për ta ruajtur rendin botëror” (Francis Fukuyama, 2006:169).

Shih për këtë, pavarësisht se shteti-komb duket se në kuadër të integriteteve brenda UE-së po e humb rëndësinë që e kishte, ai në rrafsh më të gjerë e ka të garantuar mbijetesën edhe për kohë të pacaktuar, pikërisht në sajë të marrëdhënieve të kontraktuara ndërmjet UE-së dhe shteteve nacionale hartuese të këtyre politikave. Këto marrëdhënie mund të pësojnë transformim, varësisht prej forcave politike që do ta dominojnë skenën politike në shtetet nacionale. Tutje çelës për ndryshimin e këtyre marrëdhënieve është vetë demokratizimi i jetës dhe raporteve, fillimisht brenda shteteve nacionale, e më pas edhe në relacionin shtet nacional - UE. Ndërkaq, bashkëpunimi i shteteve anëtare të UE-së me shtetet tjera paraqet një përparësi me shumë emërues të përbashkët dhe duket se vazhdon të mbetet bazamenti real për ruajtjen dhe selitjen e paqes në Evropë.

Konkluzionet

1.

Procesi i shtetformimit në Evropë është shndërruar në një objekt hulumtimi dhe studimi multidisiplinar, mbi të gjitha nga ana e sociologëve, politologëve dhe historianëve. Nga këto studime, kemi nënvizuar në pjesën e parë, tashmë është arritur një konsensus teorik që thekson se zhvillimi i strukturës shtetërore, krahas strukturave bartëse politike, ishte një proces i gjatë, dhe se elitat politike, midis shekujve XV dhe XX, nuk kishin një plan apo model të përgjithshëm që po mundoheshin ta krijonin.

Në fillet e shek. XIII, Evropa na rezulton se ishte një koleksion heterogjen perandorish haraçpaguese, qytetesh të lira, protoshtete kishtare, dukate, mbretëri të trashëgueshme, principata dhe organizime tjera të karakterit fisnor. Sipas Tillit, Evropa e kësaj epoke kishte së paku 80 njësi politike dhe maksimum 500, varësisht nga përcaktimi politik. Aty nga viti 1900, Evropa kishte 19 njësi, të cilat në rrafshin e organizimit juridiko-politik kishin dy forma: shtetin-komb territorial modern dhe perandoritë dinastike shumëkombëshe. Forma e dytë e organizimit, vetëm dy dekada më vonë, u shemb tërësisht, duke mbetur kështu vetëm forma e vetme e shtetit territorial.

Në kapitujt e parë të kësaj teze e kemi theksuar rolin e luftërave në formimin dhe zgjerimin e shteteve, në përputhje me gjykimin e Antoni Gidensit (Anthony Giddens 1987:112), tek flet për rolin e luftërave dhe përgatitjet për luftë si faktorë që siguruan shtysat më të fuqishme dhe që çlironin energji për përqendrimin e burimeve administrative dhe riorganizimin fiskal, që karakterizonte rritjen e absolutizmit.

Siç kanë vërejtur studiues të shumtë, në pjesën më të madhe të Evropës (Francë, Angli, Spanjë, Gjermani, Danimarkë...) luftërat midis monarkëve dhe këtyre të fundit me princër të qendrave lokale shënuan historinë e këtyre shteteve nga Mesjeta e tutje deri në epokën e Vestfalisë. Mjetet për t'i nënshtruar kundërshtarët, respektivisht të nënshtruarit që ngrinin krye, nuk përzgjidheshin. Në këtë kuadër, përjashtim nuk bëri as Gjergj Kastrioti – Skënderbeu, në përpjekjen e tij për ta krijuar shtetin e tij të përqendruar.

Në pjesën më të madhe të historisë së këtyre strukturave shtetërore evropiane, baza territoriale e juridiksioneve politike ishte dhe mbeti pothuajse fluide deri vonë. Kufijtë territorialë të

qëndrueshëm dhe të përcaktuar janë produkt i kohës së re. Vija e parë kufitare e mbikëqyrur në Evropë regjistrohet në një traktat në vitin 1718. Ndërkaq, në fillim të shekullit XIX, shumica e shteteve të Evropës Perëndimore ishin të përcaktuara mirë në kuptim të juridiksionit sovran.

Shtetformimi ishte një sipërmarrje e brendshme, por nuk mbetej vetëm shqetësim i brendshëm. Koncepti i Rusoit mbi 'dilemën e sigurisë' ka shënuar me saktësi pasojat e jashtme të procesit të shtetformimit, tek e thekson drojën që shkaktonte procesi i çarmatimit të popullsisë lokale nga mbretërit, në njërën anë, dhe formimin e ushtrive të rregullta, që fillimisht koncipoheshin si forcë për ruajtjen e pushtetit, por që të fqinjët e shkaktonte frikën e ligjshme për mundësinë e aneksimit. Dhe, siç vëren Holsti, ata, sundimtarët, i kopjuan praktikat centraliste të konkurrentëve të tyre. Imitimi, na rezulton kështu, si tepër i rëndësishëm gjatë procesit të shtetformimit.

Siç e shpreh Xhon Hilli (John Hall), perandoritë nuk kishin nevojë t'i kopjonin barbarët e periferive; shtetet duhej ta kopjonin njëri-tjetrin nëse ata donin të mbijetonin. Udhëtimi i fshehtë i Pjetrit të Madh në Amsterdam është vetëm një nga rrëfimet më dramatike të imitimit. Ai e studioi mjeshtërinë e ndërtimit të anijeve nga holandezët, me qëllim që ta ndërtonte një flotë detare të aftë për t'i ndalur në breg armiqtë e Rusisë, në veri dhe në jug, Suedinë dhe Perandorinë Osmane. Modeli i tij për shtetin rus ishte Franca. Shteti francez, siç e kam theksuar, qoftë në pjesën e parë, qoftë në atë të dytën, u shndërrua kështu në model edhe për shtete tjera që po lindnin në Evropën Juglindore.

Në këtë udhëtim historik, elitat politike evropiane nuk harruan t'i ktheheshin Aristotelit, respektivisht mendimit të tij filozofik mbi domosdonë e veprimit të ligjit natyror, asaj doktrine, sipas së cilës shoqëria dhe çështjet njerëzore duhet të udhëhiqen nga disa parime etike. Shih për këtë, shteti në përfundim të epokës së absolutizmit e mori karakterin e një strukture politiko-juridike, ku njerëzit mëtohej të trajtoheshin si të barabartë me të drejta natyrore, po ashtu të barabarta, me çka rezultonte se ata duhej të udhëhiqeshin në bazë të atyre të drejtave.

Në rrafshin internacional, e kam theksuar që në kapitullin e parë se sovraniteti dhe jeta mbështeteshin në krijimin e një lloj baraspeshe ndërmjet shteteve të mëdha. Marrëveshjet, normat juridike, diplomatët, si dhe paprekshmëria e sovranitetit shtetëror e krijuan të ashtuquajturën të drejtë ndërkombëtare evropiane, që u selit pastaj nga burrshtetasit dhe diplomatët e shquar.

Në Angli, për herë të parë erdhi deri te ndarja e pushteteve dhe aparatit të dhunës dhe filloi të respektohej e drejta e informimit, e drejta për ruajtjen e fshehtësisë, e drejta për prezantim parlamentar dhe e drejta e lirisë për masat e gjera. Konstituohet Parlamenti, duke ia marrë një pjesë të pushtetit vetë mbretit, respektivisht ai humb të ashtuquajturën të drejtë hyjnore. Mbreti tash duhej ta bënte betimin në fe, t'i nënshtrohej edhe vetë ligjit që aprovonte Parlamenti dhe kështu ligji kaloi mbi kurorën mbretërore.

Një kapitull të tërë ia kam kushtuar shtetit modern. Nëse në kapitullin e parë i kemi dhënë përgjigje pyetjes mbi shtetin klasik, ç'është ai, si funksionon ai etj., në kapitullin pasues mbi shtetin modern zë vend përgjigjja se ç'është shteti modern dhe çfarë duhet të bëjë ai sot. Në kapitullin paraprak hodhëm dritë mbi etapat historike nëpër të cilat kaloi shteti, por ne nuk kishim për qëllim brenda asaj hapësire t'i japim shpjegim të thellë pyetjes së dytë, meqë kjo ka të bëjë tashmë me shtetin modern, e që në esencë ndërlidhet edhe me kapitullin e fundit të kësaj teze.

Shteti me përmbajtje moderne, kam konstatuar, përveç tjerash, kundruall alternativave tjera të organizimit politirroj, siç ishin perandoritë, qytetet-shtete dhe ndërlidhjet e shteteve në formën e federatave të brishta etj., u tregua më efektiv. Ai u dëshmuar shpejt se është në gjendje t'i përmbushë më mirë disa detyra dhe obligime ndaj qytetarëve, duke krijuar kështu jetë më komode dhe mirëqenie më të garantuar. Natyrisht, kjo formë e organizimit të qeverisjes shkoi drejt perfeksionimit, duke u përkushtuar në përmbushjen e katër qëllimeve të njohura nga teoritë mbi shtetin.

Nëpërmjet këtij hulumtimi kam provuar të hedhë dritë mbi disa teza që kanë të bëjnë, jo vetëm me historinë e shtetit, por edhe me atë të kombit, duke filluar nga vetë nocioni mbi kombin deri te shteti-komb.

Në literaturën bashkëkohore kam theksuar se kuptimi më i gjerë i nocionit “komb” është ai që ka kontekst politik. Ai njësohet, shkrihet, në nocionin që shënon edhe shtetin. Por, jo gjithmonë shteti njësohet me kombin. Sipas shprehjes republikane franceze, kombi “duhej të ishte një dhe i pandashëm” (Nga ky përkufizim rrjedh që kombi është i paracaktuar ta formojë një shtet të vetëm dhe që përbën një tërësi të pandashme. Sipas këtij koncepti, “kombi” ishte një tërësi qytetarësh, sovraniteti kolektiv i të cilëve konstituonte një shtet, si shprehje e vullnetit të tyre politik. Në këtë përkufizim, “barazimi komb=shtet=popull, veçanërisht popull sovran, pa dyshim që e lidhte kombin me territorin, përderisa struktura dhe përcaktimi i shtetit ishin tashmë territoriale në thelb. Kjo, sipas Hobsbaunit, nënkuptonte edhe shumësinë e shteteve-

kombe që konstituohen kësisoj dhe ka qenë rrjedhojë e domosdoshme e vetëvendosjes popullore.

Tendenca e keqpërdorimit nëpërmjet identifikimit të shtetit me kombin, dje dhe sot, e ka shtyrë Piersonin të nënvizojë se mund të jetë me leverdi nëse bëjmë dallimin ndërmjet fillesave të kombit, nacionalizmit dhe shtetit-komb. Por, sidoqoftë, rendi ndërkombëtar njihet gjithnjë e më shumë si i përbërë nga shtetet-kombe.

Kombi është dëshmuar si fuqia kohezive më e madhe politike për integrimin e pjesëtarëve të grupit. Historia si vlerë e veçantë shënjuese e kombit në kujtesën e përbashkët për të kaluarën luan rol të rëndësishëm. Ajo reflekton edhe në veprimet e kombit në raport me fqinjët, si në jetën e përditshme, ashtu edhe në perspektivën e tij. Kjo po dëshmohet edhe në epokën tonë, këtë të integrimi ndërmjet kombeve, që po e jeton në mënyrën më specifike Evropa e ditëve tona.

Shteti nënkupton kuadrin institucional, juridik dhe institucional, ndërkaq kombi përmbledh dimensionet morale dhe kulturore. Shteti-komb është një bashkim konceptesh, i cili nuk vetëkuptohet. Ai më shumë e përbën një tip ideal dhe rezulton si produkt i transformimeve, konflikteve dhe përballjeve të shumta gjatë historisë moderne evropiane. Shteti-komb në thelb është shteti me kombin (popullin, etninë) si bartës të shtetësisë. Ai ngërthen në vete elementet themelore të etnisë përkatëse dhe në të shumtën e rasteve lidhet edhe me emrin e saj. E kundërta e këtij nocioni është ai për shtetin multi-etnik.

Dhjetëvjetëshi i fundit i shekullit XX është epoka kur po përmysej rendi shoqëror në Evropën Lindore. Një pjesë e mirë e shteteve të sapodala nga ombrella sovjetike po zhyteshin në ujërat që po shpinin drejt dështimit të shtetit si strukturë politiko-juridike dhe si aparat për ruajtjen e rendit dhe sigurisë dhe bashkë me të edhe i ushtrimit të dhunës legjitime. Por, kjo periudhë do të hyjë në histori edhe si epoka e rilindjes së shtetit-komb për këtë pjesë të Evropës. SHBA-të i kontribuan shumë kësaj rilindjeje nëpërmjet doktrinë që legjitimonte planet për ngritjen e shteteve, qoftë edhe të vogla, por funksionale, gjithnjë në bashkëpunim me faktorët vendës. Kjo strategji u aplikua me plot sukses, sidomos në Kosovë. Shteti-komb del sërish në skenë. Arsytet janë të natyrave të ndryshme. Duket se vetëm në shtetin-komb, demokracia në kuptimin e gjerë të fjalës, e gjen truallin më të përshtatshëm për selitjen e saj të mirëfilltë. Vetëdija nacionale sërish merr prerogativa thjeshtë pozitive në raport me ruajtjen e shtetit si institucion, duke mbetur edhe në Evropën e së ardhmes si forcë koherente pozitive për ruajtjen e paqes në rrafshin global. Marrëveshja e Lisbonës dhe vendi që zë në të roli i parlamenteve

nacionale në selitjen e demokracisë, flet në dobi të kësaj teze. Shih për këtë, kujtojmë një nënvizim të veçantë të De Golit, kur thekson se demokracia dhe shteti nacional janë e njëjta gjë.

2.

Shqiptarët, sipas burimeve historike, rezulton se janë popull autokton. Në epokën e hekurit, territori i Shqipërisë banohej nga ilirët, një nga popullsitë e mëdha të Evropës së atëhershme, që shtrihej në gjithë pjesën perëndimore të Gadishullit Ballkanik, që prej mijëvjeçarit të tretë para Krishtit.

Gjuhëtarët më të mëdhenj të shekullit XIX dhe XX dhe ata të ditëve tona, duke u bazuar në ligjësitë e formimit dhe të zhvillimit të gjuhës shqipe, kanë theksuar se populli shqiptar dhe gjuha e tij kanë qenë formuar përpara se të dynden dhe të vendoseshin sllavët në Ballkan. Duke i shqyrtuar toponimet Raguzë, Nish, Ulqin, Bunë, Shkodër, Drisht, malet e Sharrit, Shkup, Lezhë, Mat, Ishëm, Durrës, Shkumbin, Vlorë, Çamëri, Artë etj., gjuhëtarët kanë treguar se si emra të trashëguar nga antikiteti, kanë ardhur të ndryshuar në Mesjetë deri në ditët tona, në përputhje me ligjet fonetike të zhvillimit të gjuhës shqipe, sepse i përkitnin një mjedisi etnogjeografik, të banuar prej shqiptarëve. Prandaj Eqrem Çabej, gjuhëtari më i madh shqiptar, bazuar në argumente gjuhësore, ka theksuar se vendbanimi i sotëm i shqiptarëve nuk është një trevë ekspansioni, por një trevë restriksioni, përfundim i një ngushtimi të prerë gjatë historisë shqiptare.

Në prag të pushtimit osman, por edhe në shekujt që pasuan, meqë kishte arritur t'i shmanget islamizimit, u arrit që të formësohet qartë Veriu katolik konservator, që ishte më i prirë të selisë gjykimin “racionalist perëndimor”. Ndërkaq, në anën tjetër, Jugu ortodoks, pavarësisht se pas pushtimit kishte pësuar rrëshqitje drejt ujërave të “Fatalizmit lindor”, në shekullin XVIII, i ndikuar sigurisht edhe nga nacionalizmi agresiv grek, po trandej nga ai letargjizëm bizantin, duke e marrë në dorë flamurin e zgjimit kombëtar.

Islamizimi i një shtrese të gjerë të popullsisë shqiptare diku nga fundi i shek. XVII pothuajse po merrte fund. Islami, siç dihet, si edhe judaizmi, e pranon vetëm një qenie hyjnore, Zotin, të cilit i falet bota islame që prej zanafillës së kësaj doktrine. Ndërkaq që prej epokës së kalifatit

të katërt (Ebu Bekirit), kur zë fill kontesti ligjor i trashëgimisë së kalifatit, u bë ndarja e Islamit në tri rryma, njëra prej të cilave është ajo e sufizmit. Nga njohësit e kësaj rryme, jo rrallë, ajo është cilësuar si shtegu paqësor dhe shpirtëror i Islamit, i mbështetur mbi udhëtimin drejt Zotit.

Në përplasjen historike me të cilën u përballën shqiptarët pas pushtimit nga Perandoria Osmane, në epokën e ngjizjes kombëtare shqiptare, sufizmi na rezulton si shprehje e optimizmit për fatin shpirtëror të popullit shqiptar. Ai u bë krah i dy rrymave të krishtera në epokën e Rilindjes Kombëtare dhe gjatë procesit të krijimit të Shtetit shqiptar.

Sufizmi na rezulton si një lloj amalgame e pluralizmit brenda Islamit, gjasë për demokratizimin e doktrinës islame si tërësi. Si të tillë, pra si element i domosdoshëm në çfarëdo zgjidhjeje të vërtetë të konfrontimit ndërmjet Islamit dhe Perëndimit, siç pohon Schwarz, atë sot, shqiptarët dhe jo vetëm ata, mund ta 'shfrytëzojnë' sufizmin në kuptimin më të mirë të mundshëm të fjalës shfrytëzim.

Pas përshkallëzimit të Krizës lindore (1878), në prag të Kongresit të Berlinit (1878), Perandoria Osmane, në përballje me mësymjen ruse, në përpjekje për ta ndalur atë sa më larg portave të Stambollit, kishte bërë lëshime të mëdha në raport me interesat ruse në Ballkan, në dobi të interesave të sllavëve të jugut. (Marrëveshja e Shën Stefanit, 1878). Në përpjekje për ta korrigjuar këtë marrëveshje, e me këtë edhe për t'ia vënë një gjedh depërtimit dhe daljes së Rusisë në ujërat e Adriatikut, ishte thirrur Kongresi i Berlinit (1878). Por, në raport me interesat shqiptare, vendimet e Kongresit të Berlinit nuk bënë farë korrigjimi esencial; përkundrazi, ato po e sillnin Lëvizjen Kombëtare Shqiptare përpara një situatë të re, të krijuar nga rreziku i drejtpërdrejtë i aneksimit të tokave shqiptare nga fqinjët tanë (Serbia, Mali i Zi dhe Greqia).

Në këto rrethana, në Prizren u formua Lidhja Shqiptare e vitit 1878-1881, e cila shënoi fillimin e një etape të re më të lartë të Rilindjes Kombëtare.

Lidhja Shqiptare u formua në Prizren, më 10 qershor 1878, nga përfaqësues të shtresave të ndryshme, e që vinin nga të gjitha krahinat e Shqipërisë. Mbledhja themeluese e Lidhjes kishte marrë qëndrim që organizata të kishte karakter politiko-ushtarak, ndërkaq qendra drejtuese e saj do të ishte Prizreni.

Lidhja mori përsipër dy detyra të mëdha historike: luftën për ruajtjen e tërësisë së tokave shqiptare kundër copëtimit të tyre në dobi të monarkive shoviniste ballkanike dhe sigurimin e autonomisë së Shqipërisë, krijimin e një shteti të njësuar kombëtar shqiptar.

Si në njërën plan, ashtu edhe në tjetrin, Lidhja dështoi. Sidoqoftë, vetë kërkesa për bashkimin e tokave shqiptare në një shtet autonom dhe ajo për paprekshmërinë e tyre ishte treguesi më i mirë se te populli shqiptar tashmë ishte formësuar ndërgjegjja kombëtare dhe vetëdija se Shqipëria ishte tashmë një entitet i veçantë në kuadër të Perandorisë Osmane.

Rilindja Kombëtare Shqiptare u udhëhoq nga një doktrinë politike demokratike dhe tërësisht evropiane.

Aty nga fundi i shekullit XIX, në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare erdhi deri te kristalizimi më i qartë i tri rrymave politike: rryma konservatore (feudale), rryma reformatore (liberale) dhe ajo nacionaliste-borgjeze.

Rryma e tretë, ajo që njihet si rrymë nacionaliste-borgjeze, në kuadër të lëvizjes për çlirim, bashkonte radikalët me veprimtarët e moderuar. Kjo rrymë përfaqësonte në fakt fillesat e formimit të elitës intelektuale shqiptare, që do t'u prijë kryengritjeve për pavarësi.

Kryengritja gjithëpërfshirëse e vitit 1912 filloi me Kuvendin e Junikut, në maj 1912. Në ballë të saj ishte Hasan Prishtina, korifeu i saj, i cili e shtroi edhe programin politik. Kryengritja gjithëpopullore shqiptare e viteve 1910-1912, më 28 nëntor 1912, u kurorëzua me shpalljen e pavarësisë së Shtetit shqiptar. Në atë ditë vjeshte, në qytetin bregdetar të Shqipërisë, Vlorë, u mblodh Kuvendi Kombëtar, në krye me diplomatin mendjemprehtë Ismail Qemali dhe e shpalli lindjen e Shtetit Shqiptar.

Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë dhe themelimi i Shtetit të Pavarur Shqiptar po e hapte një epokë të re për shqiptarët. Tash është ai që i përfaqëson shqiptarët si të barabartë në familjen e popujve evropianë e të botës, është ai që u hapi rrugën për zhvillim ekonomik-shoqëror, kulturor e politik, për të marrë sot pjesë aktivisht në proceset përparimtare historike-botërore.

Konferenca e Ambasadorëve në Londër e la jashtë hartës politike të Shtetit Shqiptar më shumë se gjysmën e territorit që banohej nga shqiptarët. Nëpërmjet një marrëveshjeje irracionale, në mars të 1913, Traktatit të Bukureshtit, më 11 gusht 1913, dhe Protokollit të Firencës, më 17 dhjetor 1913, Konferenca e Ambasadorëve i shpërbleu fqinjët e shqiptarëve me sipërfaqe të tëra të banuara kryesisht nga shqiptarët. Kosova dhe një pjesë e mirë e Shqipërisë lindore (sot pjesë të Maqedonisë Perëndimore) iu aneksuan Serbisë, Çamëria iu aneksua Greqisë, ndërkaq pjesë të tëra të Veriut iu aneksuan Malit të Zi. Kufijtë e përcaktuar në këtë konferencë ishin thjesht kufij kolonialë. Me vendim të kësaj konference, brenda kufijve politikë të Shqipërisë mbetën vetëm 28 565km² me 748 000 banorë. Siç dihet tashmë, rreth 29 000 km² të trungut

etnik shqiptar copëtohen dhe ndahen ndërmjet fqinjëve të shqiptarëve dhe rreth 1 200 000 shqiptarë shpërndahen ndërmjet fqinjëve, si të ishin gjë e gjallë - trofe lufte!

Konferenca e Londrës (1013) shënon, jo vetëm kujtimin më të hidhur për popullin shqiptar, por ajo hyn kështu në histori edhe si forma më e vrazhdë e refuzimit të së drejtës për vetëvendosje, mbi të cilin parim ishin ndërtuar shtetet-kombe të Evropës. Vendimet e kësaj konference, tragjedinë e bënë edhe më të ashpër, sepse nëpërmjet aktit të copëtimit të gjeografisë shqiptare, hapësirës edhe ashtu të rrudhur jetësore gjatë tërë shekujve të dyndjeve sllave, ajo po e ndëshkonte edhe vetë të ardhmen e kombit shqiptar, duke ia pamundësuar realizimin e tij në përputhje me të drejtën natyrore për ekzistencë. Kodeksi moral i kësaj konference po i hapte kështu rrugë luftës shekullore ndërmjet kombit shqiptar dhe atij serb, para së gjithash.

Pas këtij vendimi kaq tragjik, ishte plotësisht e natyrshme të pritej rezistenca e shqiptarëve të krahinave të pushtuara dhe mosnënshtrimi i tyre. Kjo rezistencë në forma të ndryshme e përthekoi tërë shekullin XX, deri më 12 qershor 1999, me hyrjen e trupave të NATO-s në Kosovë.

Ballkani, që prej shembjes së Perandorisë Austro-Hungareze dhe asaj Osmane, si rajon me peshë të veçantë gjeopolitike, u është nënshtruar një varg proceseve rikonfiguruese. Harta politike e tij në shtrirjen kohore, që përthekon shekujt XIX dhe shtrihet deri në fund të shekullit XX, ka pësuar ndryshime të thella.

Në Ballkan kemi shtete të panatyrshme, të cilat në disa raste mbahen në këmbë me hapësira shqiptare dhe popull shqiptar. Prandaj, krijimi i Federatës Shqiptare do të shënojë prologun e kthimit të normalitetit dhe me këtë edhe të krijimit të parakushtit elementar për relaksim, e më pas edhe normalizimin e raporteve ndërmjet dy kombeve tejet të ndërvarura në Ballkan - kombit shqiptar dhe atij serb.

Shoqëritë multietnike, siç dëshmoi epoka e eksperimentimit në ish-Jugosllavi, në rastin më ideal, do të kishin mundësi të bëjnë jetë si bashkësi politike, vetëm nëse do të ishin në nivel të formimit që do t'ua mundësonte të bëjnë diferencim pozitiv ndërmjet identitetit kulturor dhe atij politik, siç është rasti i Zvicrës. Në të kundërtën, mbajtja me dhunë e tyre mund të shndërrohet lehtë në bumerang për rajonin dhe më gjerë.

Në Maqedoni, dështimi i konceptit që e ka burim idenë e ndërlidhur me shtetin e qytetarëve, të projektuar dhe realizuar nëpërmjet decentralizimit mbi parimin e regjionalitetit, si variant

fillestar, që do të shkonte drejt pavarësisë së brendshme, respektivisht federalizimit të Maqedonisë, do t'i hapte rrugë konceptit të zhbërjes së Maqedonisë dhe integritit të dy blloqeve të saj etnike me shtetet fqinja përkatëse (Bullgarinë dhe Federatën Shqiptare), konform parimit etnik territorial dhe vullnetit politik të dy entiteteve.

Konceptin dhe platformën për ngritjen e Federatës Shqiptare e kemi ndërtuar duke u bazuar në trashëgiminë pozitive të popullit shqiptar për bashkim, që ndërlidhen me kuvendet historike të Lezhës (1444) dhe atë të Lidhjes së Prizrenit (1878), Kuvendin e Vlorës (1912), Rezolutën e Konferencës së Bujanit (1943), betimin e UÇK-së, determinuesit ekonomikë dhe gjeopolitikë etj.

Formimi i Federatës Shqiptare është i ndërlidhur dhe ndërvarur tej mase nga kohezioni i forcave politike në dy republikat ekzistuese. Ky proces nënkupton forcimin dhe zgjerimin e grupeve politike që kanë për platformë bashkimin e kombit, por edhe mbështetje të gjallë politike dhe financiare nga diaspora shqiptare dhe ligjvënës të aftë dhe me vullnetin e duhur politik për sakrifica dhe kompromise të nevojshme. Ndërkaq, këto forca politike kanë nevojë për zhvillimin e një metode të re të të menduarit, që do të mundësonte njohjen e tendencave politike globale, duke i vënë ato në funksion të interesit nacional. Nëse anglosaksonët, pas Luftës së Dytë Botërore ishin përqendruar në ndërtimin e kësaj metode të të menduarit politik, duke marrë në konsideratë aspektet dhe interesat gjeostrategjike, ndërkaq francezët, krahas përqendrimit në selitjen e mendimit mbi interesin hapësinor, kishin kultivuar, nëpërmjet shkencave sociale dhe politike, komponentin filozofik dhe ideologjik, shqiptarët për realizimin e projektit të Federatës Shqiptare dhe zgjerimin e influencës në rajon kanë nevojë për kombinimin të të dy shkollave të theksuara më lart, duke ia shtuar kësaj konceptin ushtarak të të menduarit. Ky koncept, do ta bënte Federatën Shqiptare më me peshë në syrin e aleatëve tanë gjeopolitikë, para së gjithash të SHBA-ve.

Procesi i ngritjes në këmbë të Federatës Shqiptare nënkupton bashkëpunimin me faktorët ndërkombëtarë me peshë në përcaktimin e kthesës historike në këtë pjesë të Evropës Juglindore dhe, para së gjithash me Brukselin, si partner strategjik. Aplikimi i modelit gjerman në ngritjen e një shteti federal me ekonomi të shëndoshë, sistem politik tërësisht në mbështetje të filozofisë politike evropiane, me një sistem edukimi që merr e selit më tutje atë çka është më pozitive nga tradita e tij, por është krejtësisht i hapur për shkollën dhe mendimin racional evropian etj., do t'i ndihmonte procesit të ngritjes së një federate stabile dhe prosperuese. Ndërkaq, bartja e kryeqendrës së Federatës Shqiptare në Prizren, bashkë me selitë qendrore, do

të shkonte në dobi të këtij qëllimi gjeostrategjik.

Duke e krijuar një treg kombëtar të përbashkët, shqiptarët do ta krijonin një ekonomi të qëndrueshme, konkurruese dhe me mundësi për të prosperuar shpejt. Popullsia shqiptare është e re, më e reja në Evropë. Ky resurs ekonomik do t'i jepte shtysë zhvillimit të vendit po ta kishte një arsim të mirëfilltë evropian.

Gjatë këtyre dy shekujve të fundit, shqiptarët nuk kanë pasur partner ndërkombëtar strategjik që t'i mbronte interesat e tyre kombëtare. Lufta në Kosovë (1999) e ndryshoi këtë raport. Shqiptarët aktualisht e kanë një partner strategjik në marrëdhëniet ndërkombëtare, SHBA-të. Në kuadër të zhvillimeve të pritshme të partneritetit strategjik ndërmjet SHBA-ve dhe Unionit Evropian, shqiptarët do ta kenë peshën që e meritojnë në dobi të forcimit të këtij partneriteti.

Si territor gjeografik, hapësira që shtrihet ndërmjet koordinatave 41°N 20°E 42.6°N 20.85°, nga shqiptarët njihet si atdheu i tyre dhe i paraardhësve të tyre, ilirëve. Federata Shqiptare do të krijohej duke e përfshirë pjesën më të madhe të saj brenda kufijve federalë dhe do të kishte efekte të prekshme gjeopolitike dhe gjeostrategjike. Shqiptarët, si autoktonë dhe trashëgimtarë të këtij rripi toke që laget nga detet Adriatik, Jon dhe Egje, e që këputet nga vargmalet e Kopaonikut, Dinarikeve dhe atyre të Pindit Jugor, e ndiejnë veten zot të kësaj hapësire.

*Nëse i kemi parasysh këto koordinata gjeografike, **Federata Shqiptare, e organizuar si Shtet me strukturë federale**, në këtë kuadër, do të ishte një urë e fortë lidhëse e rrugëve detare nga Kanali i Otrantos, nëpër Mesdhe, Ngushticën e Gjibraltarit dhe atë të Bosforit. Rrugët ajrore nga Azia e Vogël, bregu verior afrikan dhe pjesa e poshtme e Evropës do të fitonin peshë e rëndësi shumë më të madhe se që kanë sot. Rrugët tokësore, si hekurudha Selanik-Munih dhe që vazhdon tutje e degëzuar nëpër Pollog dhe Luginën e Preshevës, pastaj rruga romake Egnatia, lidhësja e Adriatikut me Panoninë, ajo Tivar-Beograd e shumë nëndegëzime të tjera, do ta bënin Shqipërinë një faktor edhe më të pëlqyeshëm në hartën e Kontinentit të Vjetër. Dhe, në fund, sa i përket transportit, rritja gjithnjë e më e madhe e kërkesës për naftë dhe gazra që vijnë nga pellgu i Kaspikut, ai i Detit të Zi dhe rajonit të Kaukazit, ngre portet e Vlorës, Durrësit, Shëngjinit dhe Tivarit si porte me rëndësi, jo vetëm ekonomike, në dobi të Federatës Shqiptare dhe Unionit Evropian.*

* * *

Por, krahas këtij aspekti të perspektivës që do të krijonte Federata Shqiptare, perspektiva evropiane, pas vrojtimeve të gjithanshme, na rezulton se është e varur shumë nga

rrumbullakimi i procesit shtetit-komb në Evropën Juglindore dhe ruajtjes së sferave dhe kompetencave të shtetit në raport me interesat e qytetarit, respektivisht mirëqenies së tij.

Projekti i Federatës Shqiptare i ka kundërshtarët e vet në rajon (Ballkan) dhe brenda UE-së. E vetëkuptueshme se Serbia do të vazhdojë të mbetet pengesa më serioze e çfarëdo përpjekjeje të integrimit brendashqiptar dhe faktorizimit të kombit shqiptar në rajon, përderisa Brukseli nuk do të ketë qëndrim më të prerë ndaj Beogradit. Ndërkaq Greqinë, Qipron dhe Rumaninë, Beogradi do të vazhdojë t'i ketë mbështetëse të politikave të tij, që shkojnë në dobi të ruajtjes së status quo-s, në mos edhe më keq, në prezantimin e faktorit shqiptar si destabilizues në rajon, por edhe element defaktorizimi të BE-së në këtë pjesë të kontinentit.

Fakti që Republikën e Kosovës nuk e kanë njohur 5 nga 27 shtetet, sa i ka unioni, flet se kundërshtarët e këtij projekti mund të jenë pengesë serioze, por jo edhe e pakalueshme për rrumbullakimin e projektit të Federatës Shqiptare. Në këtë kuadër kam vështruar edhe skenarët e mundshëm të lëvizjes brenda vetë Unionit Evropian dhe zhvillimeve të pritshme drejt thellimit të kursit integruar.

Në rast se kundërshtimi i njohjes së pavarësisë së Kosovës nga Rumania, Greqia, Qiproja, Sllovakia dhe Spanja vazhdon, e për pasojë integrimi i Republikës së Kosovës në Unionin Evropian bëhet i pamundshëm, ky qëndrim i pesëshes evropiane, për politikën zyrtare të Prishtinës dhe Tiranës do të duhej të ishte motiv shtesë për inicimin më të përsheptuar të integrimit ndërmjet dy republikave.

Ndërkaq, parimi i gjashtë i Grupit të Kontaktit, i aprovuar në takimin e nëntorit të vitit 2007, në Nju-Jork, respektivisht pasuesi i tij që thekson se “...nuk do të ketë bashkim të Kosovës me ndonjë shtet tjetër...” mbetet ndër pengesat më serioze, por jo të pakalueshme.

I një rëndësie strategjike mbetet fakti se asnjë forcë politike parlamentare, qoftë në Tiranë, qoftë në Prishtinë, nuk është deklaruar kundër projekteve integruese ndërmjet dy republikave.

Shfrytëzimi i precedentëve si ai i Vietnamit dhe Gjermanisë Lindore etj., apo me vet procesin dekolonizues në vitet e 50-ta e 60-ta në Afrikë, posaçërsisht me vendimet për Procesin e Saharasë Perendimore, në vitin 1975, apo ai që ka të bëjë me çështjen *Ekspertiza për murin në territorin palestinezë* (shih Raportin e GjND, viti 2004, paragrafi 88), ku gjykata riafirmoi se “e drejta e popujve për vetëvendosje është sot një e drejtë ergo omnes” (Martin, Dixon, 2002:

178; 230-31) e cila zbatohet për të gjithë dhe vlen për të gjithë, flet më shumë për ikje nga realiteti faktik, historik e shkencor.

Analogjitë historike kur përdoren si duhet dhe me qëllim fisnik, do t' i shërbenin fare mirë një lloj katarsisi politik, i dobishëm edhe për këtë hapësirë të Evropës Juglindore. Për qëllime pozitive po të shërbeheshim me shembullin e procesit të krijimit të Tanzanisë, që ishte produkt i bashkimit të Tanganikës dhe Zanzibarit në vitin 1964, fillimisht me emërtimin Republika e Bashkuar e Tanganikës dhe e Zanzibarit, ndërsa më vonë me emrin Republika e Bashkuar e Tanzanisë. Ndërkaq shembuj tjerë më të freskët, që janë përpjekje për korrigjimin e situatave anormale, janë si vijon: Krijimi i Republikës Socialiste të Vjetnamit në vitin 1976, e krijuar nga bashkimi i Vjetnamit të Veriut me Vjetnamin e Jugut; ai i krijimit të Republikës së Jemenit që u bë me bashkimin e Jemenit të Veriut me Jemenin e Jugut më 22 maj 1990; ai i Republikës Federale Gjermane, e cila ishte produkt i ribashkimit të Republikës Federale të Gjermanisë me Republikën Demokratike Gjermane, më 3 tetor 1990 etj. (Kristafi, Tiranë, 2014: 248-251).

Çfarëdo përpjekje serioze e shndërrimit të UE-së nga një union ekonomik në një union politik, për faktorin shqiptar është i mirëseardhur. Krijimi i një hapësire të hapur graviteti nga një lagje shtetesh që pretendojnë thellimin e kursit të integriteteve brenda UE-së, për Republikën e Kosovës dhe faktorin shqiptar, në tërësi, është i mirëseardhur.

Madje, për këtë “bërthamë” aktive të UE-së, Federata Shqiptare fare lehtë shndërrohet në partner të forcimit të kësaj “hapësire të gravitetit”. Si bllok i tillë, hapësira e hapur e gravitetit do të shndërrohej në një lokomotivë tërheqëse në objektivin e saj për shndërrimin e Unionit Evropian në një union politik.

Kundërshtimi i tezës për konstituimin e Federatës Shqiptare do të thotë realisht kundërvënie e hapur ndaj së drejtës universale të kombeve për vetëvendosje.

Federata Shqiptare mund të vlerësohet edhe si një gur provues i ngritjes, mëkëmbjes dhe mbijetesës së vetë UE-së, respektivisht ecjes së unionit drejt një sistemi politik që do të ngrihej mbi parimet e federatës funksionale.

Federata Shqiptare do ta krijonte një realitet të ri gjeopolitik në Evropën Juglindore, duke e shndërruar kombin shqiptar në partner të dinjitetshëm e të barabartë me të tjerët.

Ky studim mëton t'i ofrojë politikës bazamentin e munguar shkencor, që mund t'i shërbejë asaj si një instrument politik i duhur në kohën e duhur, në kërkim të zgjidhjes reale të çështjes shqiptare. Ajo (Federata Shqiptare) do të ishte gjithsesi e dobishme për qytetarët e të dy republikave shqiptare dhe më gjerë, por edhe për vetë bashkësinë familjare evropiane, së cilës i takon kombi shqiptar.

Integrimi i brendshëm i kombit shqiptar, shih për këtë, duhet shikuar edhe si nevojë imediate e brendshme. Ndërkaq, shikuar nga ky plan, edukimi politik i qytetarëve shqiptarë në këtë rrafsh merr konotacione shtesë të përgjegjësisë politike, jo vetëm për elitën intelektuale.

Ndërkaq, insistimi për mbajtjen e shqiptarëve kështu të ndarë, d.m.th. investim dhe insistim në brishtësinë e Evropës Juglindore dhe pozitës së saj në UE, si periferi e Brukselit.

Është e drejtë e Serbisë që ta zgjedhë rrugën e saj: të mbetet në pozicionin e saj tradicional “neutral”, ose edhe me Lindjen (Moskën), edhe me Perëndimin (Brukselin), por nuk është e drejtë dhe politikisht korrekte të mbetet paqja dhe prosperiteti i Ballkanit peng i Serbisë.

3.

Në pjesën e tretë të kësaj teze kam ravijëzuar përpjekjet për krijimin e një identiteti të veçantë evropian, por edhe ndeshtrashat që i dalin kësaj lëvizjeje. Kam nënvizuar me këtë rast vështirësitë që dalin në zhvillimin e identitetit nacional në rrafshin evropian, analog me problematikën e zhvillimit të kulturave unike kombëtare në sistemin politik të shteteve anëtare të UE-së.

Mbështetur në njohuritë që na i ofron historia, mund të shihet se shteti, së paku si strukturë moderne, dhe zhvillimi i kombit kanë kaluar nëpër etapa dhe sfida të atilla që dallojnë rrënjësisht nga ato me të cilat ballafaqohet aktualisht dhe në një të ardhme të afërt. Me këtë rast kemi provuar ta dëshmojmë se koncepti i shtetit të mirëqenies dhe ruajtja e tij shkon në dobi të proceseve integruese të UE-së. Ky koncept, i kombinuar me tezën e fuzionit, ka gjasa reale ta ofrojë një teori të re të integrimit.

Vizioni mbi shtetin-komb, nëse venerohen me kujdes diskutimet akademike që tashmë kanë filluar lidhur me deficitin demokratik dhe mungesën e ndjeshme të legjitimitetit të strukturave të UE-së, mbetet edhe më tej i pazëvendësueshëm, nëse duam ta ruajmë rendin demokratik dhe vetë UE-në. Sidoqoftë, shteti si strukturë dhe krijesë politike gjatë historisë ka pësuar në

mënyrë permanente transformime të theksuara, si në formë, ashtu edhe në përmbajtje. Por, siç shprehet Bërzhezinski, edhe për një farë kohe “shteti-komb” do të mbetet vatra kryesore e besnikërisë qytetare, burimi themelor i larmisë historike dhe kulturore, si dhe forca parësore për mobilizimin e përkushtimit individual. Ristrukturimi i shtetit dhe vetë UE-së, legjitimimi dhe funksionalizimi i pushtetit në funksion të demokratizimit të qeverisjes, rritjes së mirëqenies së qytetarëve, përcjelljes së domosdoshme të mesazhit që e presin mbarë qytetarët e Evropës etj., janë një pjesë e përballjeve politike të unionit modern dhe bashkë me të edhe të shtetit modern, si përbërës të këtij unioni.

Shumica e evropianëve, në këtë kuadër nuk bëjnë përjashtim shqiptarët, besojnë se harta politike e Evropës ka pësuar ndryshime të jashtëzakonshme që nga viti 1989. A mund të thuhet se kjo hartë politike tashmë është e etabluar, respektivisht e përfunduar? Vështirë të paramendohet, nëse kemi parasysh zgjimin kombëtar dhe nevojën për zgjerimin e hapësirave të lirisë edhe të bashkësive etnike në një varg shtetesh të Evropës Perëndimore (baskët, katalonët, flamanët, minoriteti i madh hungarez në Rumani, sanxhakasit në Serbi...).

Copëzimi i Perandorisë Sovjetike dhe fundi i Luftës së Ftohtë ishin prologu i shpërbërjes së ish-Jugosllavisë dhe krijimi i shtatë shteteve nga ajo federatë artificiale, ndërkaq fundi i paralajmëruar i konfliktit ushtarak arabo-izraelit mund të jetë një prolog i llojit të vet me refleksione të veçanta edhe në Evropë. Në këtë vazhde reflektimi politik, Michail Vlahos, një mendimtar me horizont të gjerë i marinës së SHBA-ve, na paralajmëron se për pasojat e mundshme të faktit se ne nuk e kemi nën kontroll mjedisin dhe bota nuk po na ndjek, por po shkon në shumë drejtime. Mos pandehni, thekson ai më tej, se kapitalizmi demokratik është fjala e fundit në evolucionin social njerëzor.

Shih për këtë, ruajtja dhe selitja e raporteve ndërmjet politikës dhe ekonomisë, në njërën anë, dhe konceptimit të demokracisë si aktivitet politik i qytetarëve që garantojnë hapësirat politike në të cilat është i mundur formimi i mendimit, konsensusi dhe konflikti i kontrolluar, do të mbetet njëra nga detyrat sfiduese të shtetit në të ardhmen e afërt.

Për herë të parë, konfrontimit të interesave gjeostrategjike të të dy grupimeve të popujve: sllavëve, që synonin Persinë si treg, dhe Adriatikun si rrugë, dhe italo-gjermanëve, që dikur e synonin të njëjtën gjë dhe të njëjtën rrugë, siç do të konstatonte profesor Ukshin Hoti, vetë procesi i krijimit të Federatës Shqiptare do të kontribuonte t’ia zërë vendin botëkuptimit mbi maksimalizimin e fuqisë në mbështetje të përsosjes së resurseve të brendshme dhe të

avancimeve teknologjike, që do t'i zhvlerësonin botëkuptimet gjeopolitike mbi kontrollin e urryer të territoreve të huaja dhe të pikave strategjike.

Krijimi i një federate shqiptare stabile, të fuqishme ekonomikisht dhe me një sistem arsimit të avancuar, në një tërësi, dhe sistem politik funksional e demokratik, në tërësi tjetër, është krenarisht

në përputhje me këto interesa evropiane.

Ky brez i politikanëve aktualë të EU-së me kaq edhe mund të thuhet se e përmbys misionin e vet. I mbetet brezit që tash po hyn në politikë ta shtojë vizionin e tij, që në esencë do të duhej ta përfshinte parimin e lirisë të pashkëputur me vizionin që ka të bëjë me rolin e *shtetit në ruajtjen dhe selitjen e raporteve ndërmjet politikës dhe ekonomisë, në një tërësi, dhe konceptimit të demokracisë si aktivitet politik të qytetarëve, që e theksojmë më lart*. Nëse ky vizion mund ta vlerësojë realisht punën e brezit paraprak, duke vazhduar thellimin e kursit të integriteteve në fushën e sigurisë dhe atë të politikës, që pashmangshëm do ta shpinte kontinentin drejt një bashkimi politik të tipit federal - të gjakuar nga eurofilët, apo nga ai konfederal, që e parapëlqejnë një lagje tjetër politikanësh, mbetet çështje e hapur.

Modeli evropian i organizimit të një Evrope federale të llojit të vet do të ketë për bazë interesat e brezave; ai duhet të mbështetet mbi partneritetin e të gjallëve, të vdekurve dhe të palindurve, do të thoshte Edmond Burke. Evropa e bashkuar është, para së gjithash, një ide politike, si edhe vetë shteti. Evropa federale është simbiozë e këtyre dy ideve dhe gjakimeve, por edhe e ruajtjes dhe prosperimit të demokracisë.

Mbështetësit e bashkimit të Evropës në federatën e shteteve-kombe nuk e kanë mohuar kombin dhe trashëgimin e tij historike e kulturore, por, përkundrazi, e quajnë një nga vlerat themelore që do të mbrohet e respektohet në Evropën e ardhshme politike.

Deri tani, thotë Romano Prodi, Evropa e ka jetuar periudhën "para-politike", ku fjalën e kishin industrialistët dhe biznesmenët, këtë e tutje duhet të rimendojmë në mënyrë radikale për atë se si do ta bëjmë Evropën... Tani janë krijuar të gjitha kushtet e brendshme dhe ndërkombëtare për politizimin real të procesit të integritetit evropian: ka ardhur koha ta marrim të ardhmen në duart tona dhe ta përcaktojmë atë. Ka ardhur koha të ndërtohet një Evropë politike. Prodi, tek shpalos idenë e tij për Evropën e së ardhmes, nuk lë shteg për hamendësime: ai është kundër

përpyekjeve për ngritjen e një super-shteti, nuk e sheh atë si një aleancë ndërmjet shtetesh, e as si federatë. Ai thekson fare qartë: “Ajo që ne propozojmë nuk është një shtet me një Qeveri evropiane. Ne propozojmë një bashkim të popujve dhe të shteteve, që është në gjendje t’i mbrojë qytetarët më mirë dhe t’i zgjerojë interesat e tyre në sfera, ku asnjë vend i vetëm nuk është mjaft i fuqishëm. Kjo është zgjidhja jonë për të qeverisur në mënyrë demokratike në një botë të globalizuar”.

Rendi i ri që po ngrihet, për funksionim normal ka nevojë për fuqi dhe aparat shtetëror që ushtron kontroll dhe zbaton rend. Janë vetëm shtetet të vetmet struktura që mund ta ushtrojnë pushtetin, duke qenë njëkohësisht edhe struktura legjitime për ushtrimin e dhunës, kur e kërkon nevoja dhe e mira e përgjithshme. Kjo është e nevojshme në planin e brendshëm për zbatimin e shtetit të së drejtës, ndërsa në planin e jashtëm, për ta ruajtur rendin botëror. Shih për këtë, pavarësisht se shteti-komb duket se në kuadër të integritimeve brenda UE-së po e humb rëndësinë që e kishte, ai në rrafsh më të gjerë e ka të garantuar mbijetesën edhe për kohë të pacaktuar, pikërisht në sajë të marrëdhënieve të kontraktuara ndërmjet UE-së dhe shteteve nacionale hartuese të këtyre politikave. Këto marrëdhënie mund të pësojnë transformim, varësisht prej forcave politike që do ta dominojnë skenën politike në shtetet nacionale. Ndërkaq, çelës për ndryshimin e këtyre marrëdhënieve është vetë demokratizimi i jetës dhe raporteve, fillimisht brenda shteteve nacionale, e më pas edhe në relacionin shtet nacional - UE.

4.

Teza që kemi në dorë kishte për qëllim t'i shpërfaqte dijet bazë mbi modelet funksionale të shteteve perëndimore, të ngrehura mbi bazat e shtetit demokratik, ekonomisë së lirë, tregut social (rasti më i mirë, ai i Gjermanisë Federale) të dëshmuar si më produktiv.

Unioni Evropian u bë projekti më specifik i Evropës moderne pikërisht ngase u ngrit mbi këto parime dhe meqë në themel të tij e kishte idenë për sigurimin e paqes së qëndrueshme në kontinent. As Gjermania Federale dhe as Unioni Evropian, shih për këtë, nuk mund të vlerësohen si produkt i kurrfarë utopie moderne.

Modelin gjerman të shtetit federal, si dhe vendosmërinë e politikës gjermane për të qenë në ballë të politikave integruuese evropiane e kemi parë si element komplementar për projektin e Federatës Shqiptare dhe prosperimin e saj drejt integritit në familjen evropiane.

Krijimi i Federatës Shqiptare, në përbërje të së cilës do të jenë dy republikat ekzistuese (Republika e Shqipërisë dhe Republika e Kosovës), nuk nënkupton apriori rikthim të platforma politike të Lidhjes së Prizrenit. Kushtet dhe rrethanat historike nëpër të cilat kaloi kombi shqiptar që prej vitit 1878 e deri më sot kanë prodhuar realitete të reja. Vilajeti i Janinës, në përqindjen më të madhe, përfshirë edhe vetë Janinën, sot është pjesë e Greqisë. Në një pjesë të Vilajetit të Manastirit është ngrehur Republika e Maqedonisë. Shqiptarë ka sot edhe në shtetet tjera fqinja, ashtu siç ka edhe gjermanë në Francë, italianë në Zvicër, rusë në Islandë etj. Federata Shqiptare nuk do ta përmbyste këtë realitet.

Evropa Juglindore, në tërësi, dhe Republika e Shqipërisë dhe ajo e Kosovës, në veçanti, edhe sot gjenden në zonën e interesave të fuqive me karakter global dhe rajonal në rritje.

Në historinë më bashkëkohore të Ballkanit, Kosova disa vite para se të shpërthente lufta, që vlerësuar nga CIA si vatër e pritshme e shpërthimit. Në vlerësimin e saj, kjo agjenci prestigjioze shkonte aq larg sa këtë vatër të re lufte në Ballkan e shihte edhe si mundësi të një shpërthimi të luftës së tretë botërore. Bombardimi i NATO-s për plot 78 ditë (një ditë më gjatë ngase ishte bombarduar Kështjella e Novobërdës nga topat modernë të Perandorisë Osmane, në vitin 1455), dhe veçanërisht marshimi i ushtarëve rusë drejt Prishtinës, para se në Kosovë të hynin trupat e gjeneralit Vesli Klark, dëshmojnë se shqetësimi i CIA-s nuk ishte i pavend.

Ky rrezik u kapërcye falë vendosmërisë së Nju-Jorkut dhe Brukselit. Evropa Juglindore tashmë është në prag të integritit në strukturat euroatlantike. Rrjedha e historisë nuk mund të

korrigjohet në tërësinë e saj. Mirëpo, dy republikat ekzistuese shqiptare, tek bëjnë përpjekje për integrim në familjen evropiane, së cilës historikisht i përkasin, krahas kësaj kanë, jo vetëm të drejtë legjitime, por edhe obligim që të krijojnë rrethana objektive e reale, që do të mundësonin integrimin e brendshëm kombëtar.

Vullneti politik i shqiptarëve për bashkim, qoftë ky i natyrës federale, si ky i shqyrtuar në këtë tezë, ka mbështetje të fuqishme në popull. Në të gjitha anketat e ushtruara së fundmi, madje edhe ajo e Gallup International, rezulton se shumica absolute e qytetarëve në Kosovë (mbi 80%) dhe në Shqipëri (mbi 60%) janë për një lloj bashkimi dhe integrimi. Këtë vullnet politik e sublimon më vete edhe preambula e Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, duke i obliguar edhe ligjërish politikantët që të veprojnë në dobi të këtij vullneti.

Kundërshtarët e këtij projekti, respektivisht skeptikët jo të paktë, qofshin ata në Tiranë, në Prishtinë apo gjetkë, nuk e prezantojnë atë bërthamën e shoqërisë që e vë në lëvizje historinë, e që në rastin konkret identifikohet me emrin e politikologut dhe filozofit Ukshin Hoti, kryekomandantin Adem Jashari, apo pasuesit e tyre, që sot militojnë kryesisht rreth Lëvizjes “Vetëvendosje” në Republikën e Kosovës, si forcë e tretë parlamentare në Kosovë dhe Lëvizjes Kuq e Zi, në Republikën e Shqipërisë, që në zgjedhjet e ardhshme parlamentare pritet të jetë ndër forcat kryesore politike.

Mikrosistemet shqiptare të të gjitha niveleve (ekonomike, arsimore, informative, politike etj.) vetëm nëpërmjet krijimit të federatës do të arrinin ta krijojnë sistemin e munguar dhe duke e funksionalizuar atë, të krijojnë komplementaritetin e duhur për veprim. Shoqëria shqiptare sot do të ishte e pritshme që të investonte në rritjen e vetëbesimit nëpërmjet krijimit të qendrave të reja të forcës gravituese, duke e shndërruar Federatën Shqiptare në një tërësi të re me potencial gjenerues.

Aktualisht, ne venerojmë se surrogatët e sistemit të shoqërive demokratike oksidentale kanë prodhuar oligarki politike që e ka thelluar korrupsionin dhe po i shesin interesat e vendit tek oligarkitë korporacioniste. Segmentet e këtyre oligarkive, që e kanë ngulfatur demokracinë e brishtë shqiptare, natyrisht se nuk mund të pritet se do të vihen në shërbim të realizimit të projektit në fjalë. Përkundrazi, prej tyre janë të pritshme pengesa serioze.

Federata Shqiptare do të duhej të venerohet si gjedh mbrojtës kundruall këtyre fenomeneve, e jo vetëm në dobi të interesave afatgjata shqiptare.

Federatën Shqiptare duhet kuptuar si një sistem që automatizon veprimet, i përqendron

energjitë dhe duke i seleksionuar vlerat u jep atyre vendin merititor, ndërkaq forcave gjithëpërfshirëse të shoqërisë u shton gamën e ndikimit pozitiv maksimalizues.

Shtojcat

I.

Kronologji e ngjarjeve më të rëndësishme në procesin e krijimit të dy shteteve shqiptare - Republikës së Shqipërisë dhe Republikës së Kosovës

Shekulli XIX:

- 1878 - Kuvendi Kombëtar e themeloi në Prizren Lidhjen Shqiptare.
- 1879 - Në Stamboll u themelua Shoqëria e të shtypurit shkronja shqip, me kryetar Sami Frashërin.
 - Forcat e Lidhjes Shqiptare e shpartalluan ushtrinë malazeze në Velikë, Pepaj dhe Rrzhanicë.
- 1881 - Kuvendi i Jashtëzakonshëm i Lidhjes Shqiptare, që mbledhet në Prizren, e shpalli Qeverinë e Përkohshme, me kryetar Ymer Prizrenin.
- 1897 - Komiteti shqiptar i Stambollit, i kryesuar nga Sami Frashëri, e shpalli manifestin “Ç’duan shqiptarët”.
- 1899 - U formua Lidhja Shqiptare e Pejës, në krye me Haxhi Zekën.
 - U botua programi kombëtar i Sami Frashërit “Shqipëria ç’ka qenë, ç’është e ç’do të bëhet?”

Shekulli XX:

- 1906 - Nën drejtimin e Komitetit të Manastirit filloi formimi i çetave të para atdhetare.
- 1908 - Filloi punimet Kongresi i Manastirit për njësimin e alfabetit shqip.
- 1910 - U zhvillua beteja ndërmjet kryengritësve shqiptarë, të udhëhequr nga Idriz Seferi, dhe forcave turke në Grykën e Kaçanikut dhe kryengritësve shqiptarë, të

- udhëhequr nga Isa Boletini e Hasan Budakova, dhe forcave turke në Shtime e Carralevë.
- Shpërtheu kryengritja kundër xhonturqve në Malësinë e Mbishkodrës, e udhëhequr nga Dedë Gjo Lulit.
- 1911 - 12 - Në tokat shqiptare u zhvilluan kryengritje të mëdha për pavarësinë e Shqipërisë.
- 1913 - Ushtritë serbe dhe malazeze bënë masakra masive në tokat e pushtuara shqiptare në Kosovë, në Maqedoni dhe në Mal të Zi. Fillojnë shpërnguljet e shqiptarëve në Turqi.
- Konferenca e Ambasadorëve në Londër i caktoi kufijtë e Shqipërisë. Më shumë se gjysma e popullit shqiptar dhe e trojeve etnike mbetën jashtë kufijve të Shqipërisë!
- 1914 - 1918 U formua Komiteti Mbrojtja Kombëtare e Kosovës. Filloi lëvizja e kaçakëve.
- 1919 - U hap Konferenca e Paqes në Paris.
- U nënshkrua Marrëveshja Tittoni-Venizellos.
 - U bë kolonizimi me serbë e malazezë i tokave shqiptare në Kosovë, në Maqedoni e në Mal të Zi.
- 1921 - Konferenca e Ambasadorëve në Paris i aprovoi kufijtë e Shqipërisë.
- 1924 - Xhandarmëria dhe ushtria serbe i vazhduan ekspeditat ndëshkimore nëpër Kosovë dhe likuidimet masive të shqiptarëve. U vra Azem Bejta.
- 1931 - Mbretëria Jugosllave e nxori Ligjin mbi kolonizimin e viseve jugore.
- 1937 - Në Klubin Kulturor Serb, në Beograd, u përpilua projekti për shpërnguljen e dhunshme të shqiptarëve prej Kosovës dhe Maqedonisë për në Shqipëri dhe në Turqi.
- 1938 - U nënshkrua Konventa jugosllavo-turke për shpërnguljen e shqiptarëve në Turqi.

- 1939 - Italia e pushtoi Shqipërinë. Shpërthyen demonstrata kundërfashiste nëpër qytetet kryesore të Shqipërisë.
- 1941 - Pushtimi i Jugosllavisë prej Gjermanisë dhe bashkimi i një pjese të tokave shqiptare në Jugosllavi me Shqipërinë.
- 1943-44 - Në fshatin Bujan të Malësisë së Gjakovës u mbajt Konferenca Themeluese e Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovën dhe Rrafshin e Dukagjinit, në të cilën miratohet Rezoluta për bashkimin e Kosovës dhe trojeve të tjera shqiptare në Jugosllavi me Shqipërinë.
- 1946 - Asambleja Kushtetuese e shpalli Republikën Popullore të Shqipërisë.
 - Me Kushtetutën e Jugosllavisë Popullore Federative, Kosova me Rrafshin e Dukagjinit u shpallën qark autonom i Republikës Popullore të Serbisë, kurse territoret e tjera shqiptare ndahen ndërmjet Republikës Popullore të Maqedonisë dhe Republikës Popullore të Malit të Zi.
- 1955 - Shqipëria u pranua në OKB.
- 1961 - Shqipëria i shkëputi marrëdhëniet me Bashkimin Sovjetik.
- 1968 - Në Prishtinë shpërthyen demonstratat shqiptare, në të cilat u kërkuar të drejtat kombëtare dhe statusi i Republikës për Kosovën. Ato shuhën brutalisht prej milicisë serbe.
- 1974 - U miratua Kushtetuta e re e Jugosllavisë, me të cilën shqiptarëve u njihen më shumë të drejta, kurse Kosova bëhet element konstitutiv i Federatës jugosllave.
 - Gjithandej në Kosovë u arrestuan një varg aktivistësh të ilegales, që nuk pajtoheshin me statusin e autonomisë dhe luftonin për barazi të plotë dhe për vetëvendosje.
- 1981 - Në Kosovë shpërthyen demonstratat masive në të cilat kërkohet që Kosovës t'i pranohet statusi i Republikës. Serbia dhe Jugosllavia iu përgjigjen me dhunë kërkesave të shqiptarëve.

- 1986 - U shpall Memorandumi i Akademisë Serbe të Shkencave dhe të Arteve, në të cilin kërkohet që Kosovës t'i merret statusi i autonomisë, i njohur në Kushtetutën e vitit 1974.
- 1990 - Serbia e suprimoi Kuvendin e Kosovës.
- 1991 - Bashkësia Evropiane e shpalli shpërndarjen e Jugosllavisë.
- 1993 - Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës në Mbledhjen e Përgjithshme IV, mori vendim për krijimin e forcave të armatosura, që tre vjet më vonë, me vendim të veçantë, do të emërohet si Ushtria Çlirimtare e Kosovës.
- 1995 - Lëvizja Popullore për Republikën e Kosovës e hartoi Platformën Politike për veprim dhe unifikim të forcave gjithëpërfshirëse në Kosovë.
- 1996 - Doli për herë të parë në skenë Ushtria Çlirimtare e Kosovës.
- 1998 - 1999 - Ushtria Çlirimtare e Kosovës i vazhdoi betejat vendimtare për çlirimin e Kosovës.
- 1999 - Më 24 mars filloi bombardimi i caqeve serbe në Kosovë dhe Serbi nga aviacioni i NATO-s. Bombardimi zgjati 78 ditë.
- 1999 - Më 10 qershor, në mbledhjen e vet të 4011-të, nga Këshilli i Sigurimit u miratua Rezoluta 1244.
 - Më 6 maj u publikua deklarata e kryetarit mbi përfundimin e mbledhjes së ministrave të Punëve të Jashtme të Grupit G-8, të mbajtur në Petersburg, që do të imponojë kthesat e pritura në terren.
 - Më 12 qershor përfundimisht, trupat serbe u tërhoqën nga Kosova dhe ua lëshuan vendin trupave të UÇK-së dhe KFOR-it.
 - Në Kosovë u vendos administrata e OKB-së (UNMIK).

Shekulli XXI:

- 2008 - Më 17 shkurt u shpall Pavarësia e Kosovës.
 - Më 15 qershor hyri në fuqi Kushtetuta e Republikës së Kosovës.

Bibliografia

1. LITERATURA

ABDYLI, Tahir. (2003). *Hasan Prishtina në Lëvizjen Kombëtare e Demokratike Shqiptare 1908 – 1933*, GME, Prishtinë.

AGANI, Fehmi. (1999). *Pavarësia – gjasa dhe shpresa*, Dukagjini, Prishtinë.

Akademia e Shkencave e RPSSH. (1979). Instituti i Historisë: *Dokumente për historinë e Shqipërisë 1479 – 1506*, Tiranë.

ALTERMATT, Urs. (2002). *Etnonacionalizmi në Evropë*, Phonix, Tiranë.

ASHA & Instituti i Historisë. (2002). *Historia e popullit shqiptar*, Tiranë.

BASHKURTI, Lisen. (2003). *Shqiptarët në rrjedhat e diplomacisë*, Tiranë.

BASHKURTI, Lisen. (2004). *Diplomacia e vetizolimit*, Tiranë.

BENZ, Arthur. (2008). *Der Moderne Staat*, Oldenburg Wissenschaftsverlag, München.

Brockhaus Enzyklopädie. (1987). (24 vëllimshe). F.A. Brockhaus, Mannheim.

BRZHEZHINSKI, Zbigniev. (1995). *Jashtë kontrollit*, Elena Gjika, Tiranë.

BUCK, Felix. (1996). *Geopolitik 2000 - Weltordnung im Wandel*, Report Verlag, Frankfurt am Main.

DURHAM, Edith (1990). *Brenga e Ballkanit*, „8 Nëntori“, Tiranë.

ELSHANI, Gafurr. (2003). *UÇK – Dokumente dhe artikuj*, Prishtinë.

ENGELS, Fridrich. (1996) *Origjina e familjes, e pronës private dhe e shtetit* (Die Herkunft der Familie, des Privaten Guthabens und des Staates), Prishtinë.

EPLER, Erhard. (2001). *Die Wederkehr der Politik (Rikthimi i politikës)*, Tiranë.

- EVERLING, Ulrich. (1993). „Struktur der Europaeischen Union“, në DVBI. Bon.
- FABER, Anne: Europäische Integration und politikwissenschaftliche Theoriebildung, Wiesbaden 2005.
- FAVERIAL, Zhan Klod. (2004). Historia (më e vjetër) e Shqipërisë, Plejad, Tiranë.
- FISCHER J, Bernard. (1999). *Shqipëria gjatë luftës, 1939 – 1945*, Tiranë.
- FLORA, Peter; ... (2000). *Staat, Nation und Demokratie in Europa*, Frankfurt am Main.
- FRASHËRI, Kristo. (1997). Lidhja Shqiptare e Prizrenit 1878 -1881, Toena, Tiranë.
- FRASHËRI, Kristo. (2006). *Identiteti kombëtar shqiptar dhe çështje të tjera*, Edisud, Tiranë.
- FRASHËRI, Kristo. (2002). *Gjergj Kastrioti, jeta dhe vepra 1405-1468*, Tiranë.
- FRASHËRI, Mehdi. (2001). *Problemet shqiptare*, Tiranë.
- FRASHËRI, Mid'hat. (1998). *Shqitarë dhe sllavë*, Tiranë.
- FRASHËRI, Sami. (2002). *Shqipëria dhe shqiptarët*, Tiranë.
- FREIBURGHHAUS, Dieter. (2000). *Wohin des Wegs, Europa?*, Bern - Stutgard- Wien.
- FUGA, Artan. (2000). *Shoqëria periferike*, Tiranë.
- FUKUYAMA, Francias. (2004). *State Building*, Berlin.
- GEARY, J. Patric. (2009). *Miti i Kombeve – Origjina mesjetare e Evropës*, Tiranë.
- GUÇIA, Ismet. (1982). Burimet natyrore si faktor i zhvillimit ekonomik të Kosovës, Rilindja, Prishtinë.
- GJEÇOVI, Xhelal. (1998). Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës, Tiranë.
- Habermas, Jyrgen. (1995). *Der europäische Nationalstaat unter dem Druck der Globalisierung*, Berlin.
- Halili, Zenun. (2006). Politika dhe qeverisja e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, Prishtinë.
- HALLE, J. Louis. (1969). *Der kalte Krieg*, Frankfurt am Main.
- HASANI, Enver. (2000). *Shpërbërja e Jugosllavisë dhe Kosova*, Instituti Shqiptar për Studime Ndërkombëtare, Tiranë.

- HASTINGS, Adrian. (2003). *Gradanja nacionaliteta (The Construction of Nationhood*, Cambridge University Press), Sarajevë, Rijekë.
- HOBSBAWM J. Eric. (2005). *Nationen und Nationalismus – Mythos und Realität seit 1780*, Frankfurt/Main.
- HOERETH, Marcus. (1998) “Warum sich das Vereinte Europa mit der Demokratie schwer tut”, në Internationale Politis and Society 1/1998. Berlin.
- HOTI, Ukshin. (1976). Prej politikës së Luftës së ftohtë deri te detanti, Prishtinë.
- HOTI, Ukshin. (1995). Filozofia politike e çështjes shqiptare, Rozafa, Tiranë.
- HOXHA, Enver. (1981). *Titistët*, Tiranë.
- Instituti Shqiptar Për Studime Ndërkombëtare. (2001). *Shqiptarët në Ballkan*, Tiranë.
- ISENSSE, Josef. (1995). *Integrationsziel Europastaat*, in Festschrift für Ulrich Everling, Baden-Baden.
- ISENSEE, Josef. (1993). *Pasthënja në „Europa als politische Idee und rechtliche Form“*, Berlin.
- ISLAMI, Selim; ... (2002): *Ilirët dhe Iliria te autorët antik*, Toena, Tiranë.
- JAKUPI, Ali. (1995). Dy shtete shqiptare dhe bashkimi kombëtar, Prishtinë.
- JELAVICH, Barbara. (1999). *Historia e Ballkanit/Shekulli i tetëmbëdhjetë dhe i nëntëmbëdhjetë*, Tiranë.
- JENS SCHMITT, Oliver. (2009). *SKANDERBEG -Der neue Alexander auf dem Balkan*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg.
- KADARE, Ismail. (2006). Identiteti evropian i shqiptarëve, Onufri, Tiranë.
- KADARE, Ismail; ... (2001). *Ballkna i Jugut: Perspektiva nga rajoni*, Onufri, Tiranë.
- KAISER, Karl; ...(2000). *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*, Nomos, Baden-Baden.
- KELMENDI, Muhamet. (2006). *Vështrim juridiko-politik i çështjes shqiptare në prag të luftës së fundit në Kosovë (1990-1998)*, Prishtinë.
- KELMENDI, Muhamet. (1999). *Pse nuk u ndërtua Fronti për çlirimin e Kosovës*, Tiranë.
-

- Kocaqi, Elena. (2010). *Planet për zhdukjen e shqiptarëve*, Tiranë.
- KOÇO, DanaJ. (2009). *A Platform For Natural Albania* (Botimi shqip: *Platforma e Shqipërisë natyrale*), Tiranë.
- KOLA, Aristidh. (2002). *Arvanitasit dhe prejardhja e grekëve*, 55, Tiranë.
- KRISTAFI, Ksenofon. (2014). *Organizimi politik në trojet shqiptare*, UETPress, Tiranë.
- KULLA, Ndriçim. (2002). *Neoshqiptarizma*, Plejad, Tiranë.
- KULLA, Ndriçim. (2003). *Antologji e mendimit shqiptar 1870-1945*, Plejad, Tiranë.
- KULLASHI, Muhamedin. (2003). *Përplasja e identiteteve*, Dukagjini, Pejë.
- KUX, Stephan. (1996). *Ursachen und Lösungsansätze des Balkankonflikts: Folgerungen für das Abkommen von Dayton*, Europa Institut an der Universität Basel, Basel.
- LAKËR, Uolltër. (2003). *Europa në kohën tonë / 1945 – 1992*, Dituria, Tiranë.
- LAQUEUR, Walter. (1992). *Eurpa auf dem Weg zur Weltmacht 1945 -1992*, München.
- LOGORECI, Pjerin. (Botues). (2000). *Plani marshall*, GEER.
- LOUIS, Gabriel. (1913/2006). *Yaray, L`Albanie inconnue – Au Jeune Royaume d`Albanie*, Hachete, Paris. (Botimi shqip: *Shqipëria e panjohur – Një mbretëri e re shqiptare*, Tiranë.)
- MALCOM, Neol. (2001). *Kosova – një histori e shkurtër, (Titulli i origjinalit: Kosovo – A short history), Prishtinë, /Tiranë.*
- MALEVSKI, Denko: *New Balkan Politics*, Issue 7/8, Shkup 2003
- MASALA, Carlo & Saues, Frank. (2010). *Handbuch der Internationalen Politik*, VS Verlag, Wiesbaden, 2010
- MAYER, C. Lawrence. (2003). *Politikat krahësuese*, Ora, Tiranë.
- McLEAN, Iain, Oxfor. (2001). *Fjalor përmbledhës i politikës*, Shtëpia e Librit & Komunikimit, Tiranë.
- Mejdani, Rexhep. (2002). *Globalizimi Integrimi dhe kombi Shqiptar*, Tiranë.
- MERXHANI, Branko (2013). *Vepra*, Plejad, Tiranë.

- MILAJ, Jakov. (2005). *Raca shqiptare*, UEGEN, Tiranë.
- MILO, Paskal. (1991). *Shqipëria dhe Jugosllavia 1918 – 1927*, Tiranë 1991
- Mjeku, Lulzim. (2001). *Kosova – neoshqiptarizma për shekullin e ri*, Prishtinë.
- MORGENTHAU J., Hans. (2008). *Politics Among Nations* (Politika ndërmjet kombeve), Tiranë.
- NIÇE, Fridrih. (1981). *Kështu fliste Zaratustra*, Rilindja, Prishtinë.
- OLSON, Mancur. (2001). *Ngritja dhe rënia e kombeve*, Toena, Tiranë.
- OMARI, Luan; ... (2007): *Historia e shtetit dhe së drejtës në Shqipëri*, Luarasi UP, Tiranë.
- OMARI, Luan. (2002). *Shteti i së drejtës*, AKSH, Tiranë.
- OSTROGORSKI, Georg. (1997). *Geschichte des Byzantischen Staates* (Historia e Perandorisë Bizantine), München 1963; Dituria, Tiranë.
- PETRITSCH, Wolfgang; ... (1999): “Kosovo – Kosova – Mythen, Daten, Fakten”, Wissner Verlag, Klagenfurt – Wien – Ljubljana _ Tuzla _ Sarajevo.
- PILIKA, Dhimitër. (2005). *Pellazgët – origjina jonë e mohuar*, Botime enciklopedike, Tiranë.
- POLLO, Stefanaq. (1990). *Në gjurmë të historisë shqiptare*, Tiranë.
- PRISHTINA, Hasan. (1995). *Nji shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vjetit 1912*, Ribotimi i parë i „Eurorilindja“, Tiranë.
- PUTO, Arben. (1984). *Çështja shqiptare në aktet ndërkombëtare të periudhës së imperializmit*, „8 Nëntori“, Tiranë.
- QOSJA, Rexhep. (1992). *Strategjia e bashkimit shqiptar*, Instituti Albanologjik, Prishtinë.
- QOSJA, Rexhep. (1994). *Çështja shqiptare – historia dhe politika*, Instituti Albanologjik, Prishtinë.
- QOSJA, Rexhep. (2010). *Çështja shqiptare – Historia dhe politika ~ Programet kombëtare serbe për shpërnguljen e shqiptarëve*, Instituti Albanologjik, Prishtinë.
- RITTER, Gerhard. (1991). *Der Sozialstaat*, Muenchen.
-

ROBERT, D'Angely. (1998). ENIGMA – nga pellazgët te shqiptarët (L'ENIGME, Paris, 1990), Toena, Tiranë.

ROBERT, D. Kaplan. (2008). *The Coming Anarchy* (Anarkia që po troket), Tiranë.

ROBEERT, Soin. (2008). “L'Europe politique: Historie, crises, développements et perspectives des procesuss d'integration”, Paris – Tiranë.

RRAHIMI, Shukri. (178). *Lufta e shqiptarëve për autonomi (1897 – 1912)*, Prishtinë.

SAXER, Urs. (1999). Kosovo und das Völkerrecht, Europa Institut der Universitaet Basel, Basel.

SAXER, Urs. (1994). Die Zukunft des Nationalstaates, Basel.

Sela, Ylber. (2008). Funksionimi i Shtetit Juridik, kusht për afrimin e Maqedonisë

me UE-në, Tetovë.

Ferdinand, Schevill. (2002). Ballkani, historia dhe Qytetrimi, Tiranë.

SKENDI, Stavro. (2000). Zgjimi kombëtar shqiptar, Tiranë.

SULO, Ilirian.... (2002): Ngritja dhe rënia e civilizimeve, Horizont, Tiranë.

SMITH, Adam. (2006). Der Wohlstand der Nationen, München.

SMITH D. Anthony.(2008). Kombet dhe nacionalizmi në erën globale, Tiranë.

SURROI, Veton. (2010). Fadil Hoxha në vetën e parë, Koha, Prishtinë.

SCHIMMELFENNING, Frank. (2012). Zwischen Neo- und Postfunktionalismus: Die Integrationstheorien und die Eurokrise, in: Politische Vierteljahresschrift, H. 3/2012, S. 394-413.

SCHMIDT, Peter. (1995). Konzeptuelle Grundlagen der Sicherheitspolitik Deutschlands in Europa, Europa Institut an der Universitaet Basel, Basel.

SCHNAPPER, Dominique. (2008). La communauté des citoyens – Sur l'idée moderne de nation, (Bashkësia e qytetarëve – Mbi idenë moderne të kombit), Paris 1994; Tiranë.

- SCHNEIDER, Heinrich. (1995). *EU als Staatenverbund oder als multinationale „Civitas Europa“*, in *Gedaechtnisschrift fuer Eberhard Grabity, Muenchen*.
- SCHULZE, Hagen. (1994/2004): *Staat und Nation in der Europaeische Geschichte*, München.
- SCHWARTZ, Stephen. (2008). Islami tjetër – Sufizmi dhe rrëfimi për respektin, Koha, Prishtinë.
- TARIFA, Fatos. (1985). Çështja e çlirimit kombëtar në mendimin politik-shoqëror rilindës 1900-1912, Tiranë.
- TARIFA, Fatos. (2009). Europa e pabashkuar, Tiranë.
- TARIFA, Fatos. (2010). Fati i një shekulli – Hegjemonia amerikane, dilemat e Europës dhe sfidat e Azisë Lindore, Tiranë.
- UNIKOMB-i. (1992). Libri i bardhë, Prishtinë.
- VIKERS, Miranda. (2002). Çështja çame, Instituti për Studime Balkanike, Prishtinë.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. (1989). *Über Gewissheit*, Frankfurt am Main.
- WEBER, Max. (2004) Studime sociologjike, Tiranë.
- WESSELS, Wolfgang. (1992). Staat und (Westeuropaeische) Integration – Die Fusionsthese, në Kreile (Hrsg), Die Integration Europas, Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 23, Frankfurt am Main.
- WESSELS, Wolfgang... (2004). “EVROPA prej A deri në ZH”, Prishrinë .
- WEISSER, Ulrich. (1999). Sicherheit für ganz Europa, DVA, Stuttgart.
- XHUFI, Pëllumb. (2006). *Dilemat e Arbërit – Studime mbi Shqipërinë mesjetare*, Tiranë.
- ZÜRN, Michael. (1998). *Regieren jenseits des Nationalstaates*, Frnkfurt am Main.
- ZÜRN, Michael. (1995): „Ueber den Staat und die Demokratie im europaeischen Mehrebensystem“, në Probleme einer Verfassung fuer Europa, Zentrum fuer Europaeische Rechtspolitik, Bremen.
- ZVAJG, Stefan. (2001). Bota e djeshme / Kujtimet e një evropiani, Tiranë.
-

ZVAJG, Stefan. (1992). Zhozef Fushe, Pasqyra, Tiranë.

ZAJMI, Gazmend. (1997). *Vëpra 1 & 2*, AKSH, Prishtinë.

2. DOKUMENTE, RAPORTE:

- Dokumenti: Pakoja e Ahtisarit, Koha Ditore, 3 shkurt 2007;
- ICO; EUPT and Commision of the EU, European Union. Perparing for a Futer International and EU Presence in kosovo, Brussels, Prishtina, May 2007;
- Korniza e ekipit planifikues të BE-së, <http://www.eupt-kosovo.eu>, Kristian, Siedl. (Zyra e Austrisë në Prishtinë);
- Kushtetutën e Republikës së Shqipërisë;
- Kushtetutën e Republikës së Kosovës;
- Kushtetutën e Republikës së Maqedonisë;
- Marrëveshja e Rambujes;
- Marrëveshja teknike-ushtarake e Kumanovës;
- Planin e Gjashtëpiksh i Ban Ki-Moon;
- Raportet e Komisionit European dedikuar vendeve të Ballkanit Përendimor dhe Kosovës nga 1998-2013;
- Dokumentation: Martti ahtisari's Reportt on Kosovo's Future Status, 26 March 2007;
- Marrvëshja e Lisbonës:
(www.auswertiges-amt.de/diplo/de/Europa/LissabonVertrag/vertrag-von-lisabon.pdf)

3. REVISTA/ GAZETA

Internationale Politik; Internationale Politik und Gesellschaft; Zeitschrift für Public Policy; Der Spiegel ...

Die Zeit; Le Mond; Liberation; Le Figaro; Der Standard; Neuer Zuericher Zeitung...

Gazeta Shqip; Koha Ditore; Fakti; Panorama...

Nezvaisne novine, Glas javnosti, Borba...

4. BURIMET NË INTERNET:

www.ks-gov.net/mpms

<http://www.fes.de/ipg/arthoereth.html>

http://www.cjel.net/print/5_1-bieber/

www.un.int/serbia/Statements/77.pdf

www.b92.net

www.dadalos.org/alb/democracia

www.jenspeterkutz.de

[http:// www. ceis-eu.org](http://www.ceis-eu.org)

<http://books.google.com/books?id=->

<http://www.cor.eu.int>

<http://www.fes.de/ipa>

<http://www.kosova.com>

<http://www.un.org>

<http://www.unosek.org-ahtisari>

http://www.rollingstone.com/politics/story/26793903/the_big_takeover

[http://www. du.uni-klu.ac.at](http://www.du.uni-klu.ac.at)

[www. auswertiges-amt.de](http://www.auswertiges-amt.de)

albinform.ch

<http://europaesse.wordpress.com>